

รูปแบบการพัฒนาความยั่งยืนในประเพณีงานนมัสการรอยพระพุทธบาท
เขาคิชฌกูฏ จังหวัดจันทบุรี

A MODEL FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF THE ANNUAL FAIR AT KHAO
KITCHAKUT SACRED BUDDHA FOOTPRINT, CHANTHABURI PROVINCE

ดุชนิพนธ์
ของ
พระมหาหงษ์สา ดิษขัง

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี

ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสหวิทยาการเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน
คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี

พฤศจิกายน 2566

รูปแบบการพัฒนาความยั่งยืนในประเพณีงานนมัสการรอยพระพุทธบาท
เขาคิชฌกูฏ จังหวัดจันทบุรี

A MODEL FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF THE ANNUAL FAIR AT KHAO
KITCHAKUT SACRED BUDDHA FOOTPRINT, CHANTHABURI PROVINCE

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี

ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสหวิทยาการเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน
คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี

พฤศจิกายน 2566

ใบรับรองคุณวุฒิ

เรื่อง

รูปแบบการพัฒนาความยั่งยืนในประเพณีงานนมัสการรอยพระพุทธบาทเขาคิชฌกูฏ จังหวัดจันทบุรี
A Model for Sustainable Development of the Annual Fair at Khao Kitchakut Sacred
Buddha Footprint, Chanthaburi Province

พระมหาหงษ์สา ดิษขัง

คณะกรรมการสอบคุณวุฒิ

ประธานสอบคุณวุฒิ

(ศาสตราจารย์ ดร.สมศักดิ์ สามัคคีธรรม)

ประธานที่ปรึกษาคุณวุฒิ

(รองศาสตราจารย์ ดร.ชัยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์)

กรรมการที่ปรึกษาคุณวุฒิ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จำลอง แสนเสนาะ)

กรรมการสอบคุณวุฒิ

(อาจารย์ ดร.พรทิวา อาชีวะ)

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี
ได้รับอนุมัติจากมหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณีให้นับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสหวิทยาการเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน

คณบดีคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ชวงค์ อุบลี)

วันที่.....เดือน 27 พ.ย. 2566 พ.ศ.....

พระมหาหงษ์สา (หงษ์สา ดิษขัง). (2566). รูปแบบการพัฒนาความยั่งยืนในประเพณีงานนมัสการ
 รอยพระพุทธบาทเขาคิชฌกูฏจังหวัดจันทบุรี. ดุษฎีนิพนธ์ ปร.ด. (สหวิทยาการเพื่อการพัฒนา
 ที่ยั่งยืน). จันทบุรี : มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี

คณะกรรมการที่ปรึกษาดุษฎีนิพนธ์

รองศาสตราจารย์ ดร.ชัยนนต์ ประดิษฐ์ศิลป์ ประธานกรรมการ

ร.ด. (รัฐศาสตร์)

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จำลอง แสนเสนาะ กรรมการ

ร.ด. (เศรษฐศาสตร์การเมืองและการบริหารจัดการ)

บทคัดย่อ

ดุษฎีนิพนธ์นี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาปัจจัยด้านประชากรและปัจจัยด้านสถานการณ์ที่มีผล
 ต่อการพัฒนาความยั่งยืนของงานประเพณีนมัสการรอยพระพุทธบาทเขาคิชฌกูฏ จังหวัดจันทบุรี
 รวมถึงการนำเสนอรูปแบบขับเคลื่อนการพัฒนาที่ยั่งยืนของงานประเพณีดังกล่าว วิธีการในการศึกษา
 จะใช้วิธีการวิจัยในเชิงคุณภาพบนฐานสหวิทยาการแนวข้ามพหุสาขาโดยอาศัยเทคนิคในการวิจัยที่
 สำคัญ คือ การวิจัยเอกสาร การสัมภาษณ์ประวัติศาสตร์จากคำบอกเล่า และการสัมภาษณ์เจาะลึก

ผลการวิจัย พบว่าปัจจัยด้านประชาชนที่มีผลต่อการพัฒนาความยั่งยืนของงานประเพณี
 นมัสการรอยพระพุทธบาทเขาคิชฌกูฏ จันทบุรี ได้แก่ ปัจจัยเป้าหมายการมาร่วมงานที่ให้ความสำคัญ
 ต่อเรื่องความศรัทธา ปัจจัยด้านทัศนคติที่ประชาชนค่อนข้างเห็นด้วยกับกิจกรรมของงานที่จัดขึ้นและ
 ปัจจัยด้านความพึงพอใจในบริการของงานฯ ที่อยู่ในระดับค่อนข้างมาก ส่วนปัจจัยด้านพฤติกรรมของ
 ประชาชนที่มาร่วมงานฯ ที่มีผล ได้แก่ ปัจจัยด้านภูมิลำเนาที่ประชาชนเดินทางมาจากทุกภาคของ
 ประเทศไทย จนถึงประเทศเพื่อนบ้านด้วย ส่วนปัจจัยด้านความถี่ของการร่วมงานของประชาชน
 พบว่ามีแบบแผนการมาร่วมงานซ้ำกันหลายครั้ง และเมื่อพิจารณาถึงปัจจัยของรูปแบบการเดินทาง
 ชี้ให้เห็นว่าประชาชนมีความผูกพันกับงานโดยการเดินทางมาเป็นครอบครัวและหมู่คณะ ส่วนปัจจัย
 ด้านสถานการณ์ที่มีผลต่อการพัฒนาความยั่งยืนของงานประเพณีนมัสการรอยพระพุทธบาทเขาคิชฌกูฏ
 จังหวัดจันทบุรี ได้แก่ ปัจจัยภายนอกทางด้านสภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจ และแนวโน้มการแข่งขัน
 ของคู่แข่งรายใหม่เกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงศาสนา นอกจากนี้ยังมีปัจจัยการเปลี่ยนแปลง
 สถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคโควิด 19 ที่คาดไม่ถึงทำให้งานที่นมัสการรอยพระพุทธบาท
 เขาคิชฌกูฏ จังหวัดจันทบุรี เกิดการถดถอยจนต้องยุติการจัดงาน ผลการศึกษาในการนำเสนอรูปแบบ
 การขับเคลื่อน พบว่ารูปแบบการจัดการภาคีสาธารณะแนวใหม่ รูปแบบการบริหารจัดการเพื่อ
 แก้ปัญหาที่เกิดขึ้น และรูปแบบการท่องเที่ยวที่ต่อเนื่องจากงานในเขตจังหวัดจันทบุรีจะมีผลต่อ
 ความยั่งยืนของงานประเพณีนมัสการรอยพระพุทธบาทเขาคิชฌกูฏ จังหวัดจันทบุรี

คำสำคัญ : รูปแบบขับเคลื่อนการพัฒนา, ความยั่งยืนของการท่องเที่ยวเชิงศาสนา,
 การจัดการภาคีสาธารณะแนวใหม่

Phra Ma Ha Hong Sa Dis Sung. (2023). **A Model for Sustainable Development of the Annual Fair at Khao Kitchakut Sacred Buddha Footprint, Chanthaburi Province**. Dissertation Ph.D. (Interdisciplinarity of Sustainable Development). Chanthaburi: Rambhai Barni Rajabhat University.

Dissertation Advisors

Associate Professor Dr.Chaiyon Praditsil Ph.D. (Political Science)	Chairman
Assistant Professor Chamlong Sansanoh Ph.D. (Political Economy and Governance)	Member

Abstract

The purposes of this research were to: 1) study the people and opinions of the attendees of the annual fair at the sacred Buddha's footprint in Khao Kitchakut District, Chanthaburi Province, 2) study the situational factors affecting the stakeholders at the religious tourism site, and 3) present a model for sustainable development of the traditional annual fair. The research methodology used was transdisciplinary qualitative research based on: documentary research, oral history interviews and in-depth interviews with stakeholders.

The results showed that: 1) the people and opinions of the attendees showed that they had faith-based reasons for attending, overall agreement that the annual fair should continue and overall satisfaction with the services provided at the site. Attendees came from provinces throughout Thailand, as well as neighboring countries. As for frequency, those who attended stated that they have attended the fair many times before. Furthermore, most attendees traveled together in family groups; 2) the situational factors affecting the stakeholders at the religious tourism site included: external economic factors, new competing interests in religious tourism, and the Covid-19 pandemic which caused the stakeholders to suffer economically while the annual fair was cancelled; and 3) the model-driven sustainable development plan included: new public governance, established methods for problem solving, and coordination with other tourist sites and events in Chanthaburi Province.

Keywords : Model-driven Development, Sustainability in Religious Tourism,
New Public Governance

กิตติกรรมประกาศ

การจัดทำคุษฎีนิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลุล่วงลงได้ด้วยความกรุณาจากผู้มีพระคุณหลายท่าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งรองศาสตราจารย์ ดร.ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์ ประธานที่ปรึกษาคุษฎีนิพนธ์ที่ให้ ความอนุเคราะห์ทางวิชาการในการปูพื้นฐานทางวิธีวิทยาการวิจัย และแนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวกับการวิจัยนี้ รวมถึงการให้คำปรึกษาพร้อมข้อเสนอแนะ การแก้ไขข้อบกพร่อง ตลอดจนตรวจสอบความถูกต้อง สมบูรณ์ของคุษฎีนิพนธ์ตลอดระยะเวลาการศึกษา ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จำลอง แสนเสนาะ กรรมการ ที่ปรึกษาคุษฎีนิพนธ์ที่กรุณาช่วยตรวจทานและให้ข้อเสนอแนะในการเรียบเรียงเนื้อหาของคุษฎีนิพนธ์ เป็นอย่างดี ศาสตราจารย์ ดร.สมศักดิ์ สามัคคีธรรม ที่ได้สละเวลามาเป็นประธานสอบคุษฎีนิพนธ์ ในครั้งนี้พร้อมกับข้อเสนอแนะเพื่อการเรียนรู้และพัฒนาที่ทรงคุณค่าเป็นอย่างยิ่ง ทั้งในเชิงวิชาการ และการประยุกต์ใช้ในเชิงปฏิบัติ อาจารย์ ดร.พรทิวา อาชีวะ กรรมการสอบคุษฎีนิพนธ์ที่กรุณาให้ ข้อเสนอแนะเสริมหลังจากการสอบผู้วิจัยขอขอบพระคุณทุกท่านเป็นอย่างสูงมา ณ ที่นี้ด้วย

ขอขอบพระคุณผู้ให้ข้อมูลหลักนักวิจัยและนักวิชาการที่ได้ผลิตผลงานเกี่ยวกับการท่องเที่ยว เชิงศาสนาและเขาคิชฌกูฏ ทำให้ผู้วิจัยสามารถนำข้อมูลเหล่านั้นมาประมวลผลเพื่อใช้ประกอบการเขียน จนวนรรลุเป้าหมายของการจัดทำคุษฎีนิพนธ์นี้

สุดท้ายนี้ขอขอบพระคุณคณาจารย์ผู้ประสิทธิ์ประสาทวิชาตลอดจนกัลยาณมิตรหลักสูตร ปรัชญาคุษฎีบัณฑิต สาขาสหวิทยาการเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน แห่งสำนักরাไฟพรรณีทุกท่านที่เป็น กำลังใจให้กันด้วยดีเสมอมา ตลอดระยะเวลาการศึกษา

พระมหาหงษ์สา ดิษขัง

พฤศจิกายน 2566

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	(1)
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	(2)
กิตติกรรมประกาศ	(3)
สารบัญ	(4)
สารบัญตาราง	(7)
สารบัญภาพ	(8)
บทที่ 1 บทนำ	1
1.1 ความสำคัญของปัญหา	1
1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย	4
1.3 ขอบเขตขอบการวิจัย	4
1.4 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	4
1.5 นิยามศัพท์การวิจัย	5
1.6 การนำเสนอผลงานวิจัย	5
บทที่ 2 การสำรวจองค์ความรู้	7
2.1 แนวคิดการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน	7
2.1.1 ความหมายของการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน	7
2.1.2 หลักการของการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน	8
2.1.3 ทฤษฎีเกี่ยวกับการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน	13
2.2 แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงศาสนา	15
2.3 แนวคิดการจัดการภาคสาธารณะแนวใหม่	19
2.3.1 ความหมายของการจัดการภาคสาธารณะแนวใหม่	19
2.3.2 องค์ประกอบและรูปแบบของการจัดการภาคสาธารณะแบบใหม่	21
2.3.3 วิธีการและเครื่องมือในการจัดการภาคสาธารณะแบบใหม่	24
2.4 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	34
บทที่ 3 วิธีดำเนินการวิจัย	40
3.1 แนวทางในการวิจัย	40
3.2 วิธีการวิจัย	40
3.3 เทคนิคในการวิจัย	41

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
บทที่ 4 ความเป็นมาและปัจจัยที่มีผลต่อการพัฒนาความยั่งยืนในประเพณี งานนมัสการรอยพระพุทธรบาทเขาคิชฌกูฏ จังหวัดจันทบุรี	49
4.1 ความเป็นมาของประเพณีงานนมัสการรอยพระพุทธรบาทเขาคิชฌกูฏ จังหวัดจันทบุรี	49
4.3 ปัจจัยด้านพฤติกรรมของประชาชนที่มาร่วมงานที่มีผลต่อการพัฒนา ความยั่งยืนในประเพณีงานนมัสการรอยพระพุทธรบาทเขาคิชฌกูฏ จังหวัดจันทบุรี	67
4.4 ปัจจัยด้านสถานการณ์ที่มีผลต่อการพัฒนาความยั่งยืนในประเพณีงาน นมัสการรอยพระพุทธรบาทเขาคิชฌกูฏ จังหวัดจันทบุรี	71
4.4.1 ปัจจัยภายนอกที่มีผลต่อการพัฒนาความยั่งยืน	72
4.4.2 ปัจจัยการเปลี่ยนแปลงจากสถานการณ์ที่คาดไม่ถึง	76
บทที่ 5 รูปแบบขับเคลื่อนการพัฒนาที่ยั่งยืนในประเพณีงานนมัสการ รอยพระพุทธรบาทเขาคิชฌกูฏ จังหวัดจันทบุรี	82
5.1 รูปแบบพหุภาคีสาธารณะในการจัดงานเพื่อสร้างความยั่งยืนในประเพณี งานนมัสการรอยพระพุทธรบาทเขาคิชฌกูฏ จังหวัดจันทบุรี	82
5.1.1 รูปแบบพหุภาคีสาธารณะในการจัดงานเพื่อสร้างความยั่งยืนใน ประเพณีงานนมัสการรอยพระพุทธรบาทเขาคิชฌกูฏ จังหวัด จันทบุรี	82
5.1.2 เครือข่ายภาคีสาธารณะกับการจัดการงานประเพณีนมัสการรอย พระพุทธรบาทเขาคิชฌกูฏ	85
5.2 รูปแบบการบริหารจัดการเพื่อสร้างความยั่งยืนในประเพณีงานนมัสการ รอยพระพุทธรบาทเขาคิชฌกูฏ จังหวัดจันทบุรี	90
5.3 รูปแบบการท่องเที่ยวในจังหวัดจันทบุรีเพื่อสร้างความยั่งยืนในประเพณี งานนมัสการรอยพระพุทธรบาทเขาคิชฌกูฏ จังหวัดจันทบุรี	97
บทที่ 6 สรุป อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ	130
6.1 สรุปผลการศึกษา	130
6.2 การอภิปรายผลการศึกษา	133
6.3 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย	136
6.4 ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป	137

สารบัญ (ต่อ)

บรรณานุกรม
ประวัติย่อผู้วิจัย

หน้า

138

147

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี

สารบัญตาราง

ตารางที่	หน้า
1.1 ข้อมูลการขายบัตรรถขึ้นอุทยานแห่งชาติเขาคิชฌกูฏ	2
2.1 เทศกาลงานประเพณีในท้องถิ่นต่าง ๆ	16
2.2 การเปลี่ยนจากการปกครองท้องถิ่น เป็นการจัดการภาคีท้องถิ่น	30
2.3 เปรียบเทียบความแตกต่างระหว่างการจัดการ กับภาวะผู้นำ	33
4.1 ข้อมูลการขายบัตรรถขึ้นอุทยานแห่งชาติเขาคิชฌกูฏ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2552-2566	56
4.2 ร้อยละของกลุ่มตัวอย่างจำแนกตามเป้าหมายหลักของผู้ที่เดินทางมางานนมัสการรอยพระพุทธรูปเขาคิชฌกูฏ	58
4.3 แสดงจำนวนร้อยละ ค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานของกลุ่มตัวอย่างผู้มานมัสการรอยพระพุทธรูปเขาคิชฌกูฏจำแนกตามความคิดเห็นเกี่ยวกับกิจกรรมที่จัดขึ้น	61
4.4 แสดงจำนวนร้อยละ ค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานของกลุ่มตัวอย่างผู้มานมัสการรอยพระพุทธรูปเขาคิชฌกูฏจำแนกตามความพึงพอใจในการบริการ	65
4.5 ร้อยละของกลุ่มตัวอย่างจำแนกตามภูมิสำเนา	68
4.6 ร้อยละของกลุ่มตัวอย่างจำแนกตามที่เคยมาเที่ยวในจังหวัดจันทบุรี	69
4.7 ร้อยละของกลุ่มตัวอย่างจำแนกตามรูปแบบการเดินทางมานมัสการรอยพระพุทธรูปเขาคิชฌกูฏ	70
5.1 แสดงจำนวนร้อยละ ค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานของกลุ่มตัวอย่างผู้มานมัสการรอยพระพุทธรูปเขาคิชฌกูฏจำแนกตามข้อเสนอแนะเกี่ยวกับพหุภาคีสาธารณะในกระบวนการจัดงาน	83
5.2 แสดงจำนวนร้อยละ ค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานของกลุ่มตัวอย่างผู้มานมัสการรอยพระพุทธรูปเขาคิชฌกูฏจำแนกตามข้อเสนอแนะเกี่ยวกับประเด็นการบริหารจัดการงานนมัสการฯ	91
5.3 แสดงจำนวนร้อยละ ค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานของกลุ่มตัวอย่างผู้มานมัสการรอยพระพุทธรูปเขาคิชฌกูฏจำแนกตามสถานที่ท่องเที่ยว	98
5.4 แสดงจำนวนร้อยละ ค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานของกลุ่มตัวอย่างผู้มานมัสการรอยพระพุทธรูปเขาคิชฌกูฏจำแนกตามสินค้าท่องเที่ยว	99
5.5 แสดงถิ่นฐานของกลุ่มชาติพันธุ์ของในเขตอำเภอเขาคิชฌกูฏ จังหวัดจันทบุรี	103

สารบัญภาพ

ภาพที่	หน้า
3.1 วิธีการดำเนินการวิจัย	42
4.1 พิธีบวงสรวงเปิดนมัสการพระบาทพลวง	55
4.2 พิธีปิดพระบาท	55
5.1 คุกซีโก้แหล่งท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ในปัจจุบัน	106
5.2 แสดงทางเข้าคุกซีโก้และบริเวณด้านใน	106
5.3 ตึกแดง และบริเวณด้านในของตึกแดง : ปืนใหญ่ของฝรั่งเศสที่จมน้ำอยู่บริเวณนั้น	107
5.4 ป้อมไพร่พินาศ บริเวณภูเขาแหลมสิงห์	108
5.5 พระอุโบสถวัดไผ่ล้อม	110
5.6 เนินนางพญา	114
5.7 เจดีย์กลางน้ำ บ้านหัวแหลม	115

บทที่ 1 บทนำ

1.1 ความสำคัญของปัญหา

รอยพระพุทธรูปศิลาขาวเป็นรอยพระพุทธรูปที่อยู่บนยอดเขาศิลาขาว ซึ่งเดิมชื่อว่า พระบาทพลวง พื้นที่ของรอยพระพุทธรูปตั้งอยู่ในเขตอุทยานแห่งชาติเขาศิลาขาว ตำบลพลวง อำเภอเขาศิลาขาว จังหวัดจันทบุรี เขาศิลาขาวเป็นที่ประดิษฐานของรอยพระพุทธรูปที่อยู่สูงที่สุดในประเทศไทย สูงกว่า 1,050 เมตร จากระดับน้ำทะเล ถือว่าสูงที่สุดในเขตอุทยานแห่งชาติเขาศิลาขาว “รอยพระพุทธรูป” มีลักษณะเป็นรอยบนหินแผ่นใหญ่ มีรอยลึกประมาณ 2 เมตรเศษ กว้าง 1 เมตร ยาว 2 เมตร ค้นพบที่ยอดเขาพระบาทห่างจากที่ทำการอุทยานเขาศิลาขาวราว 4 กิโลเมตร (เขาพระบาท พลวงจันทบุรี, 2558)

ประวัติความเป็นมาของงานนมัสการรอยพระพุทธรูปเขาศิลาขาวที่มีมาตั้งแต่ในครั้งอดีต พระครูธรรมสรคุณ (2540) หรือหลวงพ่อเขียน ซึ่งเป็นผู้รับผิดชอบโดยตรงในการจัดงาน ได้เขียนสรุปไว้ในหนังสือประวัติความเป็นมาของรอยพระพุทธรูปเขาศิลาขาว (พลวง) โดยสรุปได้ว่า ตั้งแต่ พ.ศ. 2397 นายตัง (ตันตระกูล “สิงขรบาท”) ชาวบ้านพลวงตำบลพลวง อำเภอมะขาม จังหวัดจันทบุรี พบรอยพระพุทธรูปบนยอดเขา หลังจากแจ้งหลวงพ่อเพชรเจ้าคณะจังหวัดจันทบุรีสมัยนั้นทราบอย่างเป็นทางการแล้วจึงเรียกกันว่ารอยพระบาทพลวง ขึ้นอยู่ในเขตปกครองอำเภอมะขาม จังหวัดจันทบุรี นายตังเป็นผู้ได้รับมอบหมายให้นำพาศรัทธาสาธุชนไปนมัสการรอยพระพุทธรูปพลวง ระหว่างวันขึ้น 1 ค่ำ เดือน 3 จนเป็นประเพณีที่ทำสืบทอดกันมาทุก ๆ ปี หมดยุคของตระกูลสิงขรบาท ท่านพ่อตั้ง เจ้าอาวาสวัดพลวง เป็นผู้จัดงานนมัสการรอยพระพุทธรูปพลวง จนถึง พ.ศ. 2510 เมื่อท่านชราภาพมากจึงมอบหมายให้คณะสงฆ์อำเภอมะขามจัดงานนมัสการรอยพระพุทธรูปสืบทอดมา แต่คณะสงฆ์อำเภอมะขามรับงานได้เพียงห้าปีก็ไม่สามารถบริหารจัดการให้ดีได้ จึงมอบสิทธิ์การจัดงานนมัสการรอยพระพุทธรูปแก่พระครูธรรมสรคุณ ตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2515 เป็นต้นมา พระครูธรรมสรคุณ (ท่านพ่อเขียน ขนธสโร) เจ้าอาวาสวัดกะทิง บริหารและพัฒนาและเปลี่ยนชื่อพระบาทพลวงเป็นรอยพระบาทเขาศิลาขาว จัดสร้างที่พักสงฆ์เพื่อเป็นอาคารบริหารงานนมัสการรอยพระพุทธรูปเขาศิลาขาวได้รุ่งเรืองเป็นที่รู้จักทั่วประเทศไทยและต่างประเทศ มีประชาชนมาอยู่หนาแน่น กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย แบ่งส่วนราชการออกจากอำเภอมะขามโดยใช้ชื่อว่าอำเภอเขาศิลาขาว ตามนามรอยพระบาทที่ท่านพ่อเขียนขอตั้งไว้ ซึ่งท่านพ่อได้ฉายาว่าเทพเจ้าแห่งเขาศิลาขาว เพราะศรัทธาประชาชนที่หลั่งไหลกันมานมัสการรอยพระพุทธรูปและกราบไหว้ท่าน นับเป็นจำนวนกว่าล้านคนมีรายได้จากการจัดงานเป็นเงินจำนวนมาก แม้ภายหลังส่วนราชการกำหนดให้เป็นเขตอุทยานแห่งชาติฯ ก็ไม่อาจปิดกั้นประเพณีนี้ได้ ท่านมอบรายได้จากการจัดงานให้เป็นสาธารณกุศลด้านต่าง ๆ ตลอดทุกปี อีกทั้งยังได้ทำข้อตกลงกับกรมอุทยานแห่งชาติฯ ร่วมกันอนุรักษ์ทรัพยากร ดูแลที่พักสงฆ์วัดกะทิงบนยอดเขาสำหรับไว้จัดงานระหว่าง พ.ศ. 2554-2558 และอาจมีการทำข้อตกลงต่อเป็นช่วง ๆ ไป (กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช, 2562)

ซึ่งจะเห็นได้ว่าการจัดงานประเพณีงานนมัสการรอยพระพุทธรูปเขาศิลาขาว จังหวัดจันทบุรี รูปแบบของการจัดงานตั้งแต่อดีตที่ผ่านมา ๆ มานั้นเป็นการดำเนินการโดยมีคณะสงฆ์เป็นเจ้าภาพจัดงาน

และบริหารจัดการมาโดยตลอด แม้ว่าในบางยุคสมัยที่อาจทำให้บุคคลภายนอกเข้าใจว่าเป็นการบริหารจัดการโดยตัวบุคคล ดังเช่น ยุคสมัยที่มีพระครูธรรมสรคุณ เจ้าอาวาสวัดกระทิง เป็นผู้ดำเนินการจัดงานประเพณีงานนมัสการรอยพระพุทธรูปเขาศิขณภูฏ ในความเป็นจริงแล้วยังคงอยู่ในรูปแบบการบริหารจัดการของคณะสงฆ์ในจังหวัดจันทบุรี แต่ด้วยความโดดเด่นของท่านพ่อเขียนจึงทำให้คนโดยทั่วไปเข้าใจผิดว่าท่านพ่อเขียนเป็นเจ้าของจัดงานประเพณีดังกล่าวแต่เพียงผู้เดียว ซึ่งในความเป็นจริงแล้วท่านพ่อเขียนเป็นตัวแทนบริหารงานในนามของคณะสงฆ์ทั้งหมดเท่านั้น กรณีดังกล่าวสอดคล้องกับคำให้สัมภาษณ์ของพระสังฆาธิการซึ่งเป็นหนึ่งในคณะกรรมการจัดงานประเพณีงานนมัสการรอยพระพุทธรูปเขาศิขณภูฏ จังหวัดจันทบุรี ท่านหนึ่งในทำนองที่ว่า “หลวงพ่เขียนท่านเป็นเพียงตัวแทนคณะสงฆ์จังหวัดจันทบุรี ที่มอบหมายให้ท่านเป็นตัวแทนในการจัดงานประเพณีงานนมัสการรอยพระพุทธรูปเขาศิขณภูฏ ท่านไม่ได้เป็นเจ้าของตามที่สังคมเข้าใจกัน” (พระครูสุจิตกิตติวัฒน์, สัมภาษณ์ 18 มิถุนายน 2563)

ประเพณีงานนมัสการรอยพระพุทธรูปเขาศิขณภูฏ จังหวัดจันทบุรี ถือได้ว่าเป็นประเพณีสำคัญหลักแห่งหนึ่งของประเทศที่เป็นที่รู้จักโดยทั่วไปอย่างกว้างขวางของประชาชนในประเทศไทยและชาวต่างประเทศ ทั้งนี้สามารถสะท้อนให้เห็นได้จากการเดินทางของผู้แสวงบุญจากจังหวัดต่าง ๆ ในทุกภูมิภาคทั่วประเทศ เพื่อมานมัสการขอพรรอยพระพุทธรูปบนเขาศิขณภูฏ และอธิษฐานขอในสิ่งที่ตนปรารถนาจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์บนเขาศิขณภูฏปีละเป็นจำนวนมาก (ทองเลื่อน ทองคำ, สัมภาษณ์ 15 พฤษภาคม 2566) กรณีดังกล่าวสอดคล้องกับคำให้สัมภาษณ์ของพระสงฆ์ชั้นผู้ใหญ่รูปหนึ่งของจังหวัดจันทบุรีในทำนองที่ว่า “ในการจัดงานแต่ละปีเปิดให้มาเที่ยวแค่ 60 วัน แต่ปรากฏว่ามีประชาชนจากที่ต่าง ๆ มาร่วมงานประเพณีนมัสการรอยพระพุทธรูปเขาศิขณภูฏ จังหวัดจันทบุรี เป็นจำนวนถึงหลักล้านคนต่อปี” (พระครูประดิษฐ์ศาสนการ, สัมภาษณ์ 27 ตุลาคม 2562)

นอกจากนี้ปรากฏการณ์ความสนใจของประชาชนจากหลากหลายสถานที่เป็นจำนวนมาก ซึ่งให้ความสำคัญกับงานประเพณีนมัสการรอยพระพุทธรูปเขาศิขณภูฏ สามารถสะท้อนให้เห็นได้จากสถิติตัวเลขของประชาชนทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ โดยพิจารณาได้จากข้อมูลทางสถิติการขายบัตรขึ้นรถของวนอุทยานแห่งชาติเขาศิขณภูฏ ที่มีการสรุปบันทึกข้อมูลเปรียบเทียบไว้ตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2557-2566 ดังนี้ (อุทยานแห่งชาติเขาศิขณภูฏ จังหวัดจันทบุรี, 2566) ดังตารางที่ 1.1

ตารางที่ 1.1 ข้อมูลการขายบัตรรถขึ้นวนอุทยานแห่งชาติเขาศิขณภูฏ

ปี พ.ศ.	จำนวนผู้ขึ้นรถ (คน)
2557	1,324,873
2558	1,180,090
2559	1,236,844
2560	803,411
2561	813,799
2562	1,028,872
2563	869,455

ตารางที่ 1.1 (ต่อ)

ปี พ.ศ.	จำนวนผู้ขึ้นรถ (คน)
2564	ปิดเขาเนื่องจากสถานการณ์โควิด
2565	126,945
2566	651,165

จากสถิติดังกล่าวจึงพอสรุปได้ว่า ประเพณีงานนมัสการรอยพระพุทธรูปเขาชีเมียง ถือเป็นพื้นที่สำคัญเชิงศาสนาแห่งหนึ่งของประเทศไทย ที่มีประชาชนให้ความสนใจเดินทางมานมัสการ และท่องเที่ยวเป็นจำนวนมาก เมื่อเปรียบเทียบกับการท่องเที่ยวแหล่งอื่น ๆ เช่น หมู่เกาะช้าง เป็นต้น ซึ่งถือเป็นพื้นที่หลักแห่งหนึ่งของกลุ่มท่องเที่ยวแอกทีฟ ปีช ภาควิชาตะวันออก ที่พบข้อมูลว่ามีการประมาณนักท่องเที่ยวที่เดินทางไปเที่ยวหมู่เกาะช้างตลอดทั้งปี ในปี พ.ศ. 2557 เพียง 961,898 คน การถูกละเลยฐานะการเป็นพื้นที่ท่องเที่ยวหลัก อาจมีสาเหตุเนื่องมาจากการเติบโตของงานนมัสการรอยพระพุทธรูปเขาชีเมียง เป็นการขับเคลื่อนตามธรรมชาติโดยไม่เป็นทางการโดยภาคประชาสังคมที่นำโดยผู้นำองค์กรท้องถิ่นชาติพันธุ์ของโบราณ และเป็นการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นในกลุ่มนักท่องเที่ยวที่มีความศรัทธาเป็นตัวยุติ กล่าวคือการท่องเที่ยวในการเดินทางมานมัสการรอยพระพุทธรูปเขาชีเมียงในอดีตมีการพัฒนาเติบโตมาอย่างต่อเนื่องจากการริเริ่มของผู้นำทั้งที่เป็นพระภิกษุและฆราวาสอำเภอคีเขมภูมิจังหวัดจันทบุรี หลังจากที่มีการพบรอยพระพุทธรูปจึงเกิดประเพณีการขึ้นไปนมัสการรอยพระพุทธรูปทุกปี โดยการนำของผู้นำชุมชนของวัดคันทพรรอยพระพุทธรูป ต่อมางานประเพณีการนมัสการรอยพระพุทธรูปได้รับการสืบทอดโดยผู้นำคณะสงฆ์พื้นเมืองที่มีเชื้อสายของ จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2515 หลวงพ่อเขียนได้เข้ามาบริหารจัดการในการจัดงานนมัสการรอยพระพุทธรูปอย่างจริงจัง หลังจากที่ได้ไปดูงานท่องเที่ยวที่ดอยสุเทพ จังหวัดเชียงใหม่ โดยหลวงพ่อเขียนได้เป็นผู้นำในการสร้างระบบคมนาคมขึ้นบนภูเขาและเข้าไปพัฒนาพื้นที่เพื่อให้ผู้มีจิตศรัทธารอยพระพุทธรูปทั่วไปสามารถขึ้นไปนมัสการได้อย่างสะดวกภายใต้การนำของผู้นำคณะสงฆ์ชาวของที่เรียกว่า 4 เสือ ได้แก่ หลวงพ่อแหยม หลวงพ่อเนียน หลวงพ่อนั่ง และหลวงพ่อเขียน นอกจากนี้ยังมีผู้นำฆราวาสอีกกลุ่มหนึ่งที่ได้เข้ามาเสริมหนุนงานของกลุ่มพระภิกษุของวัดกล่าวมาเบื้องต้น (ทองเลื่อน ทองคำ, สัมภาษณ์ 15 พฤษภาคม 2566) ตั้งแต่นั้นมาการพัฒนางานนมัสการรอยพระพุทธรูปเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีจุดเด่นซึ่งเป็นอัตลักษณ์ของตัวเอง (Uniqueness) ที่มีการหลงใหลของผู้คนในการมานมัสการรอยพระพุทธรูปเป็นประจำทุกปี มีผู้มานมัสการถึงหลักล้านคน และได้กลายเป็นการท่องเที่ยวเชิงศาสนาที่มีความโดดเด่นมากที่สุดแห่งหนึ่งในประเทศไทย (พระปลัดพร้อม ถาวร, สัมภาษณ์ 30 เมษายน 2562) ดังนั้นจึงเป็นสิ่งที่น่าศึกษาว่าจะพัฒนารูปแบบ (Model) การขับเคลื่อนประเพณีงานนมัสการรอยพระพุทธรูปเขาชีเมียง จังหวัดจันทบุรี อย่างไรให้สามารถดำรงอยู่ได้อย่างยั่งยืนในต่อไปในอนาคต

จากการสำรวจองค์ความรู้เกี่ยวกับการบริหารจัดการท่องเที่ยวเชิงศาสนาของประเทศไทย พบว่ามีงานวิจัยที่ศึกษาเกี่ยวกับงานนมัสการรอยพระพุทธรูปเขาชีเมียงโดยตรงมีน้อยมาก และมีปัญหาในเชิงคุณภาพของงานวิจัย ตัวอย่างเช่น วิทยานิพนธ์ของวิมลรัตน์ เกิดนิยม (2553) เรื่อง การศึกษาแนวทางการพัฒนาวัดคีเขมภูมิจังหวัดจันทบุรี เพื่อเป็นการพัฒนาประเพณีงานนมัสการ

รอยพระพุทธรูปเขาคิชฌกูฏอย่างยั่งยืน งานวิจัยดังกล่าว พบว่ามีปัญหาเชิงคุณภาพของงานวิจัยที่ไม่สามารถนำมาใช้ให้เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาประเพณีงานนมัสการรอยพระพุทธรูปเขาคิชฌกูฏอย่างยั่งยืนได้ ดังนั้นผู้วิจัยซึ่งเป็นทายาทของผู้พรอยพระบาท และมีภูมิลำเนาอยู่ในตำบลพลวง อำเภอเขาคิชฌกูฏ ได้เล็งเห็นความสำคัญที่จะต้องเข้าไปมีบทบาทในการช่วยสร้างความยั่งยืนในประเพณีงานนมัสการรอยพระพุทธรูปเขาคิชฌกูฏ ให้สามารถสืบทอดการเป็นพื้นที่หลักในการพัฒนาประเพณีงานนมัสการรอยพระพุทธรูปเขาคิชฌกูฏอย่างยั่งยืน โดยการพัฒนาการบริหารจัดการงานประเพณีนมัสการพระพุทธรูปให้เกิดความยั่งยืน การกระจายโอกาสการท่องเที่ยวไปสู่พื้นที่ท่องเที่ยวในจังหวัดใกล้เคียงและการสร้างเส้นทางท่องเที่ยวใหม่เชื่อมโยงจากพื้นที่ท่องเที่ยวหลัก ด้วยสาเหตุเหล่านี้ผู้วิจัยจึงได้สนใจทำการวิจัยเรื่อง รูปแบบการพัฒนาความยั่งยืนในประเพณีงานนมัสการรอยพระพุทธรูปเขาคิชฌกูฏ จังหวัดจันทบุรี ขึ้นมาโดยมุ่งหวังว่าจะสามารถนำไปสู่การพัฒนาในงานดังกล่าวให้มีความยั่งยืนต่อไปได้

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาปัจจัยด้านประชาชนที่มีผลต่อการพัฒนาความยั่งยืนของงานประเพณีนมัสการรอยพระพุทธรูปเขาคิชฌกูฏ จังหวัดจันทบุรี
2. เพื่อศึกษาปัจจัยด้านสถานการณ์ที่มีผลต่อการพัฒนาความยั่งยืนของงานประเพณีนมัสการรอยพระพุทธรูปเขาคิชฌกูฏ จังหวัดจันทบุรี
3. เพื่อนำเสนอรูปแบบขับเคลื่อนการพัฒนาที่ยั่งยืนของงานประเพณีนมัสการรอยพระพุทธรูปเขาคิชฌกูฏ จังหวัดจันทบุรี

1.3 ขอบเขตของการวิจัย

ขอบเขตในด้านช่วงเวลาของการวิจัย งานวิจัยนี้เริ่มตั้งแต่ พ.ศ. 2555-2566 ในช่วงปิดงานนมัสการฯ อย่างเป็นทางการ เนื่องจากช่วงเวลาดังกล่าวมีจุดเริ่มต้นของการเกิดปัญหาต่าง ๆ เกี่ยวกับการบริหารจัดการประเพณีงานนมัสการรอยพระพุทธรูปเขาคิชฌกูฏ จังหวัดจันทบุรี ซึ่งในปี พ.ศ. 2555 พระครูธรรมสรคุณหรือหลวงพ่อเขียน ผู้ที่บุกเบิกและการเป็นตัวแทนการจัดงานประเพณีนมัสการรอยพระพุทธรูปเขาคิชฌกูฏได้มรณภาพลง จากนั้นแล้วมีปรากฏการณ์ของปัญหาในการจัดงานประเพณีดังกล่าวเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน

1.4 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ประโยชน์ในเชิงนโยบาย คาดว่าทางจังหวัดจันทบุรีจะสามารถนำรูปแบบขับเคลื่อนการพัฒนายุทธศาสตร์ในการพัฒนางานนมัสการรอยพระพุทธรูปเขาคิชฌกูฏ จังหวัดจันทบุรี ที่เป็นข้อค้นพบในดุชนีพนันนี้มาเป็นแนวในการกำหนดนโยบายการท่องเที่ยวของจังหวัดได้อย่างยั่งยืน
2. ประโยชน์ในเชิงวิชาการ คาดว่าจะสามารถพัฒนาองค์ความรู้เกี่ยวกับการพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนให้สอดคล้องกับรูปแบบประเพณี งานนมัสการรอยพระพุทธรูปเขาคิชฌกูฏ จังหวัดจันทบุรี

1.5 นิยามศัพท์การวิจัย

1. รูปแบบการพัฒนา หมายถึง แบบจำลองการขับเคลื่อนกิจกรรมเพื่อนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน การพัฒนาความยั่งยืนในประเพณีงานนมัสการรอยพระพุทธรูปเขาศิขณภูฏ จังหวัดจันทบุรี
2. ความยั่งยืนในประเพณีงานนมัสการรอยพระพุทธรูปเขาศิขณภูฏ จังหวัดจันทบุรี หมายถึง การดำรงอยู่ของงานนมัสการรอยพระพุทธรูปเขาศิขณภูฏ จังหวัดจันทบุรี ที่เป็นมาตั้งแต่คนรุ่นปัจจุบันยืนยาวไปจนถึงคนรุ่นต่อไปในอนาคต
3. ปัจจัยด้านความคิดเห็นของประชาชน หมายถึง เหตุทางด้านเป้าหมาย ทศนคติ และความพึงพอใจในบริการที่มีผลต่อความยั่งยืนของงานประเพณีงานนมัสการรอยพระพุทธรูปเขาศิขณภูฏ จังหวัดจันทบุรี
4. ปัจจัยด้านพฤติกรรมของประชาชนที่มาร่วมงาน หมายถึง ภูมิสำเนา ความถี่ของการมาร่วมงาน รูปแบบการเดินทาง ที่มีผลต่อความยั่งยืนของประเพณีงานนมัสการรอยพระพุทธรูปเขาศิขณภูฏ จังหวัดจันทบุรี
5. ปัจจัยด้านสถานการณ์ หมายถึง เหตุที่มีมาจากสถานการณ์ความไม่แน่นอนที่มีผลต่อความยั่งยืนของประเพณีงานนมัสการรอยพระพุทธรูปเขาศิขณภูฏ จังหวัดจันทบุรี
6. รูปแบบพหุภาคีสาธารณะ หมายถึง ผู้กระทำการจากภาคส่วนต่าง ๆ ในสังคมที่เข้ามามีบทบาทในการจัดงานประเพณีงานนมัสการรอยพระพุทธรูปเขาศิขณภูฏ จังหวัดจันทบุรี ที่มีผลต่อความยั่งยืนของประเพณีงานนมัสการรอยพระพุทธรูปเขาศิขณภูฏ จังหวัดจันทบุรี
7. รูปแบบการบริหารจัดการ หมายถึง รูปแบบในการทำงานเกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการงานประเพณีงานนมัสการรอยพระพุทธรูปเขาศิขณภูฏ จังหวัดจันทบุรี
8. รูปแบบการท่องเที่ยว หมายถึง กิจกรรมการเดินทางโดยมีเป้าหมายเพื่อการเรียนรู้เกี่ยวกับชาติพันธุ์ ประวัติศาสตร์ โบราณสถาน ทะเล การท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรม ที่มีผลต่อความผลต่อความยั่งยืนของประเพณีงานนมัสการรอยพระพุทธรูปเขาศิขณภูฏ จังหวัดจันทบุรี

1.6 การนำเสนอผลงานวิจัย

โครงสร้างในการนำเสนอผลการวิจัยของดุษฎีนิพนธ์นี้จะแบ่งเนื้อหาออกเป็น 6 บท โดยในแต่ละบทจะนำเสนอผลการวิจัยในสาระสำคัญ ดังนี้

บทที่ 1 : บทนำ

ในการตอบโจทย์วิจัยว่าคืออะไร และทำไมต้องศึกษา ผู้วิจัยจะนำเสนอผลการวิจัยในหัวข้อ ความสำคัญของปัญหาวิจัย วัตถุประสงค์ของการวิจัย ขอบเขตของการวิจัย ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ นิยามศัพท์การวิจัย และการนำเสนอผลการวิจัย

บทที่ 2 : การสำรวจองค์ความรู้

ในบทนี้จะสำรวจองค์ความรู้เพื่อเป็นเครื่องมือช่วยวิเคราะห์ (Analytical Tool) โดยการสำรวจแนวคิดและทฤษฎีที่สำคัญ คือ แนวคิดการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน แนวคิดการท่องเที่ยวเชิงศาสนา แนวคิดการจัดการภาคีสาธารณะแนวใหม่ (New Public Governance) นอกจากนี้ยังได้สำรวจงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

บทที่ 3 : วิธีวิทยาการวิจัย

ผู้วิจัยจะนำเสนอวิธีการวิจัยแบ่งออกเป็น 3 ระดับ จากนามธรรมเป็นรูปธรรม คือ แนวทางในการวิจัย (Methodological Approach) วิธีการวิจัย (Research Methods) เทคนิคการวิจัย (Research Technique)

บทที่ 4 : ความเป็นมาของงานและปัจจัยที่มีผลต่อการพัฒนาความยั่งยืนในประเพณีงานนมัสการรอยพระพุทธรูปเขาชีเมี่ยงจังหวัดจันทบุรี

ในบทนี้จะชี้ให้เห็นถึงความเป็นมาของงานและปัจจัยที่มีผลต่อการพัฒนาความยั่งยืนของงานประเพณีนมัสการรอยพระพุทธรูปเขาชีเมี่ยง จังหวัดจันทบุรี โดยจะนำเสนอหัวข้อที่สำคัญ คือ ความเป็นมาของงานประเพณีนมัสการรอยพระพุทธรูปเขาชีเมี่ยง ปัจจัยด้านความคิดเห็นของประชาชนที่มีผลต่อการพัฒนาความยั่งยืนของงานประเพณีนมัสการรอยพระพุทธรูปเขาชีเมี่ยง ปัจจัยด้านพฤติกรรมของประชาชนที่มาร่วมงานที่มีผลต่อการพัฒนาความยั่งยืนของงานประเพณีนมัสการรอยพระพุทธรูปเขาชีเมี่ยง ปัจจัยด้านสถานการณ์ที่มีผลต่อการพัฒนาความยั่งยืนของงานประเพณีนมัสการรอยพระพุทธรูปเขาชีเมี่ยง

บทที่ 5 : รูปแบบการพัฒนาที่ยั่งยืนในประเพณีงานนมัสการรอยพระพุทธรูปเขาชีเมี่ยงจังหวัดจันทบุรี

ในบทนี้จะชี้ให้เห็นถึงรูปแบบขับเคลื่อนการพัฒนาที่ยั่งยืนในประเพณีงานนมัสการรอยพระพุทธรูปเขาชีเมี่ยง จังหวัดจันทบุรี โดยจะนำเสนอหัวข้อที่สำคัญ คือ รูปแบบพหุภาคี สาธารณะในการจัดงานเพื่อสร้างความยั่งยืนของงานประเพณีนมัสการรอยพระพุทธรูปเขาชีเมี่ยง รูปแบบการบริหารจัดการเพื่อสร้างความยั่งยืนของงานประเพณีนมัสการรอยพระพุทธรูปเขาชีเมี่ยง รูปแบบการท่องเที่ยวในจังหวัดจันทบุรีเพื่อสร้างความยั่งยืนของงานประเพณีนมัสการรอยพระพุทธรูปเขาชีเมี่ยง

บทที่ 6 : สรุป อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ

ในบทนี้จะสรุปรวบยอดผลการศึกษิตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย และจะอภิปรายให้เห็นองค์ความรู้ใหม่จากข้อค้นพบของชุมชนนิพนธ์ นอกจากนี้จะมีข้อเสนอแนะในเชิงนโยบายและการวิจัยครั้งต่อไปที่เป็นนัยที่ได้มาจากการศึกษาของชุมชนนิพนธ์

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี

บทที่ 2 การสำรวจองค์ความรู้

ในการศึกษาวิจัยเรื่อง รูปแบบการพัฒนาความยั่งยืนในประเพณีงานนมัสการรอยพระพุทธรูป
เขาศิขณภูฏ จังหวัดจันทบุรี ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิดและทฤษฎีมาเป็นเครื่องมือในการช่วยวิเคราะห์
แนวคิดและทฤษฎีที่สำคัญที่จะนำมาใช้ในการศึกษาครั้งนี้ มีดังนี้คือ

2.1 แนวคิดการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน

2.1.1 ความหมายของการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน การพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน

2.1.2 หลักการของการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน

2.1.3 ทฤษฎีเกี่ยวกับการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน

2.2 แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงศาสนา

2.3 แนวคิดการจัดการภาคีสาธารณะแนวใหม่

2.4 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.1 แนวคิดการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน

2.1.1 ความหมายของการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน

แนวคิดการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนที่เป็นทางการในระดับสากลเกิดขึ้นใน พ.ศ. 2535 เมื่อมี
การประชุมสุดยอดแห่งสหประชาชาติที่นครริโอเดจาเนโร เมืองหลวงของประเทศบราซิล ที่เรียกกันว่า
Rio Summit หรือ Earth Summit มีสัญญา 1 ใน 5 ฉบับ คือ Agenda 21 หมายถึง แผนแม่บทของโลก
คือ การพัฒนาที่ยั่งยืน ซึ่งศัพท์คำนี้ได้เข้ามาในประเทศไทยที่เห็นกันตามสื่อมวลชน การประชุม
ในหน่วยงานทุกกระทรวง ทบวง กรม เช่น การเกษตรที่ยั่งยืน การพัฒนาการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน
(Sustainable Tourism Development) ซึ่งมีหลักการสำคัญโดยคำนึงถึง

1. ชีตความสามารถในการรองรับของพื้นที่ทั้งระบบนิเวศ สังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม
ท้องถิ่น
2. ประชาชนในท้องถิ่นต้องมีส่วนร่วมในการจัดการ
3. การท่องเที่ยวที่ให้ความรู้และประสบการณ์ต่อนักท่องเที่ยวด้วยความปลอดภัยและ
สุขอนามัย
4. การมีจิตสำนึกต่อการรักษาสีงแวดล้อมและวัฒนธรรมท้องถิ่น

ดังนั้นที่ประชุมสหประชาชาติว่าด้วยสีงแวดล้อมและพัฒนา (Earth Summit Conference)
ณ ประเทศบราซิล เมื่อเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2535 (บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา, 2548 : 6) ได้ให้ความหมาย
ของการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนไว้ว่า หมายถึง การท่องเที่ยวที่ไม่เป็นอันตรายต่อสีงแวดล้อมทุกรูปแบบ
ไม่ว่าจุดหมายปลายทางจะเป็นที่ใด หรือจะเป็นกลุ่มใหญ่ (Mass Tourism) หรือกลุ่มเล็กทั้งในเมือง
และชนบท

นอกจากนี้ยังมีนักวิชาการได้ให้ความหมายการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนไว้ ดังนี้

ฟิลิฐุ เจริญวงศ์ (2538 : 14) ได้ให้ความหมายของการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนไว้ว่า หมายถึง
การท่องเที่ยว รวมถึงการจัดบริการอื่น ๆ ทั้งในปัจจุบันและอนาคต โดย

1. ต้องดำเนินการภายใต้ขีดความสามารถของธรรมชาติ ชุมชน ขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรม วิถีชีวิตที่มีต่อขบวนการท่องเที่ยว
2. ต้องตระหนักดีต่อการมีส่วนร่วมของประชากร ชุมชน ขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรม วิถีชีวิต ที่มีต่อกระบวนการท่องเที่ยว
3. ต้องยอมรับให้ประชาชนทุกส่วนได้รับผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจที่เกิดจากการท่องเที่ยว อย่างเสมอภาคเท่าเทียมกัน
4. ต้องชี้นำภายใต้ความปรารถนาของประชาชนท้องถิ่นและชุมชนในพื้นที่ท่องเที่ยว นั้น ๆ ศรีนัย เลิศรักษ์มงคล (2540 : 12) ได้ให้ความหมายของการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนไว้ว่าหมายถึง การพัฒนาการท่องเที่ยวให้มีลักษณะของการถ่ายทอดวัฒนธรรมให้นักท่องเที่ยวได้เรียนรู้วัฒนธรรมที่ดี ได้เข้าใจคุณค่าอันสูงส่งของวัฒนธรรมนั้นจะเป็นสิ่งก่อให้เกิดประโยชน์แก่ทุกฝ่าย ทำให้คนไทยมีความรู้ มากขึ้น มีรายได้จากความรู้และนักท่องเที่ยวได้อรรถประโยชน์จากพุทธศาสนา ซึ่งสิ่งเหล่านี้ทำให้มี คุณภาพของการพัฒนาเกิดขึ้น

บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา (2548 : 6) ได้ให้ความหมายของการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนไว้ว่าหมายถึง การท่องเที่ยวที่มีได้ทำลายทรัพยากรท่องเที่ยวให้หมดเปลืองหรือหมดไป ยังคงเป็นทรัพยากรที่ดึงดูดใจ ให้มีการท่องเที่ยวได้อย่างไม่มีวันสิ้นสุด

จากความหมายข้างต้นสรุปได้ว่า การท่องเที่ยวแบบยั่งยืน (Sustainable Tourism) หมายถึง การท่องเที่ยวที่ตอบสนองความต้องการทางด้านเศรษฐกิจ สังคมของพื้นที่ในการจัดการท่องเที่ยว โดยมี การคำนึงถึงผลกระทบที่เกิดขึ้นกับทรัพยากรท่องเที่ยวในด้านสังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม รวมถึงประสบการณ์ ความรู้ ความเข้าใจของนักท่องเที่ยวเกี่ยวกับทรัพยากรทางการท่องเที่ยว ทั้งนี้ นโยบายและแผนการดำเนินการต่าง ๆ ต้องมาจากผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง โดยเฉพาะชุมชนท้องถิ่นเพื่อให้มีการคงไว้ซึ่งเอกลักษณ์ที่ดีของท้องถิ่น และผลตอบแทนที่ยั่งยืนยาวของชุมชน

2.1.2 หลักการของการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน

บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา (2548 : 8) กล่าวถึง หลักการพื้นฐานของการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนไว้ 10 ประการ ดังนี้

1. การใช้ทรัพยากรอย่างยั่งยืน (Using Resource Sustainable) เป็นการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ และวัฒนธรรมอย่างพอดีเท่าที่จำเป็นและประหยัด เพื่ออนุรักษ์ทรัพยากรให้มีการใช้ยาวนานขึ้น การลด การบริโภคและของเสียที่เกินความจำเป็น และการลดของเสียเพื่อลดค่าใช้จ่ายในการทำนุบำรุงรักษา สิ่งแวดล้อมที่ถูกทำลายในระยะยาว

2. การลดการบริโภคและของเสียที่เกินความจำเป็น (Reducing Over Consumption and Waste) เป็นการลดการบริโภคที่มากเกินความจำเป็นและการลดของเสียเพื่อลดค่าใช้จ่ายในการทำนุบำรุงรักษาสิ่งแวดล้อมที่ถูกทำลายในระยะยาว และเพิ่มคุณภาพของการท่องเที่ยวด้วย

3. การรักษาความหลากหลาย (Maintaining Diversity) เป็นการรักษาความหลากหลาย ของธรรมชาติและวัฒนธรรม ซึ่งมีความสำคัญต่อการท่องเที่ยวในระยะยาว

4. การรวมการพัฒนาการท่องเที่ยวเข้าอยู่ในการวางแผน (Integrating Tourism Into Planning) เป็นการรวมการพัฒนาการท่องเที่ยวที่เข้ากับแผนพัฒนาแห่งชาติและแผนพัฒนาท้องถิ่น อีกทั้งมีการประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อม (Environmental Impact Assessment) ซึ่งการประเมินผล

กระทบสิ่งแวดล้อม หมายถึง การใช้หลักวิชาการในการคาดการณ์เกี่ยวกับผลกระทบทางด้านบวกและด้านลบของการดำเนินโครงการพัฒนาการท่องเที่ยวที่จะมีต่อสิ่งแวดล้อมทุกด้าน ทั้งด้านทรัพยากรการท่องเที่ยว เศรษฐกิจและสังคม เพื่อหาทางป้องกันผลกระทบด้านลบที่อาจเกิดขึ้นให้เกิดขึ้นน้อยที่สุด

5. การสนับสนุนเศรษฐกิจท้องถิ่น (Supporting Local Economics) เป็นการรองรับกิจกรรมทางเศรษฐกิจของท้องถิ่น โดยพิจารณาควบคุมไปกลับด้านราคาและคุณค่าของสิ่งแวดล้อม

6. การมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น (Involving Local Communities) เป็นการให้ชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมทางการท่องเที่ยวอย่างเต็มที่

7. การปรึกษากันระหว่างผู้เกี่ยวข้องและสาธารณชน (Consulting Stakeholders and the Public) เป็นการปรึกษาหารือกันอย่างสม่ำเสมอระหว่างรัฐบาล ผู้ประกอบการ ประชาชน ท้องถิ่น องค์กรและสถาบันที่เกี่ยวข้องเพื่อเข้าร่วมงานกันในทิศทางเดียวกันรวมทั้งร่วมแก้ปัญหาและลดข้อขัดแย้งในผลประโยชน์

8. การฝึกอบรมบุคลากร (Training Staff) เป็นการฝึกอบรมบุคลากรท้องถิ่นทุกประเภททุกระดับให้มีความรู้เกี่ยวกับแนวคิด และวิธีปฏิบัติในการพัฒนาแบบยั่งยืน ซึ่งจะช่วยยกระดับของการบริการท่องเที่ยว

9. การตอบสนองตลาดการท่องเที่ยว (Marketing Tourism Responsibly) เป็นการจัดการเตรียมข้อมูลข่าวสารการท่องเที่ยวอย่างพร้อมมูล เพื่อเผยแพร่ไปยังนักท่องเที่ยวให้เข้าใจและเคารพในสิ่งแวดล้อม ธรรมชาติ และวัฒนธรรมของแหล่งท่องเที่ยว

10. การวิจัยอย่างมีประสิทธิภาพ (Undertaking Research) เป็นการวิจัยและติดตามตรวจสอบอย่างมีประสิทธิภาพเพื่อช่วยในการแก้ไขปัญหา และเพิ่มผลประโยชน์ให้กับแหล่งท่องเที่ยวนักท่องเที่ยวรวมถึงนักลงทุน

ร่ำไพพรรณ แก้วสุริยะ (2547 : 22-23) กล่าวถึงหลักการจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนนั้น จะต้องประกอบด้วยหลักการ 10 ประการ ดังนี้

1. อนุรักษ์และใช้ทรัพยากรอย่างพอดี หมายถึง ผู้ประกอบการธุรกิจท่องเที่ยวและผู้รับผิดชอบการพัฒนาการท่องเที่ยว ต้องมีวิธีการจัดการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่เดิม ทั้งมรดกทางธรรมชาติและมรดกทางวัฒนธรรมที่มีอยู่ดั้งเดิมอย่างเพียงพอหรือใช้อย่างมีประสิทธิภาพ และใช้อย่างประหยัดให้คุ้มค่า โดยคำนึงถึงต้นทุนอันเป็นคุณค่า คุณภาพของธรรมชาติ วัฒนธรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่น

2. ลดการบริโภค ใช้ทรัพยากรที่เกินความจำเป็นและลดการก่อของเสีย (Reducing Overconsumption and Waste) ผู้รับผิดชอบการพัฒนาการท่องเที่ยวต้องร่วมกันวางแผนกับผู้ที่เกี่ยวข้องจัดการการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างมีประสิทธิภาพหรือจัดหาทรัพยากรอื่นที่มีคุณสมบัติมีคุณภาพเหมือนกัน ใช้ทดแทนกันได้เพื่อลดการใช้ทรัพยากรที่หายาก เช่น สิ่งก่อสร้างที่ใช้ไม้จากธรรมชาติหากลดการใช้ไม้ลง โดยใช้วัสดุที่มีคุณสมบัติคล้ายไม้สร้างเสริมประกอบ จะเป็นการช่วยลดการตัดไม้ลงได้ เป็นต้น

3. รักษาและส่งเสริมความหลากหลายของธรรมชาติ สังคมและวัฒนธรรม (Maintain Diversity) ผู้รับผิดชอบการพัฒนาการท่องเที่ยวต้องวางแผนขยายฐานการท่องเที่ยว โดยการรักษาและส่งเสริมให้มีความหลากหลายเพิ่มขึ้นในแหล่งท่องเที่ยวที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติและ

แหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่มีอยู่เดิม โดยการเพิ่มคุณค่าและมาตรฐานการบริการเพื่อให้ นักท่องเที่ยวใช้เวลาท่องเที่ยวในสถานที่นั้นนานขึ้น หรือกลับไปเที่ยวซ้ำอีก เช่น แหล่งท่องเที่ยวที่เป็น น้ำตก อาจเพิ่มกิจกรรมการดูนก การปีนหน้าผา หรือหมู่บ้านวัฒนธรรมและแหล่งท่องเที่ยวโบราณคดี อาจเพิ่มกิจกรรมการนั่งเกวียนเทียมวัวหรือควาย เป็นต้น

4. ประสานการพัฒนาการท่องเที่ยว (Integrating Tourism into Planning) ผู้รับผิดชอบ การพัฒนาการท่องเที่ยวไม่เพียงแต่ทำงานตามแผนที่วางไว้ จะต้องประสานแผนการพัฒนาการท่องเที่ยว กับแผนกลยุทธ์การพัฒนาชาติ แผนพัฒนาของหน่วยงานอื่นที่เกี่ยวข้อง เช่น แผนพัฒนาท้องถิ่นของ องค์การปกครองท้องถิ่น แผนพัฒนาของสำนักนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม แผนพัฒนาจังหวัด แผนพัฒนาของกระทรวง ทบวง กรม ที่เกี่ยวข้องในพื้นที่จะช่วยขยายศักยภาพการท่องเที่ยวในระยะยาว

5. ต้องนำการท่องเที่ยวขยายฐานเศรษฐกิจในท้องถิ่น (Supporting Local Economy) ผู้รับผิดชอบการพัฒนาการท่องเที่ยวจะต้องประสานงานกับองค์กรปกครองท้องถิ่น และหน่วยงาน ราชการที่เกี่ยวข้อง ส่งเสริมกิจกรรมการท่องเที่ยวในท้องถิ่น โดยสรรหาความโดดเด่นของทรัพยากร ในท้องถิ่นนำไปประชาสัมพันธ์และส่งเสริมการขายการท่องเที่ยวเพื่อให้นักท่องเที่ยวเดินทางเข้าไป เที่ยวให้มากขึ้น เป็นการสร้างรายได้กระจายสู่ประชากรที่ประกอบการในท้องถิ่นนั้น

6. การมีส่วนร่วม การสร้างเครือข่ายพัฒนาการท่องเที่ยวกับท้องถิ่น (Involving Local Communities) ผู้รับผิดชอบการพัฒนาการท่องเที่ยวร่วมทำงานท้องถิ่นแบบเป็นองค์กรร่วมโดยเข้าร่วม ในลักษณะหน่วยงานร่วมจัด เช่น เป็นหน่วยงานร่วมทำกิจกรรมสาธารณประโยชน์ เป็นหน่วยงานร่วม วิเคราะห์หรือร่วมแก้ปัญหา เป็นหน่วยงานร่วมส่งเสริมการขายการท่องเที่ยวด้วยกัน เป็นต้น นอกจากนี้ ยังต้องประสานเครือข่ายระหว่างองค์กรและท้องถิ่นเพื่อยกระดับคุณภาพของการจัดการ การท่องเที่ยวในท้องถิ่น

7. ประชุมปรึกษากับผู้เกี่ยวข้องที่มีผลประโยชน์ร่วมกัน (Consulting Stakeholders and the Public) ผู้รับผิดชอบการพัฒนาการท่องเที่ยวต้องประสานกับประชาคมในพื้นที่ องค์กรปกครอง ส่วนท้องถิ่น กลุ่มผู้ประกอบการท่องเที่ยว สถาบันการศึกษา สถาบันศาสนา หน่วยงานราชการที่รับผิดชอบ ในพื้นที่ประชุมปรึกษาทั้งการเพิ่มศักยภาพให้กับแหล่งท่องเที่ยว การประเมินผลกระทบการท่องเที่ยว การแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นจากผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมและด้านการตลาด โดยจัดการประชุมอย่าง สม่าเสมอ เพื่อร่วมปฏิบัติในทิศทางเดียวกัน เป็นการลดการขัดแย้งในผลประโยชน์ที่ต่างกัน เช่น การใช้ ที่สาธารณะประโยชน์ การใช้น้ำดื่มเพื่อบริโภคจากแหล่งเดียวกัน การจัดการขยะ การบำบัดน้ำเสีย เป็นต้น

8. การพัฒนาบุคลากร (Training Staff) การให้ความรู้ การฝึกอบรม การส่งพนักงานดูงาน อย่างสม่าเสมอ ให้ความรู้ มีแนวคิด และวิธีปฏิบัติในการพัฒนาการท่องเที่ยวยั่งยืน นับเป็นการพัฒนา บุคลากรในองค์กร เป็นการช่วยยกระดับมาตรฐานการบริการท่องเที่ยว

9. จัดเตรียมข้อมูลคู่มือบริการข่าวสารการท่องเที่ยวให้พร้อม (Marketing Tourism Responsibly) ผู้รับผิดชอบการพัฒนาการท่องเที่ยวจะต้องร่วมกับผู้เกี่ยวข้องจัดเตรียมข้อมูลข่าวสาร การท่องเที่ยว ข่าวสารการบริการการขายให้พร้อมเพียงพอต่อการเผยแพร่ อาจจัดทำในรูปแบบสื่อ ทัศนูปกรณ์รูปแบบต่าง ๆ เช่น คู่มือการท่องเที่ยว คู่มือการตลาด การท่องเที่ยวที่เป็นเอกสารแผ่นพับ หนังสือคู่มือวีดีโอ แผ่นซีดีรอม เป็นต้น

10. ประเมินผล ตรวจสอบและวิจัย (Undertaking Research) ผู้รับผิดชอบการพัฒนา การท่องเที่ยว และผู้ประกอบการจะต้องมีการประเมินผล การตรวจสอบผลกระทบ และการศึกษาวิจัย อย่างสม่ำเสมอ โดยการสอบถามจากผู้ใช้บริการโดยตรง จากใบประเมินผล หรือการวิจัยตลาดการท่องเที่ยว เพื่อให้ทราบผลของการบริการนำมาปรับปรุงและแก้ไขการจัดการการบริการอย่างมีประสิทธิภาพเพื่อความประทับใจ และความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวได้

ระพีพรรณ ทองหล่อ และคณะ (2549 : 12-15) ได้กล่าวถึงการจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยว (Resource Management) ควรประกอบด้วยวิธีการดำเนินการต่อไปนี้

1. การวิเคราะห์ทรัพยากรการท่องเที่ยวเพื่อประเมินศักยภาพและจัดระดับการวิเคราะห์ ทรัพยากรการท่องเที่ยวเพื่อประเมินศักยภาพ และจัดระดับทรัพยากรแหล่งท่องเที่ยวหมายถึง การวิเคราะห์ หาดูจุดเด่นที่มีเอกลักษณ์ของทรัพยากรภายในแหล่งท่องเที่ยว เพื่อจะได้วิเคราะห์ความเหมาะสมต่อ การกำหนดแนวทางการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยว ประกอบด้วย 2 ขั้นตอนดังนี้

(1) ขั้นตอนการวิเคราะห์ทรัพยากรการท่องเที่ยว ก่อนที่จะทำการวิเคราะห์ทรัพยากร การท่องเที่ยว ผู้ที่รับผิดชอบควรเริ่มต้นด้วยการสำรวจข้อมูลเกี่ยวกับทรัพยากรท่องเที่ยวในพื้นที่เพื่อ ประกอบการตัดสินใจในการกำหนดทิศทางในการดำเนินงานเกี่ยวกับการท่องเที่ยว โดยการสำรวจ แหล่งท่องเที่ยวในพื้นที่ว่ามีทรัพยากรการท่องเที่ยวอะไรบ้าง เป็นทรัพยากรการท่องเที่ยวประเภทใด และมีสภาพอย่างไร ทรัพยากรการท่องเที่ยวมีคุณลักษณะและความเหมาะสมที่แตกต่างกันตาม ศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยว แหล่งท่องเที่ยวที่มีความเหมาะสมสูงสุด จึงควรได้รับการจัดการที่ถูกต้องวิธี ส่วนแหล่งท่องเที่ยวที่มีความเหมาะสมน้อยควรได้รับการพิจารณาในด้านรูปแบบและการจัดการที่ทำให้ สามารถรองรับการท่องเที่ยวที่เหมาะสมกับแหล่งท่องเที่ยว และมีระบบการจัดการที่สามารถเอื้อ ประโยชน์และตอบสนองความต้องการโดยรวมของประเทศ

(2) ขั้นตอนการประเมินศักยภาพและจัดระบบของทรัพยากรภายในแหล่งท่องเที่ยว ประกอบด้วยขั้นตอนการกำหนดตัวชี้วัดเพื่อพิจารณาศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยว โดยกำหนดระดับ การให้คะแนน 5-1 จากมากที่สุดถึงน้อยที่สุด ดังตัวอย่างต่อไปนี้

1) ชนิดของแหล่งท่องเที่ยว เป็นการพิจารณาสภาพทั่วไปของแหล่งท่องเที่ยว ความเกี่ยวเนื่องของระบบนิเวศในพื้นที่ โอกาสในการจัดกิจกรรมท่องเที่ยว เช่น กำหนดให้แหล่งท่องเที่ยว ธรรมชาติหรือวัฒนธรรมที่สมบูรณ์ ได้คะแนนเท่ากับ 5 และแหล่งท่องเที่ยวที่มีการปรับปรุงแก้ไข สภาพของพื้นที่เพื่อรองรับการท่องเที่ยวเล็กน้อยได้คะแนน 4 เป็นต้น

2) ลักษณะของแหล่งท่องเที่ยว เป็นการพิจารณาจากสภาพโดยทั่วไปใน 3 ปัจจัย คือ ระบบนิเวศภายในแหล่งท่องเที่ยว ความโดดเด่นและเป็นเอกลักษณ์ และการมีองค์ประกอบที่ หลากหลาย เช่น มีโบราณสถานภายในแหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติ มีความเหมาะสมของทรัพยากรใน การจัดกิจกรรมท่องเที่ยว ได้คะแนน 5 เป็นต้น

2. การประเมินขีดความสามารถในการรองรับนักท่องเที่ยวเป็นการประเมินปริมาณของ นักท่องเที่ยว รูปแบบกิจกรรมการท่องเที่ยว และระดับการพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกที่แหล่งท่องเที่ยว แต่ละแห่งจะสามารถรองรับได้โดยไม่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในระบบนิเวศ และการลดลงของ คุณภาพ ประสพการณ์ หรือนันทนาการที่นักท่องเที่ยวควรจะได้รับจากการไปเยือนแหล่งท่องเที่ยว นั้น ๆ การประเมินขีดความสามารถในการรองรับนักท่องเที่ยว ควรพิจารณาปัจจัยสำคัญ 3 ด้าน ดังนี้

(1) ขีดจำกัดทางสภาพแวดล้อม หมายถึง ขีดความสามารถในการรักษาสมดุลระหว่างสภาพแวดล้อมทางกายภาพกับจำนวนนักท่องเที่ยวในบริเวณแหล่งท่องเที่ยว ซึ่งถ้าขาดความสมดุล จะก่อให้เกิดผลกระทบต่อแหล่งท่องเที่ยวทางกายภาพ เช่น จำนวนนักท่องเที่ยวสูงสุดที่สามารถใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติโดยไม่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านสภาพแวดล้อมทางกายภาพและระบบนิเวศ และไม่ทำให้ประสบการณ์ที่นักท่องเที่ยวจะได้รับน้อยลง

(2) ขีดจำกัดทางการตลาด หมายถึง ขีดความสามารถในการรองรับตลาดการท่องเที่ยว ซึ่งเป็นความสามารถในการรักษาสมดุลระหว่างปริมาณนักท่องเที่ยวกับกิจกรรม และสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ที่รองรับนักท่องเที่ยว ซึ่งมีผลกระทบต่อนักท่องเที่ยวเชิงจิตวิทยา เช่น จำนวนนักท่องเที่ยวที่เพิ่มมากขึ้นจนถึงจุดวิกฤต ทำให้นักท่องเที่ยวเกิดความรู้สึกว่าประสบการณ์ที่ได้รับด้อยคุณภาพ เช่น รถติดบริเวณทางเข้าแหล่งท่องเที่ยว เนื่องมาจากถนนแคบและมีรถจำนวนมากที่พักรแ่มไม่เพียงพอที่จะรองรับปริมาณนักท่องเที่ยว เป็นต้น

(3) ขีดจำกัดของชุมชน หมายถึง ขีดความสามารถในการรองรับนักท่องเที่ยวของชุมชน ซึ่งหากมีจำนวนนักท่องเที่ยวมากเกินไป จะเกิดผลกระทบต่อประชาชนในท้องถิ่นความหนาแน่นของพื้นที่ใช้สอยในชุมชน เช่น ในร้านอาหาร ร้านค้า หรือบริเวณชายหาด เป็นต้น

3. การกำหนดเขตการใช้พื้นที่หรือเขตการจัดการในแหล่งท่องเที่ยวบริเวณแหล่งท่องเที่ยวแต่ละแห่งต้องมีการกำหนดเขตการใช้พื้นที่เพื่อประโยชน์ต่าง ๆ (Zoning) หรือเพื่อการจัดการ (Management Zone) ให้เหมาะสมตามสภาพและขนาดของทรัพยากรที่จะรองรับปริมาณนักท่องเที่ยวและกิจกรรมการท่องเที่ยวที่จะเกิดขึ้น โดยสามารถป้องกันผลกระทบที่จะมีผลต่อระบบนิเวศโดยรวม โดยมีแนวทางการดำเนินการต่อไปนี้

(1) การจัดให้มีเขตบริการหรือศูนย์บริการนักท่องเที่ยว (Visitor Center) ในแต่ละแหล่งท่องเที่ยวควรจัดให้อยู่ในบริเวณที่เหมาะสม และเป็นพื้นที่ราบมากพอที่จะจัดสิ่งอำนวยความสะดวก ศูนย์บริการนักท่องเที่ยวทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางในการให้บริการ ข้อมูลและความรู้แก่นักท่องเที่ยว มีเอกสารสิ่งพิมพ์ นิทรรศการ แผ่นป้ายบรรยาย จัดให้เส้นทางเดินเท้าหรือเส้นทางเดินป่า ให้สามารถแนะนำ และอธิบายเกี่ยวกับธรรมชาติ รวมถึงสิ่งที่จำเป็นต่อการเรียนรู้ของนักท่องเที่ยว

(2) การจัดเขตสงวนหรือบริเวณพื้นที่ที่มีความเปราะบางด้านนิเวศ พื้นที่ที่มีความเปราะบางทางด้านนิเวศและพื้นที่ที่เป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของสัตว์ ควรจัดไว้เป็นเขตสงวนหรือเขตพื้นที่อนุรักษ์ที่จำเป็น ต้องมีการควบคุมการใช้ประโยชน์อย่างเข้มงวดเพื่อรักษาสมดุลทางด้านนิเวศ

4. การควบคุมดูแลรักษาทรัพยากรท่องเที่ยวเป็นการควบคุมการพัฒนาพื้นที่แหล่งท่องเที่ยวทางกายภาพให้เหมาะสมกับวัฒนธรรมในพื้นที่ การรักษาความเป็นระเบียบเรียบร้อยและการมีระบบป้องกันและกำจัดมลภาวะที่เหมาะสม

อาจกล่าวโดยสรุปได้ว่า หลักการพื้นฐานของการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนนั้น คือ ต้องมีการใช้ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมอย่างพอดีเท่าที่จำเป็นและประหยัด รักษาความหลากหลายของธรรมชาติและวัฒนธรรม มีการพัฒนาการท่องเที่ยวเข้าอยู่ในการวางแผนการท่องเที่ยว ต้องสนับสนุนเศรษฐกิจท้องถิ่น เปิดโอกาสให้ชุมชนท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการท่องเที่ยวอย่างเต็มที่ มีการประชุมปรึกษาหารือกับผู้เกี่ยวข้องที่มีผลประโยชน์ร่วมกัน ให้ความสำคัญกับการพัฒนาบุคลากร จัดเตรียม

ข้อมูล คู่มือในการบริการข่าวสารการท่องเที่ยวให้เพียงพอต่อการเผยแพร่ ประเมินและตรวจสอบโดยใช้การวิจัยเป็นเครื่องมือ

2.1.3 ทฤษฎีเกี่ยวกับการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน

นักวิชาการได้เสนอลักษณะของการพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนไว้ ดังนี้

บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา (2548 : 21-22) กล่าวถึงองค์ประกอบของการพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนไว้ 6 ด้าน ดังนี้

1. องค์ประกอบด้านการพัฒนาทรัพยากรการท่องเที่ยว เป็นการพัฒนาสถานที่อันเป็นจุดหมายปลายทางที่นักท่องเที่ยวจะเดินทางเข้ามาท่องเที่ยว พร้อมสิ่งอำนวยความสะดวกและบริการทางการท่องเที่ยวให้สามารถดึงดูดใจนักท่องเที่ยวเดินทางเข้ามาเยี่ยมเยือน โดยมีการประเมินศักยภาพ ชัดความสามารถในการรองรับของพื้นที่ และกำหนดกิจกรรมท่องเที่ยวที่อนุรักษ์ทรัพยากรท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อม พร้อมทั้งให้ความรู้เกี่ยวกับแหล่งท่องเที่ยวแก่นักท่องเที่ยวด้วย

2. องค์ประกอบด้านการพัฒนาสิ่งแวดล้อมในแหล่งท่องเที่ยว เป็นการพัฒนาเพื่ออนุรักษ์สิ่งแวดล้อมในแหล่งท่องเที่ยวให้อยู่ในสภาพเดิมหรือดีกว่าเดิม และป้องกันผลกระทบด้านลบจากการท่องเที่ยว โดยต้องมีการติดตามประเมินผลกระทบจากการท่องเที่ยวอย่างต่อเนื่อง

3. องค์ประกอบด้านการพัฒนาธุรกิจท่องเที่ยว เป็นการพัฒนาธุรกิจด้านบริการอำนวยความสะดวกโดยตรงแก่นักท่องเที่ยว เพื่อตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยวให้ได้รับความพึงพอใจ โดยมีความรับผิดชอบต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อมด้วย

4. องค์ประกอบด้านการพัฒนาการตลาดท่องเที่ยว เป็นการพัฒนาเพื่อแสวงหานักท่องเที่ยวที่มีคุณภาพ ซึ่งมีลักษณะเป็นคุณประโยชน์ต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อมให้เข้ามาท่องเที่ยว โดยให้นักท่องเที่ยวเหล่านี้ได้รับความรู้และประสบการณ์จากการท่องเที่ยวตามที่เขาพึงพอใจ

5. องค์ประกอบด้านการพัฒนาการมีส่วนร่วมทางการท่องเที่ยวของชุมชนท้องถิ่นเป็นการพัฒนาในการสร้างโอกาสให้ชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมทางการท่องเที่ยว เพื่อสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชนท้องถิ่นให้สามารถจัดการการท่องเที่ยวของตนเองและได้รับผลประโยชน์จากการท่องเที่ยว อันจะทำให้ชุมชนท้องถิ่นเกิดความหวงแหนและรักษาไว้ซึ่งทรัพยากรท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อมให้คงอยู่ตลอดไป

6. องค์ประกอบด้านการพัฒนาจิตสำนึกทางการท่องเที่ยว เป็นการพัฒนาการสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อมแก่ผู้เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวทุกฝ่าย โดยการให้ความรู้และสื่อความหมายในการอนุรักษ์ทรัพยากรท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อมเพื่อปลูกฝังจิตสำนึกทางการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนให้ทุกฝ่ายเกิดความรัก ความหวงแหนทรัพยากรท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อม

นอกจากนี้บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา (2548 : 19) ยังได้แบ่งมิติของการพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน สรุปได้ 3 มิติ ดังต่อไปนี้

1. มิติด้านการสร้างจิตสำนึกการอนุรักษ์ทรัพยากรท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อมให้แก่ผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่าย ในการพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนต้องมีแนวคิดที่จะให้ความรู้ ความเข้าใจ และสร้างจิตสำนึกแก่ผู้เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวทุกฝ่ายในการปกป้องรักษาทรัพยากรท่องเที่ยวและ

สิ่งแวดล้อมเป็นอันดับแรก เพื่อให้คงไว้ซึ่งความสวยงามและคุณค่าทรัพยากรท่องเที่ยว เช่น การเน้นวิธีการจัดทำโปรแกรมสื่อความหมายธรรมชาติหรือวัฒนธรรมในแหล่งท่องเที่ยว

2. มิติด้านการสร้างควมพึงพอใจแก่นักท่องเที่ยว ในการพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน ต้องมีแนวคิดให้นักท่องเที่ยวที่มีความปรารถนาหรือสนใจที่จะศึกษาเรียนรู้เกี่ยวกับธรรมชาติและวัฒนธรรม เช่นการส่งเสริมการท่องเที่ยวด้วยการจัดให้มีสื่อความหมายธรรมชาติหรือวัฒนธรรม เพื่อให้ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับธรรมชาติหรือวัฒนธรรม

3. มิติด้านการสร้างควมมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ให้แก่ชุมชนท้องถิ่น ด้วยการเปิดโอกาสให้ชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนและช่วยให้ชุมชนท้องถิ่นได้รับผลประโยชน์จากการท่องเที่ยวทั้งทางตรงและทางอ้อม เช่นการเป็นมัคคุเทศก์ การนำสินค้าหัตถกรรมพื้นบ้านมาขาย เป็นต้น

ในการพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนนั้น มีข้อควรคำนึงที่สำคัญอยู่ 8 ประการ

1. การพัฒนาท่องเที่ยวแบบยั่งยืนควรคำนึงถึงความต้องการของชุมชนท้องถิ่นในแหล่งท่องเที่ยว นั้นว่าพวกเขาต้องการเปิดบ้านเพื่อเป็นแหล่งท่องเที่ยวให้นักท่องเที่ยวเข้ามาเยี่ยมชมหรือไม่ ถ้ายังไม่พร้อมที่จะต้อนรับนักท่องเที่ยว ก็ควรชะลอการพัฒนาท่องเที่ยวแบบยั่งยืนออกไปก่อน มิฉะนั้นจะเกิดการขัดแย้งกับชุมชนท้องถิ่นหรือมีการทำร้ายนักท่องเที่ยว ซึ่งจะทำให้ภาพลักษณ์การท่องเที่ยวแย่ง

2. การพัฒนาท่องเที่ยวแบบยั่งยืนควรคำนึงถึงความต้องการของนักท่องเที่ยวต่อแหล่งท่องเที่ยว นั้นว่านักท่องเที่ยวมีความต้องการจะเห็นสิ่งใดจากแหล่งเที่ยวนั้นหรือต้องการได้ประโยชน์อะไรจากแหล่งเที่ยวนั้น เพื่อสร้างความพึงพอใจแก่นักท่องเที่ยวมากที่สุด อันจะเป็นการดึงดูดให้นักท่องเที่ยวเดินทางมาเที่ยวแหล่งเที่ยวนั้นมากขึ้น

3. การพัฒนาท่องเที่ยวแบบยั่งยืนควรคำนึงถึงสิ่งอำนวยความสะดวกในแหล่งเที่ยวนั้น มีสิ่งอำนวยความสะดวกอะไรอยู่แล้วบ้าง มีความเพียงพอกับความต้องการหรือไม่ และต้องการเพิ่มสิ่งอำนวยความสะดวกอื่นอีกหรือไม่

4. การพัฒนาท่องเที่ยวแบบยั่งยืนควรคำนึงถึงคุณค่าของสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมว่าจะถูกกระทบหรือถูกทำลายหรือไม่ ซึ่งจะเป็นแนวทางพิจารณาในการดูแลรักษาคุณค่าของสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ และดำรงรักษาวัฒนธรรมประเพณีที่ดั้งเดิมของท้องถิ่นไว้ด้วย

5. การพัฒนาท่องเที่ยวแบบยั่งยืนควรคำนึงถึงขีดความสามารถในการรองรับของแหล่งเที่ยวนั้นว่าจะสามารถรองรับนักท่องเที่ยวได้มากน้อยเพียงใด ทั้งกำหนดกิจกรรมท่องเที่ยวแบบยั่งยืนอย่างเหมาะสม และพิจารณามาตรการจำกัดนักท่องเที่ยวด้วย

6. การพัฒนาท่องเที่ยวแบบยั่งยืนควรคำนึงถึงการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นในแหล่งเที่ยวนั้นเข้ามามีส่วนร่วมและได้รับผลประโยชน์จากการท่องเที่ยวอย่างไร

7. การพัฒนาท่องเที่ยวแบบยั่งยืนควรคำนึงถึงสิ่งก่อสร้างในแหล่งเที่ยวนั้นว่ามีความกลมกลืนกับสภาพแวดล้อมหรือไม่ เน้นการจัดการด้านความสะอาด ความสะดวกสบายตามมาตรฐานสากลหรือไม่ ทำให้สะท้อนถึงความสำเร็จที่เกิดจากความสามารถในการเชื่อมโยงเอกลักษณ์ของท้องถิ่นที่มีเสน่ห์เฉพาะตัวกับมาตรฐานสากล

8. การพัฒนาท่องเที่ยวแบบยั่งยืนควรคำนึงถึงความสำเร็จของแหล่งท่องเที่ยวอื่นทั้งภายในประเทศและต่างประเทศที่มีลักษณะคล้ายคลึงกันว่าพัฒนาอย่างไรจึงประสบความสำเร็จ ซึ่งเป็นแนวทางพิจารณาในการศึกษาเปรียบเทียบพร้อมทั้งเป็นแบบอย่างในการประยุกต์ให้ดีกว่า

สรุปได้ว่า การพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนควรมุ่งพัฒนาการท่องเที่ยวทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมไปพร้อมกัน โดยชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมและได้รับผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจจากการท่องเที่ยวอย่างเสมอภาคและเท่าเทียมกัน โดยให้ความสำคัญกับ 3 มิติ ได้แก่ มิติด้านการสร้างจิตสำนึกการอนุรักษ์ทรัพยากรท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อมให้แก่ผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่าย มิติด้านการสร้างความพึงพอใจให้แก่นักท่องเที่ยว มิติด้านการสร้างการมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ให้แก่ชุมชนท้องถิ่นด้วยการเปิดโอกาสให้ชุมชนท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการท่องเที่ยว

2.2 แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงศาสนา

ศุภลักษณ์ อัครางกูร (2551 : 99) ให้ความเห็นว่า การท่องเที่ยวเชิงศาสนาเป็นการเดินทาง โดยมีเหตุผลทางศาสนาเป็นหลัก ถือเป็นปฏิบัติที่มีมาตั้งแต่ยุคแรก ๆ ซึ่งเหตุผลในการเดินทางที่แท้จริงแล้วอาจไม่มีการท่องเที่ยวเข้ามาเกี่ยวข้อง แต่ในปัจจุบันการเดินทางลักษณะนี้จะรวมกิจกรรมอื่นนอกเหนือกิจกรรมทางพุทธศาสนาอยู่ด้วย ผู้ที่นับถือศาสนาต่าง ๆ มักจะมีความเชื่อในการทำกิจกรรมทางศาสนา ซึ่งอาจรวมถึงการเดินทางไปสักการะสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือประกอบพิธีกรรม อย่างไรก็ตามกิจกรรมบางอย่างได้ลดความนิยมไป เนื่องจากจำนวนผู้ที่นับถือศาสนานั้นเท่านั้นที่เข้าเยี่ยมชม หากแต่นักท่องเที่ยวอื่น ๆ ยังให้ความสนใจเข้าชมความงาม หรือเข้าไปพักผ่อนสงบจิตใจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสภาพสังคมที่วุ่นวายในปัจจุบัน ผู้คนนิยมประกอบสถานที่ทางศาสนาเป็นที่พึ่งพิงทางจิตใจกันมาก

การส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงศาสนา เพื่อเพิ่มทางเลือกให้กับนักท่องเที่ยวหรือผู้ที่สนใจที่ต้องการเสริมสร้างความเจริญทางจิตใจ และความเป็นมงคลให้กับชีวิต เพื่อสนับสนุนให้เกิดการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยวเชิงศาสนาให้สอดคล้องกับกิจกรรมการท่องเที่ยวอย่างเป็นระบบ ซึ่งการจัดกิจกรรมส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงศาสนาและวัฒนธรรมดังกล่าว นอกจากจะเอื้อประโยชน์ด้านการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์แหล่งท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมแล้ว ยังมีส่วนช่วยกระตุ้นให้เกิดการเดินทางท่องเที่ยวทางศาสนา รวมทั้งเสริมสร้างสินค้าใหม่ทางการท่องเที่ยวให้เกิดขึ้นเป็นรูปธรรมอีกด้วย (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2548)

การท่องเที่ยวเชิงศาสนา เป็นการเดินทาง โดยมีเหตุผลทางศาสนาเป็นหลัก ถือเป็นปฏิบัติที่มีมาตั้งแต่ยุคแรก ๆ ซึ่งเหตุผลในการเดินทางที่แท้จริงแล้วอาจไม่มีการท่องเที่ยวเข้ามาเกี่ยวข้อง แต่ในปัจจุบันการเดินทางลักษณะนี้จะรวมกิจกรรมอื่นนอกเหนือจากกิจกรรมทางพุทธศาสนา ซึ่งอาจรวมถึงการเดินทางไปสักการะสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือประกอบพิธีกรรม อย่างไรก็ตามกิจกรรมบางอย่างได้ลดความนิยมไปเนื่องจากจำนวนผู้ที่นับถือศาสนาหรือความเชื่อนั้นลดลง สถานที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนามิได้มีเพียงผู้ที่นับถือศาสนานั้นที่เข้าเยี่ยมชม หากแต่นักท่องเที่ยวอื่น ๆ ยังให้ความสนใจเข้าร่วมชมความงาม หรือเข้าไปพักผ่อนสงบจิตใจ สงบใจ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในสภาพสังคมที่วุ่นวายในปัจจุบัน ผู้คนนิยมสถานที่ประกอบพิธีทางศาสนาเป็นที่พึ่งพิงทางจิตใจกันมาก (ศุภลักษณ์ อัครางกูร, 2551)

การท่องเที่ยวเชิงศาสนาเป็นการท่องเที่ยวอีกแง่มุมหนึ่งที่มีความเฉพาะเจาะจง โดยมีเป้าประสงค์ 2 ประการใหญ่ คือ การท่องเที่ยวทางกายภาพเหมือนกับการท่องเที่ยวในรูปแบบอื่น ๆ ซึ่งนักท่องเที่ยวเชิงศาสนาก็จะแสวงหาความสงบทางใจผ่านอริยาบททางความเชื่อในศาสนา และมีความคาดหวังว่าจะได้รับการเติมเต็มทางใจในรูปแบบของโซคลาก เครื่องรางของขลังและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เชื่อว่ามีปาฏิหาริย์แฝงอยู่ (ชนัญ วงษ์วิภาค, ม.ป.ป.)

การท่องเที่ยวเชิงศาสนาเป็นวัฒนธรรมสัมพันธ์ที่เกื้อกูลกันและกัน ซึ่งจำเป็นต้องอาศัยทรัพยากรที่หลากหลาย เพื่อตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยวได้อย่างครอบคลุม เมื่อเราพิจารณาแหล่งท่องเที่ยวเชิงศาสนาที่ผ่านมา เช่น ศาสนสถานในศาสนาต่าง ๆ เช่น โบสถ์ มัสยิด วัดในพระพุทธศาสนา สถานที่ศักดิ์สิทธิ์ในที่ต่าง ๆ เป็นปลายทางการท่องเที่ยว แหล่งท่องเที่ยวเหล่านี้มีบทบาทซับซ้อนกัน คือ ในยามปกติผู้เกี่ยวข้องใช้เป็นสถานที่ประกอบพิธีทางศาสนา และผู้ที่มาร่วมงานส่วนใหญ่ ได้แก่ ท้องถิ่นนั้น ๆ เหล่านี้ล้วนเป็นปัจจัยดึงดูดให้มีผู้มาเยือน และเมื่อการท่องเที่ยวตามสถานที่ที่เกี่ยวข้องกับศาสนาและความเชื่อกลายเป็นกระแส สถานที่เหล่านี้จึงต้องปรับบทบาทเพิ่มขึ้นเพื่อตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยว โดยทั่วไปการปรับตัวมักเป็นไปในเรื่องของการปรับปรุงการแต่งกายทางกายภาพของสถานที่และเพิ่มบริการด้านต่าง ๆ เช่น การให้ข้อมูลประวัติศาสตร์ความเป็นมา ข้อมูลการเดินทาง ข้อมูลการติดต่อขอเยี่ยมชม ข้อมูลเกี่ยวกับที่พักและ ประชาสัมพันธ์ด้านต่าง ๆ เมื่อมีการจัดงานครั้งสำคัญ

พฤติกรรมของนักท่องเที่ยวมักมีเหตุผลหลายประการที่ผู้คนเดินทางมาท่องเที่ยว พักผ่อน น่าจะเป็นเหตุผลของคนส่วนใหญ่ที่มีเป้าหมายเพื่อความเพลิดเพลิน และต้องการละทิ้งความเบื่อหน่ายจากที่บ้าน ที่ทำงาน หรือถิ่นอาศัย การท่องเที่ยวด้วยเหตุผลนี้นอกจากจะช่วยให้ได้การพักผ่อนทางด้านจิตใจและร่างกายแล้วยังได้ประสบการณ์ใหม่ ๆ ระหว่างการเดินทางมาเยือน ด้วยเหตุผลนี้ การท่องเที่ยวยังส่งผลให้ผู้คนจำนวนไม่น้อยได้รับประโยชน์ที่เป็นผลพลอยได้จากการท่องเที่ยว ระหว่างการเดินทางไปต่างถิ่นเพื่อประชุม เยี่ยมญาติและเพื่อการค้าขาย

การท่องเที่ยวเชิงศาสนาจะมีจุดประสงค์หลักที่เป็นความต้องการของการเติมเต็มในลักษณะของขอบข่ายทางไสยศาสตร์หรือศาสนา และเพื่อการระลึกถึงความดีงามในอดีตของศาสนสถานในที่นั้น ๆ หรืออาจเรียกได้ว่าการเดินทางเพื่อจุดประสงค์ “วันวานยังหวานอยู่” (Nostalgia) ส่วนประโยชน์ในการท่องเที่ยวอื่น ๆ ถือได้ว่าเป็นผลพลอยได้จากการไปเยือนของนักท่องเที่ยว นักท่องเที่ยวบางกลุ่มอาจต้องการเชื่อมโยงการรับรู้เรื่องราวของสถานที่นั้น ๆ กับข้อมูลที่ตนเองเคยได้รับรู้มาให้ชัดเจนยิ่งขึ้น

สำหรับประเทศไทยมีการศึกษากรณีของการท่องเที่ยวเชิงศาสนา โดยอาศัยเทศกาลงานประเพณีที่จัดขึ้นในท้องถิ่นต่าง ๆ ตามปฏิทินการท่องเที่ยว (ดังตารางที่ 2.1) มีดังต่อไปนี้

ตารางที่ 2.1 เทศกาลงานประเพณีในท้องถิ่นต่าง ๆ

เดือน	เทศกาล
มกราคม	- บุญคูณลาน หลายจังหวัดในภาคอีสาน
กุมภาพันธ์	- งานบุญแห่ผ้าขึ้นธาตุ จังหวัดนครศรีธรรมราช - งานบุญช้างจี หลายจังหวัดในภาคอีสาน

ตารางที่ 2.1 (ต่อ)

เดือน	เทศกาล
มีนาคม	- ประเพณีทำบุญพระเวส หลายจังหวัดในภาคอีสาน
เมษายน	- บุญสงกรานต์ทั่วประเทศ ในแต่ละท้องถิ่นมีประเพณี เอกลักษณ์ งานวันดอกคูณเสียงแคน จังหวัดขอนแก่น - ประเพณีสงข้าวแช่ของชาวมอญ จังหวัดปทุมธานี จังหวัดราชบุรี - ประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้ง จังหวัดบุรีรัมย์ เทศกาลแห่งสรวงหลวง จัดขึ้น ในวันสงกราน์พระของจังหวัดลำปาง ปลายเดือนเมษายน ชาวบ้าน หาดเสี้ยว อำเภอศรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัย นิยมจัดแข่งบวชนาค หมู่ให้แก่ลูกหลาน ขณะที่ชาวแม่ฮ่องสอนนิยมจัดงานบวชลูกแก้ว หรือปอยส่งลงกันอยู่เสมอ
พฤษภาคม	- ประเพณีบวชนาคแห่งช้างของบ้านตากกลาง ตำบลกระโพ อำเภอท่าตูม จังหวัดสุรินทร์
มิถุนายน	- งานบุญบั้งไฟ หลายจังหวัดในภาคอีสาน โดยเฉพาะจังหวัดยโสธร - ประเพณีแห่ผีตาโขน ที่จัดเพื่อร่วมขบวนในงานบุญพระเวส (เทศน์ มหาชาติ) ของอำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย บุญข้าสะ หลายจังหวัด ในภาคอีสาน ประเพณีเสออินทรจีน จังหวัดเชียงใหม่ งานทิ้งกระจาด จังหวัดสุพรรณบุรี
กรกฎาคม	- บุญข้าวสาก หลายจังหวัดในภาคอีสาน ตักบาตรดอกไม้ เนื่องในวัน เข้าพรรษาวัดพระบาท จังหวัดสระบุรี
สิงหาคม	- บุญเข้าสาก หลายจังหวัดในภาคอีสานพิธีเลี้ยงผีปู่และย่าแสะ จังหวัด เชียงใหม่
กันยายน	- ประเพณีชักพระทางบกและทางน้ำ จังหวัดสุราษฎร์ธานี และจังหวัด นครศรีธรรมราช งานแห่ปราสาทผึ้ง จังหวัดสกลนคร - เทศกาลสารทกัณฑ์ จังหวัดกำแพงเพชร
ตุลาคม	- งานแห่ครัวทาน จังหวัดลำปาง
พฤศจิกายน	ไม่มี
ธันวาคม	- ประเพณีเขวี้ยงข้าวเฒ่า ตำบลโพหัก อำเภอบางแพ จังหวัดราชบุรี - บุญเข้ากรรม จังหวัดเลย

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี

โดยทั่วไปเทศกาลประเพณีเหล่านี้จะจัดขึ้นในชุมชน ท้องถิ่นที่ยึดถือตามเดือนทางจันทรคติ ซึ่งวันอาจจะไม่ตรงกับวันหยุดราชการ ผู้เข้าร่วมส่วนใหญ่จึงเป็นคนในท้องถิ่น นักท่องเที่ยวจากจังหวัดใกล้เคียงและนักท่องเที่ยวต่างชาติที่บังเอิญเดินทางมาท่องเที่ยวตรงกับงานเทศกาล อย่างไรก็ตาม ภายหลังจากมีความพยายามให้มีทรัพยากรทางศาสนาเพิ่มขึ้น จึงปรากฏว่ามีการท่องเที่ยวแบบใหม่ ๆ ที่ใช้ชื่อเทศกาลนำหน้าบ้าง เช่น “งานสัปดาห์.....” มีการจัดขึ้นในจังหวัดต่าง ๆ กระจายไปตลอดทั้งปี

อาทิ ในภาคกลางมีงานสัปดาห์สะพานแม่น้ำแคว จังหวัดกาญจนบุรี เทศกาลผลไม้ จังหวัดตราด จังหวัดจันทบุรีและจังหวัดระยอง เทศกาลพืชญา จังหวัดชลบุรี งานหุ่นฟางนก จังหวัดชัยนาท เทศกาลองค์พระปฐมเจดีย์ จังหวัดนครปฐม เทศกาลฉลองต้นศรีมหาโพธิ์ จังหวัดปราจีนบุรี งานศิลปะทัศนกรรมบางไทร จังหวัดพระนครศรีอยุธยา งานสมเด็จพระนารายณ์มหาราช จังหวัดลพบุรี ซึ่งแต่ละจังหวัดได้พยายามนำทรัพยากรใหม่ ๆ ที่มีอยู่มาบริหารจัดการ เพื่อให้การท่องเที่ยวเกิดความน่าตื่นตาตื่นใจ โดยเฉพาะการท่องเที่ยวในภาคเหนือและภาคอีสานที่มีปัจจัยประชากรและเวลาที่ช่วยเอื้ออำนวยให้เกิดความร่วมมือระหว่างภาครัฐและท้องถิ่น ทำให้การจัดงานในลักษณะเช่นนี้เป็นไปได้ด้วยดี

การท่องเที่ยวที่ตอบสนองความต้องการทางกายและใจให้นักท่องเที่ยว เมื่อพิจารณาถึงบทบาทหน้าที่ที่เด่นชัดและบทบาทหน้าที่แฝงในการท่องเที่ยวเชิงศาสนา อาจพอสรุปได้ดังนี้

1. การเดินทางไปร่วมประกอบพิธีกรรมในงานเทศกาลต่าง ๆ เป็นการแสดงออกถึงความสามัคคีของผู้คนในสังคมท้องถิ่นที่ร่วมแรงร่วมใจกันสร้างสรรค์ให้เกิดผลงานที่เป็นสาธารณประโยชน์ ในกรณีของการท่องเที่ยวเป็นหมู่คณะ เพื่อไปร่วมงานเทศกาลงานบุญ ในภาวะเช่นนี้สะท้อนความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของหมู่คณะที่ช่วยเหลือกันอยู่เสมอทั้งในยามปกติและยามคับขัน

2. การที่ชุมชนท้องถิ่นได้กำหนดงานเทศกาลงานบุญต่าง ๆ ไว้เกือบตลอดทั้งปี เพื่อเปิดโอกาสให้สมาชิกในชุมชนได้ผ่อนคลายความตึงเครียด ที่เกิดจากการประกอบภารกิจการงานประจำ ในงานเทศกาลงานบุญผู้คนจะได้รับความสนุกสนานรื่นเริงทั้งกายและใจ ในงานเทศกาลผู้คนจะได้ทานอาหารดี ๆ และนุ่งห่มด้วยเสื้อผ้าที่แตกต่างไปจากการใช้ชีวิตประจำวัน โดยปกติบางชุมชนอาจมีการตั้งกฎเกณฑ์ที่กำหนดความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลต่างเพศและต่างวัยไว้ แต่ในยามมีงานเทศกาลงานบุญกฎเกณฑ์ต่าง ๆ เหล่านั้นจะถูกยกเลิกไว้ชั่วคราว เด็ก ๆ หนุ่ม ๆ สาว ๆ ผู้ใหญ่ในชุมชน ผู้อาวุโส รุ่มปุยตายาย ทั้งนักบวชและฆราวาสจึงมีเสรีภาพในการแสดงออก ในงานเทศกาลงานบุญจึงได้เห็นคนได้ร้องเล่นเต้นรำและตีของมีนเมากันอย่างเสรี

3. ในงานเทศกาลงานบุญที่เกี่ยวข้องกับศาสนาความเชื่อ จะเห็นได้ว่าการประกอบพิธีกรรม เช่นไหว้ ได้ช่วยผ่อนคลายความตึงเครียด ความวิตกกังวลที่ผู้คนมีต่อภูติผีและวิญญาณ การนำข้าวปลา อาหารและเครื่องใช้ต่าง ๆ ไปเช่นไหว้เท่ากับได้แสดงถึงความหมดพันธะข้อผูกมัดในขวบปีที่ผ่านมา ขณะเดียวกันก็หวังความคุ้มครองป้องกันให้กับชีวิตและทรัพย์สิน รวมถึงยังคาดหวังว่าสิ่งศักดิ์สิทธิ์จะดลบันดาลให้ตนได้ประสบความสำเร็จในการทำมาหากินต่อไป

4. ความเชื่อทางศาสนาและไสยศาสตร์ คือ การกระทำที่เกี่ยวข้องในทางศาสนาเพื่อหวังผลในระยะยาวในเรื่องของโลกหน้า ผู้คนทั่วไปเข้าใจเป็น 2 ส่วน คือ นรกกับสวรรค์ โดยเชื่อกันว่าผลของการกระทำในโลกนี้จะสะสมและส่งผลให้เกิดผลดีในโลกหน้า งานเทศกาลงานบุญที่ประกอบร่วมกันในวัดส่วนใหญ่อยู่ในขอบข่ายของศาสนา ขณะที่พิธีกรรมบางอย่างในงานเทศกาลงานบุญต่าง ๆ มีลักษณะเป็นไสยเวทย์ คือ หวังว่าพิธีกรรมที่ประกอบขึ้นจะส่งผลอันรวดเร็ว เช่น การเช่นไหว้ผีสง เทวดา อำนาจเหนือธรรมชาติ เป็นต้น

จากที่กล่าวมาข้างต้น สรุปได้ว่าการท่องเที่ยวเชิงศาสนามีวัตถุประสงค์เพื่อการพักผ่อนหย่อนใจที่มีความเชื่อทางศาสนาและไสยเวทย์ ซึ่งปกติงานเทศกาลงานบุญจะจัดขึ้นตามความเชื่อของ

ชุมชนท้องถิ่นนั้น ๆ ขยายมาเป็นการใช้ทรัพยากรเพื่อการท่องเที่ยวเชิงศาสนา อันเป็นผลให้เกิดประโยชน์ทั้งในชุมชนและตัวนักท่องเที่ยวที่เดินทางมาเยือน

2.3 แนวคิดการจัดการภาคีสาธารณะแนวใหม่

ในการนำเสนอแนวคิดการจัดการภาคีสาธารณะแนวใหม่ (New Public Governance) ในที่นี้จะแบ่งหัวข้อตามลำดับต่อไปนี้

2.3.1 ความหมายของการจัดการภาคีสาธารณะแนวใหม่

คำว่า “Governance” มีลักษณะคล้ายกับมโนทัศน์ทางสังคมศาสตร์อื่น ๆ อีกเป็นจำนวนมาก กล่าวคือ คำว่า “Governance” เป็นคำเก่า มิใช่คำที่บัญญัติขึ้นใหม่แต่ประการใด ในกรณีที่เป็นคำกริยา คือ “Govern” เป็นคำในภาษาอังกฤษที่มาจากภาษาละติน ได้แก่ “Gubernare” หมายถึง “การกำกับทิศทาง การสั่งการ และการปกครอง” (Steer, Direct, Rule) โดยคำว่า “Gubernare” มีที่มาจากภาษากรีก คือ “Kubernan” มีความหมายว่า “การกำกับทิศทาง” (Steer) แต่เมื่อต้องการแปลงเป็นคำนาม จึงเติม “-ance” เข้าไป จึงกลายเป็น “Governance” ดังนั้นคำ ๆ นี้จึงมีที่มาจากแหล่งเดียวกับคำว่า “Government” “Governor” และ “Governability” โดยคำว่า “Governance” ถูกใช้ครั้งแรกเมื่อประมาณศตวรรษที่ 14 ในประเทศฝรั่งเศส ซึ่งหมายถึง “ที่นั่งของรัฐบาล” แต่ Governance ได้กลายเป็นคำโด่งดังเป็นที่รู้จักกันทั่วโลกเมื่อธนาคารโลก (World Bank) ได้นำมาใช้ (ในความหมายใหม่) ในรายงานประจำปี 1989 โดยธนาคารโลกได้ให้นิยาม “Governance” ว่าหมายถึง “เป็นการใช้อำนาจทางการเมืองในการจัดการต่อกิจการของชาติ” ธนาคารโลกได้นำคำว่า “Governance” มาใช้ในความหมายใหม่ ที่แสดงถึงนัยของการพัฒนาประเทศ อันวางอยู่บนพื้นฐานของความเชื่อที่ว่า ความเจริญรุ่งเรืองทางเศรษฐกิจจะเป็นไปไม่ได้ ถ้าประเทศนั้นปราศจากการปกครองโดยเคารพกฎหมาย (Rule of Law) และความเป็นประชาธิปไตย (Democracy) (สมศักดิ์ สามัคคีธรรม, 2561 : 28-29)

ปัจจุบันนี้ มีนักวิชาการหลายท่านที่ให้ความหมายคำว่า “Governance” ไว้ที่น่าสนใจ คือ สมศักดิ์ สามัคคีธรรม (2561) ได้ให้นิยามว่า “Governance ประกอบด้วย ธรรมเนียมประเพณี สถาบัน และกระบวนการ ซึ่งจะเป็นตัวกำหนดว่าอำนาจจะถูกใช้อย่างไร พลเมืองจะมีปากมีเสียงได้อย่างไร และจะตัดสินใจในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับสาธารณะได้อย่างไร”

สถาบันการจัดการภาคีระหว่างประเทศ (Governance International, UK) ได้กล่าวว่า “Governance เป็นวิถีทางที่ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียจะมีปฏิสัมพันธ์ต่อกันและกัน เพื่อมีอิทธิพลต่อการกำหนดผลลัพธ์ทางนโยบาย”

ชีมา (G.Shabbir Cheema) ได้ให้ความหมายของคำว่า “Governance” ไว้ว่าหมายถึง ระบบของค่านิยม นโยบาย และสถาบัน ที่ส่งคนนำไปใช้ในการจัดการเกี่ยวกับกิจกรรมทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง โดยผ่านการปฏิสังสรรค์ภายในระหว่างรัฐ ประชาสังคม และภาคเอกชน ประกอบด้วยกลไกและกระบวนการที่พลเมืองและกลุ่มต่าง ๆ ใช้ในการเรียกร้องผลประโยชน์ การไกล่เกลี่ยประนีประนอมข้อแตกต่าง และการใช้ข้อผูกพันและสิทธิทางกฎหมายของพวกเขา มันเป็นกฎระเบียบ สถาบัน และการปฏิบัติ ที่วางข้อจำกัดและให้แรงจูงใจแก่บุคคล องค์กร และบริษัท ผู้แสดงทั้งสามฝ่ายต่างเกี่ยวข้องเชื่อมโยงกับ Governance กล่าวคือ รัฐในฐานะของผู้สร้างสรรค์สิ่งแวดล้อมทางกฎหมายและการเมืองอันเอื้ออำนวยเหมาะสม ส่วนภาคเอกชนในฐานะผู้สร้างงานและก่อให้เกิดรายได้

และภาคประชาสังคมในฐานะผู้เอื้ออำนวยให้เกิดการปฏิสังสรรค์ทางสังคมและการเมือง หัวใจสำคัญของ Governance คือ การก่อให้เกิดปฏิสังสรรค์ระหว่างผู้แสดงทั้งสามประเภทดังกล่าวนี้ เพื่อนำไปสู่การสนับสนุนการพัฒนาที่มีประชาชนเป็นศูนย์กลาง

สมศักดิ์ สามัคคีธรรม (2561 : 32) ได้สรุปแนวคิด Governance หรือภาคีภิบาลว่าหมายถึง ปฏิสัมพันธ์ระหว่างภาคีต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชนที่เกี่ยวข้องกับกิจการของส่วนรวมอันนำไปสู่การตัดสินใจและการนำผลการตัดสินใจไปปฏิบัติโดยผ่านการบริหารจัดการสาธารณะซึ่งเกี่ยวข้องกับการแบ่งเค้กให้แก่ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียหลายกลุ่มโดยกระบวนการดังกล่าว ดำเนินการไปตามกฎระเบียบบรรทัดฐานทางสังคมและสถาบันต่าง ๆ

ส่วนแนวคิดการจัดการภาคีสาธารณะ (Public Governance) เป็นการจัดการสาธารณะยุคใหม่แห่งศตวรรษที่ 21 ภายใต้เงื่อนไขที่ภาคประชาสังคม กลุ่มธุรกิจ และผู้มีส่วนได้ส่วนเสียหลาย ๆ ฝ่าย ต่างมีอาจอยู่เฉย ๆ ในฐานะของผู้รับบริการได้อีกต่อไป แต่พวกเขาได้ลุกขึ้นมีส่วนร่วมในกระบวนการกำหนดนโยบาย การนำนโยบายไปปฏิบัติ ตลอดจนการกำกับติดตามและการประเมินผลนโยบายกันอย่างกระตือรือร้น แนวคิดแบบเก่าที่แบ่งแยกระหว่าง “ผู้ให้บริการกับผู้รับบริการ” กำลังถูกตั้งคำถามเนื่องจากมีอาจนำมาใช้ในการศึกษาการบริหารจัดการสาธารณะได้อีกต่อไป ในขณะที่พบว่าในเหตุการณ์สำคัญหลาย ๆ ครั้งนั้นภาคีทางด้านสังคมอันหลากหลายต่างเข้าร่วมในกิจกรรมสาธารณะกันอย่างกว้างขวาง และปรากฏการณ์ของการมีส่วนร่วมดังกล่าวกำลังได้รับความสนใจมากยิ่งขึ้น นอกจากนี้การมุ่งเน้นแต่เพียง “การบริหารจัดการที่ดี” (ความโปร่งใส ตรวจสอบได้ ประสิทธิภาพ ยุติธรรม ความคุ้มค่า ฯลฯ) ยุคปัจจุบันดูเหมือนจะไม่เพียงพอเนื่องจากปัญหาความซับซ้อนของงานสาธารณะที่เพิ่มขึ้นอย่างมาก และปัญหาข้อจำกัดทางด้านทรัพยากรของภาครัฐเอง รวมทั้งความเข้มแข็งและความกระตือรือร้นของภาคประชาสังคม ได้ทำให้พื้นที่สาธารณะกำลังเปิดกว้างต่อการมีส่วนร่วมจากภาคีต่าง ๆ อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ภายใต้สถานการณ์ดังกล่าว ส่งผลให้ “การจัดการภาคีสาธารณะ” ถือกำเนิดขึ้น ในฐานะที่เป็นศาสตร์ใหม่ เพื่อมารองรับต่อปรากฏการณ์ดังกล่าว โดยเฉพาะอย่างยิ่งการบริหารจัดการภาคีอันแตกต่างหลากหลาย ซึ่งจำเป็นที่จะต้องประสานความร่วมมือระหว่างฝ่ายต่าง ๆ การชักจูงให้แต่ละฝ่ายนำทรัพยากรออกมาใช้เพื่อบรรลุเป้าประสงค์ของส่วนรวม และการจัดการความขัดแย้งที่อาจเกิดขึ้นจากกระบวนการทำของร่วมกันระหว่างเครือข่ายต่าง ๆ (สมศักดิ์ สามัคคีธรรม, 2556 : 191-192)

ยังมีนักวิชาการได้ให้นิยามการจัดการภาคีสาธารณะไว้ดังนี้

โบเวียร์ด และลอฟฟเลอร์ (Tony Bovaird and Elke Löffler) (Bovaird, T., & Löffler, E., 2005) ได้ให้นิยามว่าการจัดการภาคีสาธารณะ หมายถึง วิธีทางที่ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเข้าไปมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน เพื่อจะได้มีอิทธิพลให้เกิดผลลัพธ์ทางด้านนโยบายสาธารณะ... มโนทัศน์ว่าด้วยการจัดการภาคีสาธารณะ ได้ก่อให้เกิดชุดของคำถามที่แตกต่างกัน ได้แก่ ใครเป็นผู้มีสิทธิที่จะทำการตัดสินใจ และมีอิทธิพลในปริมาณผลสาธารณะ? ควรที่จะปฏิบัติตามหลักการอะไรบ้างในการตัดสินใจเกี่ยวกับปริมาณผลสาธารณะ? และเราจะมีความมั่นใจได้อย่างไรว่าการกระทำร่วมกันเกี่ยวกับปริมาณผลสาธารณะนั้นจะส่งผลให้เกิดการปรับปรุงสวัสดิการที่ดีขึ้นสำหรับผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ซึ่งเป็นผู้ที่เราให้ความสำคัญสูงสุด?

เพสตอฟฟ์ (Victor Pestoff (Pestoff, V., 2010) ได้นิยามว่าหมายถึง การจัดการที่วางอยู่บนพื้นฐานของการผลิตร่วมกัน (Co-Production) การจัดการที่ประกอบด้วยผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย

หลายฝ่าย รวมทั้งการให้บริการเกี่ยวกับสวัสดิการที่จัดขึ้นโดยฝ่ายที่สาม ในบทความที่เพสตอฟฟ์ (Pestoff) เขียนร่วมกับบรอนด์เซน (Taco Brandsen) ได้กล่าวว่า การจัดการภาคีสาธารณะ หมายถึง มีหลาย ๆ ฝ่ายที่เข้าร่วมในการให้บริการดูแลสุขภาพ ดูแลผู้สูงอายุ การจัดการศึกษา ที่อยู่อาศัย สวัสดิการ ความปลอดภัย และสินค้าสาธารณะอื่น ๆ ซึ่งเมื่อไม่กี่ทศวรรษนี้ได้ปรากฏให้เห็นถึงการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับองค์การฝ่ายที่สามในการจัดให้มีสินค้าและบริการสาธารณะ... โฉมหน้าใหม่ของ องค์การฝ่ายที่สาม ได้ถูกดึงให้เข้าร่วมจัดบริการสาธารณะ กล่าวอีกด้านหนึ่ง คือ มีการจัดการร่วมกันระหว่างฝ่ายที่สามกับรัฐ...

2.3.2 องค์ประกอบและรูปแบบของการจัดการภาคีสาธารณะแบบใหม่

นักคิดท่านแรก คือ ซีมา (G. Shabbir Cheema) เขาได้วิเคราะห์ Governance ในภาพรวม โดยไม่จำแนกระหว่าง “การบริหารจัดการที่ดี” กับ “การจัดการภาคีสาธารณะ” โดยมองว่า Governance เป็นการบริหารรัฐกิจในฐานะที่เป็นสถาบันประชาธิปไตย ซึ่งมีองค์ประกอบสำคัญดังต่อไปนี้

1. เป็นการจัดการที่มีความโปร่งใสและตรวจสอบได้ ในขณะที่ “การตรวจสอบได้” เป็นเสาหลักของระบอบประชาธิปไตยและการบริหารจัดการที่ดี อันเป็นการบังคับให้รัฐ ภาคเอกชน และประชาสังคมหันมาให้ความสนใจในผลการดำเนินงาน การกำหนดวัตถุประสงค์ที่ชัดเจน ระบุกลยุทธ์ที่มีประสิทธิภาพ มีการกำกับติดตาม และรายงานผลการปฏิบัติงาน ระบบดังกล่าวจะยึดโยงบุคคลและองค์การให้รับผิดชอบต่อผลการปฏิบัติงาน ที่สามารถวัดได้ในเชิงภาวะวิสัย ส่วน “ความโปร่งใส” เป็นการส่งเสริมให้กระบวนการประชาธิปไตยมีการเปิดเผย โดยผ่านการรายงานและการรับผลย้อนกลับพร้อมกับเปิดเผยทุก ๆ ขั้นตอนของการทำงานและการกระทำของผู้มีสิทธิอำนาจในการตัดสินใจ อันทำให้พลเมืองสามารถเข้าถึงข้อมูลข่าวสารและมาตรฐานต่าง ๆ ที่ชัดเจน แนวคิดที่ว่าด้วย “ความซื่อตรง” ได้เติมเต็มให้กับความโปร่งใสและการตรวจสอบ “ความซื่อตรง” จึงเป็นแนวคิดที่มีความสำคัญในแง่ของจริยธรรมทางวิชาชีพ ซึ่งมีความหมายคล้าย ๆ กับ ความซื่อสัตย์ หรือการไม่คอร์รัปชัน ผู้ดำรงตำแหน่งสำคัญในระบบราชการจะต้องไม่สร้างเงื่อนไขผูกพันกับคนอื่นที่จะย้อนกลับมาเมื่ออิทธิพลต่อการปฏิบัติงานตามหน้าที่ของตน จนก่อให้เกิดปัญหาผลประโยชน์ทับซ้อนขึ้นเนื่องจากเงื่อนไขสำคัญของการคอร์รัปชัน คือ การผูกขาดการใช้อำนาจ และเปิดให้มีการใช้ดุลพินิจโดยขาดการตรวจสอบที่เพียงพอ ในแง่นี้ ความโปร่งใสและการตรวจสอบได้ จึงมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการสร้างสังคมที่มีความบริสุทธิ์ ยุติธรรม

2. การกระจายอำนาจสู่รัฐบาลท้องถิ่น ภาคประชาสังคม และชุมชน ซึ่งมีความสำคัญต่อการพัฒนาภาคประชาสังคมให้เข้มแข็งภายใต้ระบอบประชาธิปไตย กล่าวคือ

ประการแรก การกระจายอำนาจเป็นเงื่อนไขสำคัญที่เอื้ออำนวยให้ภาคประชาสังคมมีโอกาสจัดตั้งตนเองและมีส่วนร่วมในกระบวนการนโยบาย อันเป็นกระบวนการเรียนรู้ประชาธิปไตยบนเวทีแห่งความเป็นจริง สถาบันการเมืองในท้องถิ่นที่เข้มแข็งจะกลายเป็นกลไกสำคัญที่จะสื่อสารข้อเรียกร้องและความต้องการของรากหญ้าไปถึงผู้มีอำนาจตัดสินใจในระดับชาติ

ประการที่สอง การกระจายอำนาจจะกลายเป็นเครื่องมือสำคัญในการตรวจสอบการทำงานของเจ้าหน้าที่รัฐ

ประการที่สาม การกระจายอำนาจจะส่งผลให้อำนาจในการตัดสินใจและจัดสรรทรัพยากร ถูกโอนย้ายจากรัฐบาลกลางไปให้แก่องค์กรท้องถิ่น อันจะทำให้ประสิทธิภาพในการดำเนินงาน

สาธารณะขึ้นอยู่กับความรู้ ความชำนาญ และประสบการณ์ของคนในท้องถิ่นแทน อันนี้อำนวยให้คนในท้องถิ่นหันหน้ามาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นระหว่างกัน เกี่ยวกับปัญหาและความต้องการของท้องถิ่น รวมทั้งแนวทางการพัฒนาที่คนท้องถิ่นเป็นผู้เลือก ซึ่งในระยะยาวจะส่งผลให้ชาวบ้านเกิดความรู้สึกรู้สึกผูกพันและเป็นเจ้าของงานสาธารณะมากยิ่งขึ้น

ประการที่สี่ การกระจายอำนาจเป็นการส่งเสริมให้เกิดการถ่วงดุลอำนาจและตรวจสอบกันระหว่างส่วนกลางกับส่วนท้องถิ่น ซึ่งจะนำไปสู่การพัฒนาที่มีประชาชนเป็นศูนย์กลางในท้ายที่สุด

ประการสุดท้าย การกระจายอำนาจและทรัพยากรให้แก่ท้องถิ่นเป็นผู้ดูแลด้วยตนเอง จะเป็นการส่งเสริมให้ภาคประชาสังคมได้มีโอกาสเข้ามามีบทบาทหลักในกระบวนการนโยบายเพื่อการพัฒนาท้องถิ่นของตนเอง อันนี้อำนวยให้ภาคประชาสังคมเจริญเติบโตและขยายเครือข่ายให้เกิดความเข้มแข็ง

3. มีระบบการเลือกตั้งที่มีความยุติธรรมและชอบธรรม การจัดการเลือกตั้งที่ยุติธรรมจะส่งผลให้ประชาชนยอมรับในรัฐบาลที่มาจากการเลือกตั้ง อันทำให้รัฐบาลมีความชอบธรรมในการปกครอง การเลือกตั้งที่มีความยุติธรรมขึ้นอยู่กับตัวแปรหลายตัว เช่น ระดับการพัฒนาทางเศรษฐกิจ การลดลงของความยากจน การพัฒนาภาคประชาสังคม และการสร้างระบบการตรวจสอบภายในสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในปัจจุบันนี้ หลายประเทศมีการจัดตั้งองค์กรขึ้นมาทำหน้าที่ในการจัดการเลือกตั้ง เรียกว่า “องค์กรจัดการเลือกตั้ง” (Electoral Management Bodies) ทำหน้าที่ดำเนินงานตั้งแต่ ปรับปรุงบัญชีรายชื่อผู้มีสิทธิเลือกตั้ง จัดทะเบียนรายชื่อผู้มีสิทธิเลือกรายใหม่ รวบรวมและกระจายข่าวสาร ข้อมูลเกี่ยวกับการเลือกตั้ง การอบรมให้แก่เจ้าหน้าที่ประจำหน่วยเลือกตั้ง การให้การศึกษาแก่ผู้มีสิทธิเลือกตั้ง การจัดการลงคะแนนเลือกตั้ง การนับคะแนนและประกาศผลการเลือกตั้ง ปัจจุบันนี้เป็นที่ยอมรับกันทั่วไปว่า “องค์กรจัดการเลือกตั้ง” จะต้องมีความเป็นอิสระ (Independent) ไม่เข้าข้างฝ่ายหนึ่งฝ่ายใด (Nonpartisan) และมีความเป็นมืออาชีพในการจัดการเลือกตั้ง (Professional)

4. มีระบบการตรวจสอบและถ่วงดุลอำนาจระหว่างฝ่ายบริหารกับรัฐสภา โดยรัฐบาลหรือฝ่ายบริหารทำหน้าที่กำหนดนโยบาย นำนโยบายไปปฏิบัติ และกำกับติดตามเกี่ยวกับการดำเนินงาน ส่วนฝ่ายนิติบัญญัติทำหน้าที่ให้ความเห็นชอบในการประกาศใช้กฎหมาย และตรวจสอบการทำงานของฝ่ายบริหาร การแบ่งแยกอำนาจมีวัตถุประสงค์เพื่อให้มีการตรวจสอบซึ่งกันและกัน โดยพรรคฝ่ายค้านจะต้องไม่อ่อนแอเกินไป จนไม่สามารถทำหน้าที่ตรวจสอบรัฐบาลได้ ขณะเดียวกันพรรคฝ่ายค้านจะต้องไม่เข้มแข็งเกินไป จนก่อให้เกิดปัญหาเสถียรภาพของรัฐบาล นอกจากนี้จะต้องมีการตรวจสอบทางการเงินการคลัง (Financial Accountability) หมายถึง การใช้จ่ายเงินภาษีอากรของรัฐบาลให้เป็นไปตามจุดหมายที่แถลงไว้ต่อฝ่ายนิติบัญญัติ โดยจะต้องมีการตรวจสอบการใช้จ่ายของรัฐบาลจากองค์กรอิสระ

5. แสดงบทบาทสำคัญในการต่อสู้เพื่อเอาชนะการกีดกัน/เหยียดฉันทน์ พร้อมกับปกป้องคุ้มครองสิทธิของชนกลุ่มน้อยและกลุ่มคนที่เสียเปรียบในสังคม ในการจัดการภาคีสาธารณะภายใต้ระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยนั้น การแข่งขันเพื่อเข้าสู่อำนาจทางการเมือง จะถูกตัดสินชัยชนะด้วย “หลักการเสียงส่วนใหญ่” (Principle of Majoritarianism) โดยมีฐานคติที่ว่า เสียงของชนกลุ่มน้อยและกลุ่มคนที่เสียเปรียบในสังคมจะกระจุกกระจายตัดข้ามอยู่ในทุกฝ่ายที่เข้าร่วมแข่งขันทางการเมือง อย่างไรก็ตามภายในสังคมอาจมีการกีดกัน/เหยียดฉันทน์คนชายขอบอยู่ไม่มากนักน้อย อาทิ มีทัศนคติเชิงลบต่อกลุ่มชาติพันธุ์ที่เป็นชนกลุ่มน้อย คนพิการ คนชราภาพ ผู้ป่วยเอดส์ สตรี กลุ่มรักร่วมเพศ ฯลฯ

เนื่องจากสิทธิของคนชายขอบเหล่านี้มักบอบบางและหมิ่นเหม่ต่อการถูกเบียดขับได้โดยง่าย ด้วยเหตุนี้จึงต้องมีระบบการปกป้องคุ้มครองสิทธิของพวกเขาเหล่านี้เป็นกรณีพิเศษ การปกครองโดยเสียงส่วนใหญ่จึงจำเป็นต้องมีการประนีประนอมกับหลักการปกป้องคุ้มครองกลุ่มคนที่เสียเปรียบในสังคม โดยผ่านมาตรการบางอย่าง เช่น การให้สิทธิพิเศษแก่กลุ่มชาติพันธุ์ในการจัดตั้งเขตปกครองพิเศษเพื่อเป็นอิสระในการปกครองตนเอง การกำหนดโควตาสมาชิกรัฐสภาให้แก่ตัวแทนของคนชายขอบ เพื่อให้พวกเขาได้มีที่นั่งในรัฐสภา มีที่นั่งในองค์การปกครองส่วนท้องถิ่น และมีตำแหน่งฝ่ายบริหารในรัฐบาล เพื่อให้คนชายขอบได้มีช่องทางในการสื่อสารบนเวทีทางการเมืองระดับชาติได้

6. การจัดการระบบตุลาการ และสนับสนุนให้ทุกคนสามารถเข้าถึงความยุติธรรมได้ การมีสถาบันตุลาการที่เป็นอิสระและเป็นกลาง เป็นหนึ่งในเสาหลักของระบอบประชาธิปไตยและการบริหารจัดการที่ดี ซึ่งย่อมขึ้นอยู่กับประสิทธิภาพของกลไกเชิงสถาบันและกลไกเชิงองค์การ และขั้นตอนในการบรรจุแต่งตั้ง การเลื่อนขั้น/เลื่อนตำแหน่ง และระยะเวลาในการดำรงตำแหน่งของผู้พิพากษา กระบวนการจัดสรรและควบคุมงบประมาณ กระบวนการบริหารจัดการศาล กระนั้นก็ตามองค์การภาคประชาสังคมมีบทบาทสำคัญในการเสริมสร้างประสิทธิภาพและความรับผิดชอบของสถาบันตุลาการ อาทิ กลุ่มที่ปฏิบัติงานเคลื่อนไหวให้เกิดการปฏิรูปกฎหมายเพื่อคุ้มครองสิทธิของพลเมือง กลุ่มผลักดันการทำงานของรัฐบาลให้เกิดความโปร่งใส กลุ่มช่วยเหลือทางด้านกฎหมายแก่ชนวนาชาวไร่ สนับสนุนการปฏิรูประบบตำรวจและสถาบันอื่น ๆ เปิดคลินิกให้คำปรึกษาแก่คนที่ถูกเอารัดเอาเปรียบ รวมทั้งกลุ่มที่ทำงานอบรมให้แก่สื่อมวลชนเกี่ยวกับการปฏิรูปกฎหมายและสถาบันตุลาการ

7. ปกป้องสินค้าสาธารณะ ปัญหาหลาย ๆ อย่าง ซึ่งแต่เดิมเป็นปัญหาระดับท้องถิ่นหรือระดับชาติ แต่ปัจจุบันนี้ได้พัฒนาเป็นปัญหาระดับโลก เช่น การรักษาสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ การคุ้มครองมรดกทางวัฒนธรรม ปัญหาอาชญากรรมข้ามชาติ ซึ่งปัญหาต่าง ๆ เหล่านี้ ต้องอาศัยความร่วมมือร่วมใจจากตัวแทนภาคีของหลาย ๆ ประเทศ ในการดำเนินนโยบายเพื่อแก้ไขปัญหาพร้อมกัน ขณะที่ผู้บริหารภาครัฐจะต้องมีทัศนคติที่กว้าง สามารถมองปัญหาเกี่ยวกับสินค้าสาธารณะ (Public Goods) ที่ข้ามพรมแดนของรัฐชาติ เพื่อให้เห็นถึงความเชื่อมโยงในระดับโลกจึงจะสามารถจัดการกับปัญหาได้ นอกจากนี้ในการบริหารกิจการสาธารณะจะต้องเปิดกว้างเพื่อรับเอาความร่วมมือและการสนับสนุนจากภาคเอกชนและภาคประชาสังคมอย่างกว้างขวางอีกด้วย รวมทั้งภาครัฐจะต้องมีความสามารถในการจัดการการเปลี่ยนแปลง และเสริมสร้างความเข้มแข็งในการพัฒนาสู่องค์การแห่งการเรียนรู้

8. ขยายบทบาทของภาคประชาสังคมและภาคเอกชนในอดีตหลาย ๆ ประเทศประสบปัญหาความไม่ไว้วางใจซึ่งกันและกันระหว่างเจ้าหน้าที่ของรัฐกับภาคประชาสังคม อันทำให้การดำเนินงานของภาครัฐขาดการสนับสนุนจากภาคประชาสังคม แต่ปัญหาในปัจจุบันนี้มีความซับซ้อน รุนแรง และขยายตัวอย่างรวดเร็วกว้างขวาง ดังนั้นการได้รับความร่วมมือกับภาคประชาสังคมจึงกลายเป็นสิ่งจำเป็น เพื่อก่อให้เกิดการประสานงานในรูปของเครือข่ายระหว่างภาครัฐกับประชาสังคม รวมทั้งภาคธุรกิจเอกชนด้วย ยิ่งในสถานการณ์ปัจจุบันนี้ ซึ่งพบว่าทั้งภาคประชาสังคมและภาคธุรกิจเอกชนสามารถพัฒนาความเข้มแข็งและมีความกระตือรือร้นที่จะเข้าร่วมดำเนินงานในกิจการสาธารณะอย่างจริงจัง ซึ่งหากภาครัฐเปิดกว้างเพื่อผนวกภาคีต่าง ๆ เข้าไปอยู่ใน “ขบวน” เดียวกัน ย่อมทำให้สามารถดำเนินงานสาธารณะได้อย่างทรงพลังและมีประสิทธิภาพ

9. ส่งเสริมให้มีการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อการสื่อสาร เพื่อการเข้าถึงและมีส่วนร่วมของพลเมืองในการพัฒนา การบริหารสาธารณะในปัจจุบันนี้ได้เปลี่ยนแปลงรูปแบบไปอย่างมาก เนื่องจากการนำเทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อการสื่อสาร (ICT) มาใช้อย่างรวดเร็วและกว้างขวาง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ภายในหน่วยงานของภาครัฐ ความสัมพันธ์ระหว่างหน่วยงาน และกับภายนอก จนกลายเป็น “E-Government” การนำเทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อการสื่อสาร (ICT) มาใช้ในภาครัฐ ได้ทำให้เกิดการสื่อสารระหว่างรัฐกับประชาชนอย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งส่งผลอย่างสำคัญ คือ 1) เป็นการเสริมสร้างอำนาจให้แก่ประชาชน (Empowerment) 2) ทำให้ประชาชนสามารถมีส่วนร่วมในการพัฒนาทางเศรษฐกิจและการเมืองได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น และ 3) เครื่องมือเทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อการสื่อสาร (ICT) ทำให้คนชายขอบสามารถสื่อสารกับผู้บริหารภาครัฐได้โดยตรง อันเป็นการสร้างประชาธิปไตยที่ไม่มีการกีดกัน (Inclusive Democracy) ได้อย่างแท้จริง กล่าวโดยภาพรวมแล้วจะเห็นว่า E-Government สามารถตอบสนองต่อบริการสาธารณะได้เพิ่มมากขึ้น และสามารถจัดบริการสาธารณะได้ตรงกับความต้องการของประชาชนมากยิ่งขึ้นอีกด้วย

10. เสริมสร้างความเป็นภาคี/หุ้นส่วนในการบริหารรัฐกิจ การร่วมมือในรูปของภาคีระหว่างรัฐ ภาคธุรกิจเอกชนและภาคประชาสังคม มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการดำเนินกิจกรรมสาธารณะในศตวรรษที่ 21 เนื่องจากทั้งสามฝ่ายต่างเป็นองค์ประกอบที่สำคัญต่อสังคมและมีจุดแข็งที่สามารถนำมาารวมกัน เพื่อก่อให้เกิดการพัฒนาสังคมโดยส่วนรวมได้อย่างมีประสิทธิภาพ กล่าวคือ ภาครัฐเป็นผู้วางกรอบทางกฎหมายและกำกับทิศทางในการพัฒนาเศรษฐกิจ ส่วนภาคธุรกิจเอกชนมีบทบาทในการสร้างงาน อันก่อให้เกิดรายได้เพื่อนำมาใช้ในการปรับปรุงเงื่อนไขการดำเนินชีวิตให้มีคุณภาพสูงขึ้น และภาคประชาสังคมมีบทบาทในการปกป้องคุ้มครองสิทธิ/เสรีภาพของพลเมืองทุกคน รวมทั้งสนับสนุนการมีส่วนร่วมสาธารณะ

องค์การสหประชาชาติ ได้สำรวจการจัดการภาคีสาธารณะที่มีการปฏิบัติกันในประเทศต่าง ๆ ทั่วโลก พร้อมกับจำแนกรูปแบบของ “การเป็นภาคี” (Partnerships) ออกเป็น 5 รูปแบบ ดังต่อไปนี้

รูปแบบแรก การเป็นภาคีระหว่างภาครัฐกับภาคเอกชน ตัวอย่างที่เห็นได้ชัด ได้แก่ คณะกรรมการร่วมภาครัฐบาลและเอกชน (กรอ.)

รูปแบบที่สอง การเป็นภาคีระหว่างภาครัฐในระดับที่แตกต่างกัน เพื่อร่วมกันจัดทำแผนงาน การนำแผนไปดำเนินการ และการประเมินผลกิจกรรมต่าง ๆ

รูปแบบที่สาม การเป็นภาคีระหว่าง ฝ่ายหนึ่งที่เป็นกลุ่มทางสังคม คนงาน และสหภาพแรงงาน กับอีกฝ่ายหนึ่งที่เป็นนายจ้าง และองค์กรตัวแทนของพวกเขา

รูปแบบที่สี่ การเป็นภาคีระหว่างองค์การและองค์การที่มาจากหลาย ๆ ประเทศ

รูปแบบสุดท้าย การเป็นภาคีที่สัมพันธ์กับความรู้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ภาคีความร่วมมือและแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารระหว่างผู้ที่มีความสนใจในเรื่องเดียวกัน

2.3.3 วิธีการและเครื่องมือในการจัดการภาคีสาธารณะแบบใหม่

ในหัวข้อนี้จะนำเสนอวิธีการจัดการภาคีสาธารณะ รวมทั้งเครื่องมือที่ใช้ในการจัดการอีกด้วย โดยจะดำเนินการผ่านข้อเสนอของนักคิดจำนวน 4 คน ได้แก่

1. แนวคิดของซีมา (G. Shabbir Cheema) เกี่ยวกับการส่งเสริมภาครัฐให้ใช้การจัดการแบบภาคี ซีมามองว่าในการส่งเสริมภาครัฐให้หันมาใช้ “ระบบการจัดการแบบภาคีสาธารณะ” กันอย่าง

จริงจังนั้น จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างและกระบวนการทำงานของภาครัฐในระดับรากฐาน ดังต่อไปนี้

ประการแรก ต้องปรับเปลี่ยนองค์การภาครัฐ จากรูปแบบการจัดลำดับชั้นตามสายบังคับบัญชาแบบดั้งเดิม ไปเป็นการทำงานเป็นทีมมากขึ้น โดยรัฐจะต้องกระจายอำนาจ เพื่อให้หน่วยงานย่อยมีความเป็นอิสระ มีการจัดโครงสร้างแบบแบน และส่งเสริมการทำงานเป็นทีมอย่างจริงจัง

ประการที่สอง เปลี่ยนแปลงบทบาทของภาครัฐเสียใหม่ จากการเป็นผู้ให้บริการโดยตรง ไปเป็นบทบาทของผู้กระตุ้นและกำกับทิศทาง และมุ่งเน้นระบบตลาดมากขึ้น โดยผ่านการตัดตอนบริการของรัฐมาให้ภาคเอกชน (ทั้งองค์กรแสวงหากำไร และไม่แสวงหากำไร) เป็นผู้รับเหมาช่วง รวมทั้งการแปรรัฐวิสาหกิจ

ประการที่สาม ปฏิรูประบบราชการ โดยแก้ไขปัญหาการทำงานที่ยึดติดในกฎระเบียบอย่างเคร่งครัดและการทำงานที่ล่าช้า ไปสู่การเสริมสร้างอำนาจให้แก่ชุมชน เพื่อก่อให้เกิดการทำงานที่ยืดหยุ่น และสามารถปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงได้

ประการที่สี่ เปลี่ยนแปลงจากการให้ความสำคัญต่อปัจจัยนำเข้า ไปสู่การมุ่งเน้นผลการดำเนินงาน เพื่อให้หน่วยงานย่อยหันมารับผิดชอบต่อผลการปฏิบัติงานของตนเอง ขณะที่มีความยืดหยุ่นในการปรับเปลี่ยนวิธีการทำงานได้ค่อนข้างสูง

ประการที่ห้า เปลี่ยนจากกลไกรัฐที่รวมศูนย์อำนาจ ไปสู่วิถีแห่งการกระจายอำนาจและการมีส่วนร่วมของประชาชนในการออกแบบโครงการและนโยบาย รวมทั้งการนำนโยบายไปปฏิบัติ โดยมีความเชื่อว่าการมีส่วนร่วมเป็นกระบวนการสำคัญในการพัฒนาประชาธิปไตย การตรวจสอบ และการเสริมสร้างพลังอำนาจให้แก่ภาคประชาสังคม

ประการที่หก เปลี่ยนจากการตัดสินใจที่มักกระทำแบบปิดลับไปสู่การเปิดเผยเพื่อรองรับการตรวจสอบทางการบริหาร ทางการเงิน และทางการเมือง เพื่อสนับสนุนการดำเนินงานของภาครัฐที่โปร่งใสและตรวจสอบได้

ประการสุดท้าย เปลี่ยนจากการวางบทบาทเป็นพ่อขุนอุปถัมภ์ตามแบบฉบับของข้าราชการไปสู่การเสริมสร้างพลังอำนาจให้แก่ชุมชนและการให้องค์กรภาคประชาสังคมเข้าร่วมอย่างกระตือรือร้น โดยมีความเชื่อว่า ภาคประชาสังคมที่เข้มแข็ง เป็นพื้นฐานสำคัญของการพัฒนาระบบเศรษฐกิจ สังคม และประชาธิปไตย

2. แนวคิดของปีเตอร์ (Gay Peter) เกี่ยวกับบอภิกการจัดการ

ปีเตอร์ ได้เสนอว่า ในยุคของการจัดการแบบภาคีสาธารณะนั้น ภาครัฐได้ใช้วิธีการบริหารจัดการที่เรียกว่า Meta-Governance เขามองว่า การจัดการภาครัฐในช่วงสองสามทศวรรษที่ผ่านมามีการปฏิรูปที่สำคัญ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการกระจายอำนาจออกจากศูนย์กลาง ทั้งการถ่ายโอนภารกิจไปให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและภาคประชาสังคมทำแทน (Delegation) และการปล่อยให้อำนาจในการปกครองไปให้ท้องถิ่น (Devolution of Governing) อันส่งผลให้ข้าราชการทั้งระดับอาวุโสและระดับล่าง รวมทั้งภาคประชาสังคมให้อำนาจสูง แต่เมื่อองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และภาคประชาสังคมที่เข้ามาทำงานสาธารณะมีความเป็นอิสระมากขึ้น ได้ก่อให้เกิดปัญหาสำคัญในการบริหารปกครองอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ จนทำให้ส่วนกลางต้องนำวิธีการที่เรียกว่า Meta-Governance มาใช้เพื่อแก้ไขปัญหาดังกล่าว พร้อมกับการตระหนักถึงความจำเป็นที่จะต้องควบคุมจากส่วนกลางในระดับ

ที่สูงขึ้น Peter จึงเสนอโมเดลที่เรียกว่า Meta-Governance ซึ่งหมายความว่า ในระบอบการจัดการภาคีสาธารณะนั้น แม้ภาครัฐได้ผ่อนถ่ายอำนาจไปให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและภาคประชาสังคมอย่างมาก แต่ในที่สุดแล้วภาครัฐหวนกลับมา เพื่อกำกับดูแลองค์กรท้องถิ่นและภาคประชาสังคมอย่างสูงด้วย หรือเรียกว่า “การจัดการของการจัดการภาคีสาธารณะ” (The Governance of Governance)

คงปฏิเสธไม่ได้ว่า การผ่อนถ่ายอำนาจและการถ่ายโอนภารกิจไปให้แก่ท้องถิ่นอย่างกว้างขวาง รวมทั้งการก่อรูปของการจัดการภาคีสาธารณะในช่วงสองทศวรรษที่ผ่านมา ได้ก่อให้เกิดผลเชิงบวกต่อการบริหารงานและการให้บริการสาธารณะอย่างมาก แต่ขณะเดียวกันก็ได้ก่อให้เกิดผลเชิงลบที่ไม่ตั้งใจอย่างกว้างขวางขึ้นมาอีกด้วย ซึ่ง Peter (Peter, 2010 : 40-41) มองว่าผลในเชิงลบดังกล่าวนี้ มิได้ก่อให้เกิดผลกระทบทางลบต่อการบริหารจัดการโครงการสาธารณะเท่านั้น แต่ยังก่อให้เกิดผลกระทบต่อกระบวนการทางการเมืองอีกด้วย ดังจะพบว่าการจัดการภาคีสาธารณะในรูปแบบของเครือข่าย ได้ส่งผลให้เกิดปัญหาเกี่ยวกับการตัดสินใจ ปัญหาการมีส่วนร่วม ปัญหาการประสานงาน และปัญหาความรับผิดชอบ

ประการแรก ปัญหาการตัดสินใจ แม้ว่าการบริหารรัฐกิจแบบเก่าจะมีปัญหาความเห็นไม่ตรงกันในกระบวนการกำหนดนโยบาย แต่ภาครัฐสามารถใช้การประชุมปรึกษาหารือ หรือการใช้ประชามติ ซึ่งวิธีการดังกล่าวอาจมีความล่าช้าหรืออาจก่อให้เกิดปรีศนาเกี่ยวกับคุณภาพของผลการตัดสินใจอยู่บ้างก็ตาม แต่ก็ถือว่าเป็นวิธีการที่ทำให้การตัดสินใจสามารถกระทำได้ อันตรงข้ามกับการจัดการเครือข่ายภายใต้ระบอบการจัดการภาคีสาธารณะ ซึ่งมักก่อให้เกิดปัญหาเกี่ยวกับตัดสินใจขึ้นบ่อย ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในเครือข่ายที่จัดตั้งอย่างไม่เป็นทางการมักจะขึ้นอยู่กับความสมัครใจของแต่ละภาคีในการเข้าร่วม และภายในเครือข่ายก็ไม่มีกฎระเบียบที่เกี่ยวข้องกับการตัดสินใจ ในแง่นี้เมื่อภาคีต่าง ๆ มีความเห็นไม่ตรงกันก็จะใช้วิธีการเจรจา แสดงเหตุผล และต่อรองระหว่างกันเพื่อให้บรรลุถึง “ฉันทามติ” (Consensus) แต่วิธีการดังกล่าวนี้ พบว่าบ่อยครั้งที่การเจรจaprะสบความล้มเหลวเนื่องจากมีอาจบรรลุถึง “ฉันทามติ” ได้ ขณะเดียวกันก็พบว่าในบางครั้งการเจรจาระหว่างภาคีที่ยืดเยื้อนั้น ในที่สุดอาจก่อให้เกิดการตัดสินใจเลือกความคิดร่วมที่สามัญที่สุด (Lowest Common Denominator) จึงกล่าวได้ว่าการจัดการภาคีสาธารณะภายใต้สถานการณ์ที่ภาคีต่าง ๆ ยังคงยึดติดในอัตตาของตน หรือผลประโยชน์อันคับแคบของตนเป็นที่ตั้ง อาจนำไปสู่สภาวะที่มีอาจกระทำการตัดสินใจเพื่อยุติข้อขัดแย้งได้ หรืออาจนำไปสู่การตัดสินใจที่มีคุณภาพต่ำได้

ประการที่สอง การมีส่วนร่วม นับจากทศวรรษ 1970 เป็นต้นมา สถาบันทางการเมืองต่าง ๆ (อาทิ พรรคการเมือง และการเลือกตั้ง) ขาดความน่าเชื่อถืออย่างมากจนตกอยู่ในสภาวะวิกฤติแห่งความชอบธรรม อันทำให้ผู้คนหันไปหาช่องทางในการมีส่วนร่วมทางการเมืองโดยผ่านเครือข่ายต่าง ๆ มากยิ่งขึ้น แต่ปัญหาคือเครือข่ายมิได้ทำหน้าที่เป็นตัวแทนผลประโยชน์ทางสังคมอย่างครอบคลุมทั้งหมดได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ผู้ที่ถูกกีดกันออกจากการเข้าร่วมในสถาบันตัวแทนย่อมเป็นผู้ที่มีอาจมีส่วนร่วมในเครือข่ายได้ และเป็นผู้ที่ไม่สามารถมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจในนโยบายสาธารณะใด ๆ ได้

ประการที่สาม การประสานงาน การจัดการภาคีสาธารณะที่ผ่อนถ่ายอำนาจและถ่ายโอนภารกิจไปให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและภาคประชาสังคม อันทำให้ภาคีต่าง ๆ ที่เข้าร่วมในการจัดการงานสาธารณะมีอิสระค่อนข้างสูง แต่ขณะเดียวกันยังได้สร้างปัญหาในการประสานงานให้แก่ภาครัฐอีกด้วย

เนื่องจากหน่วยงานย่อยและกลุ่มภาคีที่มีอิสระค่อนข้างสูงอาจคำนึงถึงผลประโยชน์และเป้าประสงค์ของหน่วยงานของตนเป็นหลัก โดยขาดการมองเป้าประสงค์ของระบบสังคมใหญ่โดยรวมทั้งระบบ เมื่อเป็นเช่นนี้การจัดการภาคีที่เป็นเอกเทศย่อมส่งผลให้เกิดการกำหนดนโยบายที่มุ่งตอบสนองต่อเป้าประสงค์ของท้องถิ่นเป็นหลัก และให้ความสำคัญต่อการปรับปรุงประสิทธิภาพ/ประสิทธิผลในการดำเนินงานภายในหน่วยงานย่อยและกลุ่มภาคีที่ตนสังกัดเป็นหลัก ในขณะที่เป้าประสงค์ใหญ่ของรัฐบาลหรือเป้าหมายระยะยาวของสังคมมักถูกมองข้ามไปได้โดยง่าย อันทำให้บ่อยครั้งที่โครงการของกลุ่มภาคีในท้องถิ่นไม่ตอบสนองหรือแม้กระทั่งขัดแย้งกับนโยบายของรัฐบาลกลาง ยิ่งไปกว่านั้นข้าราชการอาวุโสที่มีอำนาจและมีอิสระในการตัดสินใจมากขึ้น ย่อมสร้างปัญหาในการประสานงานกับภาครัฐ อันทำให้ไม่สามารถดำเนินนโยบายไปในทิศทางเดียวกันได้

ประการสุดท้าย ความรับผิดชอบภายใต้การบริหารรัฐกิจแบบดั้งเดิมนั้น ข้าราชการประจำต้องรับผิดชอบต่อรัฐบาล และรัฐบาลที่มาจากการเลือกตั้งจะต้องรับผิดชอบต่อประชาชน แต่ในการจัดการภาคีสาธารณะแบบใหม่ ทำให้ผู้ดำเนินงาน/ให้บริการสาธารณะ (ที่มีอิสระและเป็นเอกเทศจากรัฐบาลกลางค่อนข้างสูง) มีความเชื่อมโยงกับองค์กรทางการเมืองน้อยลง อันเป็นการทำลายกลไกความรับผิดชอบต่อสังคมตามไปด้วย ความรับผิดชอบในที่นี้หมายถึง การใช้พลังอำนาจในการควบคุมองค์การและโครงการสาธารณะ อันเป็นมาตรการในการปรับปรุง/พัฒนาโครงการสาธารณะให้สามารถตอบสนองต่อสาธารณชนมากยิ่งขึ้น รวมทั้งป้องกันมิให้เกิดผลเชิงลบต่อสาธารณชนอีกด้วย แต่ในระบอบการจัดการภาคีสาธารณะได้ทำลายความสามารถในการควบคุมการดำเนินงานของกลุ่มภาคีดังกล่าว

เมื่อการจัดการภาคีสาธารณะได้ก่อให้เกิดผลเชิงลบขึ้น แต่จะถอยกลับไปใช้วิธีการแบบเก่า (การบริหารรัฐกิจแบบดั้งเดิม) ก็เป็นสิ่งที่เป็นไปได้ ในแง่นี้จึงหลีกเลี่ยงไม่ได้ที่จะต้องเดินหน้าเพื่อใช้การจัดการภาคีสาธารณะต่อไป โดยหันมาใช้วิธีการที่ Peter เรียกว่า “Meta-Governance” ประการแรกกลไกของ “Meta-Governance” ทำงานผ่านการควบคุมและกำกับทิศทางจากส่วนกลาง แต่ขณะเดียวกันยังคงรักษาการถ่ายโอนอำนาจและการถ่ายโอนภารกิจไปให้แก่ท้องถิ่นและภาคประชาสังคมเอาไว้ ดังนั้นส่วนกลางจึงต้องพยายามรักษาความสมดุลระหว่างการควบคุมกับการให้อิสระแก่องค์กรท้องถิ่นและภาคประชาสังคม ซึ่งการรักษาความสมดุลดังกล่าวนี้จะเด่นชัดมากขึ้นเมื่อรัฐส่วนกลางอยู่ภายใต้สถานการณ์ที่จะต้องทำการตัดสินใจเกี่ยวกับการยืนยันที่จะใช้มาตรการควบคุมทางด้านการจัดการต่อท้องถิ่นและภาคประชาสังคมมากยิ่งขึ้น ลักษณะสำคัญของกลไก Meta-Governance คือ การควบคุมต่อสิ่งแวดล้อมของการกระทำในภาคสาธารณะ มากกว่าที่จะใช้วิธีการควบคุมโดยตรงต่อการกระทำดังกล่าว (Peter, 2010 : 38)

ขณะที่การบริหารรัฐกิจแบบดั้งเดิมเน้นควบคุมที่กระบวนการบริหารและการควบคุมให้ดำเนินการตามกฎระเบียบ แต่การจัดการภาคีสาธารณะเปิดโอกาสให้หน่วยงานย่อยแต่ละหน่วยรวมทั้งกลุ่มภาคีต่าง ๆ ดำเนินการตัดสินใจได้เองอย่างเป็นอิสระ และจะแสดงความรับผิดชอบเมื่อเกิดความผิดพลาดในเชิงปฏิบัติขึ้นแล้ว และนำไปสู่การแก้ไขสิ่งผิดนั้นให้ถูกต้อง แต่คงปฏิเสธไม่ได้ว่าวิธีการดังกล่าวนี้เป็นวิธีที่ขาดประสิทธิภาพ เนื่องจากปล่อยให้การใช้ทรัพยากรอย่างผิดพลาดเกิดขึ้นก่อนและเป็นการแก้ปัญหาที่เสียเวลา เครื่องมือของ Meta-Governance ก็คือ การจัดการผลการปฏิบัติงาน ซึ่งเริ่มต้นจากการระบุเป้าประสงค์ของงานสาธารณะ พร้อมกับเชื่อมโยงไปสู่การพัฒนาวิธีการวัดผลผลิต (Output) และผลลัพธ์ (Outcome) ของงานสาธารณะที่เหมาะสม และนำเครื่องมือวัดดังกล่าวนี้ไป

กระตุ้นให้เกิดการปรับปรุงการดำเนินงาน/การให้บริการของหน่วยงานย่อยและ/หรือกลุ่มภาคีต่าง ๆ ซึ่งวิธีการดังกล่าวนี้มีประโยชน์ต่อการบริหารจัดการองค์การ รวมทั้งในแง่ของการทำให้องค์การมีความรับผิดชอบ เนื่องจากการระบุเป้าประสงค์จะทำให้ผู้บริหารระดับสูงสามารถกำหนดได้ว่าองค์การควรทำอะไร ขณะเดียวกันก็เปิดโอกาสให้หน่วยงานย่อยหรือกลุ่มภาคีสามารถกำหนดวิธีการที่จะนำไปสู่เป้าประสงค์ได้ ดังจะเห็นว่าเครื่องมือ Meta-Governance ได้เปิดกว้างให้หน่วยงานย่อย/กลุ่มภาคีมีอิสระในการเลือกวิธีการดำเนินงาน ภายใต้เงื่อนไขที่ถูกจำกัดกรอบจากเป้าประสงค์ที่กำหนดมา ซึ่งการระบุเป้าประสงค์ดังกล่าวนี้ เท่ากับเป็นการกำกับทิศทางเชิงนโยบาย ที่กระทำต่อหน่วยงานย่อย/กลุ่มภาคีต่าง ๆ นั้นเอง แต่ขณะเดียวกัน หน่วยงานย่อย/ภาคีเครือข่ายต่าง ๆ ยังคงมีอิสระในการเลือกวิธีดำเนินงาน ซึ่งการรักษาดุลยภาพระหว่างความเป็นอิสระกับการกำกับทิศทางดังกล่าวนี้ เป็นประเด็นที่มีความสำคัญยิ่งต่อการจัดการภาคีสาธารณะแบบใหม่

การบริหารรัฐกิจแบบดั้งเดิมมีการระบุรายละเอียดของโครงการและขั้นตอนการดำเนินงานต่าง ๆ แต่การดำเนินงานเป็นรายโครงการนั้น มักประสบปัญหาเกี่ยวกับการประสานงาน เนื่องจากแต่ละหน่วยงานย่อยต่างคำนึงถึงเป้าประสงค์ของตนเองเป็นสำคัญ อันทำให้ไม่สามารถตอบสนองต่อการบริหารจัดการของระบบการเมืองทั้งระบบได้ ดังนั้นในการจัดการภาคีสาธารณะจะต้องให้ความสำคัญกับการจัดการเชิงกลยุทธ์โดยกลยุทธ์ที่สำคัญ คือ การปรับปรุงการจัดการของระบบการจัดการภาคีส่วนทั้งหมดคือการพุ่งความสนใจไปที่การประสานงานเชิงนโยบาย ซึ่งดำเนินงานโดยเริ่มต้นจากการประสานงานเชิงลบ เปลี่ยนไปเป็นการประสานงานเชิงบวก จนในที่สุดนำไปสู่การจัดการเชิงกลยุทธ์ แนวคิดเชิงกลยุทธ์จะต้องให้ความสำคัญกับการประสานงานระหว่างภาคี โดยเชื่อมโยงไปสู่เป้าหมายหลักของระบบการเมืองและสังคมส่วนรวมส่วนทั้งหมด ในทางตรงข้ามหากละเลยความคิดเชิงกลยุทธ์ดังกล่าวนี้จะทำให้แต่ละหน่วยงานย่อยและกลุ่มภาคีต่าง ๆ มีเป้าประสงค์ที่เน้นประโยชน์ของหน่วยงานหรือกลุ่มภาคีของตนเองเป็นหลัก อันทำให้เข้ากับเป้าประสงค์ของหน่วยงานหรือกลุ่มภาคีอื่น ๆ ไม่ได้ ซึ่งอาจนำไปสู่ปัญหาในการประสานงานเชิงนโยบายในที่สุด

การปฏิรูปภาครัฐโดยการนำการจัดการภาคีสาธารณะและการจัดการภาครัฐแนวใหม่มาใช้ ปกติจะมีการลดการกำกับภายในลงอย่างกว้างขวาง ทำให้ผ่อนคลายการบังคับใช้กฎระเบียบเกี่ยวกับการจัดซื้อจัดจ้าง การบริหารงานบุคคลและงบประมาณ ขณะเดียวกันผู้บริหารของหน่วยงานย่อยจะมีอิสระในการตัดสินใจใช้เงินดำเนินโครงการได้เองมากขึ้น ในการจ้างเหมาหรือทำงานแบบเครือข่ายร่วมกันระหว่างภาครัฐกับเอกชนนั้น ปกติผู้บริหารของหน่วยงานย่อยทำหน้าที่รับผิดชอบในการกำกับติดตามผู้รับจ้างเหมาหรือเครือข่าย ผู้บริหารดังกล่าวมีอิสระในการตัดสินใจค่อนข้างสูง แต่ยังคงจำเป็นที่จะต้องมีการควบคุมจากหน่วยงานที่สูงกว่า เพื่อยืนยันถึงความสำคัญอันดับแรกของการควบคุมทางการเมืองที่กระทำต่อกิจกรรมของภาคีสาธารณะ การควบคุมดังกล่าวแม้เป็นสิ่งจำเป็น แต่ไม่จำเป็นต้องกระทำการควบคุมอย่างกว้างขวาง ดังนั้นจึงสามารถกระทำการควบคุมโดยเครื่องมือง่าย ๆ หรือกระทำผ่านตัวชี้วัดบางอย่าง มากกว่าที่จะใช้เครื่องมือในการควบคุมโดยตรง ส่วนการควบคุมงบประมาณเป็นวิธีการที่ชัดเจนที่สุดของโลก Meta-Governance รวมทั้งการควบคุมปัจจัยนำเข้าพื้นฐานอื่น ๆ ที่จะเข้าสู่ระบบก็ดำเนินไปด้วยวัตถุประสงค์เดียวกัน

การบริหารรัฐกิจแบบดั้งเดิม ซึ่งมักอาศัยกฎหมายและสิทธิอำนาจที่เป็นทางการในการบังคับบัญชาหน่วยงานที่อยู่ในระดับล่าง แต่การนำวิธีดังกล่าวมาใช้กับการจัดการภาคีสาธารณะอย่าง

ตรงไปตรงมาก็จะก่อให้เกิดปัญหา เนื่องจากเครือข่ายภาคประชาสังคมไม่ยอมรับระบบการควบคุมตามสายการบังคับบัญชาของหน่วยงานภาครัฐ ในขณะที่หน่วยงานย่อยของภาครัฐก็ต้องการอิสระในการทำงานค่อนข้างสูง ในแง่หนึ่งจึงทำให้การควบคุมในรูปแบบของการบังคับบัญชาอย่างเข้มงวดจากส่วนกลางแบบในอดีต ซึ่งเน้นการใช้เครื่องมือตามกฎหมายที่เป็นทางการจะต้องเปลี่ยนมาเป็นการควบคุมด้วยเครื่องมือที่อ่อนนุ่ม ซึ่งวางอยู่บนพื้นฐานของสารเสวนาและการเจรจาต่อรอง แนนอนที่สุดการบังคับบัญชาตามกฎหมายของทางราชการนั้นไม่สามารถนำมาใช้กับภาคประชาชนได้ แต่ภาครัฐส่วนกลางยังคงนำวิธีการดังกล่าวมาใช้กับหน่วยงานระดับล่างได้อีก แต่ขณะเดียวกันก็จะมีการใช้เครื่องมือที่อ่อนนุ่มกับหน่วยงานระดับล่างมากขึ้น เนื่องจากเป็นเครื่องมือที่มีประสิทธิภาพ และทำให้หน่วยงานระดับล่างยอมรับสิทธิอำนาจของภาครัฐส่วนกลางได้มากกว่า

การจัดการภาคีสาธารณะมีอาจประสานงานระหว่างภาครัฐกับภาคประชาสังคมในรูปแบบของการบังคับบัญชาตามลำดับชั้นได้ ด้วยเหตุนี้จึงจำเป็นต้องนำวิธีการที่อ่อนนุ่มมาใช้คือการสร้างความไว้วางใจ และการสร้างค่านิยมร่วม ค่านิยมร่วมดังกล่าวนี้คือการปลูกฝังประชาชนเกี่ยวกับการเสียสละเพื่อส่วนรวม จิตสาธารณะ สำนึกในความเป็นพลเมือง ฯลฯ โดยทั้งความไว้วางใจและค่านิยมร่วมดังกล่าวจะถูกนำมาใช้ในการกำกับทิศทาง การดำเนินงานของเครือข่าย รวมทั้งเป็นพลังในการขับเคลื่อนให้เกิดการนำโครงการสาธารณะไปปฏิบัติอย่างมีประสิทธิภาพ และเอื้ออำนวยให้วัตถุประสงค์ของการดำเนินงานสาธารณะบรรลุผลสำเร็จ การใช้ความไว้วางใจและสร้างค่านิยมร่วมดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิดในการก่อรูปพฤติกรรม โดยผ่านการเสริมสร้างสิ่งแวดล้อมแห่งการกระทำ อาจกล่าวอย่างไม่เกินเลยได้ว่าเครื่องมือที่อ่อนนุ่มจึงเป็นเครื่องมือราคาถูกแต่มีประสิทธิภาพสูงที่กลไก Meta-Governance นำมาใช้ (Peter, 2010 : 47-48)

3. แนวคิดของลอฟเฟลอร์ Elke Loeffler เกี่ยวกับการจัดการภาคีท้องถิ่น (Local Governance)

ลอฟเฟลอร์ นักวิชาการจากสถาบันการจัดการภาคีระหว่างประเทศ (Governance International) ได้กล่าวไว้ว่า องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น สามารถเปลี่ยนแปลงจาก “การปกครองท้องถิ่น” (Local Government) ไปสู่ “การจัดการภาคีท้องถิ่น” (Local Governance) โดยองค์การท้องถิ่นนั้นจะต้องมีการปรับปรุงตนเองในหลาย ๆ ด้าน แต่ทั้งนี้มิได้หมายความว่า จะยกเลิกสไตล์การทำงานในรูปแบบของ “การปกครองท้องถิ่น” ไปเสียก่อน ในทางตรงข้ามองค์การท้องถิ่นก็ยังคงรักษา “การปกครองท้องถิ่น” เอาไว้ แต่ขณะเดียวกันก็ต้องเพิ่ม “การจัดการภาคีท้องถิ่น” เข้าไปด้วยกล่าวคือ

ประการแรก เพิ่มจากภาวะผู้นำขององค์การ ไปเป็นภาวะผู้นำของเครือข่าย

ประการที่สอง เพิ่มบทบาททางการเมืองในการรักษาคุณภาพเชิงผลประโยชน์ระหว่าง

ภาคีต่าง ๆ

ประการที่สาม เพิ่มการจัดการกำลังคนที่ทำงานข้ามเครือข่าย

ประการที่สี่ เพิ่มการจัดการความรู้และทรัพยากร

ประการที่ห้า เพิ่มการจัดกระบวนการภายในองค์การและเสริมสร้างความสัมพันธ์ระหว่างเครือข่าย

ประการที่หก เพิ่มการวัดผลการปฏิบัติงานแบบหลายมิติมากขึ้น

ประการสุดท้าย มุ่งพัฒนาไปสู่ “การจัดการภาคีท้องถิ่นที่ดี”

ตารางที่ 2.2 การเปลี่ยนจากการปกครองท้องถิ่น เป็นการจัดการภาคีท้องถิ่น

การปกครองท้องถิ่น (Local Government)	การจัดการภาคีท้องถิ่น (Local Government)
<p>1. ภาวะผู้นำขององค์การ : มุ่งพัฒนาองค์การ, ประสานระหว่างฝ่ายให้มียุทธศาสตร์ร่วมกัน, สร้างชุดของค่านิยมและควบคุมทิศทาง, ผู้ร่วมงานมีอิสระในการคิดสร้างสรรค์</p> <p>2. นโยบายและกลยุทธ์ : มุ่งตอบสนองต่อความต้องการของลูกค้า, แยกการเมืองออกจากการบริหารรัฐกิจ, วางแผนงานประจำปี โดยให้ความสำคัญกับกระแสรายจ่าย</p> <p>3. การจัดการกำลังคน : เพิ่มผลิตภาพแรงงาน โดยลดขนาดขององค์การ, ผู้ร่วมงานมุ่งให้บริการที่มีคุณภาพ, สร้างแรงจูงใจโดยการประเมินผลที่เป็นวัตถุประสงค์และการจ่ายค่าตอบแทนแบบยืดหยุ่น, กระบวนการจ้างงานที่โปร่งใส, และการพัฒนาบุคลากรเพื่อเป็นประโยชน์ต่อองค์การ</p> <p>4. การจัดการทรัพยากร : การจัดทำงบประมาณจากบนลงล่าง โดยกำหนดเพดานค่าใช้จ่ายคงที่, วัตถุประสงค์ต่อหน่วยสำหรับนำไปปรับปรุงและกำกับติดตามผลการปฏิบัติงาน, จัดทำรายงานทางการเงินที่โปร่งใส, ปรับปรุงประสิทธิภาพทางเทคนิค, บุคลากรทุกคนเข้าถึง ICT เพื่อนำไปใช้ในการเพิ่มประสิทธิภาพ</p>	<p>ภาวะผู้นำของเครือข่าย : มุ่งพัฒนาชุมชน, ประสานให้แต่ละภาคีมีนโยบายที่เชื่อมโยง/เข้ากันได้, จัดการให้ภาคีต่าง ๆ มีแรงจูงใจและความคาดหวัง</p> <p>การเมืองของความสมดุลระหว่างภาคี : กระตุ้นภาคีให้สนใจ/เข้าร่วมในการจัดการท้องถิ่น, การจัดการสาธารณะในรูปของเครือข่าย, วางแผนระยะยาวโดยผนวกรวมแผนชุมชน เข้ากับแผนงบประมาณ การลงทุน และการจัดการสินทรัพย์</p> <p>การจัดการตลาดแรงงาน : พัฒนาผู้ร่วมงานให้ทำงานได้ทุก ๆ ด้าน, ให้ความสำคัญต่อผลลัพธ์ของบริการที่มีต่อคุณภาพชีวิตของทุกๆ ภาคี, สร้างแรงจูงใจโดยเปิดโอกาสให้ผู้ร่วมงานใช้ความสามารถได้กว้าง/หลากหลาย, ระดมกำลังคนมาทำงานข้ามกรม ข้ามกอง และข้ามภาคี</p> <p>การจัดการความรู้และทรัพยากร : เตรียมงบประมาณท้องถิ่น โดยการมีส่วนร่วมของภาคีต่าง ๆ, วัตถุประสงค์ทางการเงินและเวลาในการดำเนินกิจกรรมขององค์การและภาคีต่าง ๆ, ความโปร่งใสทางการคลังเพื่อสื่อสารไปยังภาคีอื่นๆ เพื่อแสดงถึงความคุ้มค่าของเงินที่ใช้ดำเนินกิจกรรม, มุ่งประสิทธิภาพทางสังคม (กระจายงบประมาณและให้บริการที่เท่าเทียม), การจัดการความรู้เพื่อผลิตและรักษาความรู้ใหม่ โดยผ่านการปฏิสังสรรค์ระหว่างภาคี และทุกภาคีเข้าถึง ICT ได้</p>

ที่มา : (Loffler, 2005)

ตารางที่ 2.2 (ต่อ)

การปกครองท้องถิ่น (Local Government)	การจัดการภาคีท้องถิ่น (Local Governance)
5. กระบวนการภายในองค์กร : ปรับปรุงกระบวนการภายในองค์กร (เช่น Re-Engineering, One-Stop Service, Etc.) การให้บริการที่แข่งขัน	ความสัมพันธ์ภายในและภายนอก : จัดความสัมพันธ์ระหว่างองค์กร และจัดการเงื่อนไข/ข้อจำกัดระหว่างภาคี, สร้างและรักษาความเป็นภาคีที่ตรวจสอบได้
6. การวัดผลเชิงวัตถุประสงค์และอัตรวิสัย : รายงานผลตามความต้องการของผู้จัดการและองค์กร ตรวจสอบ, ระบุมาตรฐานขั้นสูง (Benchmarking) เกี่ยวกับผลลัพธ์ กระบวนการภายใน และผล การปฏิบัติงานขององค์กร โดยเทียบกับ องค์กรท้องถิ่นอื่น, นำข้อมูลผลการปฏิบัติงานมาใช้ในการควบคุม	การวัดผลการปฏิบัติงานหลายมิติ : รายงานผลการปฏิบัติงานตามความต้องการของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย, ภาคีต่าง ๆ มีส่วนร่วมในการนิยาม มาตรฐานการปฏิบัติงานและการวัดผลการปฏิบัติงาน, ส่งเสริมนวัตกรรมและการเรียนรู้ทั้งระดับบุคคล องค์กร และเครือข่าย
7. การทำหน้าที่ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น : ผลิตรายงานและให้บริการที่ตอบสนองต่อชุมชน, ปรับปรุงประสิทธิภาพภายใน (Internal Efficiency) ขององค์กรท้องถิ่น, ทำให้ผู้รับบริการได้รับความพึงพอใจมากขึ้น	พัฒนาการจัดการภาคีท้องถิ่นที่ดี : ชุมชน วางแผน/จัดการตนเองได้, ปรับปรุงประสิทธิภาพภายนอก องค์กรท้องถิ่น, ประชาชนไว้วางใจองค์กรท้องถิ่น เพิ่มขึ้น จากการทำงานที่โปร่งใส/ตรวจสอบได้ และสารเสวนาที่เป็นประชาธิปไตย

ที่มา : (Loffler, 2005)

4. แนวคิดของบรูสซึน (Mike Broussine) เกี่ยวกับภาวะผู้นำสาธารณะ (Public Leadership) บรูสซึน มองว่าในโลกปัจจุบันนี้ที่ส่วนย่อยต่าง ๆ ได้มาเชื่อมโยงกันและพึ่งพิงต่อกันอย่างซับซ้อน ทำให้เกิดความต้องการภาวะผู้นำที่ มากกว่าการทำหน้าที่เป็นเพียงผู้นำองค์กรภาคี สาธารณะเท่านั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในโลกทุกวันนี้ ซึ่งกำลังประสบปัญหาหลาย ๆ อย่างที่มีความซับซ้อนอย่างมาก และมีลักษณะข้ามพรมแดนขององค์กร อันทำให้เกิดความจำเป็นที่องค์กรหลาย ๆ องค์กร จะต้องหันหน้ามาร่วมมือกัน (ทั้งภาครัฐ เอกชน องค์กรชุมชน และองค์กรไม่แสวงหากำไร) ในรูปของเครือข่าย ภายใต้บริบทดังกล่าวนี้ภาวะผู้นำของหน่วยงานภาครัฐและของชุมชนจะต้องมีลักษณะสำคัญ คือ มีความสามารถในการสร้างความสนใจและจูงใจให้ประชาชนตระหนักถึงความสำคัญและเข้าร่วมในประเด็นสาธารณะ ผู้นำสาธารณะจะต้องมีความสามารถในการจุดประกายให้เกิดการริเริ่ม เพื่อนำไปสู่การกระทำร่วมกันในการแก้ไขปัญหาอันซับซ้อนที่เกิดขึ้นภายในชุมชน

ในแง่นี้จึงกล่าวได้ว่า การกระตุ้นความสนใจในประเด็นของส่วนรวมนั้น จะกระทำไม่เพียงแต่กับสมาชิกภายในหน่วยงานของตนเท่านั้น แต่จะต้องจูงใจผู้มีส่วนได้ส่วนเสียภายนอกที่เกี่ยวข้องอื่น ๆ ให้เกิดความตระหนักและเข้าร่วมกับเครือข่ายอย่างกระตือรือร้น ผู้นำสาธารณะจะต้องทำให้กลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่มีความคิดและผลประโยชน์แตกต่างกัน รวมทั้งกลุ่มที่มีความขัดแย้งกัน ให้สามารถ

หันหน้ามาร่วมมือกันได้ Mike Broussine มองว่าโมเดลภาวะผู้นำองค์การแบบดั้งเดิมมีข้อจำกัดและไม่เหมาะสมกับบริบทของการจัดการภาคีสาธารณะ แม้ว่าภาวะผู้นำตามโมเดลแบบดั้งเดิมจะสามารถนำพาองค์การให้ประสบความสำเร็จ โดยให้ความสำคัญต่อทั้งผลการปฏิบัติงานและต่อลูกค้า แต่ภายใต้บริบทใหม่ซึ่งพบว่าการแก้ปัญหาสาธารณะจำเป็นต้องมีการสร้างความร่วมมือกันในรูปของเครือข่าย ดังนั้นเพียงลำพังองค์การใดองค์การหนึ่งไม่สามารถแก้ปัญหาให้ประสบความสำเร็จได้โดยง่าย ในขณะที่สิทธิอำนาจมีลักษณะกระจาย และแน่นอนที่สุดภายใต้บริบทใหม่ซึ่งยิ่งทำให้การสถาปนาองค์การแห่งการเรียนรู้ ยิ่งเป็นสิ่งที่จำเป็นอย่างยิ่ง แต่ขอบเขตของการเรียนรู้มีได้จำกัดเฉพาะภายในองค์การของตนเท่านั้น หากยังจำเป็นที่จะต้องขยายไปสู่การเรียนรู้ในระดับเครือข่ายอีกด้วย ขณะเดียวกันเครือข่ายแห่งการเรียนรู้ดังกล่าวยังเรียกร้องต้องการมโนทัศน์ว่าด้วยภาวะผู้นำแบบใหม่ ซึ่งเป็นภาวะผู้นำที่ส่งเสริมการเรียนรู้ที่มีขอบเขตกว้างกว่าภายในองค์การของตน ไปสู่การเรียนรู้ร่วมกันในระดับเครือข่ายนั่นเอง

ปัจจัยสำคัญ 3 ประการ ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาภาวะผู้นำสาธารณะกล่าวคือ ประการแรก ภาวะผู้นำมิได้เป็นคุณลักษณะที่เกี่ยวข้องกับตัวของผู้บริหารระดับสูงขององค์การเท่านั้น แต่ยังเกี่ยวข้องกับผู้นำของทีมงาน พนักงานระดับปฏิบัติการ อาวุโส ผู้เชี่ยวชาญ ฯลฯ ประการที่สอง ภาษาที่ใช้กันทางด้านองค์การนั้นมักจะเน้นความสำคัญของ “ภาวะผู้นำ” แทนคำว่า “การจัดการ” มากขึ้น แม้ว่าทั้งสองตำแหน่ง ต่างทำหน้าที่สำคัญภายในองค์การก็ตาม ประการที่สาม ผู้นำแม้จะมีอำนาจมากเพียงใด แต่แท้จริงแล้วเขาก็เป็นเพียงคนธรรมดาอยู่นั่นเอง ซึ่งสามารถทำผิดพลาดได้ ทำอะไรบางอย่างที่เสี่ยงต่อความล้มเหลว และเขาไม่ได้รู้อะไรไปเสียทุกเรื่อง ในแง่นี้จึงเป็นธรรมดาที่บางครั้งผู้นำมีความรู้สึกว่ามีอำนาจและสามารถควบคุมสิ่งต่าง ๆ ได้ แต่ในบางสถานการณ์เขาอาจเกิดความรู้สึกว่าไร้อำนาจและไม่สามารถควบคุมสิ่งต่าง ๆ ได้ สภาวะทางอารมณ์ที่โอนอ่อนไปมาดังกล่าวนี้เกิดขึ้นกับผู้นำสาธารณะโดยทั่วไป เนื่องจากพวกเขาทำงานภายใต้สถานการณ์ที่มีอาจคาดเดาได้และมีลักษณะผันแปรอย่างสูง อันเป็นคุณลักษณะทางด้านสภาพแวดล้อมขององค์การสาธารณะในปัจจุบัน

ภายใต้บริบทที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วดังกล่าวนี้ ทำให้เกิดความต้องการภาวะผู้นำแบบใหม่ อันมีลักษณะสำคัญดังต่อไปนี้

1. ความต้องการที่จะแก้ปัญหาที่เชื่อมโยงกันอย่างซับซ้อนภายใต้บริบทของนโยบายสาธารณะที่มีการใช้อำนาจร่วมกันระหว่างภาคีต่าง ๆ อันก่อให้เกิดการเรียกร้องต้องการผู้นำที่ให้ความสนใจอย่างมากต่อการประสานนโยบายที่แตกต่างให้เข้ากันได้เป็นเนื้อเดียว
2. ภาวะผู้นำเป็นองค์ประกอบสำคัญยิ่งที่จะทำให้ภาคีสาธารณะมีขีดความสามารถในการแข่งขัน
3. ระบบเศรษฐกิจและภาคีสาธารณะที่อยู่บนฐานของการใช้ความรู้อย่างเข้มข้น ทำให้เกิดความต้องการภาวะผู้นำแบบใหม่ ที่มีคุณสมบัติสำคัญ คือ เป็นผู้มีความสามารถในการกระตุ้นให้ผู้อื่นสรรค์สร้างความรู้ใหม่ ๆ และร่วมแลกเปลี่ยนความรู้ระหว่างกัน

4. องค์การสาธารณะมีความต้องการอย่างต่อเนื่องในการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ดังนั้นจึงเรียกร้องต้องการภาวะผู้นำที่มีใช่เป็นแต่เพียงผู้จัดการระดับสูงเท่านั้น แต่ยังหมายรวมถึงข้าราชการอื่น ๆ ทั้งหมด ที่สามารถสวมบทบาทเป็นผู้นำได้อีกด้วย

เมื่อจำแนกทฤษฎีภาวะผู้นำออกเป็น 3 สำนักใหญ่ ๆ คือ

1. ทฤษฎีลักษณะการของผู้นำ
2. ทฤษฎีพฤติกรรม
3. ทฤษฎีภาวะผู้นำตามสถานการณ์

แนวคิดภาวะผู้นำสาธารณะ สังกัดอยู่ในทฤษฎีภาวะผู้นำตามสถานการณ์ เนื่องจากมองว่าภาวะผู้นำมิได้เป็นพฤติกรรมของคนใดคนหนึ่ง แต่เป็นคุณลักษณะอย่างหนึ่งของระบบสังคม แนวคิดนี้มองว่าภาวะผู้นำเกิดจากการสนับสนุนของผู้ตาม ภาวะผู้นำจึงเป็นความสัมพันธ์ระหว่างผู้นำกับผู้ตาม ซึ่งภายใต้สถานการณ์ที่ต่างกันอย่างย่อมเรียกร้องต้องการภาวะผู้นำที่ต่างกันไป ทฤษฎีภาวะผู้นำตามสถานการณ์มีจุดแข็งในแง่ที่ทำให้มองเห็นได้ว่า ภาวะผู้นำขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์ระหว่างผู้นำกับสถานการณ์ที่ห้อมล้อมตัวผู้นำอยู่ (รวมทั้งตัวผู้ตามด้วย)

ตารางที่ 2.3 เปรียบเทียบความแตกต่างระหว่างการจัดการ กับภาวะผู้นำ

สิ่งที่ผู้จัดการทำ (What Managers Do)	สิ่งที่ผู้นำทำ (What Leaders Do)
1. พุ่งความสนใจไปที่สถานการณ์ปัจจุบัน	1. พุ่งความสนใจไปที่อนาคต
2. จัดระเบียบทรัพยากรที่มีอยู่ในปัจจุบัน เพื่อให้สามารถนำมาใช้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ	2. สร้างภาพฝันแห่งอนาคต ที่น่าดึงดูดใจ จนทำให้เกิดพลังที่จะทุ่มเทความพยายาม ทรัพยากร และเวลา เพื่อสรรค์สร้างภาพฝันดังกล่าวให้เกิดขึ้นในความเป็นจริง
3. มีสายที่แหลมคม และสนใจในรายละเอียด	
4. คิดถึงวิธีการเพิ่มทรัพยากรสำหรับใช้ต่อไปอีก	

ที่มา : (Broussine, 2005)

การแยกความแตกต่างระหว่าง “การจัดการ” กับ “ภาวะผู้นำ” มีประโยชน์ที่ก่อให้เกิดคำถามที่สำคัญ คือ บทบาทด้านภาวะผู้นำ กับด้านการจัดการ อยู่ในคน ๆ เดียวกันได้หรือไม่ คนที่มีได้มีบทบาทด้านการจัดการ สามารถมีบทบาทด้านภาวะผู้นำได้หรือไม่ ส่วนคนที่สวมบทบาทด้านการจัดการนั้น เขามีบทบาทด้านการจัดการมากเกินไป ในขณะที่มีบทบาทด้านการนำน้อยเกินไป (Over-Managed and Under-Led) หรือไม่ซึ่งคำถามเหล่านี้มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อภาวะผู้นำภายใต้บริบทของการจัดการภาคีสาธารณะ ซึ่งผู้จัดการจะต้องแสดงบทบาทของผู้นำด้วย และจะต้องทำหน้าที่เป็นผู้นำอย่างสูงอีกด้วย

ภาวะผู้นำสาธารณะ ทำหน้าที่สำคัญทั้งในฐานะของการระดมขีดความสามารถที่มีอยู่ภายในองค์กรออกมาใช้ประโยชน์ และในฐานะที่เข้าไปมีความสัมพันธ์กับผู้มีส่วนได้ส่วนเสียภายนอก รวมทั้งชุมชนที่เกี่ยวข้องด้วย ผู้นำสาธารณะทำหน้าที่เชื่อมต่อระหว่างเขตแดนของหน่วยงานกับสิ่งแวดล้อมภายนอกอันประกอบด้วยกลุ่มผลประโยชน์ ผู้รับบริการ พลเมืองทั่วไป ชุมชน นักพัฒนาเอกชน นักธุรกิจ ฯลฯ ซึ่งปัญหาและความต้องการของแต่ละกลุ่ม ต่างมีความแตกต่างหลากหลาย และมีอาจสังเคราะห์รวมให้เป็นเนื้อเดียวกันได้โดยง่าย ประการถัดมาก็คือ การทำงานในรูปของเครือข่ายนั้น การลากเส้นแบ่งเพื่อแยกขาดระหว่างหน่วยงานของรัฐ กับสิ่งแวดล้อม (เช่น องค์กรชุมชน

ภาคประชาสังคม ฯลฯ) นั้น ดูเหมือนว่าจะไม่ค่อยมีประโยชน์มากนัก เนื่องจากในกระบวนการทำงานในรูปแบบของพหุภาคี ผู้เข้าร่วมจากหลากหลายภาคีต่างทำงานสอดคล้องประสานกัน มีการใช้ทรัพยากรร่วมกัน ทั้งบุคลากร วัสดุอุปกรณ์ อาคารสถานที่ และงบประมาณ จนทำให้มองไม่เห็นความจำเป็นที่จะต้องแยกภาคีต่าง ๆ ออกจากกันอย่างเด็ดขาดแต่ประการใด

ภายใต้บริบทดังกล่าว ภาวะผู้นำสาธารณะจึงมีบทบาทสำคัญในการระดมขีดความสามารถทางด้านภาวะการนำของผู้อื่นออกมา ทั้งผู้ที่อยู่ภายในหน่วยงานเดียวกัน หรือสมาชิกชุมชน และผู้มีส่วนได้ส่วนเสียอื่น ๆ รวมทั้งเสริมสร้างสภาพแวดล้อมที่จะทำให้ผู้เชี่ยวชาญด้านต่าง ๆ ที่มาจากภาคีอันแตกต่างหลากหลายได้เข้าร่วมและก่อให้เกิดพลังในการแก้ปัญหาของชุมชนให้สำเร็จลุล่วงไปได้ ดังนั้นภารกิจสำคัญของภาวะผู้นำสาธารณะคือการเชื่อมประสานระหว่างภาคีต่าง ๆ โดยการพัฒนาความสัมพันธ์ระหว่างผู้เชี่ยวชาญ ระหว่างหน่วยงาน และระหว่างภาคีต่าง ๆ รวมทั้งชุมชนที่เป็นเป้าหมายในการทำงาน ในแง่นี้จึงกล่าวได้ว่าภาวะผู้นำสาธารณะมิได้เน้นความสัมพันธ์ในลักษณะของผู้นำกับผู้ตาม แต่ภายในเครือข่ายจะประกอบด้วยผู้นำจำนวนมากที่มาจากหลากหลายภาคี บทบาทของภาวะผู้นำสาธารณะจึงเน้นไปที่การประสานความร่วมมือ และการจูงใจให้เกิดการทำงานร่วมกันระหว่างภาคีต่าง ๆ นอกจากนี้การจัดการภาคีสาธารณะที่มีความซับซ้อนภายใต้บริบทที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วนั้น ผู้นำสาธารณะจะต้องเชื่อมโยงไปด้วยกันระหว่าง “ภาวะผู้นำ” กับ “การเรียนรู้” พร้อม ๆ กับการพัฒนาองค์การและเครือข่ายให้มีความสามารถในการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง เพื่อเพิ่มขีดความสามารถในการปรับตัวต่อสิ่งแวดลอมได้อย่างมีประสิทธิภาพ

2.4 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ชลธร ทิพย์สุวรรณ (2548) ศึกษาเรื่อง การศึกษาวิเคราะห์เพื่อจัดสร้างรูปแบบการจัดการการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน : กรณีศึกษาหมู่บ้านมังผานกกก ตำบลโป่งแยง อำเภอแม่อิง จังหวัดเชียงใหม่ โดยมีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาและจัดสร้างรูปแบบการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน ใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยมุ่งเน้นการมีส่วนร่วมของชุมชน ผลการศึกษา พบว่าการจัดรูปแบบการท่องเที่ยวของหมู่บ้านมังผานกกก ตำบลโป่งแยง อำเภอแม่อิง จังหวัดเชียงใหม่ ควรจัดทำให้เป็นระบบและมีความเป็นมาตรฐาน กำหนดขีดความสามารถในการรองรับการท่องเที่ยวของหมู่บ้านและการพัฒนาการตลาดการท่องเที่ยวของหมู่บ้านให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น โดยรูปแบบการจัดการท่องเที่ยวนั้น สามารถจัดทำเป็นรายการนำเที่ยวโดยชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นและวิเคราะห์ร่วมกับผู้วิจัยจนได้รายการนำเที่ยวที่มีความเหมาะสม เป็นที่ยอมรับของคนในหมู่บ้านและสอดคล้องกับแนวคิดการพัฒนา การท่องเที่ยวแบบยั่งยืนอย่างแท้จริง

ไพฑูรย์ ปุ่นสุวรรณ (2549) ศึกษาเรื่อง ยุทธศาสตร์พัฒนาการท่องเที่ยวเชิงคุณภาพที่ยั่งยืนของเกาะพะงัน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) สร้างยุทธศาสตร์พัฒนาการท่องเที่ยวเชิงคุณภาพที่ยั่งยืนของเกาะพะงัน 2) ตรวจสอบและประเมินยุทธศาสตร์พัฒนาการท่องเที่ยวเชิงคุณภาพที่ยั่งยืนของเกาะพะงัน โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ เก็บข้อมูลจากเอกสารและภาคสนาม โดยใช้วิธีสัมภาษณ์เชิงลึก ผู้ให้สัมภาษณ์เป็นนักท่องเที่ยวที่ไปท่องเที่ยวเกาะพะงัน จำนวน 41 คน จำแนกเป็นนักท่องเที่ยวชาวไทย จำนวน 21 คน นักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศจำนวน 20 คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยคือ แบบสัมภาษณ์ประเภทไม่มีโครงสร้าง การวิเคราะห์ข้อมูลในส่วนของข้อมูลเอกสาร ใช้การวิเคราะห์

เอกสาร ส่วนข้อมูลภาคสนาม กรณีข้อมูลเชิงปริมาณ ใช้สถิติวิเคราะห์โดยใช้ค่าร้อยละ และค่ามัธยฐาน เลขคณิต (ค่าเฉลี่ย) ส่วนกรณีข้อมูลเชิงคุณภาพ ใช้การวิเคราะห์เนื้อหา ผลการศึกษาที่สำคัญ คือ ได้ใช้ข้อมูลบริบทชุมชนเกาะพะงัน ข้อมูลปัญหาและความต้องการของนักท่องเที่ยวที่มาเที่ยวเกาะพะงัน ทั้งนักท่องเที่ยวชาวไทยและชาวต่างประเทศ และใช้ข้อมูลที่ได้จากการประชุมปฏิบัติการวิเคราะห์ ปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอก (การวิเคราะห์ SWOT) เพื่อสร้างยุทธศาสตร์พัฒนาการท่องเที่ยวเชิงคุณภาพที่ยั่งยืนของเกาะพะงัน 6 ยุทธศาสตร์ ประกอบด้วย 1) ยุทธศาสตร์พัฒนาแหล่งท่องเที่ยว ให้มีความสะดวกและมีสภาพแวดล้อมที่ดี 2) ยุทธศาสตร์พัฒนาประสิทธิภาพของบริการและบุคลากร 3) ยุทธศาสตร์พัฒนาศักยภาพของมัคคุเทศก์ 4) ยุทธศาสตร์พัฒนาระบบข้อมูลข่าวสารและประชาสัมพันธ์ การท่องเที่ยว 5) ยุทธศาสตร์พัฒนาเครือข่ายการท่องเที่ยว 6) ยุทธศาสตร์พัฒนาวัฒนธรรม และ ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการท่องเที่ยว และได้ตรวจสอบยุทธศาสตร์ดังกล่าว โดยให้ผู้เกี่ยวข้องและผู้มีส่วนได้ ส่วนเสียตรวจสอบและปรับปรุงแก้ไขในแต่ละยุทธศาสตร์ แล้วผู้วิจัยได้นำมาปรับปรุงเพิ่มเติมเพื่อให้ ยุทธศาสตร์ที่สร้างขึ้นครั้งนี้มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น ส่วนผลการประเมินยุทธศาสตร์ มีความเหมาะสม ในระดับมากเกือบทุกยุทธศาสตร์

กนกวรรณ ดุงศรีแก้ว (2549) ศึกษาเรื่อง การจัดการท่องเที่ยวชุมชนอย่างยั่งยืน ศึกษา เฉพาะกรณี : บ้านวังน้ำมอก อำเภอศรีเชียงใหม่ จังหวัดหนองคาย โดยมีวัตถุประสงค์ในการศึกษา คือ เพื่อการจัดการการท่องเที่ยวและแนวทางการจัดการการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บ รวบรวมข้อมูล ได้แก่ แบบสนทนา แบบสอบถาม และแบบสัมภาษณ์ ผลการศึกษา พบว่าชุมชนบ้าน วังน้ำมอก มีการจัดการการท่องเที่ยวชุมชนแบ่งเป็น 5 ด้าน ได้แก่ 1) ด้านประชาสัมพันธ์ชุมชนมี การดำเนินการน้อยมาก นักท่องเที่ยวต่างถิ่นทราบข้อมูลทาง Web Site นักท่องเที่ยวพื้นที่ใกล้เคียง ทราบข้อมูลแบบปากต่อปาก 2) ด้านการต้อนรับมีการจัดพิธีบายศรีสู่ขวัญ และมีศูนย์ประสานงาน การท่องเที่ยวเพื่อคอยต้อนรับนักท่องเที่ยว และให้บริการข้อมูลแก่นักท่องเที่ยวที่เดินทางเข้ามา สอบถามข้อมูล หรือโทรศัพท์มาสอบถามรายละเอียดและสำรองที่พัก 3) ด้านการบริการมีบ้านพักกลาง และพักกับชาวบ้านไว้คอยบริการและมีการรักษาความปลอดภัยในชุมชน 4) ด้านกิจกรรมและรูปแบบ การท่องเที่ยว นักท่องเที่ยวได้สัมผัสธรรมชาติในชนบทแต่กิจกรรมยังไม่มีความหลากหลาย 5) ด้าน การมีส่วนร่วม คนในชุมชนมีความภาคภูมิใจที่ชุมชนมีการพัฒนา มีส่วนร่วมในการตัดสินใจ การมีส่วนร่วม ในการปฏิบัติการ การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ การมีส่วนร่วมในการประเมินผล ส่วนการศึกษา แนวทางการจัดการการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนนั้น นอกจากชุมชนจะมีทุนทางสังคมแล้ว แนวทางด้านตลาด เป็นสิ่งสำคัญที่จะทำให้การท่องเที่ยวชุมชนยั่งยืน ผลการศึกษา พบว่า 1) แหล่งท่องเที่ยวกิจกรรมและ รูปแบบการท่องเที่ยวยังไม่หลากหลายไม่มีความโดดเด่น ชุมชนต้องมีการสื่อสารที่สะดวก มีการบริการ ที่ประทับใจ 2) การกำหนดราคายังไม่มีอัตราค่าบริการที่แน่นอน ขึ้นอยู่กับจำนวนนักท่องเที่ยว และรายการนำเที่ยว 3) ช่องทาง การจำหน่าย นักท่องเที่ยวสามารถติดต่อชุมชนบ้านวังน้ำมอก ได้โดยตรง ยังมีการจัดนำเที่ยวโดยผ่านบริษัทนำเที่ยวของจังหวัดหนองคาย 4) การส่งเสริมการตลาด ได้ทำการเผยแพร่โฆษณาประชาสัมพันธ์ข้อมูลบางส่วน จะต้องมีการโฆษณาให้ครบทุกสื่อ และมีการประชาสัมพันธ์อย่างต่อเนื่อง

เพทาย บำรุงจิตต์, ฉลวย ปุธิปิน, วันเพ็ญ การครคิด และชวัลนุช อุทยาน (2549) ศึกษา เรื่อง ศักยภาพและความพร้อมของผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยวเชิงศาสนา ศิลปะและวัฒนธรรมจังหวัด

เชียงราย การศึกษาครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ ศึกษาศักยภาพและความพร้อมของผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยวเชิงศาสนา ศิลปะและวัฒนธรรม จังหวัดเชียงราย โดยทำการศึกษาด้วยการรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร รายงานวิจัย อินเทอร์เน็ต และใช้แบบสอบถามกับนักท่องเที่ยว และภาคีเครือข่ายในพื้นที่แหล่งท่องเที่ยว ผลการศึกษา พบว่าผลิตภัณฑ์ทางการท่องเที่ยวเชิงศาสนา ศิลปะ และวัฒนธรรมจังหวัดเชียงราย แบ่งออกเป็น กลุ่มของวัด กลุ่มของเมืองโบราณ กลุ่มพิพิธภัณฑ์ กลุ่มของศิลปะ กลุ่มของประเพณี และกลุ่มของวัฒนธรรม และบทบาทสำคัญของวัดต่อการท่องเที่ยวเชิงศาสนา ศิลปะ และวัฒนธรรม จังหวัดเชียงราย ที่สำคัญ คือ การเที่ยวชมความงามของสถาปัตยกรรม จิตรกรรม และประติมากรรม เป็นต้น ความสนใจในแหล่งท่องเที่ยวเชิงศาสนา ศิลปะ และวัฒนธรรม นักท่องเที่ยวชาวไทยให้ความสนใจมากในเรื่องของความเก่าแก่ คุณค่าของศิลปวัฒนธรรม ความหลากหลายทางวัฒนธรรม อธิยาศัยไม่ตรีของคนเชียงราย และเอกลักษณ์ของจังหวัดเชียงราย ส่วนนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศ ให้ความสนใจมากในเรื่องของธรรมชาติ การชมทัศนียภาพของจังหวัดเชียงราย สามเหลี่ยมทองคำ วัฒนธรรมที่แตกต่าง วิถีชีวิตของคนเชียงรายและประทับใจในอธิยาศัยไม่ตรีของคนเชียงราย ศักยภาพและความพร้อมของภาคีเครือข่ายชุมชนในแหล่งท่องเที่ยวเชิงศาสนา ศิลปะ และวัฒนธรรม เชียงราย พบว่ามีศักยภาพและความพร้อมมากในด้านความสะดวกในการเดินทางไปยังแหล่งท่องเที่ยว รองลงมา คือ ด้านความดึงดูดใจและความสวยงามตามลำดับ ศักยภาพและความพร้อมระดับต่ำ ได้แก่ ด้านบุคลากรและการจัดการในพื้นที่ และการมีส่วนร่วมของประชาชนตามลำดับ ส่วนแนวทางการจัดการของภาคีเครือข่ายในแหล่งท่องเที่ยวเชิงศาสนา ศิลปะ และวัฒนธรรมจังหวัดเชียงรายนั้น คณะทำงานควรประกอบด้วย คณะทำงานด้านการพัฒนาพื้นที่และกิจกรรมการท่องเที่ยว คณะทำงานด้านการตลาด ประชาสัมพันธ์ และโฆษณา ด้านการบริการนักท่องเที่ยว ด้านการวิจัย และอบรมบุคลากรด้านการท่องเที่ยว โดยบริหารจัดการในรูปแบบของภาคีเครือข่ายของภาคราชการ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ผู้ประกอบการ องค์กรพัฒนาเอกชน นักวิชาการจากสถาบันการศึกษา และนักวิชาการผู้ทรงคุณวุฒิ

วิมลรัตน์ เกิดนิยม (2553) ศึกษาเรื่อง การศึกษาแนวทางการพัฒนาวัดคิซมณูญ จังหวัดจันทบุรี เพื่อเป็นการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาถึงลักษณะพฤติกรรมของนักท่องเที่ยวที่เดินทางมาท่องเที่ยววัดคิซมณูญ จังหวัดจันทบุรี และเพื่อศึกษาแนวทางการพัฒนาวัดคิซมณูญ จังหวัดจันทบุรี เพื่อเป็นการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูล คือ แบบสอบถาม โดยมีการสำรวจความคิดเห็นจากนักท่องเที่ยวที่เดินทางมาท่องเที่ยววัดคิซมณูญ จำนวน 400 ชุด การวิเคราะห์ข้อมูลโดย ใช้การคำนวณหาค่าความถี่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน การหาค่าความแตกต่างค่าที การวิเคราะห์การวิเคราะห์ความแปรปรวนทางเดียว ผลการวิจัย พบว่าเพศ อายุ การศึกษาสูงสุดและรายได้ต่อเดือนของนักท่องเที่ยวมีความสัมพันธ์กับ พฤติกรรมการท่องเที่ยววัดคิซมณูญ จังหวัดจันทบุรี อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 และ การศึกษาอาชีพ รายได้ต่อเดือนที่แตกต่างกัน จะมีความคิดเห็นต่อแนวทางการพัฒนาวัดคิซมณูญ จังหวัดจันทบุรี แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 และเพศ และอายุ ไม่แตกต่างกัน จากการศึกษานี้ ผู้วิจัยได้นำข้อมูลที่ได้นำมาวิเคราะห์เพื่อเสนอแนวทางการพัฒนาวัดคิซมณูญ จังหวัดจันทบุรี เพื่อเป็นการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน ทั้ง 6 ด้าน ด้านการจัดการอุทยานแห่งชาติ

และการจัดแบ่งพื้นที่ด้านการจัดทรัพยากรการท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อม ด้านการมีส่วนร่วม ด้านสิ่งอำนวยความสะดวก ด้านการจัดการให้ความรู้และการสร้างจิตสำนึกด้านการให้บริการ

สายชล ปัญญาชิต (2555) ศึกษาเรื่องการพัฒนา รูปแบบและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทย ผลการศึกษา พบว่ารูปแบบ กิจกรรม และกระบวนการในการจัดการท่องเที่ยวของวัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวในประเทศไทย พบว่า มีการดำเนินการใน 4 ลักษณะ คือ 1) รูปแบบและกิจกรรมที่เน้นการเที่ยวชมสถาปัตยกรรม ประติมากรรม จิตรกรรม และการเที่ยวชมบริเวณวัด การดำเนินการในลักษณะนี้อาศัยความงดงามทางศิลปกรรม เรื่องราวทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์ ความมีชื่อเสียงของวัด เป็นสิ่งดึงดูดนักท่องเที่ยว 2) รูปแบบและกิจกรรมที่เน้นการท่องเที่ยวตามเทศกาล ประเพณี และวันสำคัญทางพุทธศาสนา 3) รูปแบบและกิจกรรมที่เน้นพัฒนาความรู้ ซึ่งมักจะมีเฉพาะเจาะจง เช่น การศึกษาการนวดแผนไทยที่วัดโพธิ์ การศึกษาจิตรกรรมวัดสุทัศน์ และ 4) รูปแบบและกิจกรรมที่เน้นความเป็นพุทธศาสนิกชน เช่น การศึกษาธรรมะ การนั่งสมาธิ วิปัสสนา เป็นต้น ในด้านขีดความสามารถของวัด (ในพื้นที่กรุงเทพฯ และปริมณฑล) ในการรองรับการท่องเที่ยว พบว่าวัดมีขีดความสามารถทั้งในด้านสังคม วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม และการพัฒนาวัด โดยขีดความสามารถด้านสังคมแสดงให้เห็นจากการที่วัดเป็นศูนย์กลางของการสืบสานวัฒนธรรม ประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยวัดมีขีดความสามารถในการพัฒนาวัดเพราะวัดมีรายได้จากการท่องเที่ยวที่สามารถนำไปปรับปรุงพัฒนาวัดได้ ด้านปัญหาอุปสรรคในการส่งเสริมให้วัดเป็นแหล่งท่องเที่ยวมีหลายประการ ได้แก่ 1) ปัญหาการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมในแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัด ซึ่งเกิดจากความขัดแย้งระหว่างแนวคิดการพัฒนาภาคการอนุรักษ์ ระหว่างการพัฒนาจากแหล่งทุนของรัฐ ภาคเอกชนกับประชาชน และพระสงฆ์ในพื้นที่ หรือระหว่างวัดและชุมชนในพื้นที่ 2) ปัญหาทางกฎหมายซึ่งเกิดจากการมีกฎหมายหลายฉบับและบางฉบับมีการทับซ้อนกัน 3) ปัญหาการเสื่อมสภาพและการทำลายศิลปกรรมของวัด และ 4) ปัญหาองค์ประกอบด้านการท่องเที่ยวของวัด เช่น การขาดบุคลากรที่สามารถสื่อสารกับนักท่องเที่ยว การจัดสภาพแวดล้อมภายในวัดและปัญหาความไม่พอเพียงของสถานที่และบริการสาธารณะภายในวัด

สุวรรณ มุ่งเจริญ (2555) ศึกษาเรื่อง การจัดการท่องเที่ยวเชิงศาสนา กรณีศึกษา : อุทยานศาสนาพระโพธิสัตว์กวนอิม จังหวัดเพชรบุรี โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาอุปสรรคของการจัดการท่องเที่ยวเชิงศาสนาและเพื่อศึกษาความพึงพอใจของนักท่องเที่ยว เป็นการศึกษาแบบวิจัยเชิงสำรวจ โดยใช้แบบสอบถามและแบบสัมภาษณ์ กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษาคือกลุ่มนักท่องเที่ยวและกลุ่มเจ้าหน้าที่อุทยานพระโพธิสัตว์กวนอิม ผลการศึกษา พบว่าด้านอุปสรรคของการจัดการท่องเที่ยวเชิงศาสนา คือ ศรัทธาในศาสนาตกลงเนื่องจากแหล่งท่องเที่ยวเชิงศาสนามีเพิ่มมากขึ้นทำให้เกิดภาพทางศาสนา ทั้งแบบศรัทธาจริงและแบบกระแสนิยมจากการประชาสัมพันธ์ ซึ่งนักท่องเที่ยวมักไปแหล่งท่องเที่ยวเชิงศาสนาที่มีการประชาสัมพันธ์ แต่หากการประชาสัมพันธ์ลดลงทำให้นักท่องเที่ยวลดลงตามไปด้วย ผู้ศึกษานำเสนอแนวทางการจัดการท่องเที่ยวของอุทยานพระโพธิสัตว์กวนอิม คือ 1) ควรมีการจัดการสถานที่โดยการปรับปรุงภูมิทัศน์ ความร่มรื่นของสภาพแวดล้อม ความสะอาด การสร้างสิ่งอำนวยความสะดวกพื้นฐานให้ตอบสนองนักท่องเที่ยว 2) ควรจัดเจ้าหน้าที่ที่มีความรู้ให้อยู่ประจำตามจุดต่าง ๆ ของสถานที่ท่องเที่ยว 3) ควรจัดให้มีจุดจำหน่ายวัตถุมงคลเพียงจุดเดียวคือจุดสักการะขอพร และ 4) เพิ่มช่องทางการประชาสัมพันธ์ให้รู้จักสถานที่ท่องเที่ยวมากขึ้น เช่น จัดทัศนศึกษา ประชาสัมพันธ์

ผ่านหนังสือพิมพ์จังหวัด รายการโทรทัศน์ เพื่อให้นักท่องเที่ยวมีความศรัทธาและสนใจการท่องเที่ยวเชิงศาสนาเพิ่มมากขึ้น

ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์, พรทิวา อาชีวะ, ขวัญศิริ เจริญทรัพย์, อุไรวรรณ วุฒิเกษ และจำลอง แสนเสนาะ (2558) วิจัยเรื่อง พฤติกรรม ความคิดเห็นและความพึงพอใจของประชาชนที่มีต่อการจัดการท่องเที่ยวเชิงศาสนา : กรณีศึกษางานนมัสการรอยพระพุทธรูปเขาศิขณภู จังหวัดจันทบุรี โดยมีวัตถุประสงค์ในการศึกษา เพื่อศึกษาวัตถุประสงค์ในการร่วมงานนมัสการรอยพระพุทธรูปเขาศิขณภู เพื่อศึกษาความคิดเห็นเกี่ยวกับกิจกรรมทางศาสนาที่จัดขึ้นในงานนมัสการรอยพระพุทธรูปเขาศิขณภู และเพื่อศึกษาความพึงพอใจในบริการต่าง ๆ เกี่ยวกับงานนมัสการรอยพระพุทธรูปเขาศิขณภู จังหวัดจันทบุรี วิธีการดำเนินการวิจัย เป็นการวิจัยแบบผสมผสานระหว่างวิธีการเชิงคุณภาพและวิธีการวิจัยเชิงปริมาณ ผลการศึกษา พบว่า 1) ผู้มาร่วมงานนมัสการรอยพระพุทธรูปเขาศิขณภู จังหวัดจันทบุรี ส่วนใหญ่เป็นกลุ่มชนชั้นกลาง โดยมีเป้าหมายหลักในการเดินทางมาเพื่อนมัสการรอยพระพุทธรูปเขาศิขณภู ส่วนใหญ่นักท่องเที่ยวที่มาจากงานนมัสการฯ จะเดินทางมาด้วยรถส่วนตัว และมาเป็นครอบครัว โดยเลือกเดินทางมาในวันหยุดราชการ วันสุดสัปดาห์และเลือกมาในเวลา กลางคืน ในช่วงเดือนมีนาคม ซึ่งส่วนใหญ่เดินทางมานมัสการแล้วค้างคืนบนเขาศิขณภู เมื่อเสร็จจากการร่วมงานนมัสการฯ มีความประสงค์ที่จะท่องเที่ยวต่อในพื้นที่ 2) ผู้มาร่วมงานนมัสการรอยพระพุทธรูปเขาศิขณภู จังหวัดจันทบุรี ค่อนข้างเห็นด้วยในภาพรวมกับกิจกรรมทางศาสนาที่จัดขึ้นในงานนมัสการรอยพระพุทธรูปเขาศิขณภู 3) ผู้มาร่วมงานนมัสการรอยพระพุทธรูปเขาศิขณภู จังหวัดจันทบุรี พอใจค่อนข้างมากในภาพรวมกับความพึงพอใจในบริการต่าง ๆ เกี่ยวกับงานนมัสการรอยพระพุทธรูปเขาศิขณภูจังหวัดจันทบุรี

ปัญญาญ์ ศิลาฉาย, ละเมียด ควรประสงค์ และวิภาดา เทียงทางธรรม (2562) วิจัยเรื่อง การศึกษาเปรียบเทียบการบริหารจัดการประเพณีนมัสการรอยพระพุทธรูปหลวง ปี 2560 โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์เปรียบเทียบการบริหารจัดการประเพณีนมัสการรอยพระพุทธรูปหลวง (ศิขณภู) ปี 2560 ของนักท่องเที่ยว ชุมชน และผู้ประกอบการร้านอาหาร/ร้านค้า/ที่พัก และวิเคราะห์ความคิดเห็นและความพึงพอใจการบริหารจัดการประเพณีนมัสการรอยพระพุทธรูปหลวง (ศิขณภู) ปี 2560 ของนักท่องเที่ยว ชุมชน และผู้ประกอบการร้านอาหาร/ร้านค้า/ที่พัก วิธีการดำเนินการวิจัยเป็นการวิจัยแบบผสมผสานระหว่างวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพและวิธีการวิจัยเชิงปริมาณ การสัมภาษณ์จากกลุ่มตัวอย่างจำนวนไม่ต่ำกว่า 30 ราย โดยใช้การเลือกแบบเฉพาะเจาะจง และแบบสอบถาม ประกอบด้วย กลุ่มตัวอย่างผู้ประกอบการชุมชนจำนวน 400 ราย ผลการศึกษา พบว่า ความคิดเห็นและความพึงพอใจในการบริหารจัดการประเพณีนมัสการรอยพระพุทธรูปหลวง (ศิขณภู) ปี 2560 กลุ่มของนักท่องเที่ยว ของชุมชน และผู้ประกอบการ (ร้านอาหาร/ร้านค้า/ที่พัก) พบว่า นักท่องเที่ยวเห็นว่าเรื่องประเพณีนมัสการรอยพระพุทธรูปหลวงมีความสำคัญและควรรักษาไว้ และชุมชนเห็นว่าเรื่องการเปลี่ยนรูปแบบการบริหารจัดการฯ ส่งผลกระทบต่อประเพณี วัฒนธรรมที่มีมาในอดีต ส่วนผู้ประกอบการเห็นว่าเรื่องการไม่มีจุดบริการร้านค้าบนเขาส่งผลกระทบต่อผู้ประกอบการฯ ในชุมชน ขณะเดียวกันการศึกษาเปรียบเทียบการบริหารจัดการของประเพณีนมัสการรอยพระพุทธรูปหลวง ปี 2560 พบว่าผลสัมฤทธิ์โดยรวมกับการบริหารจัดการแบบใหม่

ต่อนักท่องเที่ยว ชุมชนและผู้ประกอบการ ซึ่งส่วนใหญ่ไม่เห็นด้วย เนื่องจากส่งผลต่อการมานมัสการ
ประเพณีรอยพระพุทธรูปหลวงของนักท่องเที่ยว และทำให้มีผลกระทบต่อรายได้ของชุมชน

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี

บทที่ 3 วิธีดำเนินการวิจัย

ในการตอบวัตถุประสงค์ของการวิจัยของดุชนิพนธ์นี้ผู้วิจัยจะนำเสนอวิธีวิทยาการวิจัย 3 ลำดับ ตั้งแต่ลำดับนามธรรมไปจนถึงรูปธรรม ดังนี้

3.1 แนวทางในการวิจัย (Methodological Approach)

3.2 วิธีการวิจัย (Research Methods)

3.3 เทคนิคในการวิจัย (Research Technique)

3.1 แนวทางในการวิจัย

แนวทางการวิจัยในงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยใช้แนวทางการวิจัยสหวิทยาการแนวข้ามพันสาขา (Transdisciplinary Research) แนวการวิจัยแบบข้ามพันสาขาที่จะนำมาในดุชนิพนธ์นี้จะเน้นวิธีวิทยาการศึกษาแบบองค์รวม กล่าวคือ เป็นการศึกษาที่ตั้งอยู่บนฐานคิดว่าการวิเคราะห์ประเพณีงานนมัสการรอยพระพุทธรูปเขาชีชมภู จังหวัดจันทบุรี เป็นการมองภาพรวมที่เห็นความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับปัจจัยด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม การเมือง และนิเวศ (ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์, 2559 : 294-295)

3.2 วิธีการวิจัย

สำหรับวิธีการวิจัย ผู้วิจัยอาศัยวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยที่ในการวิจัยนี้เป็นวิธีวิทยาในการแสวงหาความรู้ใหม่ โดยที่ข้อมูลทุกด้านจะต้องตั้งอยู่บนฐานความจริงที่มีหลักฐานเชิงประจักษ์และมีหลักฐานมายืนยันด้วยเสมอ ทั้งนี้เพื่อนำไปสู่การตอบคำถามวิจัยหลักเกี่ยวกับการแสวงหาแนวทางในการสร้างความยั่งยืนให้กับการท่องเที่ยวงานนมัสการรอยพระพุทธรูปเขาชีชมภู จังหวัดจันทบุรี โดยเน้นด้านการศึกษาประวัติศาสตร์ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ตรรกะของการวิจัยเชิงคุณภาพมีฐานความเชื่อว่า สังคมมนุษย์มีลักษณะของการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ซึ่งปรากฏการณ์หรือสภาพทางสังคมดังกล่าว มีความแตกต่างไปตามการเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์ สภาพแวดล้อมและกาลเวลา ดังนั้นองค์ความรู้ที่ได้รับการถ่ายทอดมาจากผู้อื่นหรือสังคมอื่น จึงไม่จำเป็นจะต้องเป็นไปตามกฎเกณฑ์ธรรมชาติเสมอไป ทั้งนี้เพราะปรากฏการณ์ทางสังคมหรือแม้แต่พฤติกรรมของมนุษย์ เป็นผลมาจากการที่มนุษย์มีการรับรู้โดยให้ความหมายรวมถึงการแสดงพฤติกรรมตามที่ถือว่าเหมาะสมกับบริบทที่ตนอาศัยอยู่ในห้วงเวลานั้น ๆ ซึ่งข้อเท็จจริงทางสังคมที่เกิดขึ้น เป็นผลมาจากอิทธิพลของปัจจัยต่าง ๆ ทางสังคม (Socially Constructed) กล่าวโดยสรุปแล้ว วิธีการวิจัยในเชิงคุณภาพจะให้ความสำคัญกับบริบททางสังคม สิ่งแวดล้อมที่กลุ่มคนอาศัยอยู่ เนื่องจากจะมีอิทธิพลต่อมุมมอง ประสบการณ์และการกระทำของกลุ่มคนที่ต้องการศึกษา เพื่อก่อให้เกิดความเข้าใจในวิธีการที่ผู้คนเหล่านั้นตีความหรือให้ความหมาย และมีปฏิสัมพันธ์กับโลกทัศน์รอบ ๆ ตัว หรืออาจจะเรียกว่า แบบแผนความสัมพันธ์ของปรากฏการณ์เป็นการสร้างองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับปรากฏการณ์ทางสังคมอย่างเป็นระบบ เพื่อส่งผลให้เกิดความเข้าใจและอธิบายความหมายของปรากฏการณ์ที่มีอยู่ในกลุ่มเรื่องราวที่สนใจศึกษาหาความรู้

3.3 เทคนิคในการวิจัย

เทคนิคในการวิจัยจะมุ่งตอบสนองวัตถุประสงค์ของการวิจัยของคุชฎินิพนธ์นี้มีอยู่ 3 ข้อ คือ

1. เพื่อศึกษาปัจจัยด้านประชาชนที่มีผลต่อการพัฒนาความยั่งยืนของงานประเพณีนมัสการรอยพระพุทธรูปเขาคิชฌกูฏ จังหวัดจันทบุรี
2. เพื่อศึกษาปัจจัยด้านสถานการณ์ที่มีผลต่อการพัฒนาความยั่งยืนของงานประเพณีนมัสการรอยพระพุทธรูปเขาคิชฌกูฏ จังหวัดจันทบุรี
3. เพื่อนำเสนอรูปแบบขับเคลื่อนการพัฒนาที่ยั่งยืนของงานประเพณีนมัสการรอยพระพุทธรูปเขาคิชฌกูฏ จังหวัดจันทบุรี

เทคนิคในการวิจัยขั้นตอนที่ 1

มุ่งตอบสนองวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาปัจจัยด้านประชาชนที่มีผลต่อการพัฒนาความยั่งยืนของงานประเพณีนมัสการรอยพระพุทธรูปเขาคิชฌกูฏ จังหวัดจันทบุรี การศึกษาสาเหตุปัจจัยที่เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาที่ยั่งยืนของประเพณีงานนมัสการรอยพระพุทธรูปเขาคิชฌกูฏ จังหวัดจันทบุรี ผู้วิจัยดำเนินการศึกษาโดยการอาศัย การศึกษาเอกสาร (Documentation Research) การสัมภาษณ์แนวประวัติศาสตร์จากคำบอกเล่า (Oral History) และการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview) จากผู้ให้ข้อมูลหลักซึ่งได้มาจากการเลือกแบบเฉพาะเจาะจง (Purposive Sampling) โดยมีการตรวจสอบข้อมูลเชิงคุณภาพแบบหลากหลาย (Triangulation) แล้วนำข้อมูลที่ได้ไปสู่การบันทึกสรุปผลการศึกษาเพื่อตอบวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 ในประเด็นปัจจัยด้านประชาชนที่มีผลต่อการพัฒนาที่ยั่งยืนของประเพณีงานนมัสการรอยพระพุทธรูปเขาคิชฌกูฏ จังหวัดจันทบุรี

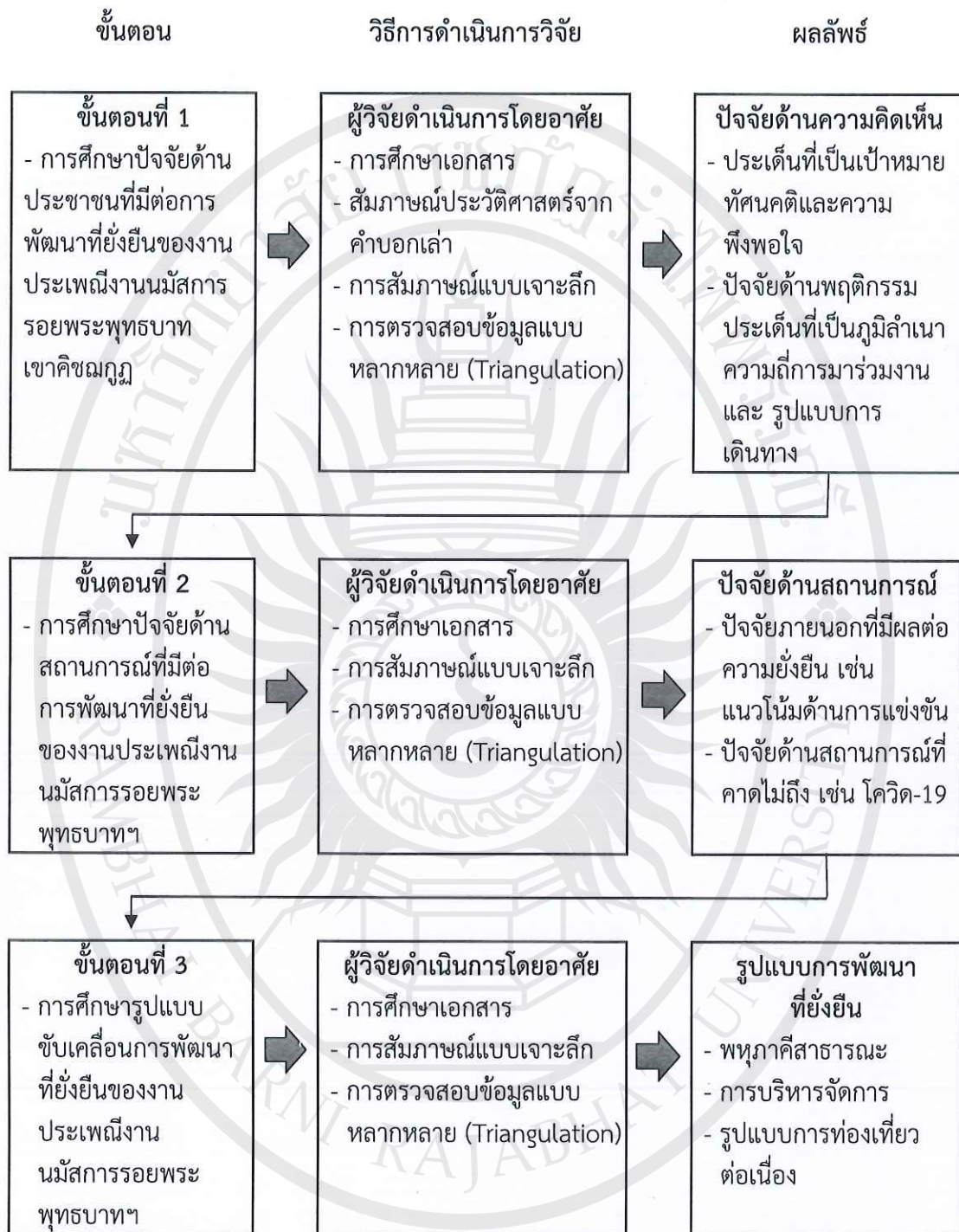
เทคนิคในการวิจัยขั้นตอนที่ 2

เพื่อศึกษาปัจจัยด้านสถานการณ์ที่มีผลต่อการพัฒนาความยั่งยืนของงานประเพณีนมัสการรอยพระพุทธรูปเขาคิชฌกูฏ จังหวัดจันทบุรี ผู้วิจัยดำเนินการศึกษาโดยการอาศัยจากการศึกษาเอกสารและการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก จากผู้ให้ข้อมูลหลักซึ่งได้มาจากการเลือกแบบเฉพาะเจาะจง โดยมีการตรวจสอบข้อมูลเชิงคุณภาพแบบหลากหลาย (Triangulation) แล้วนำข้อมูลที่ได้ไปสู่การบันทึกสรุปผลการศึกษาเพื่อตอบวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 ในประเด็นปัจจัยด้านสถานการณ์ที่มีผลต่อการพัฒนาความยั่งยืนของประเพณีงานนมัสการรอยพระพุทธรูปเขาคิชฌกูฏ จังหวัดจันทบุรี

เทคนิคในการวิจัยขั้นตอนที่ 3

เพื่อนำเสนอรูปแบบขับเคลื่อนการพัฒนาที่ยั่งยืนของงานประเพณีนมัสการรอยพระพุทธรูปเขาคิชฌกูฏ จังหวัดจันทบุรี ผู้วิจัยดำเนินการศึกษาโดยการอาศัยการศึกษาเอกสารและการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก จากผู้ให้ข้อมูลหลักซึ่งได้มาจากการเลือกแบบเฉพาะเจาะจง มีการตรวจสอบข้อมูลเชิงคุณภาพแบบหลากหลาย ขั้นสุดท้าย นำข้อมูลที่ได้ไปสู่การบันทึกสรุปผลการศึกษาเพื่อตอบวัตถุประสงค์ข้อที่ 3 ในประเด็นการนำเสนอรูปแบบขับเคลื่อนการพัฒนาที่ยั่งยืนในประเพณีงานนมัสการรอยพระพุทธรูปเขาคิชฌกูฏ จังหวัดจันทบุรี

วิธีดำเนินการวิจัยทั้ง 3 ขั้นตอนดังกล่าว ผู้วิจัยสามารถกำหนดเป็นแผนภูมิเพื่อเป็นแนวทางการศึกษาได้ ดังนี้

ภาพที่ 3.1 วิธีการดำเนินการวิจัย

ขั้นตอนที่ 1 การศึกษาปัจจัยด้านประชาชนที่มีผลต่อการพัฒนาที่ยั่งยืนของประเพณีงานนมัสการรอยพระพุทธรูปเขาศิขณภูฏ จังหวัดจันทบุรี

ผู้วิจัยดำเนินการศึกษาโดยการศึกษเอกสาร การสัมภาษณ์แนวประวัติศาสตร์ จากคำบอกเล่า และการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก จากผู้ให้ข้อมูลหลักซึ่งได้มาจากการเลือกแบบเฉพาะเจาะจง โดยมีการตรวจสอบข้อมูลเชิงคุณภาพแบบหลากหลาย แล้วนำข้อมูลที่ได้ไปสู่การบันทึกสรุปผลการศึกษาเพื่อตอบวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 ในประเด็นปัจจัยด้านประชาชนที่มีผลต่อการพัฒนาความยั่งยืนของประเพณีงานนมัสการรอยพระพุทธรูปเขาศิขณภูฏ จังหวัดจันทบุรี โดยดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลระหว่างวันที่ 15 มกราคม ถึง วันที่ 30 มีนาคม 2566 ซึ่งมีรายละเอียด 4 วิธีการดังนี้

วิธีที่ 1 วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร

การเก็บรวบรวมข้อมูลเอกสารสำหรับการวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยตนเอง หลังจากนั้นนำข้อมูลมาวิเคราะห์เป็นข้อสรุปขอยอดสำหรับเอกสารที่จะใช้ในการวิจัยนี้แบ่งออกเป็น 2 ประเภท ได้แก่

1. เอกสารขั้นต้น (Primary Data) หมายถึง เอกสารข้อมูลที่ยังไม่ได้ผ่านการวิเคราะห์และสังเคราะห์ ข้อมูลส่วนนี้ได้จากการเก็บรวบรวมเอกสารที่สำคัญ เช่น บันทึกการประชุม เอกสารทางราชการ หนังสือพิมพ์ อินเทอร์เน็ตที่เกี่ยวข้อง เป็นต้น
2. เอกสารชั้นรอง (Secondary Data) หมายถึง เอกสารที่มีการวิเคราะห์ข้อมูลแล้ว เอกสารชั้นรองเหล่านี้ที่สำคัญและนำมาใช้ในงานวิจัยนี้ เช่น ตำราทางวิชาการ บทความวิชาการ งานวิจัย วิทยานิพนธ์ เป็นต้น

วิธีการตรวจสอบข้อมูลจากเอกสาร

การตรวจสอบข้อมูลจากเอกสารที่มีการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร ทั้งที่เป็นเอกสารขั้นต้น และเอกสารชั้นรองที่เกี่ยวกับปัจจัยด้านประชาชนที่มีผลต่อการพัฒนาความยั่งยืนของประเพณีงานนมัสการรอยพระพุทธรูปเขาศิขณภูฏ จังหวัดจันทบุรี โดยผู้วิจัยใช้แนวทางในการตรวจสอบโดยการสัมภาษณ์และการสังเกตการณ์ในพื้นที่เพื่อยืนยันความถูกต้องของเอกสาร

วิธีการวิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสาร

การวิเคราะห์ข้อมูลโดยผู้วิจัยทำการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) ที่ได้จากการรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับปัจจัยด้านประชาชนที่มีผลต่อการพัฒนาความยั่งยืนของประเพณีงานนมัสการรอยพระพุทธรูปเขาศิขณภูฏ จังหวัดจันทบุรี โดยการตีความเพื่อสร้างข้อสรุปที่เป็นหลักการหรือทฤษฎีที่เรียกว่าการสร้างข้อมูลแบบอุปนัยจากรูปธรรมไปสู่นามธรรม

วิธีที่ 2 วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์

สำหรับเครื่องมือที่ผู้วิจัยจะนำมาใช้เพื่อการศึกษาปัจจัยด้านประชาชนที่มีผลต่อการพัฒนาความยั่งยืนของงานนมัสการรอยพระพุทธรูปเขาศิขณภูฏ จังหวัดจันทบุรี นั้นเป็นการสัมภาษณ์จากผู้รู้ และผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเป็นหลัก ส่วนวิธีการสัมภาษณ์ที่ใช้ในการวิจัยนี้มี 2 รูปแบบ ได้แก่

1. การสัมภาษณ์ประวัติศาสตร์จากคำบอกเล่า เป็นการสัมภาษณ์ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับปัจจัยด้านประชาชนที่มีผลต่อการพัฒนาความยั่งยืนของประเพณีงานนมัสการรอยพระพุทธรบาทเขาคิชฌกูฏ จังหวัดจันทบุรี โดยการอาศัยผู้ให้ข้อมูลหลักที่รู้เรื่องเกี่ยวกับวิจัยนี้เป็นอย่างดี เป็นต้น

2. การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก เป็นการมุ่งรวบรวมข้อมูลในพื้นที่ (Field Research) ซึ่งเป็นข้อมูลเชิงลึกซึ่งได้มาจากการเลือกแบบเฉพาะเจาะจง โดยอาศัยการใช้แนวสัมภาษณ์แบบเจาะลึกจากผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informants) จากผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทั้งจากคณะสงฆ์ ภาคเอกชน และภาคประชาชน อันเกี่ยวเนื่องกับปัจจัยด้านประชาชนที่มีผลต่อการพัฒนาความยั่งยืนของงานนมัสการรอยพระพุทธรบาทเขาคิชฌกูฏ จังหวัดจันทบุรี ในการให้ข้อมูลสำหรับงานวิจัยนี้ เช่น พระสงฆ์ และประชาชนที่มีส่วนร่วมเกี่ยวกับกิจกรรมการจัดงานนมัสการฯ เป็นต้น

วิธีที่ 3 วิธีการตรวจสอบข้อมูล

จากการศึกษาวิจัยครั้งนี้ใช้วิธีการตรวจสอบข้อมูลโดยอาศัยเทคนิคต่าง ๆ พิจารณาความแตกต่างด้านสถานที่ เวลา และแหล่งที่มาของข้อมูล ผู้วิจัยจะใช้หลักการตรวจสอบข้อมูลที่หลากหลาย โดยวิธีการดังนี้

1. ตรวจสอบจากผู้ให้ข้อมูลที่มีจุดยืนต่างกัน ที่เกี่ยวกับปัจจัยด้านประชาชนที่มีผลต่อการพัฒนาความยั่งยืนของงานนมัสการรอยพระพุทธรบาทเขาคิชฌกูฏ จังหวัดจันทบุรี ในการวิจัยนี้จะใช้ผู้ให้ข้อมูล 3 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มคณะสงฆ์ กลุ่มชาวบ้าน และกลุ่มผู้นำชุมชน

2. การตรวจสอบจากแหล่งข้อมูลที่แตกต่างกัน ในการวิจัยนี้จะใช้ข้อมูลจากเอกสาร และข้อมูลจากการสัมภาษณ์ที่เกี่ยวกับปัจจัยด้านประชาชนที่มีผลต่อการพัฒนาความยั่งยืนของงานนมัสการรอยพระพุทธรบาทเขาคิชฌกูฏ จังหวัดจันทบุรี มาเปรียบเทียบกันเพื่อตรวจสอบเปรียบเทียบความถูกต้องของข้อมูลว่าเหมือนกันหรือต่างกันมากน้อยเพียงใด

วิธีที่ 4 วิธีการวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลรวบยอดของงานวิจัยนี้ เป็นการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ จะใช้การตีความข้อมูลจากเอกสารและการสัมภาษณ์ ที่เกี่ยวกับปัจจัยด้านประชาชนที่มีผลต่อการพัฒนาความยั่งยืนของงานนมัสการรอยพระพุทธรบาทเขาคิชฌกูฏ จังหวัดจันทบุรี จากนั้นนำมาสรุปวิเคราะห์เพื่อให้เข้าใจความหมาย (Meaning) ของการสัมภาษณ์ ดังนี้

1. การวิเคราะห์เชิงกระบวนการ หมายถึง การวิเคราะห์ขั้นตอนของปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่มีความเกี่ยวเนื่องกับปัจจัยด้านประชาชนที่มีผลต่อการพัฒนาความยั่งยืนของประเพณีงานนมัสการรอยพระพุทธรบาทเขาคิชฌกูฏ จังหวัดจันทบุรี

2. การวิเคราะห์เชิงสาเหตุที่เกี่ยวกับปัจจัยด้านประชาชนที่มีผลต่อการพัฒนาความยั่งยืนของงานนมัสการรอยพระพุทธรบาทเขาคิชฌกูฏ จังหวัดจันทบุรี เป็นการวิเคราะห์โดยคำนึงถึงสาเหตุที่มาจากหลากหลายปัจจัย สาเหตุที่มีข้อมูลรองรับการตีความและข้อมูลดังกล่าวได้ผ่านการตรวจสอบมาแล้ว

ขั้นตอนที่ 2 การศึกษาปัจจัยด้านสถานการณ์ที่มีผลต่อการพัฒนาความยั่งยืนของประเพณีงานนมัสการรอยพระพุทธรบาทเขาคิชฌกูฏ จังหวัดจันทบุรี

ผู้วิจัยดำเนินการศึกษาโดยการอาศัยการศึกษาเอกสาร การสัมภาษณ์แบบเจาะลึกจากผู้ให้ข้อมูลหลักซึ่งได้มาจากการเลือกแบบเฉพาะเจาะจง โดยมีการตรวจสอบข้อมูลเชิงคุณภาพ

แบบหลากหลาย แล้วนำข้อมูลที่ได้ไปสู่การบันทึกสรุปผลการศึกษาเพื่อตอบวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 ประเด็นปัจจัยด้านสถานการณ์ที่มีผลต่อการพัฒนาความยั่งยืนของประเพณีงานนมัสการรอยพระพุทธรบาทเขาคิชฌกูฏ จังหวัดจันทบุรี โดยดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลระหว่างวันที่ 15 มกราคม ถึง วันที่ 30 มีนาคม 2566 ซึ่งมีรายละเอียด 3 วิธีการ ดังนี้

วิธีที่ 1 วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร

การเก็บรวบรวมข้อมูลเอกสารสำหรับการวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยตนเอง หลังจากนั้นนำข้อมูลมาวิเคราะห์เป็นข้อสรุปรวบยอดสำหรับเอกสารที่จะใช้ในการวิจัยนี้แบ่งออกเป็น 2 ประเภท ได้แก่

1. การวิเคราะห์เชิงกระบวนการ หมายถึง การวิเคราะห์ขั้นตอนของปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่มีความเกี่ยวเนื่องกับปัจจัยด้านประชาชนที่มีผลต่อการพัฒนาความยั่งยืนของประเพณีงานนมัสการรอยพระพุทธรบาทเขาคิชฌกูฏ จังหวัดจันทบุรี
2. การวิเคราะห์เชิงสาเหตุที่เกี่ยวกับปัจจัยด้านประชาชนที่มีผลต่อการพัฒนาความยั่งยืนของงานนมัสการรอยพระพุทธรบาทเขาคิชฌกูฏ จังหวัดจันทบุรี เป็นการวิเคราะห์โดยคำนึงถึงสาเหตุที่มาจากหลากหลายปัจจัย สาเหตุที่มีข้อมูลรองรับการตีความและข้อมูลดังกล่าวได้ผ่านการตรวจสอบมาแล้ว

วิธีการตรวจสอบข้อมูลจากเอกสาร

การตรวจสอบข้อมูลจากเอกสารซึ่งเป็นสิ่งที่มีการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร ทั้งที่เป็นเอกสารขั้นต้นและเอกสารชั้นรอง ที่เกี่ยวกับปัจจัยด้านสถานการณ์ที่มีผลต่อการพัฒนาความยั่งยืนของประเพณีงานนมัสการรอยพระพุทธรบาทเขาคิชฌกูฏ จังหวัดจันทบุรี โดยผู้วิจัยใช้แนวทางในการตรวจสอบโดยการสัมภาษณ์และการสังเกตการณ์ในพื้นที่เพื่อยืนยันความถูกต้องของเอกสาร

วิธีการวิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสาร

การวิเคราะห์ข้อมูลโดยผู้วิจัยทำการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) ที่ได้จากการรวบรวมข้อมูลปัจจัยด้านสถานการณ์ที่มีผลต่อการพัฒนาความยั่งยืนของประเพณีงานนมัสการรอยพระพุทธรบาทเขาคิชฌกูฏ จังหวัดจันทบุรี โดยการตีความเพื่อสร้างข้อสรุปที่เป็นหลักการหรือทฤษฎีที่เรียกว่าการสร้างข้อมูลแบบอุปนัยจากรูปธรรมไปสู่นามธรรม

วิธีที่ 2 วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์

ในการดำเนินการสัมภาษณ์เพื่อแสวงหาข้อมูลอย่างเป็นระบบ ผู้วิจัยดำเนินการโดยอาศัยแนวทางการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก เป็นการมุ่งรวบรวมข้อมูลในพื้นที่ (Field Research) โดยอาศัยการใช้แนวสัมภาษณ์เจาะลึกจากผู้ให้ข้อมูลหลัก ซึ่งเป็นการเลือกตัวอย่างแบบเฉพาะเจาะจงจากผู้มีส่วนเกี่ยวข้องต่าง ๆ เกี่ยวกับการจัดงานประเพณีนมัสการรอยพระพุทธรบาทเขาคิชฌกูฏ จังหวัดจันทบุรี ทั้งจากคณะสงฆ์และภาคประชาชนที่เกี่ยวข้องกับการจัดงานนมัสการฯ

วิธีการตรวจสอบข้อมูล

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ใช้วิธีการตรวจสอบข้อมูลโดยอาศัยเทคนิคต่าง ๆ พิจารณาความแตกต่างด้านสถานที่ เวลา และแหล่งที่มาของข้อมูล ผู้วิจัยจะใช้หลักการตรวจสอบข้อมูลที่หลากหลาย โดยวิธีการดังนี้

1. ตรวจสอบจากผู้ให้ข้อมูลที่มีจุดยืนต่างกัน ที่เกี่ยวกับปัจจัยด้านสถานการณ์ที่มีผลต่อการพัฒนาความยั่งยืนของประเพณีงานนมัสการรอยพระพุทธรูปเขาชีเมียง จังหวัดจันทบุรี ในการวิจัยนี้จะใช้ผู้ให้ข้อมูล 2 กลุ่ม คือ กลุ่มคณะสงฆ์ และภาคประชาชน

2. การตรวจสอบจากแหล่งข้อมูลที่แตกต่างกัน ในการวิจัยนี้จะใช้ข้อมูลจากเอกสารและการสัมภาษณ์ที่เกี่ยวกับปัจจัยด้านสถานการณ์ที่มีผลต่อการพัฒนาความยั่งยืนของประเพณีงานนมัสการรอยพระพุทธรูปเขาชีเมียง จังหวัดจันทบุรี เพื่อตรวจสอบเปรียบเทียบความถูกต้องของข้อมูลว่าเหมือนกันหรือต่างกันมากน้อยเพียงใด

วิธีการวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลรวบยอดของงานวิจัยนี้ เป็นการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ จะใช้การตีความข้อมูลจากการสัมภาษณ์ และข้อมูลจากเอกสาร ที่เกี่ยวกับปัจจัยด้านสถานการณ์ที่มีผลต่อการพัฒนาความยั่งยืนของประเพณีงานนมัสการรอยพระพุทธรูปเขาชีเมียง จังหวัดจันทบุรี จากนั้นนำมาสรุปวิเคราะห์ เพื่อให้เข้าใจความหมายของการคำสัมภาษณ์ ดังนี้

1. การวิเคราะห์เชิงกระบวนการ หมายถึง การวิเคราะห์ขั้นตอนของปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่มีความเกี่ยวเนื่องกับปัจจัยด้านสถานการณ์ที่มีผลต่อการพัฒนาความยั่งยืนของประเพณีงานนมัสการรอยพระพุทธรูปเขาชีเมียง จังหวัดจันทบุรี

2. การวิเคราะห์เชิงสาเหตุ ที่เกี่ยวกับปัจจัยด้านสถานการณ์ที่มีผลต่อการพัฒนาความยั่งยืนของประเพณีงานนมัสการรอยพระพุทธรูปเขาชีเมียง จังหวัดจันทบุรี จะวิเคราะห์โดยคำนึงถึงสาเหตุที่มาจากหลากหลายปัจจัย สาเหตุที่มีข้อมูลรองรับการตีความและข้อมูลดังกล่าวได้ผ่านการตรวจสอบมาแล้ว

ขั้นตอนที่ 3 การศึกษารูปแบบขับเคลื่อนการพัฒนาที่ยั่งยืนในประเพณีงานนมัสการรอยพระพุทธรูปเขาชีเมียง จังหวัดจันทบุรี

ผู้วิจัยดำเนินการศึกษาโดยการอาศัยการศึกษาเอกสาร แนวคิดทฤษฎี งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และการสัมภาษณ์เชิงลึก จากผู้ให้ข้อมูลหลักซึ่งได้มาจากการเลือกแบบเฉพาะเจาะจงมีการตรวจสอบข้อมูลเชิงคุณภาพแบบหลากหลาย ขั้นสุดท้ายนำข้อมูลที่ได้ไปสู่การบันทึกสรุปผลการศึกษาเพื่อตอบวัตถุประสงค์ข้อที่ 3 ในประเด็นการนำเสนอรูปแบบขับเคลื่อนการพัฒนาความยั่งยืนของประเพณีงานนมัสการรอยพระพุทธรูปเขาชีเมียง จังหวัดจันทบุรี โดยดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลระหว่างวันที่ 15 มกราคม ถึงวันที่ 30 มีนาคม 2566 มีรายละเอียดดังนี้

วิธีที่ 1 วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร

การเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร จะเป็นเอกสารเกี่ยวกับแนวคิดทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยการเก็บรวบรวมข้อมูลเอกสารสำหรับการวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยตนเอง หลังจากนั้นนำข้อมูลมาวิเคราะห์เป็นข้อสรุปรวบยอดสำหรับเอกสารที่จะใช้ในการวิจัยนี้แบ่งออกเป็น 2 ประเภท ได้แก่

1. เอกสารขั้นต้น (Primary Data) หมายถึง ข้อมูลที่ยังไม่ได้ผ่านการวิเคราะห์และสังเคราะห์ ข้อมูลส่วนนี้ได้จากการเก็บรวบรวมเอกสารที่สำคัญ เช่น บันทึกการประชุมเอกสารทางราชการ หนังสือพิมพ์ อินเทอร์เน็ตที่เกี่ยวข้อง เป็นต้น

2. เอกสารชั้นรอง (Secondary Data) หมายถึง เอกสารที่มีการวิเคราะห์ข้อมูลแล้ว ซึ่งเป็นเอกสารที่สำคัญและนำมาใช้ในงานวิจัยนี้ เช่น ตำราทางวิชาการ บทความวิชาการ งานวิจัย วิทยานิพนธ์ เป็นต้น

วิธีการตรวจสอบข้อมูลจากเอกสาร

การตรวจสอบข้อมูลจากเอกสารซึ่งเป็นสิ่งที่มีการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร ทั้งที่เป็นเอกสารขั้นต้น และเอกสารชั้นรองที่เกี่ยวกับรูปแบบขับเคลื่อนการพัฒนาความยั่งยืนของประเพณีงานนมัสการรอยพระพุทธรูปบาทเขาคิชฌกูฏ จังหวัดจันทบุรี โดยผู้วิจัยใช้แนวทางในการตรวจสอบ โดยการสัมภาษณ์และการสังเกตการณ์ในพื้นที่เพื่อยืนยันความถูกต้องของเอกสาร

วิธีการวิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสาร

การวิเคราะห์ข้อมูลโดยผู้วิจัยทำการวิเคราะห์เนื้อหาได้จากการรวบรวมข้อมูลโดยการตีความข้อมูลเกี่ยวกับรูปแบบขับเคลื่อนการพัฒนาความยั่งยืนของประเพณีงานนมัสการรอยพระพุทธรูปบาทเขาคิชฌกูฏ จังหวัดจันทบุรี เพื่อสร้างข้อสรุปที่เป็นหลักการหรือทฤษฎีที่เรียกว่า การสร้างข้อมูลแบบอุปนัยจากรูปธรรมไปสู่นามธรรม

วิธีการตรวจสอบข้อมูล

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ใช้วิธีการตรวจสอบข้อมูลโดยอาศัยเทคนิคต่าง ๆ พิจารณาความแตกต่างด้านสถานที่ เวลาและแหล่งที่มาของข้อมูล ผู้วิจัยจะใช้หลักการตรวจสอบข้อมูลที่หลากหลาย โดยวิธีการดังนี้

1. ตรวจสอบจากผู้ให้ข้อมูลที่มีจุดยืนต่างกัน ในการวิจัยนี้จะให้ผู้ให้ข้อมูล 3 กลุ่ม คือ กลุ่มคณะสงฆ์ ภาคเอกชน และภาคประชาชน

2. การตรวจสอบจากแหล่งข้อมูลที่แตกต่างกัน ในการวิจัยนี้จะใช้ข้อมูลจากเอกสารและจากการสัมภาษณ์ ที่เกี่ยวกับรูปแบบขับเคลื่อนการพัฒนาที่ยั่งยืนของประเพณีงานนมัสการรอยพระพุทธรูปบาทเขาคิชฌกูฏ จังหวัดจันทบุรี ทั้งนี้เพื่อตรวจสอบเปรียบเทียบความถูกต้องของข้อมูลว่าเหมือนกันหรือต่างกันมากน้อยเพียงใด

วิธีการวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลรวมยอดของงานวิจัยนี้ เป็นการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ จะใช้การตีความข้อมูลจากการสัมภาษณ์และข้อมูลจากเอกสาร จากนั้นนำมาสรุปวิเคราะห์เพื่อให้เข้าใจความหมายของการคำสัมภาษณ์ ดังนี้

1. การวิเคราะห์เชิงกระบวนการ หมายถึง การวิเคราะห์ขั้นตอนของปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่มีความเกี่ยวข้องกับการศึกษารูปแบบขับเคลื่อนการพัฒนาที่ยั่งยืนในประเพณีงานนมัสการรอยพระพุทธรูปบาทเขาคิชฌกูฏ จังหวัดจันทบุรี

2. การวิเคราะห์เชิงสาเหตุ ที่เกี่ยวกับรูปแบบขับเคลื่อนการพัฒนาความยั่งยืนของประเพณีงานนมัสการรอยพระพุทธรูปบาทเขาคิชฌกูฏ จังหวัดจันทบุรี จะวิเคราะห์โดยคำนึงถึงสาเหตุที่มาจากหลากหลายปัจจัย สาเหตุที่มีข้อมูลรองรับการตีความและข้อมูลดังกล่าวได้ผ่านการตรวจสอบมาแล้ว

วิธีที่ 2 วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์

การดำเนินการสัมภาษณ์เพื่อแสวงหาข้อมูลอย่างเป็นระบบ ผู้วิจัยดำเนินการโดยอาศัยแนวทางการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก เป็นการมุ่งรวบรวมข้อมูลในพื้นที่ (Field Research) การใช้แนวสัมภาษณ์เจาะลึกจากผู้ให้ข้อมูลหลัก ซึ่งเป็นการเลือกตัวอย่างแบบเฉพาะเจาะจงจากผู้มีส่วนเกี่ยวข้องต่าง ๆ เกี่ยวกับการจัดงานประเพณีนัมัสการรอยพระพุทธรูปเขาศิขณภู จังหวัดจันทบุรี ทั้งจากคณะสงฆ์ และภาคประชาชน ที่เกี่ยวข้องกับการจัดงานนัมัสการฯ

วิธีการตรวจสอบข้อมูล

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ใช้วิธีการตรวจสอบข้อมูลโดยอาศัยเทคนิคต่าง ๆ พิจารณาความแตกต่างด้านสถานที่ เวลา และแหล่งที่มาของข้อมูล ผู้วิจัยจะใช้หลักการตรวจสอบข้อมูลที่หลากหลาย โดยวิธีการดังนี้

1. ตรวจสอบจากผู้ให้ข้อมูลที่มีจุดยืนต่างกัน ที่เกี่ยวกับปัจจัยด้านสถานการณ์ที่มีผลต่อการพัฒนาความยั่งยืนของประเพณีงานนัมัสการรอยพระพุทธรูปเขาศิขณภู จังหวัดจันทบุรี ในการวิจัยนี้จะใช้ผู้ให้ข้อมูล 2 กลุ่ม คือ กลุ่มคณะสงฆ์ และภาคประชาชน

2. การตรวจสอบจากแหล่งข้อมูลที่แตกต่างกัน ในการวิจัยนี้จะใช้ข้อมูลจากเอกสารและการสัมภาษณ์ ที่เกี่ยวกับปัจจัยด้านสถานการณ์ที่มีผลต่อการพัฒนาความยั่งยืนของประเพณีงานนัมัสการรอยพระพุทธรูปเขาศิขณภู จังหวัดจันทบุรี เพื่อตรวจสอบเปรียบเทียบความถูกต้องของข้อมูลว่าเหมือนกันหรือต่างกันมากน้อยเพียงใด

วิธีการวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลรวบยอดของงานวิจัยนี้ เป็นการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ จะใช้การตีความข้อมูลจากการสัมภาษณ์ และข้อมูลจากเอกสารที่เกี่ยวกับปัจจัยด้านสถานการณ์ที่มีผลต่อการพัฒนาความยั่งยืนของประเพณีงานนัมัสการรอยพระพุทธรูปเขาศิขณภู จังหวัดจันทบุรี จากนั้นนำมาสรุปวิเคราะห์ เพื่อให้เข้าใจความหมายของการคำสัมภาษณ์ ดังนี้

1. การวิเคราะห์เชิงกระบวนการ หมายถึง การวิเคราะห์ขั้นตอนของปรากฏการณ์ ต่าง ๆ ที่มีความเกี่ยวข้องกับปัจจัยด้านสถานการณ์ที่มีผลต่อการพัฒนาความยั่งยืนของประเพณีงานนัมัสการรอยพระพุทธรูปเขาศิขณภู จังหวัดจันทบุรี

2. การวิเคราะห์เชิงสาเหตุ ที่เกี่ยวกับปัจจัยด้านสถานการณ์ที่มีผลต่อการพัฒนาความยั่งยืนของประเพณีงานนัมัสการรอยพระพุทธรูปเขาศิขณภู จังหวัดจันทบุรี จึงวิเคราะห์โดยคำนึงถึงสาเหตุที่มาจากหลากหลายปัจจัย สาเหตุที่มีข้อมูลรองรับการตีความและข้อมูลดังกล่าวได้ผ่านการตรวจสอบมาแล้ว

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี

บทที่ 4

ความเป็นมาและปัจจัยที่มีผลต่อการพัฒนาความยั่งยืนในประเพณีงานนมัสการ รอยพระพุทธบาทเขาคิซมภูฏ จังหวัดจันทบุรี

ในการศึกษาความเป็นมาและปัจจัยที่มีผลต่อการพัฒนาความยั่งยืนของงานประเพณีนมัสการรอยพระพุทธบาทเขาคิซมภูฏ จังหวัดจันทบุรี ผู้วิจัยจะชี้ให้เห็นถึงประวัติและความเป็นมาจากอดีตตั้งแต่มีการค้นพบรอยพระพุทธบาท จนกระทั่งเริ่มมีพลังศรัทธาจากสาธุชนขึ้นไปนมัสการรอยพระพุทธบาทฯ จนเป็นประเพณีที่ทำสืบทอดกันมาทุก ๆ ปี ซึ่งต่อมาได้มีการพัฒนามาสู่งานประเพณีนมัสการรอยพระพุทธบาทฯ จบจนปัจจุบัน ขณะเดียวกันผู้วิจัยจะชี้ให้เห็นถึงปัจจัยด้านต่าง ๆ ที่มีผลต่อการพัฒนาความยั่งยืนของงานประเพณีนมัสการรอยพระพุทธบาทฯ ดังนั้นในบทนี้จะแบ่งหัวข้อที่เกี่ยวกับความเป็นมาและปัจจัยต่าง ๆ ที่มีผลต่อการพัฒนาความยั่งยืนออกเป็น 4 หัวข้อหลัก ดังนี้

4.1 ความเป็นมาของประเพณีงานนมัสการรอยพระพุทธบาทเขาคิซมภูฏ จังหวัดจันทบุรี

การศึกษาความเป็นมาของงานประเพณีนมัสการรอยพระพุทธบาทเขาคิซมภูฏ จังหวัดจันทบุรี เมื่อมองย้อนกลับไปได้ตั้งแต่มีการค้นพบรอยพระพุทธบาท เริ่มจากยุคแรกที่สาธุชนกลุ่มเล็ก ๆ ขึ้นไปแสวงบุญและสักการะรอยพระพุทธบาทมาเป็นระยะเวลายาวนานกว่า 150 ปีแล้ว (ทรูอมูเล็ด ดอท คอม, ม.ป.ป.) ดังนั้นผู้วิจัยจะกล่าวถึงบริบทและความเป็นมาของงานประเพณีนมัสการรอยพระพุทธบาท ตั้งแต่การค้นพบรอยพระพุทธบาทสู่ยุคของการบุกเบิกจนกระทั่งกลายมาเป็นงานประเพณีที่ยิ่งใหญ่มีสาธุชนหลั่งไหลเข้ามา ร่วมงานนมัสการฯ จนเกิดเป็นงานประเพณีที่ผู้แสวงบุญและผู้มีศรัทธานับแสนและบางปีทะลุถึงหลักล้านคนในช่วงงานนมัสการ 60 วัน ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

รอยพระพุทธบาทเขาคิซมภูฏเดิมชื่อว่า พระบาทพลวง ตั้งอยู่ในพื้นที่บ้านพลวง ตำบลพลวง อำเภอมะขาม (ในปัจจุบันอำเภอเขาคิซมภูฏ) จังหวัดจันทบุรี ห่างจากตัวจังหวัดทางทิศเหนือประมาณ 40 กิโลเมตร เป็นที่ประดิษฐานของรอยพระพุทธบาทที่อยู่สูงที่สุดในประเทศไทย ซึ่งสูงกว่า 1,050 เมตรจากระดับน้ำทะเล ถือว่าสูงที่สุดในเขตอุทยานแห่งชาติเขาคิซมภูฏ รอยพระพุทธบาทมีลักษณะเป็นรอยบนหินแผ่นใหญ่ มีรอยลึกประมาณ 2 เมตร กว้าง 1 เมตร ยาว 2 เมตร ค้นพบที่ยอดเขาพระบาทจากที่ทำการอุทยานเขาคิซมภูฏประมาณ 4 กิโลเมตร (พระครูธรรมสรคุณ, ม.ป.ป. : 29)

ตามคติความเชื่อของชาวพุทธ มีความเชื่อกันว่าการได้กราบสักการะรอยพระพุทธบาทนั้นเปรียบเสมือนกับการได้เข้าเฝ้าองค์พระพุทธเจ้าซึ่งถือเป็นกุศลอันยิ่งใหญ่ สาธุชนจึงต้องการไปสักการะรอยพระพุทธบาทให้ได้สักครั้งหนึ่งในชีวิตโดยเฉพาะ “รอยพระบาทพลวง” ซึ่งขึ้นชื่อในเรื่องของความศักดิ์สิทธิ์ อีกทั้งยังเปิดให้นักนมัสการเพียงปีละครั้งเท่านั้น และในแต่ละปีจึงมีผู้ศรัทธาจำนวนมากเดินทางมายังเขาคิซมภูฏเพื่อกราบไหว้ขอพรในสิ่งที่หวัง (ผู้จัดการออนไลน์, 5 กุมภาพันธ์ 2563)

ความเป็นมาของชื่อเขาคิซมภูฏนั้นในตำราพุทธประวัติ กล่าวไว้ว่า เขาคิซมภูฏนั้นอยู่ในประเทศอินเดีย แคว้นมคธ ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ของกรุงราชคฤห์ซึ่งเป็นนครหลวงในสมัยนั้น เป็นยอดเขาที่มี

แนวเขาล้อมโอบโดยรอบและเคยเป็นสถานที่ประทับของพระพุทธเจ้า มีคันทกฐีอยู่บนยอดเขานี้จึงได้ชื่อว่า เขาคิชฌกูฏ แปลเป็นไทยได้ว่า ภูเขาแกร่งกระพือปึก เป็นความดำริของพระครูธรรมสรคุณ (หลวงพ่อเขียน) ซึ่งเป็นกรรมการและเป็นหลักในการพัฒนาพระบาทพลวงตั้งแต่ พ.ศ. 2515 ได้เสนอใช้ชื่อ ภูเขาพระบาทพลวง เป็นชื่อเขาคิชฌกูฏ เนื่องจากเห็นว่าเมืองไทยเป็นเมืองพุทธ และเพื่อให้สอดคล้องกับชื่อเขาคิชฌกูฏ ในปี พ.ศ. 2518 ทางราชการได้ตราพระราชบัญญัติให้ภูเขาภูนี้เป็นวนอุทยานแห่งชาติเทือกเขาคิชฌกูฏ และในปี พ.ศ. 2536 ในเขตภูเขานี้ก็ได้แบ่งพื้นที่การปกครองออกจากอำเภอมะขามโดยให้ชื่อว่า กิ่งอำเภอกเขาคิชฌกูฏ และยกฐานะเป็นอำเภอเขาคิชฌกูฏในปี พ.ศ. 2550 อย่างไรก็ตามเพื่อเป็นที่ระลึกถึงพระบรมศาสดาในทุก ๆ ปีจะมีพิธีเปิดและพิธีปิดการขึ้นไปนมัสการรอยพระพุทธบาทเป็นประจำทุกปี นอกจากนี้พระครูธรรมสรคุณยังได้สอนว่า “เท้าของพระพุทธองค์แม้ว่าจะประดิษฐานอยู่แห่งหนตำบลใดก็ตามหากเรามีความเชื่อมั่นและเคารพกราบไหว้ด้วยใจ อธิษฐานแล้วย่อมเกิดผลสำเร็จแก่ผู้นั้นทุกคนและเป็นสิริมงคลแก่ผู้นั้นตลอดไป” (พระครูธรรมสรคุณ, ม.ป.ป. : 33-35 ; กระทรวงวัฒนธรรม, ม.ป.ป.) “แต่ต้องตั้งจิตอธิษฐานให้ดี ปรารถนาสิ่งใดที่ดีที่ชอบขอได้ตามความพอใจ กลับไปจะมีแต่ความปลอดภัย และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายและเทพดาที่รักษารอยพระพุทธบาทแห่งนี้ จะอำนวยอวยพรให้ท่านได้รับความสุขตามสมบุญกุศล รมเย็นเป็นสุขตลอดไป หากพวกที่ไปด้วยไม่ศรัทธาจะถูกรุกขเทวดาที่ปกป้องรักษารอยพระพุทธบาทเขาคิชฌกูฏลงโทษอยู่บ่อย ๆ ทุกปี” (ไทยรัฐออนไลน์, 4 กุมภาพันธ์ 2562)

ส่วนงานประเพณีนมัสการรอยพระพุทธบาทเขาคิชฌกูฏนั้น ถือว่าเป็นประเพณีสำคัญของจังหวัดจันทบุรี ประเพณีนี้เริ่มมีตั้งแต่ พ.ศ. ไตไม่ปรากฏประวัติที่แน่ชัด ทราบแต่เพียงว่าพบรอยพระพุทธบาทตั้งแต่ปี พ.ศ. 2397 เมื่อนายตั้ง สิงขรบาท พร้อมด้วยพวกหลายคนได้เดินทางขึ้นเขาเพื่อหาไม้กฤษณา กะลำพักมาขาย นายตั้งและพวกได้พักที่บนเขาหลายวัน โดยตอนกลางวันจะแยกกันออกไปหาไม้กฤษณา แต่มาวันหนึ่งเกิดหลงทางไม่สามารถกลับที่พักได้ เพราะเดินวนอยู่บนเขาหลายรอบจนเหนื่อยจึงพากันไปพักบริเวณลานหินที่มีขนาดกว้างใหญ่ ในระหว่างนั้นเพื่อนของนายตั้งได้ถอนหญ้าเพื่อจะทำที่นอนพักในบริเวณนั้น ได้พบแหวนใหญ่ขนาดเท่าหัวแม่เท้าวงหนึ่งทำด้วยนาค จึงช่วยกันถอนหญ้าเพื่อหาทรัพย์สมบัติเพิ่มเติม แต่ก็ไม่พบอะไรนอกจากแผ่นหินที่มีลักษณะเป็นรอยรูปก้นหอย จากนั้นก็ได้พบทางที่จะกลับบ้านได้อย่างง่ายดาย ต่อมานายตั้งและพวกได้นำบุตรชายไปอุปสมบทที่วัดพลับ อำเภอเมือง จังหวัดจันทบุรี หลังพิธีบวชเสร็จแล้วกลับบ้านไม่ทันจึงต้องค้างที่วัด พอวันรุ่งขึ้นนายตั้งได้ไปร่วมงานปิดรอยพระพุทธบาทจำลองและเมื่อซื้อทองไปปิดรอยพระพุทธบาทนายตั้งได้เห็นว่ารอยพระพุทธบาทจำลองมีลักษณะเหมือนกับที่นายตั้งเคยเจอบนเขาตอนไปหาไม้กฤษณา พระภิกษุในวัดได้ยินนายตั้งพูดจึงไปเรียนหลวงพ่อเพชรเจ้าอาวาสให้ทราบ ซึ่งในขณะนั้นหลวงพ่อเพชรได้ดำรงตำแหน่งเจ้าคณะจังหวัดจันทบุรีด้วย จึงได้เรียกนายตั้งไปสอบถาม และให้พระลูกวัดไปพิสูจน์ดูบนภูเขาโดยมีนายตั้งเป็นผู้นำทางพบว่าเป็นความจริงตามที่นายตั้งเล่ามา นอกจากนี้พระลูกวัดดังกล่าวยังได้นำแหวนจากนายตั้งไปถวายเจ้าคณะจังหวัดด้วย หลังจากนั้นเจ้าคณะจังหวัดจึงได้ไปดูหลักฐานด้วยตนเอง พบว่ารอยพระพุทธบาทตามที่นายตั้งเล่ามานั้นจารึกไว้บนศิลาแผ่นใหญ่ สามารถบรรจุคนนั่งได้เป็นร้อยกว่าคน ซึ่งรอยพระพุทธบาทดังกล่าวนี้อยู่บนยอดเขาชั้นที่สูงที่สุดโดยมีขนาดกว้าง 1 เมตร ยาว 2 เมตร ขณะเดียวกัน ยังพบอีกว่าทางด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้ของ

รอยพระพุทธรูป มีหินก้อนกลมขนาดใหญ่มากที่เรียกว่า “หินลูกพระบาท” หินก้อนนี้ตั้งอยู่ได้คล้าย ๆ ลอยอยู่ในอากาศนับว่าเป็นสิ่งอัศจรรย์อย่างยิ่ง เล่ากันว่าเคยมีคนเอาด้ายสายสิญจน์คล้องแล้วหลุดมาได้ ยิ่งไปกว่านั้นยังมีหินก้อนใหญ่อีกลูกหนึ่งอยู่ตรงกันข้ามกับหินลูกพระบาทนี้ก็มีลักษณะคล้าย ๆ “รอยพระหัตถ์” ไปรับหินก้อนนี้ไว้ (พระครูธรรมสรคุณ, ม.ป.ป. : 15-21) หลังจากหลวงพ่อเพชรได้ไปพิสูจน์ความจริงตามคำบอกเล่าของนายตึงแล้วจากนั้นทุก ๆ ปี หลวงพ่อเพชรและลูกศิษย์ได้กันไปกราบไหว้รอยพระบาททุก ๆ ปี ปีละหนึ่งครั้ง ถือได้ว่าเป็นการก่อรูปประเพณีมีสักการะรอยพระบาท ซึ่งต่อมาภายหลังก็ได้มีการสืบทอดประเพณีกันยุคต่อยุค ซึ่งในระยะแรกนั้นไม่ปรากฏหลักฐานเด่นชัดว่าทำกันอย่างไร (ปัญญนัฐ ศีลาฉาย, ละเมียด ควรประสงค์ และวิภาดา เทียงทางธรรม, 2561 : 8-9) อย่างไรก็ตามหลังจากที่ได้พบรอยพระพุทธรูปแล้วจึงได้เรียกชื่อภูเขาว่า พระบาทพลวง โดยอยู่ในความดูแลของวัดพลวงมาเป็นเวลาร่วมร้อยปี โดยมีนายตึงเป็นผู้ได้รับมอบหมายให้นำพาศรัทธาสาธุชนไปนมัสการรอยพระพุทธรูปพลวงระหว่างวันขึ้น 1 ค่ำ เดือน 3 จนกระทั่งกลายเป็นประเพณีที่ทำสืบทอดกันมาทุก ๆ ปี เมื่อหมดยุคของตระกูลสิงขรบาทแล้ว จึงมอบหมายให้หลวงพ่อนั่ง วัดพลวง เป็นผู้ดำเนินการต่อ หลวงพ่อนั่งในฐานะเจ้าอาวาสวัดพลวงได้เข้ามาดำเนินงานตั้งแต่ปี พ.ศ. 2485 โดยนำผู้แสวงบุญกลุ่มเล็ก ๆ ขึ้นเขาและทำกิจกรรมทางศาสนา เช่น การปิดทอง งานนมัสการฯ ในยุคนี้จะใช้เวลาเพียง 15 วัน (พิชญ์ นครเทศ, สัมภาษณ์ 12 มิถุนายน 2559 ; ทองเลื่อน ทองคำ, สัมภาษณ์ 15 พฤษภาคม 2566) โดยในยุคสมัยของหลวงพ่อนั่ง การขึ้นเขาไปนมัสการรอยพระบาทของผู้แสวงบุญยังมีน้อยเนื่องจากการเดินทางเป็นไปด้วยความยากลำบากต้องใช้การเดินทางเป็นหลัก ถนนหนทางยังกันดารอยู่มากต้องใช้ทั้งทางน้ำและทางเกวียน การเดินทางมานมัสการรอยพระบาทจึงยังไม่แพร่หลาย (ปัญญนัฐ ศีลาฉาย, ละเมียด ควรประสงค์ และวิภาดา เทียงทางธรรม, 2561 : 9)

พระบาทพลวง (เขาคิซมภูฏ) อยู่ในความดูแลของวัดพลวงมาโดยตลอด จนกระทั่งปี พ.ศ. 2510 พระครูพุทธบาทบริบาล (หลวงพ่อนั่ง) เจ้าอาวาสวัดพลวงในขณะนั้นเห็นว่าการดูแลไม่สามารถพัฒนาให้เจริญต่อไปได้เนื่องจากสภาพลมมากและสังขารที่ทรุดโทรม จึงมอบหมายให้เจ้าคณะอำเภอแม่ขามซึ่งมีพระครูนิเทศคณานุสิฐ เจ้าอาวาสวัดหนองอ้อ เป็นผู้ดูแลจนมรณภาพ เจ้าคณะอำเภอองค์ใหม่คือพระครูสวัสดิ์ธรรมพินิจ (หลวงพ่อไย) เจ้าอาวาสวัดแม่ขาม เป็นผู้ดูแลจนกระทั่งมรณภาพ ต่อมาทางคณะสงฆ์ได้แต่งตั้งเจ้าคณะอำเภอองค์ใหม่คือพระครูธรรมมาสรคุณ เจ้าอาวาสวัดกระทิง โดยทางราชการ ซึ่งขณะนั้นยังไม่ได้แยกอำเภอเขาคิซมภูฏออกจากอำเภอแม่ขาม (พระครูธรรมสรคุณ, 2540 : 30) ได้ตั้งคณะบริหารประกอบด้วย

1. พระครูพุทธบาทบริบาล (หลวงพ่อนั่ง) เจ้าคณะตำบลตะเคียนทอง เป็นที่ปรึกษา
2. พระครูเขียน ชันธสโร เจ้าอาวาสวัดกระทิง เป็นประธานคณะกรรมการ
3. เจ้าอธิการแหยม โกสโล เจ้าอาวาสวัดทุ่งสะพาน เป็นกรรมการ
4. เจ้าอธิการจำเนียร เจ้าอาวาสวัดปึก เป็นกรรมการ
5. เจ้าอธิการจำนงค์ เจ้าอาวาสวัดทุ่งตาคิน เป็นกรรมการ

การพัฒนาบุกเบิกเส้นทางในยุคเริ่มต้นมีพระครูพุทธทศบาล ชาวบ้านบ้านพลวง และโยมก็เป็นกำลังหลัก ได้ดำเนินการสำรวจเส้นทางและตัดเส้นทางโดยในขณะนั้นวัดหนองอ้อเป็นเจ้าคณะอำเภอ ต่อมายุคเส้นทางเดินเท้าซึ่งมีหลวงพ่อดิ่งเป็นผู้บุกเบิก ขณะที่ยุคเริ่มแรกของเส้นทางรถยนต์เชื่อมต่อจนถึงยุคพัฒนาเส้นทางรถยนต์ พระครูธรรมสาครคุณและคณะสงฆ์ (พ.ศ. 2515-2555) เป็นผู้พัฒนาซึ่งการบุกเบิกพัฒนาเส้นทางขึ้นเขานั้นเกิดจากแรงบันดาลใจจากการที่หลวงพ่อดิ่งมีโอกาสไปนมัสการพระธาตุคอกยสุเทพเมื่อ ปี พ.ศ. 2512 เมื่อเดินทางไปถึงคอกยสุเทพหลวงพ่อดิ่งได้เฝ้ากับคณะที่ร่วมเดินทางไปด้วยกันว่า “โอ้..ทางขึ้นเขา เขาทำกันแบบนี้ เขาพระบาทของเราก็น่าจะทำได้” และเมื่อกลับมาถึงวัดกะทิงพ้อถึงหน้าเทศกาลปิดรอยพระบาท หลวงพ่อดิ่งพาลูกศิษย์ขึ้นไปดูและอยู่บนเขาเหมือนเช่นทุกปี ซึ่งเมื่อก่อนนักแสวงบุญมีน้อย นอกจากผู้มีศรัทธาจริง ๆ จะได้ขึ้นไปปิดทองรอยพระบาท ผู้ที่ไม่ศรัทธาขึ้นไปปีเดียวก็ไม่อยากขึ้นไปอีกเพราะการเดินทางมีความยากลำบาก และเวลานี้น้อยในหนึ่งปีเปิดแค่ 15 วัน เท่านั้น คือตั้งแต่ขึ้น 1 ค่ำ เดือน 3 ถึงขึ้น 15 ค่ำ (ทองเลื่อน ทองคำ, สัมภาษณ์ 15 พฤษภาคม 2566)

หลังจากหลวงพ่อดิ่งรับหน้าที่เป็นประธาน ท่านได้ขึ้นไปบำเพ็ญเพียรตรงบริเวณเพิงหินที่ประดิษฐานหมอซีกโกมารรกัจจ จากนั้นไปขอพรที่รอยพระบาทว่า “ถ้าหลวงพ่อดิ่งมีบารมีที่จะพัฒนาสถานที่แห่งนี้ให้เจริญได้จะขอความสำเร็จสามประการ คือ น้ำไหล ไฟสว่าง ทางสะดวก” จากนั้นจึงได้เริ่มพัฒนาทางขึ้นสู่ยอดเขา (ปัญญณัฐ ศิลาลัย, ละเมียด วรรณประสงค์ และวิภาดา เทียงทางธรรม, 2561 : 10)

หลวงพ่อดิ่ง ถือเป็นผู้นำในการพัฒนาและวางรากฐานงานนมัสการรอยพระพุทธรูป โดยเริ่มตั้งแต่การบุกเบิกทางขึ้นเขาและนำรถยนต์ขึ้นเป็นครั้งแรกด้วยการนำมาราวจากวัดกะทิงเป็นหลัก ลำดับแรกคือการหาแหล่งน้ำอุปโภคบริโภค ระยะแรกของการทำทางนั้นต้องอาศัยแรงงานชุดเป็นทาง และถ้าหากเจอหินบนภูเขาที่ใช้ฟันก่อไฟเผาให้หินมันแตกแล้วก็ขุดค้ำทำทางเช่นนี้ต่อไปทางก็เริ่มดีขึ้น กระนั้นก็ตาม การบุกเบิกเส้นทางรถยนต์ตั้งแต่ต้นเขาไปจนถึงลานพระสิวลี ต้องใช้เวลาบุกเบิกเส้นทางเป็นระยะเวลาถึง 5 ปี (พ.ศ. 2515-2519) (พระครูธรรมสาครคุณ, 2540 : 30 ; ทองเลื่อน ทองคำ, สัมภาษณ์ 15 พฤษภาคม 2566)

การบุกเบิกเส้นทางขึ้นเขาเริ่มตั้งแต่ปี พ.ศ. 2515 หลวงพ่อดิ่งได้ว่าจ้างรถแทรกเตอร์ ดินตะขาบ โดยเริ่มบุกเบิกทางขึ้นเขาตั้งแต่ศาลเจ้าพ่อขุนด่านไปถึงคลองแซ่พร้อมทั้งสร้างสะพานข้ามคลองแซ่ ต่อมาปี พ.ศ. 2516 ก็ทำทางต่อจากคลองแซ่ไปจนถึงบันไดทางขึ้นปิดทองพระเจดีย์ และหยุดไว้แค่นั้น เนื่องจากขาดงบประมาณในการก่อสร้าง แต่ก็ได้กลับมาทำต่อในปี พ.ศ. 2517 จากพระเจดีย์ขึ้นไปเลยเนินทางลัดขึ้นไป 2 ลูกเนินซึ่งเป็นทางลัดไปยังรอยพระบาท ปี พ.ศ. 2518 เริ่มทำต่อไปจนถึงเนินยาวจวบจนถึงปี พ.ศ. 2519 เริ่มทำต่อจากเนินยาวไปจนถึงเนินพระนอนหรือเนินสิวลี ซึ่งเป็นที่พักรถโดยสารในปัจจุบันนี้ รวมระยะเวลาบุกเบิกทำทางขึ้นเขาเป็นเวลา 5 ปี (ทองเลื่อน ทองคำ, สัมภาษณ์ 15 พฤษภาคม 2566) อย่างไรก็ตามความคิดริเริ่มในการทำทางขึ้นเขาของหลวงพ่อดิ่งในระยะแรกนั้น เพียงแต่ต้องการใช้รถขนสัมภาระเครื่องใช้และเสบียงอาหารเท่านั้นเนื่องจากสงสารลูกศิษย์ที่ต้องใช้กำลังแรงงานแบกหามของขึ้นไปบนเขา สำหรับทางขึ้นส่วนที่เหลือไปยังรอยพระบาท หลวงพ่อดิ่งไม่ได้ทำต่อแต่เว้นให้เป็นทางเดินขึ้นเขาอีกประมาณ 1 กิโลเมตร หลวงพ่อดิ่งได้ให้เหตุผลว่า ถ้าทำทางเดินรถจนถึงยอดเขา

จะเป็นการเดินทางที่สบายเกินไป จะทำให้ผู้มาแสวงบุญได้บุญน้อย ถือเป็น การทดสอบความศรัทธาของผู้มาแสวงบุญ ในท่วงทำนองเดียวกันก็เอาไว้ให้ผู้แสวงบุญได้เดินออกกำลังกายเพื่อทดสอบว่าร่างกายยังมีเรี่ยวแรงดีอยู่ไหม นอกจากนี้อาจเป็นช่องทางให้พวกมิฉาชีพขึ้นไปปะปนกับผู้แสวงบุญได้ง่ายขึ้น และอีกประการหนึ่งถ้าทำทางขึ้นไปยังรอยพระบาทจนกลายเป็นสถานที่ท่องเที่ยวไปอาจทำให้รอยพระบาทกลายเป็นแหล่งมั่วสุมในเชิงลบได้ ดังนั้นจึงต้องการให้สถานที่นี้เป็นที่เคารพบูชาของชาวพุทธทั่วประเทศ และนอกประเทศ (พระครูธรรมสรคุณ, 2540 : 30-31 ; ทองเลื่อน ทองคำ, สัมภาษณ์ 15 พฤษภาคม 2566)

เมื่อทางเริ่มดีขึ้นประชาชนและนักแสวงบุญเดินทางมานมัสการเพิ่มมากขึ้น หลวงพ่อเขียนได้กำหนดช่วงเวลาในการร่วมงานนมัสการให้เป็นลักษณะของงานเทศกาล ตั้งแต่ 15 วัน จนถึง 60 วันเท่านั้น เนื่องจากหากจัดในช่วงเวลาที่มากกว่านี้จะเกิดปัญหาจากสภาพของดิน ฟ้า อากาศ เริ่มมีฝนตก ส่งผลต่อการขึ้นลงของรถแม้กระทั่งการเดินก็ไม่สะดวก ทั้งนี้แต่เดิมงานประเพณีนมัสการรอยพระพุทธรูปที่นั่นเริ่มตั้งแต่เดือน 3 ขึ้น 1 ค่ำ เป็นเวลา 15 วันเท่านั้น เนื่องจากมีผู้มาแสวงบุญไม่มากนัก ต่อมาในปี พ.ศ. 2536 ได้ขยายเวลาเพิ่มเป็น 30 วัน และในปี พ.ศ. 2537 ขยายเวลาเพิ่มขึ้นเป็น 45 วัน เพื่อรองรับผู้แสวงบุญที่มากขึ้น จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2538 เป็นต้นมา จึงได้กำหนดช่วงเวลาของเทศกาลงานประเพณีนมัสการรอยพระพุทธรูปเป็น 60 วันจวบจนปัจจุบันนี้ (ทองเลื่อน ทองคำ, สัมภาษณ์ 15 พฤษภาคม 2566)

แต่ยังมีข้อสงสัยถึงเหตุผลว่าทำไมต้องเปิดแค่ 60 วัน หากนับจากยุคแรกของการเปิดเขา ตั้งแต่ 15 วัน 30 วัน และ 45 วัน จนกระทั่งขยายเพิ่มเป็น 60 วัน ในปี พ.ศ. 2538 ดังได้กล่าวแล้วหลังปี พ.ศ. 2538 มีความคิดที่จะขยายเวลาเพิ่มจาก 60 วัน เช่นเดียวกัน กล่าวกันว่าในปีนั้นมีผู้มาแสวงบุญมากมายเต็มลูกเขาหลายคนเข้าไปกราบหลวงพ่อเขียน แจ้งความประสงค์จะขอให้เปิดเพิ่มอีก 2-3 วัน หลวงพ่อเขียนท่านเห็นด้วย แต่พอเวลาประมาณช่วงเย็นของวันนั้น ฝนตกหนักแบบฟ้าผ่าทั่วทิศ ความมหัศจรรย์ได้เกิดขึ้นในวันนั้น คือ มดดำที่อยู่บนภูเขาคล้ายมดตะนอยบ้านเราแต่บนเขามันใหญ่กว่านั้น มดดำเหล่านั้นมันเดินขึ้นมาากล้นมาก ในขณะที่พวกมันไม่เคยเห็นมาก่อนมันเลื้อยข้ามขวางถนน เสือลูกอ่อนเดินพาลูกออกมาไม่ยอมหลบรถทุกอย่างเป็นแบบนั้นหมด หลวงพ่อเขียนท่านนั่งสมาธิอยู่แบบนั้นทั้งคืน ประมาณตี 5 หลวงพ่อเขียนได้เรียกทุกฝ่ายเข้าพบแล้วท่านบอกว่าธรรมชาติเขาให้เราแค่นี้ไม่มีต่อแล้ว ท่านสั่งไว้นับแต่นั้นว่าให้เปิด 60 วัน นั่นคือที่มาว่าทำไมเราจึงไม่พยายามที่จะพูดถึงการต่อยอด หลวงปู่เขียนพูดอะไรแล้วถ้าท่านไม่ให้เหตุผลพูดทิ้งไว้แค่นั้นเราไม่ควรที่จะฝัน (พระปลัดพร้อม ถาวร, สัมภาษณ์ 4 พฤษภาคม 2566)

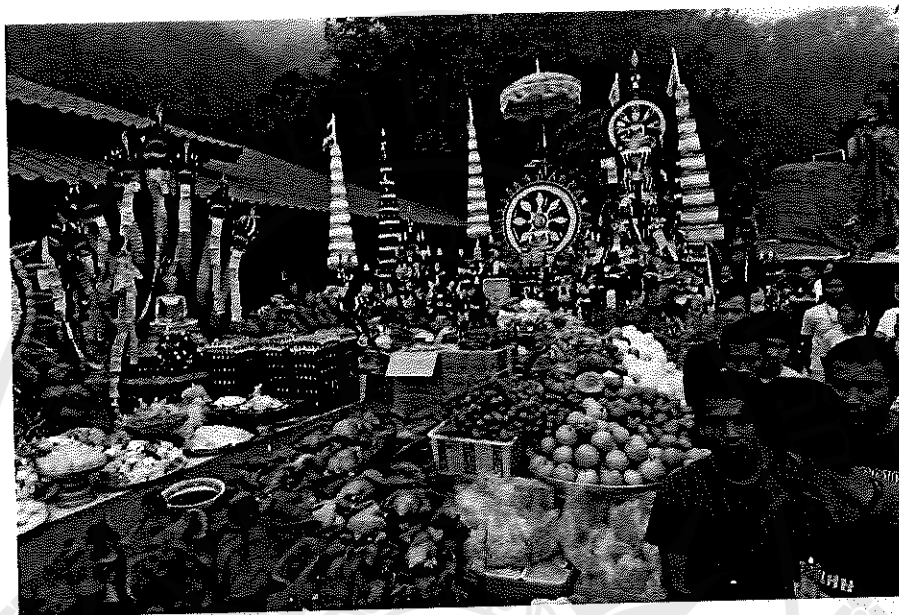
คุณูปการของหลวงพ่อเขียนที่ได้มีส่วนในการบุกเบิกและพัฒนาตลอดจนบริหารจัดการงานประเพณีนมัสการรอยพระพุทธรูปเขาชีชมภู จนมีผู้แสวงบุญและศรัทธาสาธุชนล้นหลามมาในช่วงเทศกาลงานนมัสการและกราบไหว้หลวงพ่อเขียนอย่างไม่ขาดสาย ในเวลาต่อมาจึงได้รับฉายาว่า “เทพเจ้าแห่งเขาชีชมภู” (ทองเลื่อน ทองคำ, สัมภาษณ์ 15 พฤษภาคม 2566) ขณะเดียวกัน ในปี พ.ศ. 2550 หลวงพ่อเขียนได้เริ่มขยายกิจกรรมทางศาสนาระหว่างทางเดินขึ้นเขาในงานนมัสการรอยพระพุทธรูป ด้วยการจัดทำเป็นลานบุญระหว่างทางจำนวน 5 จุดด้วยกัน คือ ลานพระสิวลี เนินพระเมตตา จุดประตูละคร ลานพระบาท และลานพระอินทร์ กิจกรรมดังกล่าวนี้ หลวงพ่อเขียนได้มอบหมายให้วัดต่าง ๆ ที่ร่วมการจัดงานเป็นผู้รับผิดชอบในแต่ละพื้นที่ แต่ต่อมามีบางวัดที่รับผิดชอบในบางพื้นที่กิจกรรมจัดสร้างวัดถ้ำมรกตเพื่อหา

รายได้จากการทำบุญ ซึ่งการกระทำดังกล่าวเป็นสิ่งที่ผู้ทำงานใกล้ชิดที่หลวงพ่อบอกเห็นว่าไม่สอดคล้องกับเจตนาธรรมของหลวงพ่อบอก เนื่องจากไม่มีเป้าหมายในเรื่องของพุทธพาณิชย์แต่มองในเรื่องการทำบุญมากกว่า นอกจากนี้หลวงพ่อบอกยังได้ทำข้อตกลงกับกรมอุทยานแห่งชาติสัตว์ป่าและพันธุ์พืช เพื่อร่วมกันอนุรักษ์ทรัพยากรและดูแลที่พิทักษ์วัดกะทิงบนยอดเขาสำหรับไว้จัดงาน ระหว่าง พ.ศ. 2554-2558 และอาจมีการทำข้อตกลงต่อเป็นช่วง ๆ ไป (กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช, 2562)

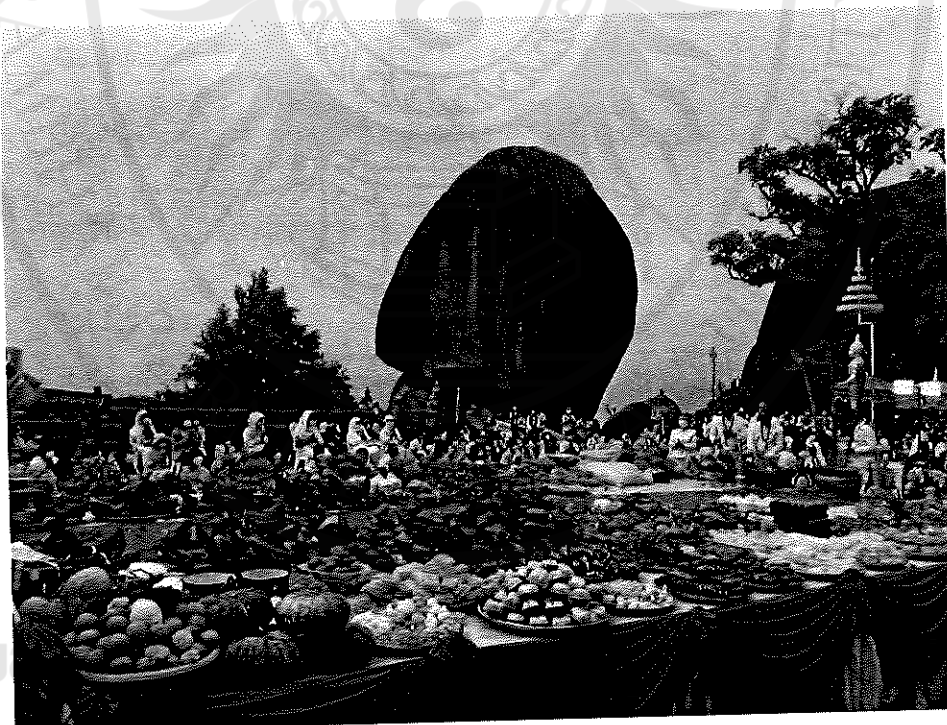
หลังจากหลวงพ่อบอกเขียนมรณภาพลงในปี พ.ศ. 2555 คณะทำงานได้มองหาพระสงฆ์ที่จะเป็นประธานองค์ต่อไป ขณะนั้นมีเป็นพระเถระเหลือเพียงองค์เดียวที่ร่วมการบริหารงานมาในยุคหลวงพ่อบอกเขียนคือ หลวงพ่อบอกจ่านงค์ (พระครูประดิษฐ์ศาสนการ) คณะศิษย์ยานุศิษย์จึงกราบอาราธนาให้หลวงพ่อบอกจ่านงค์เป็นประธานในประเพณีงานนมัสการรอยพระพุทธรูป แต่หลวงพ่อบอกจ่านงค์ปฏิเสธแต่ให้ข้อเสนอแนะคณะศิษย์ไปว่าประเพณีที่ครูบาอาจารย์ได้ทำสืบ ๆ กันมานั้นเมื่อผู้บริหารไม่สามารถทำได้ ต้องมอบคืนให้คณะสงฆ์เป็นผู้พิจารณา ทุกฝ่ายจึงให้ท่านพ่อบอกจ่านงค์เข้าพบทางคณะสงฆ์ คือ เจ้าคณะจังหวัดจันทบุรี (พระราชจันทโมลี) จึงได้จัดประชุมสงฆ์ในระดับเจ้าคณะตำบลและเจ้าคณะอำเภอ ตลอดจนรองเจ้าคณะจังหวัด โดยมีเจ้าคณะจังหวัดจันทบุรีเป็นประธานในการประชุม ในที่ประชุมเห็นชอบให้หลวงพ่อบอกจ่านงค์ขึ้นเป็นประธานในการบริหารงานสืบต่อจากหลวงพ่อบอกเขียน ซึ่งเป็นการทำงานในรูปแบบของคณะสงฆ์ ดังนั้นการทำงานภายใต้การบริหารของหลวงพ่อบอกจ่านงค์ท่านให้ทำในรูปแบบของคณะสงฆ์ เพื่อให้ทุกฝ่ายได้มีส่วนร่วมในการดูแลรักษาประเพณี อันจะนำมาซึ่งความยั่งยืนโดยมีคณะสงฆ์ทั้งจังหวัดเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการ เพื่อร่วมกันรักษาประเพณีงานนมัสการรอยพระพุทธรูปหลวงเขาคิชฌกูฏ (ปัญญาณัฐ ศิลาลาย, ละเมียด ควรประสงค์ และวิภาดา เทียงทางธรรม, 2561 : 12-13)

ทุกปีก่อนจะเริ่มเทศกาลงานประเพณีนมัสการรอยพระบาทเขาคิชฌกูฏจะมีพิธีกรรมบวงสรวงในวันแรม 14 ค่ำ เดือน 2 ดังเช่นในปี พ.ศ. 2566 พิธีบวงสรวง “ปิดป่า-เปิดเขา” ตรงกับวันที่ 20 มกราคม 2566 โดยจะมีพราหมณ์มาเป็นผู้ทำพิธี เริ่มต้นด้วยการชุมนุมเทวดา เชิญสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่สถิตอยู่บนเขาพระบาทมาเป็นสักขีพยานรับเครื่องสังเวยเพื่อขอใช้สถานที่และขอให้ช่วยปกป้องอภิบาลรักษาผู้ที่มานมัสการให้รอดพ้นจากอันตรายและช่วยคลี่คลายผู้คิดไม่ดี ผู้กระทำชั่วให้ไม่อยากขึ้นไป พร้อมกันนี้ขอให้สัตว์ที่อาศัยในบริเวณที่จะใช้พื้นที่ได้ไปอาศัยนอกเขตก่อน และเมื่อเปิดนมัสการไปได้ 2 เดือน ก็จะมีพิธีปิดพระบาทซึ่งในปี พ.ศ. 2566 นี้ พิธีบวงสรวง “เปิดป่า-ปิดเขา” ตรงกับวันที่ 22 มีนาคม 2566 มีการบวงสรวงเหมือนพิธีเปิด แต่จะมีการกล่าวขอบคุณสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายและคืนพื้นที่ที่ใช้ในการจัดงานประเพณีให้กับสัตว์ต่าง ๆ ที่อยู่บริเวณพระบาทได้กลับมาอาศัยตามปกติ (กรุงเทพฯธุรกิจ, 2 มกราคม 2566 ; ปัญญาณัฐ ศิลาลาย, ละเมียด ควรประสงค์ และวิภาดา เทียงทางธรรม, 2561 : 18-19)

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี

ภาพที่ 4.1 พิธีบวงสรวงเปิดนมัสการพระบาทพลวง
ที่มา : (MCOT.net., 2565)

ลิข

ภาพที่ 4.2 พิธีปิดพระบาท
ที่มา : (MCOT.net., 2565)

อย่างไรก็ดีในปัจจุบัน จะพบว่าประเพณีนมัสการรอยพระพุทธรูปเขาชีชมภู จังหวัดจันทบุรี ได้พัฒนาจากงานบุญประจำปีของท้องถิ่นมาเป็นประเพณีประจำปีทางศาสนาในระดับชาติอย่างเห็นได้ชัด เนื่องจากการเดินทางของผู้แสวงบุญจากทุกภาคและจังหวัดต่าง ๆ ทั่วประเทศเพื่อมานมัสการรอยพระพุทธรูปเขาชีชมภู และอธิษฐานขอสิ่งศักดิ์สิทธิ์ (ทองเลื่อน ทองคำ, สัมภาษณ์ 15 พฤษภาคม 2566) นอกจากนี้ผู้แสวงบุญในประเทศแล้วยังมีนักท่องเที่ยวจากประเทศเพื่อนบ้าน อาทิ จากสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว (สปป. ลาว) ที่มีความศรัทธาเข้ามาแสวงบุญและนมัสการรอยพระพุทธรูปเขาชีชมภู อีกด้วย (ผู้ไม่ประสงค์ออกนาม, สัมภาษณ์ 21 มีนาคม 2566) ขณะที่นักท่องเที่ยวจากกัมพูชาที่มีความความเชื่อและศรัทธา ได้มาแสวงบุญและขอพรเกี่ยวกับการดำเนินชีวิตจากกิจกรรมงานนมัสการรอยพระพุทธรูปเขาชีชมภู จำนวนมากเช่นกัน (พระปลัดพร้อม ถาวโร, สัมภาษณ์ 4 พฤษภาคม 2566 ; ลิขิต สุธาโภชน์, สัมภาษณ์ 17 พฤษภาคม 2566) มีการคาดการณ์ว่าในแต่ละปีช่วง 60 วัน ที่มีการจัดงานนมัสการดังกล่าว มีนักท่องเที่ยวมาร่วมงานนมัสการรอยพระพุทธรูปเขาชีชมภูเป็นจำนวนถึงหลักล้านคนต่อปีก่อนการเกิดวิกฤติโรคโควิด-19 อย่างไรก็ตามในช่วงวิกฤติโรคโควิด-19 ทำให้ต้องปิดเขาในปี พ.ศ. 2564 หลังจากสถานการณ์โรคโควิด-19 คลี่คลายได้มีพิธีเปิดเขาอีกครั้งในปี พ.ศ. 2565 แต่นักท่องเที่ยวได้ลดจำนวนลงไปอย่างมากอันเป็นผลต่อเนื่องมาจากสถานการณ์โรคโควิด-19 อย่างไรก็ตามนักท่องเที่ยวก็เริ่มหลั่งไหลมามากขึ้นในปี พ.ศ. 2566 ดังมีสถิติโดยพิจารณาจากการขายบัตรขึ้นรถของอุทยานแห่งชาติเขาชีชมภู จันทบุรี ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2552-2566 ดังนี้ (อุทยานแห่งชาติเขาชีชมภู จังหวัดจันทบุรี, 2566)

ตารางที่ 4.1 ข้อมูลการขายบัตรรถขึ้นอุทยานแห่งชาติเขาชีชมภู ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2552-2566

ปี พ.ศ.	จำนวนผู้ขึ้นรถ (คน)
2552	815,873
2553	786,591
2554	939,202
2555	1,060,896
2556	1,175,433
2557	1,324,873
2558	1,180,090
2559	1,236,844
2560	803,411
2561	813,799
2562	1,028,872

ที่มา : (อุทยานแห่งชาติเขาชีชมภู จังหวัดจันทบุรี, 2566)

ตารางที่ 4.1 (ต่อ)

ปี พ.ศ.	จำนวนผู้ขึ้นรถ (คน)
2563	869,455
2564	ปิดเขาเนื่องจากสถานการณ์โควิด
2565	126,945
2566	651,165

ที่มา : (อุทยานแห่งชาติเขาคิชฌกูฏ จังหวัดจันทบุรี, 2566)

กล่าวโดยสรุป งานนมัสการรอยพระพุทธรูปเขาคิชฌกูฏ จังหวัดจันทบุรี ถือได้ว่าเป็นพื้นที่สำคัญเชิงศาสนาแห่งหนึ่งของประเทศไทย ที่มีประชาชนให้ความสนใจเดินทางมานมัสการและท่องเที่ยวเป็นจำนวนมาก มีการพัฒนาเติบโตอย่างต่อเนื่องจากยุคต่อยุคมายาวนานกว่า 150 ปี ด้วยการริเริ่มของผู้นำทั้งที่เป็นพระภิกษุและฆราวาสในอำเภอเขาคิชฌกูฏ หลังจากที่มีการพบรอยพระพุทธรูปก็เริ่มเกิดประเพณีการขึ้นไปนมัสการรอยพระพุทธรูปทุกปีโดยการนำของผู้นำชุมชนของที่ค้นพบรอยพระพุทธรูป ต่อมาก็ได้รับการสืบทอดโดยผู้นำคณะสงฆ์และชนพื้นเมืองที่มีเชื้อสายของ ตราบจนกระทั่งปี พ.ศ. 2515 พระครูธรรมสรคุณหรือท่านพ่อเขียนได้เข้ามาบริหารจัดการงานนมัสการรอยพระพุทธรูปอย่างเป็นระบบมากขึ้น ตั้งแต่นั้นมางานนมัสการรอยพระพุทธรูปฯ ดังกล่าวจึงได้ก่อรูปเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีจุดเด่นและเป็นอัตลักษณ์ของตัวเอง ดังจะเห็นได้จากมีผู้คนหลังไหลมานมัสการรอยพระพุทธรูปเป็นประจำทุกปีจนกลายเป็นการท่องเที่ยวเชิงศาสนาที่มีความโดดเด่นมากที่สุดแห่งหนึ่งในประเทศไทย

4.2 ปัจจัยด้านความคิดเห็นของประชาชนที่มีผลต่อการพัฒนาความยั่งยืนในประเพณีงานนมัสการรอยพระพุทธรูปเขาคิชฌกูฏ จังหวัดจันทบุรี

ในหัวข้อวิจัยนี้ ผู้วิจัยจะชี้ให้เห็นถึงปัจจัยด้านความคิดเห็นของประชาชนที่มีผลต่อการพัฒนาความยั่งยืนของงานประเพณีนมัสการรอยพระพุทธรูปฯ ด้วยการบูรณาการข้อมูลจากการสำรวจความคิดเห็นของประชาชนที่มาร่วมงานนมัสการ และข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลหลักของผู้ที่เกี่ยวข้องกับการจัดงาน ทั้งนี้ ผู้วิจัยจะชี้ให้เห็นถึงปัจจัยความคิดเห็นในด้านต่าง ๆ ได้แก่ เป้าหมายของผู้เดินทางมานมัสการ กิจกรรมสำหรับผู้มานมัสการ ความพึงพอใจในการบริการต่าง ๆ เกี่ยวกับงานนมัสการ ตลอดจนข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการบริหารจัดการของงานนมัสการ ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

4.2.1 ประเพณีนมัสการรอยพระพุทธรูปฯ พบว่าผู้แสวงบุญมีเป้าหมายของการเดินทางมีความหลากหลาย แต่เป้าหมายหลักจะไม่แตกต่างกัน โดยใช้ข้อมูลจากงานศึกษาสำรวจความคิดเห็นที่ได้จากกลุ่มตัวอย่าง สามารถจำแนกความคิดเห็นตามเป้าหมายของการเดินทางออกเป็นรายด้านรายละเอียดตามตารางที่ 4.2 หลังจากนั้นผู้วิจัยจะชี้ให้เห็นถึงบริบทของแต่ละเป้าหมายหลักที่เป็น

แรงจูงใจหรือแรงบันดาลใจส่งผลให้ผู้มาแสวงบุญมุ่งมั่นเดินทางมางานนมัสการรอยพระพุทธรูปต่างๆ อย่างไม่ขาดสาย ในแต่ละปีจึงมีรายละเอียดต่อไปนี้

ตารางที่ 4.2 ร้อยละของกลุ่มตัวอย่างจำแนกตามเป้าหมายหลักของผู้ที่เดินทางมางานนมัสการรอยพระพุทธรูปเขาชีชมภู (n = 814)

เป้าหมายหลัก	จำนวน	ร้อยละ
ศรัทธาในท่านพ่อเขียน	153	18.8
ท่องเที่ยวเชิงธรรมชาติเขาชีชมภู	45	5.5
แก้บน / ขอพร	92	11.3
นมัสการรอยพระพุทธรูป	426	52.3
มาปฏิบัติธรรม	17	2.1
มีเป้าหมายหลายข้อ	70	8.6
อื่น ๆ	11	1.4
รวม	814	100.0

ที่มา : (ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์, พรทิวา อาชีวะ, ชวัลศิริ เจริญทรัพย์, อุไรวรรณ วุฒิเกษ และจำลอง แสนเสนาะ, 2558)

จากตารางที่ 4.2 พบว่ากลุ่มตัวอย่างที่มาร่วมงานนมัสการรอยพระพุทธรูปเขาชีชมภูนี้ ส่วนใหญ่มีเป้าหมายเพื่อนมัสการรอยพระพุทธรูป จำนวน 426 คน คิดเป็นร้อยละ 52.3 ซึ่งการได้มานมัสการรอยพระพุทธรูป น่าจะมาจากความเชื่อที่ว่ารอยพระพุทธรูปของพระพุทธเจ้าเป็นเครื่องหมายของรอยทางแห่งธรรม เป็นเครื่องเตือนสติและเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจเป็นที่เคารพสักการะของมนุษย์และเทวดาทั้งหลาย ที่ได้ปฏิบัติตามพระพุทธรูปเพื่อความหลุดพ้นทั้งปวง รอยพระพุทธรูปแม้จะประดิษฐานอยู่ ณ ที่ใดก็ตามถ้าเรามีความเชื่อมั่น มีความเคารพ กราบไหว้ด้วยใจอริยฐานแล้วย่อมเกิดผลสำเร็จและเป็นสิริมงคลแก่ผู้นั้นตลอดไป (แก้วธารา, 2557 : 90-91) ทั้งนี้เป้าหมายหลักของการมานมัสการรอยพระพุทธรูป สามารถสะท้อนให้เห็นเด่นชัดได้จากคำสัมภาษณ์ของพระปลัดพร้อม ถาวร ในท่วงทำนองที่ว่า “ผู้แสวงบุญส่วนมากที่ขึ้นมาเพราะเรามีจุดเด่นของพระบาทเขาชีชมภู 3 จุดด้วยกัน คือ 1) ความสวยงามของธรรมชาติ 2) เรามีสิ่งศักดิ์สิทธิ์คือรอยพระบาท และ 3) เรามีพระคู่สถานที่มาตลอด” และเรื่องของความศักดิ์สิทธิ์ก็เช่นกัน ได้สะท้อนให้เห็นจากคำบอกเล่าจากผู้ให้ข้อมูลหลักที่ว่า “เราเห็นมาเยอะซึ่งจะมีคนกลุ่มหนึ่งจะเห็นไม่เหมือนกับที่คนธรรมดาเห็น ตอนที่อาตมานำประกอบพิธี หลวงปู่เขียนไม่ได้ประกอบพิธีที่อาตมาไม่ได้เข้าลานบาตร หลวงปู่เขียนภาวะของท่านส่วนหนึ่งอยู่ที่ลานดิน แต่เมื่อถึงเวลาที่อาตมาลงลานบาตรท่านก็จะลงมาตรงนั้น ในขณะที่เดียวกันตลอดเวลาที่มีการกราบไว้ภาพสวรรค์นางฟ้า

จะมาไปรยข้าวตอกดอกไม้รำถวายอยู่รอบไปหมดนี่คือสิ่งที่คนอีกกลุ่มหนึ่งเห็น แล้วก็มาเล่าให้เราฟัง (พระปลัดพร้อม ถาวโร, สัมภาษณ์ 4 พฤษภาคม 2566)

ในท่วงทำนองเดียวกัน เป้าหมายของการมานมัสการรอยพระพุทธรูปต่างๆ ยังสะท้อนให้เห็นถึง คติความเชื่อของชาวพุทธที่มีความเชื่อกันว่าการได้กราบสักการะรอยพระพุทธรูปนั้น เปรียบเสมือนกับการได้เข้าเฝ้าองค์พระพุทธรูปเจ้าซึ่งถือเป็นกุศลอันยิ่งใหญ่ โดยเฉพาะรอยพระบาทเขาคิฆณภูมิที่ขึ้นชื่อในเรื่องของความศักดิ์สิทธิ์ (ผู้จัดการออนไลน์, 5 กุมภาพันธ์ 2563) จนเป็นที่กล่าวขานกันว่าผู้ที่เดินทางขึ้นเขาคิฆณภูมิเพื่อมานมัสการรอยพระบาทและสิ่งศักดิ์สิทธิ์บนเขาจะได้รับมหากุศล ประสพแต่ความสุข ความเจริญ (ข่าวสดออนไลน์, 17 กุมภาพันธ์ 2564) ด้วยเหตุผลดังกล่าวจึงส่งผลให้ผู้แสวงบุญจากทุกสารทิศต่างเดินทางมางานประเพณีนมัสการรอยพระพุทธรูปในแต่ละปีอย่างไม่ขาดสาย นอกจากเป้าหมายในการมานมัสการรอยพระพุทธรูปแล้ว เป้าหมายรองลงมา คือ ความศรัทธาในหลวงพ่อเขียน คิดเป็นร้อยละ 18.8 ซึ่งได้รับการขนานนามว่า “เทพเจ้าแห่งเขาคิฆณภูมิ” (ทองเลื่อน ทองคำ, สัมภาษณ์ 15 พฤษภาคม 2566) ซึ่งเป็นผลมาจากหลวงพ่อเขียนได้นำเงินที่ได้รับจากการบริจาคในงานประเพณีนมัสการไปสร้างประโยชน์ให้กับศาสนาและสังคมส่วนรวมรวมถึงส่วนราชการต่าง ๆ จนเป็นที่เลื่องลือถึงกิตติศัพท์เรื่องการบำเพ็ญทานบารมีของท่านเมื่อก้าวออกไปที่ไหนก็จะมี ความเจริญขึ้นมาทันทีจนเป็นที่มาของคำว่า “เทพเจ้าแห่งเขาคิฆณภูมิ” (ปัญญาญัฐ ศิลาลัย, ละเมียด ควรประสงค์ และวิภาดา เทียงทางธรรม, 2561 : 11) หลวงพ่อเขียนจึงเป็นพระที่มากด้วยบารมี ทั้งยังมีเมตตาธรรมต่อมนุษย์และสรรพสัตว์ทั้งหลาย จะเห็นได้จากโครงการเปิดเขาคิฆณภูมิที่เปิดโอกาสให้สาธุชนได้ไปกราบสักการะรอบพระพุทธรูปปีละหนึ่งครั้ง ถือว่าเป็นการส่งเสริมเมตตาธรรมให้ญาติโยมรู้จักการทำบุญและสร้างบารมีเพื่อความเป็นสิริมงคล เพราะการมากราบสักการะรอยพระพุทธรูปถือว่าเป็นการระลึกถึงองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าจะได้ อานิสงส์อันใหญ่หลวงนัก (แก้วธारा, 2557 : 57)

นอกจากเมตตาธรรมต่อสรรพสิ่งทั้งหลายแล้ว หลวงพ่อเขียนท่านยังให้โอวาทที่เป็นข้อคิด ทั้งในเรื่องของการทำงาน เรื่องการจัดงานเงินที่ได้รับจากการบริจาค กรณีดังกล่าวนี้จะเห็นได้จากคำบอกเล่าของผู้ที่ได้ช่วยงานหลวงพ่อเขียนได้ปรารภกับหลวงพ่อเขียนว่าการที่ท่านได้รับแรงศรัทธาจากศิษย์ยานุศิษย์มากมาย ภาระงานก็มากขึ้น ขณะที่อายุก็เพิ่มขึ้นด้วย ทำไมไม่หาผู้ที่จะมารองรับงานที่ท่าน หลวงพ่อท่านให้โอวาทว่า รอยพระพุทธรูปเป็นของชาวพุทธทุกคนการดูแลรักษาเป็นหน้าที่ของชาวพุทธทุกคน ใครจะมาบริหารก็แล้วแต่หลวงพ่อฝากไว้ 2 เรื่อง คือ อย่าทิ้งคนเก่า หมายถึง คนที่เคยถวายงานหลวงพ่อเขียน ตั้งแต่ยังไม่มีการว่าจ้าง จนกระทั่งมีค่าจ้างในปัจจุบัน ดังคำกล่าวที่ว่า “แม้เขาจะอายุมากถ้าเขามาขอทำงานก็รับไว้ ให้รักษาคนเก่าไว้ รักษาศรัทธา รักษาสิ่งที่เขาเคยช่วยเหลือกันมาไว้” (พระปลัดพร้อม ถาวโร, สัมภาษณ์ 4 พฤษภาคม 2566)

หลวงพ่อเขียนได้ยกตัวอย่างร้านมณีพรรณ สมัยหลวงพ่อยังไม่มีเงิน ร้านมณีพรรณได้ลงทุน วัตถุมงคลช่วยหลวงพ่อมาโดยตลอด มาถึงยุคนี้เมื่อเรามีเงินแล้วร้านมณีพรรณถึงของจะแบ่งไปบ้างก็ดูแลเขา อย่าไปทิ้งเขาเพราะเขาเคยดูแลเรามา อันนี้เป็นการแสดงให้เห็นถึงความกตัญญูสอนให้ไม่ลืมบุญคุณคน อีกเรื่องหนึ่งคือ อย่าเก็บเงิน หมายถึง เงินบริจาคที่ได้รับจากงานประเพณี ให้นำไปบริจาคตามวัตถุประสงค์

ของโยมอย่าเก็บไว้เพราะจะเป็นอันตราย (พระปลัดพร้อม ถาวร, สัมภาษณ์ 4 พฤษภาคม 2566 ; ปัญญาธิรัฐ ศิลาลาย, ละเมียด ควรประสงค์ และวิภาดา เทียงทางธรรม, 2561 : 11-12) ขณะเดียวกันหลวงพ่เขียน ท่านเป็นพระเกจิที่มีชื่อเสียงโดดเด่นทางด้านจิตตภาวนาเหมือนการหยั่งรู้เหตุการณ์ล่วงหน้า ชำนาญด้าน พื้นที่ตามเชิงเขาสูง กล่าวกันว่า สามารถหยั่งรู้ดินฟ้าได้ล่วงหน้าประกอบกับการเดินเท้าขึ้นเขาศิขณภูได้ รวดเร็วจนชาวบ้านเดินตามไม่ทัน หลวงพ่เขียนเดินได้รวดเร็วคล้ายกับการหายตัว (ทรูอมูเล็ด ดอท คอม, ม.ป.ป.)

นอกจากความศรัทธาในหลวงพ่เขียน ผู้แสวงบุญยังมีเป้าหมายในการเดินทางมาเพื่อกราบไหว้ และขอพร คิดเป็นร้อยละ 11.3 ในสิ่งที่หวังอีกด้วย ซึ่งสามารถสะท้อนให้เห็นได้จากผู้เกี่ยวข้องกับการจัดงาน ที่ว่า “ส่วนใหญ่คนเราขึ้นมาเพราะหวังอยากจะมาฟังบารมีพระบาท ขึ้นมากราบไหว้ขอพร เหมือนอาตมา ขึ้นไปเขาพระบาทเสร็จอาตมาก็ไปพูดต่อโยมเองก็สมปรารถนาทุกที่ที่ขึ้นไป”...และ “การมาเขาศิขณภู จะมีการไปขอพร เพราะผู้แสวงบุญที่มาขอแล้วประสบความสำเร็จ ถ้าสำเร็จแล้วก็จะมาไหว้ทุกปี มันไม่ใช่แค่เรื่องโชคความ มันเป็นเรื่องของโยมที่มา ตรงนี้แหละมันเป็นตัวดึงศรัทธาที่ไม่แฉ่วเลย..และปีนี้ (พ.ศ. 2566) น้องใหม่โดยเฉพาะคนประเทศกัมพูชามาก” (พระปลัดพร้อม ถาวร, สัมภาษณ์ 4 พฤษภาคม 2566)

ขณะเดียวกันคติของชาวพุทธยังมีความเชื่อในเรื่องของการอธิษฐานและการบนบานศาลกล่าว ขณะที่ในบางครั้งผู้ที่มางานนมัสการรอยพระบาทฯ นั้นต้องการที่พึ่งทางใจ (ลิขิต สุธาโภชน์, สัมภาษณ์ 17 พฤษภาคม 2566) กรณีดังกล่าวจะเห็นได้จากตัวอย่างของกลุ่มนักท่องเที่ยวที่เดินทางมาจากจังหวัดชลบุรี บอกว่าตนเองและเพื่อนจะเดินทางมานมัสการรอยพระบาทฯ และกราบขอพรหลวงพ่เขียนเป็นประจำ ทุกปีเพื่อความเป็นสิริมงคลในชีวิต

นอกจากนี้ผู้แสวงบุญอื่น ๆ ก็ยังมีเป้าหมายที่แตกต่างจากที่กล่าวข้างต้น เช่น การมาปฏิบัติธรรม ซึ่งจะมีความคิดเห็นค่อนข้างน้อย อาจเป็นเพราะว่าก่อนหน้านี้ได้มีการย้ายฐานการปฏิบัติธรรมมาไว้ที่ วัดพลวง วัดพลวงก็เลยติดอยู่ตรงนั้นไม่ยอมปล่อยแล้วในฐานะที่วัดพลวงเป็นฝ่ายบริหารยังไม่ยอมให้ขึ้นเขา ในขณะที่ฝ่ายบริหารระดับสูงก็ไม่เคยมาบนเขา มองว่าการจัดปฏิบัติธรรมบนเขาเป็นการทำงานที่ยุ้งยากค่อนข้างลำบาก (พระปลัดพร้อม ถาวร, สัมภาษณ์ 4 พฤษภาคม 2566)

4.2.2 งานประเพณีนมัสการรอยพระบาทฯ มีกิจกรรมมากมายที่จัดขึ้นเพื่อให้นักแสวงบุญ หรือผู้ที่มีความศรัทธาได้ร่วมและเลือกดำเนินกิจกรรมงานบุญเพื่อเสริมสิริมงคลให้กับตนเองได้อย่าง หลากหลาย ในหัวข้อนี้จะสะท้อนความเห็นของผู้มาแสวงบุญเกี่ยวกับกิจกรรมที่จัดขึ้นโดยจำแนกตาม รายด้านตามตารางที่ 4.3 พร้อมกันนี้ ผู้วิจัย จะได้ชี้ให้เห็นถึงคุณค่าอันเป็นอัตลักษณ์ของกิจกรรมที่มี อิทธิพลต่อความคิดเห็นของผู้มาแสวงบุญ เพื่อที่จะสืบสานกิจกรรมที่มีคุณค่าเหล่านี้ให้มีความยั่งยืนคู่ กับการประเพณีนมัสการรอยพระบาทฯ ต่อไป ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

ตารางที่ 4.3 แสดงจำนวนร้อยละ ค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานของกลุ่มตัวอย่างผู้मानมัสการรอยพระ
 พุทธบาทเขาคิชฌกูฏจำแนกตามความคิดเห็นเกี่ยวกับกิจกรรมที่จัดขึ้น (n = 815)

ความคิดเห็น	ร้อยละ				x̄	SD	การแปล ความหมาย	ลำดับ ที่
	เห็น ด้วย	ค่อนข้าง เห็นด้วย	ค่อนข้าง ไม่เห็น ด้วย	ไม่เห็น ด้วย				
1. การจัดสถานที่สำหรับสักการะ ของท่านพ่อเขียน	57.2	36.8	5.5	0.5	3.51	.625	เห็นด้วย	1
2. การสถานที่สำหรับสักการะของ ท่านพ่อนั่ง	56.7	36.7	5.8	0.9	3.49	.646	ค่อนข้างเห็นด้วย	2
3. การจัดลานพระพุทธรบาท	57.0	36.7	4.1	2.2	3.49	.681	ค่อนข้างเห็นด้วย	2
4. การจัดลานพระสิวลี	55.0	38.8	5.4	0.7	3.48	.634	ค่อนข้างเห็นด้วย	3
5. การจัดบูชาพระมาลัย	55.4	38.0	4.8	1.8	3.47	.675	ค่อนข้างเห็นด้วย	4
6. การจัดบูชาเนินพระเมตตา	54.7	39.2	3.9	2.1	3.47	.673	ค่อนข้างเห็นด้วย	4
7. การจัดประตูดุสสวรรค์	54.3	38.9	4.5	2.2	3.45	.687	ค่อนข้างเห็นด้วย	5
8. การทอดผ้าป่าลอยฟ้า	44.5	43.5	9.1	1.8	3.44	.429	ค่อนข้างเห็นด้วย	6
9. การประพรมน้ำพระพุทธรมนต์	51.9	39.9	5.5	2.7	3.41	.720	ค่อนข้างเห็นด้วย	7
10. การจัดลานพระอินทร์	46.1	46.8	5.2	2.0	3.37	.674	ค่อนข้างเห็นด้วย	8
11. การทอดผ้าป่าเพื่อการศึกษา	45.1	47.5	5.4	2.0	3.36	.678	ค่อนข้างเห็นด้วย	9
12. การจัดจำหน่ายวัดถุมงคล	48.3	40.8	9.2	1.7	3.36	.722	ค่อนข้างเห็นด้วย	9
13. การจัดกิจกรรมใส่บาตรพระ ประจำวัน	46.9	44.0	7.1	2.0	3.36	.701	ค่อนข้างเห็นด้วย	9
14. การจัดสวนสังฆทาน	44.8	45.3	7.4	2.5	3.33	.718	ค่อนข้างเห็นด้วย	10
15. การจัดตู้รับบริจาค	43.3	46.3	8.8	1.6	3.31	.699	ค่อนข้างเห็นด้วย	11
16. การจัดกองทุนหิน/ทราย	41.7	47.8	9.1	1.4	3.30	.690	ค่อนข้างเห็นด้วย	12
17. การจัดบูชาเทพเจ้าและ สิ่งศักดิ์สิทธิ์อื่น ๆ	44.8	43.2	8.1	3.8	3.29	.773	ค่อนข้างเห็นด้วย	13
18. การจัดบูชาเขตผ้าแดง	39.6	50.6	7.7	2.1	3.28	.695	ค่อนข้างเห็นด้วย	14
19. การจัดนมัสการรอยพระพุทธร บาทจำลอง	44.0	44.6	5.9	5.5	3.27	.805	ค่อนข้างเห็นด้วย	15

ที่มา : (ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์, พรทิวา อาชีวะ, ขวัญศิริ เจริญทรัพย์, อุไรวรรณ วุฒิเกษ และจำลอง แสนเสนาะ,
 2558)

ตารางที่ 4.3 (ต่อ)

ความคิดเห็น	ร้อยละ				\bar{x}	SD	การแปลความหมาย	ลำดับที่
	เห็นด้วย	ค่อนข้างเห็นด้วย	ค่อนข้างไม่เห็นด้วย	ไม่เห็นด้วย				
20. การจัดกิจกรรมแก้ปชง	40.5	45.9	9.7	3.9	3.23	.782	ค่อนข้างเห็นด้วย	16
21. การจัดกิจกรรมเคาะระฆังชีวิต	38.6	45.9	12.1	3.4	3.20	.779	ค่อนข้างเห็นด้วย	17
22. ความเหมาะสมของราคาดอกได้ รูปเทียน	37.8	45.8	12.5	3.8	3.18	.793	ค่อนข้างเห็นด้วย	18
23. ข่าวกการขัดแย้งเรื่องการจัดงาน เขาคิชฌกูฏมีผลต่อความศรัทธา ของท่าน	45.2	22.8	15.8	16.3	2.97	.123	ค่อนข้างเห็นด้วย	19
รวม	47.54	41.99	7.50	2.91	0.15	.844	ค่อนข้างเห็นด้วย	

ที่มา : (ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์, พรทิวา อาชีวะ, ขวัญศิริ เจริญทรัพย์, อุไรวรรณ วุฒิเกษ และจำลอง แสนเสนาะ, 2558)

จากตารางที่ 4.3 พบว่ากลุ่มตัวอย่างที่มาร่วมงานนมัสการรอยพระพุทธรูปเขาคิชฌกูฏ ค่อนข้างเห็นด้วยกับกิจกรรมทางศาสนาที่จัดขึ้นในงานนมัสการรอยพระพุทธรูปโดยภาพรวม แต่เป็นที่น่าสังเกตว่ากลุ่มตัวอย่างจะเห็นด้วยเป็นพิเศษกับการจัดสถานที่สำหรับสักการะของท่านพ่อเขียน อย่างไรก็ตาม เมื่อจำแนกออกตามรายด้าน สามารถอธิบายความเห็นของผู้มาร่วมงานนมัสการรอยพระพุทธรูปต่อกิจกรรมงานที่จัดขึ้น ได้ดังนี้

กลุ่มตัวอย่างที่เห็นด้วยเป็นพิเศษ ในส่วนของกิจกรรมการจัดสถานที่สำหรับสักการะของหลวงพ่อเขียนเนื่องจากหลวงพ่อเขียนถือเป็นปูชนียบุคคล ด้วยความที่ท่านเป็นพระเกจิอาจารย์ที่เปี่ยมด้วยคุณธรรม พัฒนาช่วยเหลือทางสังคม สาธารณประโยชน์ การศึกษา และอื่น ๆ อีกมากมาย (ทรูมูเล็ด ดอท คอม, ม.ป.ป.) ตลอดจนเป็นผู้บุกเบิกพัฒนาทางขึ้นเขาคิชฌกูฏ จนกระทั่งกลายเป็นประเพณีนมัสการรอยพระพุทธรูปในปัจจุบัน จนกระทั่งได้รับการขนานนามว่า เทพเจ้าแห่งเขาคิชฌกูฏ ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว ความศรัทธาที่มีต่อหลวงพ่อเขียนได้ส่งผลให้ผู้มาแสวงบุญที่มานมัสการรอยพระบาทได้ถือโอกาสกราบสักการะหลวงพ่อเขียน สำหรับกรณีของหลวงพ่อนั่งก็เช่นเดียวกันผู้ที่มากราบสักการะหลวงพ่อเขียนถือโอกาสกราบสักการะหลวงพ่อนั่งด้วย

กล่าวกันว่าหลวงพ่อนั่งเป็นอีกหนึ่งสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ผู้มาแสวงบุญบนยอดเขาคิชฌกูฏ จะต้องกราบไหว้สักการะเพื่อขอพรทุกครั้งก่อนที่ไปกราบสักการะรอยพระพุทธรูป เนื่องจากเชื่อกันว่าด้วยบารมีของหลวงพ่อนั่งที่ได้บุกเบิกพัฒนาเขาคิชฌกูฏเรื่อยมาจะดลบันดาลให้ปลอดภัยแคล้วคลาดจากอันตรายทั้งปวง

อีกทั้งหลวงพ่อนั่งยังเป็นพระเกจิอาจารย์ชื่อดังแห่งจันทบุรีที่มีเวทมนต์อาคมแก่กล้า จะเห็นได้จากวัตถุมงคลที่หลวงพ่อดำทำการปลุกเสก ซึ่งศิษยานุศิษย์ในสมัยนั้นมีไว้ครอบครองอันเป็นที่แจ้งประจักษ์กันในยุคนั้น ขณะเดียวกันหลวงพ่อนั่งก็ยังเป็นพระนักพัฒนาแจกเช่นเดียวกับหลวงพ่อเขียนอีกด้วย (แก้วธारा, 2557: 50-51) ความดีงามของหลวงพ่ोजึงส่งผลให้ผู้แสวงบุญแวะเวียนเข้ามาสักการะบูชากันเช่นเดียวกับหลวงพ่อเขียน

ด้านการจัดลานพระพุทธรูป มีผู้แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับกิจกรรมนี้เป็นลำดับถัดมาจากกิจกรรมกราบสักการะหลวงพ่อเขียน กิจกรรมที่ลานพระพุทธรูปในสมัยที่หลวงพ่อเขียนยังมีชีวิตอยู่ ท่านจะเข้ามาบรรยายธรรมในลานพระพุทธรูป ขณะบรรยายธรรมจะใช้ไฟฉายส่องไปที่หินลูกบาตร ซึ่งจะปรากฏเป็นภาพนิมิตมากมาย เช่น พระแก้วมรกตปางตามเสด็จ พระพุทธรูปปางประทานพร บริเวณหินลูกบาตรก็จะมีรอยพระบาทจำลองซึ่งเป็นรอยพระบาทขนาดเล็กอยู่ข้างรอยพระบาทใหญ่ (ปัญญาญรัฐ ศิลาลาย, ละเมียด ควรประสงค์ และวิภาดา เทียงทางธรรม, 2561 : 15) สำหรับในยุคปัจจุบัน พระปลัดพร้อม ถาวโร ได้ทำหน้าที่แทนหลวงพ่อเขียน คือ การบรรยายธรรมที่ลานพระพุทธรูปให้ความรู้แก่ผู้มาแสวงบุญทุกวัน เพียงแต่ไม่มีการฉายภาพอัครธรรมเท่านั้น แต่จะเล่าประวัติและปลุกฝังเรื่องความศรัทธาความเชื่อในการขึ้นมาราบไหว้ เช่น มาเขาคิชฌกูฏอย่างไรให้ประสบความสำเร็จ ต่อด้วยธรรมะของหลวงพ่อเขียนที่ยังคงเก็บไว้ คือ นำธรรมะเข้าสู่บ้าน สร้างวิมานสู่ครัวเรือน อันเป็นธรรมะประจำลานพระพุทธรูปที่ต้องบรรยายช่วงเวลาสองทุ่ม วันละ 2 ชั่วโมงทุกวัน เป็นการให้ความรู้กับประชาชนเพื่อที่จะได้ปรับทิศทางความเชื่อได้อย่างถูกต้อง เพราะคนรุ่นใหม่อาจฟังต่อ ๆ กันมาอาจมีความคลาดเคลื่อนในเรื่องของประเพณี เช่น บางคนไปยึดผ้าแดงว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์บนเขาคิชฌกูฏ ซึ่งการบรรยายธรรมนี้มีคนฟังประมาณ 4,000-5,000 คนต่อรอบ ขณะที่วันเสาร์-อาทิตย์ จะมีคนฟังถึงหลัก 10,000 คน (พระปลัดพร้อม ถาวโร, สัมภาษณ์ 4 พฤษภาคม 2566) นอกจากกิจกรรมบรรยายธรรมที่ดำเนินสืบทอดมาจากรุ่นสู่รุ่นแล้ว บริเวณลานพระพุทธรูปยังมีกิจกรรมทำบุญอื่น ๆ ทั้งในเรื่องของการกราบไหว้บูชารอยบาท การถวายสังฆทาน การพรมน้ำมนต์ เพื่อเป็นการเสริมมงคลให้ชีวิตแก่ผู้มาแสวงบุญ

กิจกรรมการจัดลานพระสิวลี ได้มีผู้ให้ความเห็นในระดับรองลงมาจากลานพระพุทธรูป อันที่จริงลานพระสิวลีถือว่าเป็นจุดเริ่มต้นของการเดินเท้า เนื่องจากเป็นสถานที่จอดรถก่อนเดินเท้าขึ้นสู่ยอดเขาเพื่อไปนมัสการรอยพระบาท ที่มาของพระสิวลีนั้นเกิดจากผู้แสวงบุญได้นิมิตเห็นพระสิวลีมีความสวยงามมาก จึงได้สร้างมาถวายเพื่อเป็นที่สักการะบูชา ถือได้ว่าเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์แห่งหนึ่งบนเขาคิชฌกูฏ (ปัญญาญรัฐ ศิลาลาย, ละเมียด ควรประสงค์ และวิภาดา เทียงทางธรรม, 2561 : 13) และแก้วธारा (2557 : 77) ยังได้กล่าวถึงลานพระสิวลีว่าเป็นจุดพักก่อนเดินเท้าขึ้นเขาเนื่องจากเป็นจุดสิ้นสุดของการเดินทางด้วยรถยนต์ ผู้แสวงบุญสามารถทำกิจกรรมไหว้องค์พระสิวลี พระสาวกผู้เป็นเลิศในลาภสักการะและขอพรได้ตามที่ใจปรารถนา การกราบไหว้บูชาพระแม่ธรณีบีบมวยผมที่เปรียบเสมือนเทพผู้คุ้มครองแผ่นดินให้มีความร่มเย็นสงบสุข เวลาเดินทางก็อธิษฐานพระแม่ธรณีไปด้วยจึงจะพ้นภัยทั้งปวง

การจัดบูชาพระมาลัย เป็นอีกจุดหนึ่งที่มีผู้แสวงบุญได้เข้ามากราบไหว้บูชา ซึ่งจุดดังกล่าวจะมีพระสงฆ์ประพรมน้ำมนต์ให้กับผู้แสวงบุญ โดยมีผู้ให้ความเห็นในกิจกรรมนี้อยู่ในระดับที่ใกล้เคียงกับกิจกรรมที่ลานพระสิวลี ส่วนความเห็นต่อกิจกรรมที่อยู่ในระดับเดียวกับการจัดบูชาพระมาลัย คือ การจัดบูชา

เนินพระเมตตา (ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์, พรทิวา อาชีวะ, ขวัญศิริ เจริญทรัพย์, อุไรวรรณ วุฒิเกษ และจำลอง แสงเสนาะ, 2558 : 36) ที่มาของเนินพระเมตตา ซึ่งเดิมชื่อว่าเนินตูดโค้ง เพราะว่าเมื่อทุกคนเดินมาถึงจุดนี้จะเหนื่อยและเมื่อหายเหนื่อยแล้วก็เดินต่อ ผู้ที่เดินตามหลังจะเห็นกันคนเดินข้างหน้า จึงเรียกเนินนี้กันว่าเนินตูดโค้ง ต่อมาภายหลังได้มีการพิจารณาให้เป็นสถานที่พักระหว่างการเดินทางจึงได้ตั้งชื่อใหม่ตามนิมิตของหลวงตาเทพ กิจกรรมเดิมจะมีเพียงพระพรมน้ำมนต์โดยมีหลวงตาเทพท่านเป็นพระที่บวชตอนอายุมากแล้ว แต่ปฏิบัติบำเพ็ญความเพียรบนเขาแห่งนี้ท่านได้ปรารภว่าเวลานั่งเจริญจิตภาวนาจะนิมิตเห็นพระพุทธรูปเมตตา จึงได้เสนอให้ตั้งชื่อสถานที่นี้ว่า เนินพระเมตตา ปัจจุบันนี้ได้มีการสร้างพระพุทธรูปเมตตาไว้ให้สักการบูชา จึงถือได้ว่าเนินพระเมตตานอกจากจะเป็นที่พักเหนื่อยสำหรับผู้แสวงบุญแล้วระหว่างการพักผ่อนก็ยังมียุทธกรรมเกี่ยวกับการสร้างความศรัทธาในเชิงศาสนาทั้งในเรื่องของการประพรมน้ำมนต์ การกราบสักการะพระพุทธรูปเมตตา เป็นต้น นอกจากนี้ความเห็นเกี่ยวกับกิจกรรมที่กล่าวมาข้างต้นแล้ว ประตุสุวรรณค์ถือเป็นกิจกรรมที่มีผู้ให้ความเห็นในระดับรองลงมาจากกิจกรรมทั้งหมด เมื่อออกจากรอยเสือใหญ่จะต้องเดินผ่านช่องแคบตรงบริเวณนั้น ซึ่งจะมีพระปฏิมากร พระพุทธรูป พระป่าเลไลย์ ซึ่งเป็นพระประจำวันของผู้ที่เกิดวันพุทธรูปตอนกลางคืน อยู่ได้เพลิงหินและจะมีช่องแคบ ๆ จะมีบันไดอยู่ตรงนั้นเรียกว่าประตุสุวรรณค์เมื่อสาธุชนผู้แสวงบุญกราบไหว้เสร็จแล้วก็ให้ตั้งจิตตั้งใจทำกาย วาจา ใจ ให้บริสุทธิ์เพื่อจะได้ขึ้นไปกราบไหว้รอยพระบาทต่อไป (ปัญญาณัฐ ศิลาลาย, ละเมียด ควรประสงค์ และวิภาดา เทียงทางธรรม, 2561 : 14)

ประตุสุวรรณค์เป็นจุดสำคัญที่บ่งบอกว่า ใกล้จะถึงสุวรรณค์บนดินนั้นคือ “รอยพระพุทธรูปบาท” บริเวณประตุสุวรรณค์ยังเป็นທີ່ประดิษฐานรูปปั้นพระพรหม ซึ่งผู้แสวงบุญมักจะขอพรท่านเพื่อช่วยเบิกทางให้ไปถึงสุวรรณค์ และบอกกล่าวเทวดาที่สถิตรักษาสิ่งศักดิ์สิทธิ์อยู่บริเวณดังกล่าวเพื่อให้เหล่าเทวดาทั้งหลายช่วยเปิดทางและอนุโมทนาบุญคุณคุ้มครองผู้ที่จะขึ้นไปกราบไหว้รอยพระพุทธรูปบาท และบริเวณประตุสุวรรณค์จะเป็นจุดพักเหนื่อย มีน้ำชาบริการแก่กระหาย มีจุดถวายสังฆทานสำหรับผู้มีจิตศรัทธาในการร่วมกระบวนกรงานบุญ (แก้วธารา, 2557 : 82)

นอกจากนี้ยังมีกิจกรรมอื่น ๆ ซึ่งโดยส่วนใหญ่แล้ว จะเป็นกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับกระบวนกรงานบุญ การบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์และอื่น ๆ เพื่อเสริมความเป็นสิริมงคลให้กับชีวิต ซึ่งมีผู้ให้ความคิดเห็นอยู่ในระดับที่ค่อนข้างเห็นด้วยโดยมีค่าเฉลี่ยที่ไม่มีความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญมากนัก เช่น การทอดผ้าป่าลอยฟ้า การประพรมน้ำพระพุทธรูปมนต์การจัดลานพระอินทร์ การทอดผ้าป่าเพื่อการศึกษา การจัดจำหน่ายวัตถุมงคล การจัดกิจกรรมใส่บาตรพระประจำวัน การจัดถวายสังฆทาน การจัดตู้รับบริจาค การจัดกองทุนหิน/ทราย การจัดบูชาเทพเจ้าและสิ่งศักดิ์สิทธิ์อื่น ๆ การบูชาเขตผ้าแดง การนมัสการรอยพระพุทธรูปบาทจำลอง กิจกรรมแก้ปีชง เคาะระฆังชีวิต ฯลฯ เป็นต้น

4.2.3 งานประเพณีนมัสการรอยพระพุทธรูปบาทฯ ได้จัดให้มีบริการในด้านต่าง ๆ เพื่ออำนวยความสะดวกให้กับผู้มาแสวงบุญ โดยจะชี้ให้เห็นถึงความพึงพอใจและเสียงสะท้อนจากผู้มาแสวงบุญ รวมถึงแนวทางในการแก้ไขในปัจจุบันที่ได้ดำเนินการไปแล้ว ทั้งนี้เพื่อให้เกิดความยั่งยืนของงานนมัสการรอยพระพุทธรูปบาทฯ สามารถจำแนกความคิดเห็นออกเป็นรายด้าน ดังมีรายละเอียดตามตารางที่ 4.4 หลังจากนั้นจะแสดงให้เห็นถึงเสียงสะท้อนของผู้มาแสวงบุญในด้านการบริการในขณะนั้น สุดท้ายแล้วจะชี้ให้เห็นถึงแนวทางการแก้ไขในปัจจุบันเพื่อให้เกิดความยั่งยืนของงานงานประเพณีนมัสการรอยพระพุทธรูปบาทฯ ดังนี้

ตารางที่ 4.4 แสดงจำนวนร้อยละ ค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานของกลุ่มตัวอย่างผู้มีส่วนการรอยพระพุทธรูปบาท
เขาศิขณภูฏาจำแนกตามความพึงพอใจในการบริการ (n = 816)

ความพึงพอใจ	ร้อยละ				\bar{x}	SD	การแปล ความหมาย	ลำดับ ที่
	พอใจ มาก	พอใจ ค่อนข้าง มาก	พอใจ ค่อนข้าง น้อย	พอใจ น้อย				
1. การจัดจุดชมวิว	34.2	34.3	25.5	6.0	2.97	.915	พอใจค่อนข้างมาก	1
2. การจำหน่ายวาน 108 และน้ำมัน สมุนไพร	27.7	44.0	24.8	3.5	2.96	.817	พอใจค่อนข้างมาก	2
3. การจัดจำหน่ายของที่ระลึก	28.4	38.1	29.5	4.1	2.91	.856	พอใจค่อนข้างมาก	3
4. ความชัดเจนของป้ายบอกทาง	27.6	36.9	30.5	5.0	2.87	.875	พอใจค่อนข้างมาก	4
5. การบริการที่พักสำหรับผู้มา ปฏิบัติธรรม	29.1	37.3	21.8	11.8	2.84	.977	พอใจค่อนข้างมาก	5
6. จุดรับแลกเงินที่เหมาะสม	26.7	34.2	33.7	5.4	2.82	.889	พอใจค่อนข้างมาก	6
7. กิริยามารยาทของผู้ให้บริการ	25.7	35.2	32.1	6.9	2.80	.903	พอใจค่อนข้างมาก	7
8. การจัดที่นั่งพักระหว่างทางเดิน ขึ้น-ลงเขา	26.6	33.3	32.6	7.5	2.79	.921	พอใจค่อนข้างมาก	8
9. ความปลอดภัยในการเดินทาง ขึ้น-ลงเขา	24.8	34.5	34.8	5.9	2.78	.926	พอใจค่อนข้างมาก	9
10. การจัดบริการสระเหรียญ	26.6	32.6	33.1	7.7	2.78	.926	พอใจค่อนข้างมาก	9
11. ความเพียงพอของที่ทิ้งขยะ	26.4	29.9	37.5	6.1	2.77	.911	พอใจค่อนข้างมาก	10
12. การจัดบริการไม้เท้า	26.7	32.1	30.8	10.4	2.75	.974	พอใจค่อนข้างมาก	11
13. ความเหมาะสมของราคาอาหาร และเครื่องดื่ม	25.7	30.5	34.0	9.7	2.72	.954	พอใจค่อนข้างมาก	12
14. การรักษาพยาบาล	24.9	26.5	8.9	8.9	2.67	.947	พอใจค่อนข้างมาก	13
15. การบริการน้ำดื่ม	23.9	25.0	6.1	6.1	2.67	.908	พอใจค่อนข้างมาก	13
16. ห้องน้ำ ห้องสุขา	26.0	24.5	10.4	10.4	2.66	.976	พอใจค่อนข้างมาก	14
17. การบริการรถรับ-ส่งขึ้นลงเขา	24.3	26.3	12.4	12.4	2.63	.984	พอใจค่อนข้างมาก	15
รวม	26.78	32.66	33.02	7.52	2.78	.921	พอใจค่อนข้างมาก	

สภสกรของมหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี

ที่มา : (ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์, พรทิวา อาชีวะ, ขวัญศิริ เจริญทรัพย์, อุไรวรรณ วุฒิเกษ และจำลอง แสนเสนาะ,
2558)

จากตารางที่ 4.4 พบว่ากลุ่มตัวอย่างที่มีมาร่วมงานนมัสการรอยพระพุทธรูปเขาภิษณภูมิ ค่อนข้างพึงพอใจในการบริการต่าง ๆ เกี่ยวกับงานนมัสการรอยพระพุทธรูปทั้งในภาพรวมและในรายกิจกรรม อยู่ในระดับค่อนข้างมาก อย่างไรก็ตามเมื่อแยกเป็นรายด้านตามลำดับที่ พบว่าความคิดเห็นของประชาชน ที่มีต่อการจัดจุดชมวิวก่อน การจัดทำหน่วยว่าน 108 และน้ำมันสมุนไพร การจัดจำหน่ายของที่ระลึก ความชัดเจนของป้ายบอกทาง และการบริการของผู้มาปฏิบัติธรรม จะอยู่ในลำดับที่ 1, 2, 3, 4 และ 5 ตามลำดับ แต่โดยภาพรวมแล้วไม่ได้มีความแตกต่างกันมากนัก สำหรับบริการด้านอื่น ๆ ที่ได้มีการวิเคราะห์ไว้โดยใช้ ข้อมูลจากแบบสอบถามเพิ่มเติมที่ควรได้รับการพัฒนายกระดับด้านการบริการให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น ดังนี้

ความคิดเห็นเรื่องรถบริการ ประเด็นความเห็นแม้ว่าจะอยู่ในลำดับท้าย ๆ แต่ก็สามารถสะท้อน ปัญหาในด้านการบริการสมควรได้รับการปรับปรุง คือ ด้านรถบริการที่มีน้อย ด้านราคาสินค้าที่ขายบนเขาภิษณภูมิ พบว่ามีเสียงสะท้อนเกี่ยวกับสินค้าราคาแพงซึ่งราคาสินค้าไม่มีราคากลางขึ้นอยู่กับพ่อค้าแม่ค้า เป็นผู้กำหนดราคา ส่วนทางด้านการจัดระเบียบขึ้น-ลงทางเดินเท้าพบประเด็นปัญหาโดยเฉพาะในวันหยุดเสาร์-อาทิตย์ หรือวันหยุดราชการ เนื่องจากมีผู้มาแสวงบุญอย่างหนาแน่น ดังมีเสียงสะท้อนจากผู้แสวงบุญว่า “ศรัทธาคงเพราะคนเบียดจนไม่ได้ขึ้นสักการะ... ทางขึ้นและทางลงสลับกันไปหมด... ควรทำที่กั้นเพื่อป้องกันคนสั่นตาดันเสีย” ด้านอภัยการให้บริการของผู้ที่ทำงานมีเสียงสะท้อนถึงพฤติกรรมที่เกี่ยวกับมารยาทในการให้บริการ สำหรับประเด็นเกี่ยวกับห้องน้ำระหว่างทางขึ้น-ลงเขาภิษณภูมิ มีเสียงสะท้อนเกี่ยวกับเรื่องความสะอาด เป็นต้น (ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์, พรทิวา อาชีวะ, ชวัญศิริ เจริญทรัพย์, อุไรวรรณ วุฒิเกษ และจำลอง แสนเสนาะ : 2558 : 37-38)

ประเด็นความเห็นที่กล่าวมาข้างต้น เป็นความเห็นที่เกิดจากการสำรวจในช่วงปี พ.ศ. 2558 เสียงสะท้อนในบางประเด็นปัจจุบันได้รับการยกเลิก เช่น การขายของบนเขาภิษณภูมิของชาวบ้าน ได้ถูกยกเลิกไปแล้วตั้งแต่ปี พ.ศ. 2560 เนื่องจากเกิดปัญหาการทะเลาะเบาะแว้งกัน แต่ได้จัดให้มีการขายของประเภทอาหารสะดวกทานเท่านั้น แต่ผู้ที่จะเข้ามาขายจะต้องเข้ากระบวนการประมูลกับอุทยานฯ เพื่อให้ได้สิทธิ์ในการขาย ส่วนด้านราคานั้นอาจจะแพงกว่าปกติโดยทั่วไปที่ขายกันด้านล่างเนื่องจากต้องมีต้นทุนในการขนย้ายวัสดุติดและอื่น ๆ ขึ้นไปบนเขา ซึ่งผู้แสวงบุญส่วนใหญ่ยอมรับในราคาที่กำหนดไม่มีประเด็นปัญหาแต่อย่างใด (ลิขิต สุธาโภชน์, สัมภาษณ์ 15 พฤษภาคม 2566)

ส่วนประเด็นเกี่ยวกับบริการที่มีน้อย (ปี 2558) ปัจจุบัน (ปี 2566) พบว่าคณะกรรมการบริหารคิ่วรตซึ่งขึ้นตรงกับวัดปึกซึ่งมีคิ่วรตทั้งหมด 100 กว่าคิ่ว รวมทั้งวัดกะทิงก็ประมาณ 150-170 คิ่ว ซึ่งเพียงพอต่อการให้บริการ (พระปลัดพร้อม ถาวร, สัมภาษณ์ 4 พฤษภาคม 2566)

สำหรับทางขึ้นลงปัจจุบันได้รับการปรับปรุงระเบียบทางเดินเท้าให้กว้างขึ้น รวมถึงขึ้น-ลงทางเดินช้าย-ขวาให้ชัดเจนเพื่อป้องกันความสับสนในการเดินทางขึ้น-ลง ตลอดจนปรับปรุงพื้นทางเดินด้วยการใช้ตัวหนอนหรือไม้ตลอดจนปรับปรุงสะพานไม้ที่จุดชมวิวก่อน เพื่อให้การเดินทางมีความสะดวกมากขึ้น ยังมีเสียงสะท้อนเกี่ยวกับปัญหาเรื่องความสะอาดของห้องน้ำ (ปี 2558) ในยุคปัจจุบัน (ปี 2566) ได้รับการแก้ไขด้วยการจ้าง

ผู้ดูแลห้องน้ำเป็นการเฉพาะ ซึ่งเป็นการดูแลรักษาความสะอาดตลอดทั้งวัน วันละ 3 ครั้ง เช้า เที่ยง และเย็น เป็นเวลา 60 วันจนสิ้นสุดเทศกาลงานประเพณีนมัสการ (ลิขิต สุธาโกชน, สัมภาษณ์ 15 พฤษภาคม 2566)

กล่าวโดยสรุปแล้ว ความคิดเห็นของประชาชนที่มีผลต่อความยั่งยืนงานประเพณีนมัสการ รอยพระพุทธรูปฯ พบว่ามีประเด็นต่าง ๆ ที่สำคัญ คือ เป้าหมายการมาร่วมงานฯ ทศนคติที่มีต่องาน และความพึงพอใจในบริการของงานฯ เป้าหมายของการร่วมงานเริ่มตั้งแต่เป้าหมายของการเดินทางของ ผู้มาแสวงบุญจะมีเป้าหมายหลัก คือ การมางานนมัสการรอยพระพุทธรูปฯ มีความศรัทธาในหลวงพ่เขียน การมาขอพรเพื่อความสำเร็จในสิ่งที่ปรารถนา ส่วนทศนคติที่มีต่องานฯ โดยภาพรวมของกิจกรรมที่จัดทำขึ้น ประชาชนค่อนข้างเห็นด้วย โดยเฉพาะการจัดที่สักการะหลวงพ่เขียน ส่วนกิจกรรมอื่น ๆ นั้นเป็น กิจกรรมที่สอดคล้องกับคตินิยมของชาวพุทธอยู่แล้ว จึงได้รับการยอมรับจากผู้มาแสวงบุญเป็นส่วนใหญ่ สำหรับความพึงพอใจในบริการของงานฯ พบว่าประชาชนมีความพึงพอใจอยู่ในระดับค่อนข้างมาก อย่างไรก็ตามก็ติชมะผู้จัดงานได้ดำเนินการแก้ไขปัญหาที่เคยเกิดขึ้นและปรับปรุงด้านการบริการเพื่ออำนวยความสะดวกให้กับผู้มาแสวงบุญได้อย่างทั่วถึง ส่วนประเด็นด้านการบริหารจัดการความคิดเห็นอยู่ในระดับที่ค่อนข้างเห็นด้วย กระนั้นก็ตามคณะผู้จัดงานก็ได้แก้ไขและปรับปรุงประเด็นต่าง ๆ เพื่อรองรับผู้มาแสวงบุญ ให้ได้รับความสะดวกสบายเพิ่มขึ้น ตลอดจนประชาสัมพันธ์เพื่อให้เกิดความเข้าใจในประเด็นต่าง ๆ อย่างทั่วถึง ท้ายที่สุดประเด็นข้อคิดเห็นต่าง ๆ ที่กล่าวมาแล้วนั้น ได้ส่งผลให้มีการแก้ไขและปรับปรุงในหลากหลาย ประเด็นด้วยกัน อันจะนำไปสู่ความยั่งยืนของงานประเพณีนมัสการรอยพระพุทธรูปฯ ต่อไป

4.3 ปัจจัยด้านพฤติกรรมของประชาชนที่มาร่วมงานที่มีผลต่อการพัฒนาความยั่งยืนในประเพณี งานนมัสการรอยพระพุทธรูปเขาชีเมี่ยง จังหวัดจันทบุรี

ในหัวข้อวิจัยนี้ ผู้วิจัยจะชี้ให้เห็นถึงปัจจัยด้านพฤติกรรมของประชาชนที่มาร่วมงานที่มีผลต่อการพัฒนาความยั่งยืน โดยใช้ข้อมูลจากการสำรวจความคิดเห็นของประชาชนที่มาร่วมงานนมัสการ รอยพระพุทธรูปฯ และข้อมูลจากการสัมภาษณ์ของผู้ให้ข้อมูลหลักในส่วนที่เกี่ยวข้องกับรูปแบบ พฤติกรรมในด้านต่าง ๆ ของผู้มาแสวงบุญ ได้แก่ ภูมิสำเนาของผู้มาแสวงบุญ จำนวนของผู้แสวงบุญที่มา เกี่ยวข้องในแต่ละปี และรูปแบบการเดินทางของผู้แสวงบุญ ดังมีรายละเอียดตามหัวข้อต่อไปนี้

4.3.1 ในหัวข้อนี้ เป็นการสำรวจความคิดเห็นในเชิงพฤติกรรมของประชาชนที่มางานประเพณี นมัสการรอยพระบาท โดยจะชี้ให้เห็นถึงผู้แสวงบุญจากทั่วภูมิภาคของประเทศไทย ซึ่งสามารถจำแนก ภูมิสำเนาของผู้แสวงบุญออกเป็นรายภาคตามตารางที่ 4.5 นอกจากนี้ในปัจจุบันยังพบว่ามียุวกท่องเที่ยว จากต่างประเทศเข้ามางานนมัสการอีกด้วย ดังที่แสดงไว้ในตาราง 4.5 แต่ไม่ได้รับุญจำนวนของกลุ่มตัวอย่าง มีรายละเอียดดังนี้

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี

ตารางที่ 4.5 ร้อยละของกลุ่มตัวอย่างจำแนกตามภูมิภาค (n = 400)

ภูมิภาค	จำนวน	ร้อยละ
ภาคเหนือ	43	10.8
ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	89	22.3
ภาคกลาง	89	22.3
ภาคตะวันออก	154	38.5
ภาคตะวันตก	7	1.8
ภาคใต้	18	4.5
สปป. ลาว	ไม่ระบุจำนวน	-
กัมพูชา	ไม่ระบุจำนวน	-
จีน	ไม่ระบุจำนวน	-
รวม	400	100.0

ที่มา : (วิชญ์ฐนีย์ ดิษฐประณีต, ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์, จุฑามาศ ชูสุวรรณ และอัศวิน แก้วพิทักษ์, 2563)

จากตารางที่ 4.5 พบว่ากลุ่มตัวอย่างที่มาร่วมงานนมัสการรอยพระพุทธรูปเขาศิขณภู อยู่ใ ภาคตะวันออก มีสัดส่วนมากที่สุด ร้อยละ 38.5 รองลงมาคือจากภาคกลางและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยมีสัดส่วนที่เท่ากัน ร้อยละ 22.3 และที่มีสัดส่วนน้อยที่สุดคือมาจากภาคใต้และภาคตะวันตก คิดเป็น ร้อยละ 4.5 และ 1.8 ตามลำดับ

อย่างไรก็ตามเมื่อวิเคราะห์ภูมิภาคตามรายภาคแล้ว เห็นได้ว่าสัดส่วนของผู้มาแสวงบุญจาก ภาคตะวันออก ร้อยละ 38.5 จากภาคกลางและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ร้อยละ 22.3 สัดส่วนตาม ภูมิภาคดังกล่าวนี้สามารถวิเคราะห์เปรียบเทียบมิติในเชิงพื้นที่กับสัดส่วนของผู้แสวงบุญ สำหรับสัดส่วน ในภาคตะวันออกที่มีจำนวนมากนั้น เนื่องจากเขาศิขณภูอยู่ในพื้นที่ของภาคตะวันออก คือ จังหวัดจันทบุรี จึงมีความสะดวกในเรื่องของมิติเชิงพื้นที่ใช้เวลาเดินทางไม่มาก ขณะที่ภาคกลาง และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ อาจต้องใช้เวลาในการเดินทางเพิ่มขึ้น สัดส่วนของผู้แสวงบุญจึงได้ลดลงเป็นลำดับ ขณะเดียวกันภาคเหนือ และภาคใต้นั้น เนื่องจากมิติด้านระยะทางที่มากกว่าภูมิภาคที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ซึ่งมีผลต่อระยะเวลา เดินทางท่องเที่ยวที่มากขึ้น จึงอาจมีผลต่อสัดส่วนที่น้อยลงของผู้มาแสวงบุญ

นอกจากผู้แสวงบุญภายในประเทศแล้ว จากการสำรวจพื้นที่โดยผู้วิจัยเมื่อวันที่ 21 มีนาคม 2566 พบว่ามีนักท่องเที่ยวจากสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว (สปป. ลาว) ซึ่งจากคำบอกเล่า จากผู้แสวงบุญท่านหนึ่งได้ให้ข้อมูลกับผู้วิจัยเกี่ยวกับการเดินทางมางานประเพณีนมัสการรอยพระพุทธรูปฯ ในครั้งนี้ว่าพวกเขาเดินทางมาจากแขวงสะหวันนะเขต ประเทศ สปป. ลาว รูปแบบการเดินทางมาในรูปแบบ กรู๊ปทัวร์รวมแผนการเดินทางและท่องเที่ยวเป็นเวลา 5 วัน มากันทั้งหมดเป็นจำนวน 50 คน เมื่อผู้วิจัย

ได้สอบถามถึงการเดินทางมาในครั้งนี้ ผู้แสวงบุญท่านนี้บอกว่า มางานประเพณีนมัสการรอยพระพุทธรูปบาทา ครั้งนี้เป็นครั้งแรกและถ้ามีโอกาสสอยากจะมาเที่ยวอีก (ผู้ไม่ประสงค์ออกนาม, สัมภาษณ์ 21 มีนาคม 2566)

นอกจากผู้แสวงบุญจาก สปป. ลาวแล้ว ในปีนี้ (2566) ยังมีผู้แสวงบุญจากประเทศกัมพูชา โดย ข้อมูลจากคำบอกเล่าของผู้ให้ข้อมูลหลักได้กล่าวถึงผู้แสวงบุญชาวกัมพูชาในลักษณะที่ว่า “กัมพูชาเปิด ประเทศแล้ว แต่ยังไม่ถึงกับจัดทัวร์นะ บางคนเป็นเต้าแก่ บางคนเป็นนักธุรกิจ ไม่ใช่ศาสนา ไม่ใช่คนรับจ้าง ทั่วไป เห็นการใช้เงินแล้วเป็นคนมีดั่งค์” ขณะเดียวกัน พบว่าผู้แสวงบุญจากกัมพูชาเหล่านี้ทำบุญกันไม่กลัวเลย คว้าเงินทำอย่างเดียว แล้วผู้จัดงานมีโฆษณาที่สามารถพูดภาษากัมพูชาได้ทำให้ง่ายต่อการสื่อสาร ซึ่งใน ประเทศกัมพูชามีความศรัทธากันมากและยังบอกอีกว่าได้ยินข่าวงานประเพณีงานนมัสการรอยพระพุทธรูปบาท เขาศิขณภูมมานานแล้ว อยากมาเที่ยวแต่ว่าเมื่อก่อนเข้าออกประเทศลำบาก ซึ่งตอนนี้การเข้าออกง่ายขึ้น จึงเข้ามาเที่ยวกันเยอะ (พระปลัดพร้อม ถาวร, สัมภาษณ์ 4 พฤษภาคม 2566)

นอกจากนี้ยังมีนักท่องเที่ยวชาวจีนโดยคำบอกเล่าของผู้ให้ข้อมูลหลักที่ดูแลเขตผ้าแดง ซึ่งนักท่องเที่ยว ชาวจีนที่เข้ามาท่องเที่ยวบนเขาศิขณภูมิลักษณะเชิงพฤติกรรมในด้านลบเป็นส่วนใหญ่ดังคำบอกเล่าที่ว่า “ตอนนี้มีปัญหาคือคนจีนจะเอาผ้าแดงมาหลอกขายพรรคพวกเดียวกัน” ขณะเดียวกัน นักท่องเที่ยวจีน เหล่านี้จะมาเหมาผ้าแดงครั้ง 300-400 ผืน จากผู้ดูแลเขตผ้าแดงซึ่งไม่ทราบเป้าหมายที่เด่นชัดของการ เหมาผ้าแดงจำนวนมากเช่นนี้ (ลิขิต สุธาโกชน, สัมภาษณ์ 15 พฤษภาคม 2566)

4.3.2 ในหัวข้อนี้เป็นการสำรวจความคิดเห็นของประชาชน เพื่อชี้ให้เห็นถึงความถี่ของการมา งานซ้ำในแต่ละปี โดยการจำแนกออกเป็นจำนวนครั้งของการมาซ้ำ ดังมีรายละเอียดตามตาราง 4.6 ดังนี้

ตารางที่ 4.6 ร้อยละของกลุ่มตัวอย่างจำแนกตามที่เคยมาเที่ยวในจังหวัดจันทบุรี (n = 400)

จำนวนครั้งที่มา	จำนวน	ร้อยละ
ไม่เคย	79	19.8
เคย 1 ครั้ง	55	13.8
เคย 2 ครั้ง	56	14.0
เคย 3 ครั้ง	44	11.0
เคยมากกว่า 3 ครั้ง	166	41.5
รวม	400	100.0

ที่มา : (วิชนรัตน์ ดิษฐประณีต, ชัยยนต์ ประดิษฐศิลป์, จุฑามาศ ชูสุวรรณ และอัศวิน แก้วพิทักษ์, 2563)

จากตารางที่ 4.6 พบว่ากลุ่มตัวอย่างที่เคยมาท่องเที่ยวในจังหวัดจันทบุรีนั้น ร้อยละ 41.5 เคยมาแล้วมากกว่า 3 ครั้ง ในขณะที่ผู้ที่ยังไม่เคยมาเลยหรือมาร่วมงานครั้งแรกคิดเป็นร้อยละ 19.8

อย่างไรก็ตามเมื่อวิเคราะห์ถึงจำนวนครั้งในการมางานนมัสการที่มีสัดส่วนจำนวนครั้งมากกว่า 1 ครั้ง 2 ครั้ง หรือ 3 ครั้ง จากสัดส่วนผู้แสวงบุญที่เดินทางมากกว่า 1 ครั้งนั้นสามารถนำมาวิเคราะห์เชิงพฤติกรรมในเชิงความรู้สึกที่เป็นความผูกพันของผู้แสวงบุญกับงานนมัสการนี้ ส่งผลให้ผู้แสวงบุญเมื่อกลับไปแล้วและเมื่อถึงเทศกาลงานประเพณีนมัสการงานรอยพระพุทธรูปฯ อีกครั้งในแต่ละปี ด้วยความศรัทธาและความผูกพันจึงส่งผลให้ผู้แสวงบุญเหล่านี้เดินทางมาท่องเที่ยวอีก ซึ่งพบว่าสัดส่วนของผู้ที่เคยเดินทางมากกว่า 3 ครั้ง นั้นมีมากที่สุดถึงร้อยละ 41.5 สะท้อนให้เห็นถึงพฤติกรรมเชิงความผูกพันของผู้ที่มาแสวงบุญได้มากกว่าสัดส่วนอื่น ๆ อาจกล่าวได้ว่าพฤติกรรมเชิงความผูกพันของผู้ที่มางานเขาคิชฌกูฏนี้ถือว่าเป็นปัจจัยที่สำคัญต่อการสร้างความยั่งยืนของงานประเพณีนมัสการงานรอยพระพุทธรูปฯ

นอกเหนือจากกลุ่มตัวอย่างที่ผู้วิจัยได้สะท้อนให้เห็นถึงความผูกพันที่เกิดขึ้นแล้ว เพื่อยืนยันผลการสำรวจความคิดเห็น ผู้วิจัยได้สำรวจพื้นที่เมื่อวันที่ 21 มีนาคม 2566 ได้พบกับกลุ่มผู้แสวงบุญที่เดินทางมาจากอำเภอวังน้ำเขียว จังหวัดนครราชสีมา จากการสนทนาร่วมกันได้ทราบว่าผู้แสวงบุญกลุ่มนี้มางานประเพณีนมัสการรอยพระพุทธรูปฯ ครั้งนี้เป็นครั้งที่ 4 แล้ว และหากมีโอกาสก็จะมาอีก กรณีดังกล่าวนี้ถือเป็นข้อมูลเชิงประจักษ์ที่สะท้อนถึงพฤติกรรมเชิงความผูกพันที่มีต่องานประเพณีนมัสการรอยพระพุทธรูปฯ ที่สามารถพัฒนาไปสู่ความยั่งยืนในอนาคตได้ (ผู้ไม่ประสงค์ออกนาม, สัมภาษณ์ 21 มีนาคม 2566)

4.3.3 ในหัวข้อวิจัยนี้ เป็นการสำรวจความคิดเห็นในเชิงพฤติกรรมของกลุ่มตัวอย่างที่เดินทางมานมัสการรอยพระพุทธรูปฯ โดยจะชี้ให้เห็นถึงรูปแบบของการเดินทางสามารถจำแนกออกเป็นรายด้านดังมีรายละเอียดตามตารางที่ 4.7 ดังนี้

ตารางที่ 4.7 ร้อยละของกลุ่มตัวอย่างจำแนกตามรูปแบบการเดินทางมานมัสการรอยพระพุทธรูปเขาคิชฌกูฏ (n = 814)

รูปแบบ	จำนวน	ร้อยละ
มาคนเดียว	29	3.6
มาเป็นคู่	110	13.5
มาเป็นครอบครัว	486	59.7
มาเป็นหมู่คณะ	183	22.5
หลากหลายรูปแบบ	4	0.5
อื่นๆ	2	0.2
รวม	814	100.0

สภานิติบัญญัติแห่งชาติ

ที่มา : (ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์, พรทิพา อาชีวะ, ขวัญศิริ เจริญทรัพย์, อุไรวรรณ วุฒิเกษ และจำลอง แสนเสนาะ, 2558)

จากตารางที่ 4.7 พบว่ากลุ่มตัวอย่างที่มาร่วมงานนมัสการรอยพระพุทธรูปนั้น มีรูปแบบของการเดินทางส่วนใหญ่มาเป็นครอบครัวคิดเป็นร้อยละ 59.7 รองลงมาเป็นการเดินทางมาเป็นหมู่คณะเป็นร้อยละ 22.5

จากการพิจารณารูปแบบของการมาท่องเที่ยว เห็นได้ว่าลักษณะของการมาเป็นครอบครัวและการมาเป็นหมู่คณะ มีสัดส่วนรวมกันถึงร้อยละ 82.2 จากรูปแบบดังกล่าวสามารถวิเคราะห์ได้ว่าผู้แสวงบุญที่เดินทางมางานนมัสการรอยพระพุทธรูป มีพฤติกรรมความศรัทธาและผูกพันกับงานอยู่ในระดับที่ใกล้เคียงกัน เนื่องจากการเดินทางมาเป็นหมู่คณะนั้น จะต้องมึระบบการจัดการภายในที่ดีและมีเป้าหมายแห่งความศรัทธาที่สอดคล้องกันภายในหมู่คณะ นั่นคือพฤติกรรมรวมหมู่ที่เป็นความผูกพันร่วมกัน ดังกรณีของงานประเพณีนมัสการรอยพระพุทธรูป ซึ่งถือว่าเป็นพิธีกรรมทางศาสนาที่กระตุ้นความเลื่อมใสและศรัทธาร่วมกันภายในกลุ่ม ทั้งนี้รูปแบบของการเดินทางแบบครอบครัว มีผลการสำรวจพฤติกรรมการเดินทางท่องเที่ยวของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย พบว่าการเดินทางท่องเที่ยวกับครอบครัวเพื่อให้ทุกคนมีความสุขร่วมกันเป็นประเด็นที่มีความสำคัญ ซึ่งเกิดจากความชอบและแรงจูงใจของการเดินทางท่องเที่ยวที่สำคัญของคนไทย (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2565 : 3-34)

กล่าวโดยสรุป ปัจจัยด้านพฤติกรรมของประชาชนที่มาร่วมงานที่มีผลต่อความยั่งยืนของงานประเพณีนมัสการรอยพระพุทธรูป แบ่งออกเป็นด้านภูมิสำเนา ความถี่ของการมาร่วมงาน และรูปแบบการเดินทาง ในปัจจัยด้านภูมิสำเนาของประชาชนที่มาร่วมงานสามารถจำแนกตามภูมิสำเนาออกเป็นรายภาคพบว่าภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีสัดส่วนมากที่สุด ขณะเดียวกันในปัจจุบันยังมีผู้แสวงบุญจาก สปป. ลาว กัมพูชา และจีนอีกด้วย ส่วนในด้านความถี่ของการมาร่วมงานของประชาชน พบว่าความถี่ของการมาร่วมงานมีแบบแผนมาขึ้นซ้ำหลายครั้ง กล่าวคือ จำนวนผู้ที่เคยมามากกว่า 3 ครั้ง มีสัดส่วนมากที่สุด สะท้อนให้เห็นถึงพฤติกรรมแห่งความผูกพันที่มีต่องานนมัสการนี้ นอกจากนี้เมื่อพิจารณารูปแบบของการเดินทางพบว่า ประชาชนเดินทางมาเป็นครอบครัวมีสัดส่วนมากที่สุด รองลงมาเป็นรูปแบบของการมาเป็นหมู่คณะ รูปแบบการเดินทางนี้สะท้อนให้เห็นถึงความศรัทธาและความผูกพันร่วมกันที่มีต่องานนมัสการ อย่างไรก็ตาม พฤติกรรมที่ปรากฏดังกล่าวสามารถนำมาเป็นข้อมูลเพื่อการวิเคราะห์และพัฒนาต่อยอดให้เกิดความยั่งยืนในงานประเพณีนมัสการรอยพระพุทธรูปได้ต่อไป

4.4 ปัจจัยด้านสถานการณ์ที่มีผลต่อการพัฒนาความยั่งยืนในประเพณีงานนมัสการรอยพระพุทธรูปเขาชีชมภู จังหวัดจันทบุรี

ในหัวข้อวิจัยนี้ ผู้วิจัยจะชี้ให้เห็นถึงปัจจัยด้านสถานการณ์ที่มีผลต่อการพัฒนาความยั่งยืนประเพณีงานนมัสการรอยพระพุทธรูปเขาชีชมภู เนื่องจากสถานการณ์ที่ไม่แน่นอนบางอย่างอาจส่งผลกระทบต่อความยั่งยืน โดยใช้ข้อมูลจากการสำรวจความคิดเห็นและข้อมูลจากการสัมภาษณ์โดยมีหัวข้อหลักดังนี้

4.4.1 ปัจจัยภายนอกที่มีผลต่อการพัฒนาความยั่งยืน

ผู้วิจัยจะชี้ให้เห็นถึงปัจจัยภายนอกหรือสภาพแวดล้อมภายนอกที่มีผลต่อการพัฒนาความยั่งยืนของงานประเพณีมีสักการรอยพระพุทธรูปต่างๆ เนื่องจากเป็นปัจจัยที่ไม่สามารถคุมได้แต่สามารถส่งผลกระทบต่อการสร้างควมยั่งยืน โดยปัจจัยภายนอกที่ผู้วิจัยจะนำเสนอ คือ สภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจ (Economic Environment) และแนวโน้มทางการแข่งขัน (Competitive Trends) (สถาบันมาตรฐานอังกฤษ, 2564 : 10) โดยมีรายละเอียดของแต่ละปัจจัยดังนี้

สภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจ มีมิติที่หลากหลายตั้งแต่ระดับมหภาคจนถึงระดับจุลภาค ปัจจัยหนึ่งที่มีผลต่อการพัฒนาไปสู่ความยั่งยืนของงานประเพณีมีสักการรอยพระพุทธรูปเขาคิชฌกูฏ คือ ภาวะเศรษฐกิจถดถอย (Recession) ผู้วิจัยจะชี้ให้เห็นว่าผลกระทบจากภาวะเศรษฐกิจถดถอยได้ส่งผลกระทบต่อกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่สามารถเชื่อมโยงผลกระทบต่อการเดินทางท่องเที่ยวของประชาชนได้อย่างไร ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

1. ลักษณะของภาวะเศรษฐกิจถดถอย

เป็นภาวะในช่วงขาลงของวัฏจักรเศรษฐกิจซึ่งสะท้อนผ่านการลดลงของกิจกรรมทางเศรษฐกิจ (A Period of Reduced Economic Activity) โดยมีกิจกรรมทางเศรษฐกิจต่าง ๆ ที่สำคัญ เช่น การลดลงของการผลิต การใช้จ่ายอุปโภคบริโภค การลงทุน การส่งออกสินค้าและบริการ ซึ่งจะนำไปสู่การลดลงของการจ้างงาน เป็นต้น โดยในช่วง 20 ปีที่ผ่านมาประเทศไทยเคยประสบภาวะเศรษฐกิจถดถอย (เชิงเทคนิค) มาแล้วจำนวน 4 ครั้ง ครั้งแรกปี พ.ศ. 2540 ที่เรียกกันว่าวิกฤติต้มยำกุ้ง ครั้งที่ 2 ปี พ.ศ. 2551 เป็นช่วงวิกฤติเศรษฐกิจการเงินโลกหรือวิกฤติแฮมเบอร์เกอร์ในสหรัฐอเมริกา ครั้งที่ 3 ปี พ.ศ. 2556 เกิดจากปัจจัยภายนอกคือเศรษฐกิจโลกซบถและปัจจัยภายในประเทศคือภาวะภัยแล้งที่รุนแรงที่สุดของไทยที่ส่งผลกระทบต่อภาคเกษตรกรรม ครั้งที่ 4 ปี พ.ศ. 2556-2557 เป็นช่วงที่เผชิญกับปัจจัยความไม่แน่นอนทางการเมืองซึ่งส่งผลกระทบต่อการท่องเที่ยว การลงทุน การค้า และการผลิตภาคอุตสาหกรรม (สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2563)

นอกจากนี้ศูนย์พยากรณ์เศรษฐกิจและธุรกิจ มหาวิทยาลัยหอการค้าไทย ได้มีการประเมินผลกระทบจากภาวะเศรษฐกิจโลกถดถอยต่อเศรษฐกิจไทย ในปี พ.ศ. 2565 พบว่าในภาวะเศรษฐกิจถดถอยจะมีผลกระทบต่อธุรกิจขนาดใหญ่ ร้อยละ 66.6 ส่วนธุรกิจขนาดกลางและขนาดเล็กมีกระทบน้อยในสัดส่วนร้อยละ 57.5 และการขึ้นค่าแรงขั้นต่ำมีผลกระทบต่อธุรกิจหรือไม่ ส่วนใหญ่จะตอบว่ามีผลกระทบมาก ร้อยละ 55.4 ในธุรกิจแปรรูปสินค้าเกษตร ค้าส่ง ร้านอาหาร และท่องเที่ยว นั่นหมายถึงหากเกิดภาวะเศรษฐกิจถดถอย (Recession) ผลผลิตหรือรายได้ (GDP) ของประเทศจะลดลง (อย่างน้อย 2 ไตรมาสติดต่อกัน) เกิดอัตราการว่างงานเพิ่มขึ้น (ศูนย์พยากรณ์เศรษฐกิจและธุรกิจ มหาวิทยาลัยหอการค้าไทย, ม.ป.ป.)

2. กรณีของภาวะเศรษฐกิจถดถอย

พบว่าได้นำมาสู่ผลกระทบต่อความต้องการซื้อของผู้บริโภคและการจ้างงานที่ลดลงหรือการว่างงานที่เพิ่มขึ้น (Unemployment) ผลกระทบต่อเนื่องจากการว่างงาน ย่อมส่งผลโดยตรงต่อการท่องเที่ยว

เนื่องจากประชาชนขาดรายได้ และจะส่งผลต่อพฤติกรรมการใช้จ่ายของประชาชน เนื่องจากมีความจำเป็นจะต้องออมเงินเพื่อการใช้จ่ายสำหรับความจำเป็นด้านปัจจัยพื้นฐานมากกว่าการใช้จ่ายด้านการท่องเที่ยว ทำนองเดียวกันหากเกิดภาวะเศรษฐกิจถดถอยขึ้นลงบ่อยครั้ง จะส่งผลกระทบต่อจำนวนนักท่องเที่ยวได้เช่นเดียวกัน โดยจำนวนนักท่องเที่ยวอาจจะลดลงซึ่งจะแปรผันตามภาวะเศรษฐกิจขาลง ดังนั้นผลกระทบที่เกิดขึ้นดังกล่าวหากเกิดขึ้นต่อเนื่องยาวนาน สามารถส่งผลกระทบต่อจำนวนนักท่องเที่ยวหมายถึง การลดลงของผู้มาแสวงบุญในช่วงเทศกาลงานประเพณีมีสการรอยพระพุทธรูปเขาชีเมียงย่อมแปรผันไปตามภาวะเศรษฐกิจเช่นเดียวกัน

3. แนวโน้มทางการแข่งขัน

แนวโน้มด้านการแข่งขันของแหล่งท่องเที่ยว แม้กระทั่งแหล่งท่องเที่ยวเชิงศาสนาในยุคปัจจุบัน พบว่าว่ามีแหล่งท่องเที่ยวใหม่เกิดขึ้นตลอดเวลา หรือมีการปรับปรุงแหล่งท่องเที่ยวเดิมให้มีความแตกต่างเพื่อสร้างแรงจูงใจนักท่องเที่ยว อย่างไรก็ตามหากวิเคราะห์ตามกลไกตลาดถ้ามีการแข่งขันที่สูงขึ้นย่อมส่งผลกระทบต่อความยั่งยืน ดังนั้นในการวิเคราะห์แนวโน้มการแข่งขันโดยเฉพาะแหล่งท่องเที่ยวเชิงศาสนา ผู้วิจัยได้นำแนวคิดของพอร์เตอร์ (Michael Eugene Porter) ที่เรียกว่า หลักปัจจัย 5 ประการที่สร้างพลังในการแข่งขัน (Five Forces Model) ได้แก่ 1) อำนาจต่อรองของผู้จำหน่ายวัตถุดิบและชิ้นส่วน (The bargaining power of suppliers) 2) อำนาจต่อรองของลูกค้า (The bargaining power of customers) 3) ภัยคุกคามจากคู่แข่งรายใหม่ (The threat of new entrants) 4) ภัยคุกคามจากสินค้าทดแทน (The threat of substitute products or services) 5) สภาพการแข่งขันของคู่แข่งในอุตสาหกรรม (Competitive rivalry) (ปิยนันท์ สวัสดิ์ศฤงฆาร, 2563) ทั้ง 5 ปัจจัยดังกล่าวเป็นเรื่องของการวิเคราะห์คู่แข่งชั้นในตลาดธุรกิจ ผู้วิจัยเห็นว่า มี 2 ปัจจัยที่สอดคล้องกับการวิเคราะห์แหล่งท่องเที่ยวเชิงศาสนา คือ ภัยคุกคามจากคู่แข่งรายใหม่ และสภาพการแข่งขันของคู่แข่งชั้น ดังนี้

(1) ปัจจัยหรือพลังที่เกิดจากภัยคุกคามจากคู่แข่งรายใหม่ สามารถจะวิเคราะห์ได้ว่า แหล่งท่องเที่ยวเชิงศาสนาแห่งใหม่ที่เกิดขึ้น นอกจากจะสร้างกระบวนการงานบุญแล้ว อาจจะมีมิติอื่น ๆ เช่น การสร้างอัตลักษณ์ของงานที่แตกต่าง ความโดดเด่นที่เป็นเอกลักษณ์ของงานที่สามารถดึงดูดนักท่องเที่ยวหรือผู้แสวงบุญ การเดินทางที่สะดวกสบาย การจัดกิจกรรมงานที่มีความหลากหลาย ฯลฯ ปัจจัยต่าง ๆ เหล่านี้อาจมีผลกระทบต่องานประเพณีมีสการรอยพระพุทธรูปเขาชีเมียง หากเทศกาลงานบุญถูกจัดในช่วงเวลาเดียวกัน

(2) ปัจจัยหรือพลังที่เกิดจากสภาพการแข่งขันของคู่แข่งชั้น หากมองในมิติของการตลาดพบว่าแหล่งท่องเที่ยวเชิงศาสนาที่กระจายอยู่ทั่วประเทศต่างก็มีจุดขายของตนเอง ภายใต้การพัฒนาในยุคโลกาภิวัตน์การแข่งขันถือว่าเป็นสภาวะปกติของระบบตลาด เนื่องจากระบบการจัดการแหล่งท่องเที่ยวในยุคปัจจุบันได้นำแบบจำลองของระบบตลาดเข้ามาบริหารจัดการเพื่อสร้างรายได้เปรียบในการแข่งขัน งานประเพณีมีสการรอยพระพุทธรูปเขาชีเมียงเช่นเดียวกัน เมื่อมองในมิติของระบบตลาดมีคู่แข่งชั้น เช่น งานเทศกาลเที่ยวงานวัดเขาวงพระจันทร์ จังหวัดลพบุรี (ดังจะได้กล่าวในลำดับถัดไป) มีหน้าซ้าการจัดเทศกาลยังอยู่ในช่วงเวลาเดียวกันกับงานประเพณีมีสการรอยพระพุทธรูปเขาชีเมียง

นอกจากนี้ยังมีคู่แข่งอื่น ๆ ซึ่งผู้วิจัยได้ยกตัวอย่างอีกหนึ่งแหล่งคือ วัดผาซ่อนแก้ว จังหวัดเพชรบูรณ์ เขาวงพระจันทร์ แหล่งท่องเที่ยวเชิงศาสนาที่สำคัญอีกแห่งหนึ่งที่น่าจะเป็นคู่แข่งที่สำคัญของงานประเพณีนมัสการรอยพระพุทธรูปเขาคิชฌกูฏ ตั้งอยู่ในตำบลห้วยโป่ง อำเภอโคกสำโรง จังหวัดลพบุรี ถือเป็นภูเขาที่สูงที่สุดแห่งหนึ่งของจังหวัดลพบุรี โดยมีความสูงจากระดับน้ำทะเลประมาณ 650 เมตร ส่วนระยะทางเดินตามแนวบันไดจะมีความยาวประมาณ 1,680 เมตร (3,790 ขั้น) และบริเวณตีนเขาเป็นที่ตั้งของ “วัดเขาวงพระจันทร์” อันเป็นที่เคารพศรัทธาของชาว อำเภอโคกสำโรง และชาวจังหวัดลพบุรี ชื่อเขาวงพระจันทร์นี้ เกิดจากในปี พ.ศ. 2496 หลวงพ่อโอภาสี ได้ขึ้นมาบนเขาแห่งนี้และเห็นว่าบริเวณเขาทั้ง 4 ด้านเป็นรูปเขาโค้งมองทางไหนเห็นเป็นวงโอบล้อมอยู่จึงขนานนามว่าเขาวงพระจันทร์ นับตั้งแต่นั้นมา โดยแต่ละปีในช่วงเทศกาลจะมีผู้แสวงบุญจำนวนมากได้ให้ความสนใจเดินขึ้นเขาวงพระจันทร์เพื่อไปกราบนมัสการรอยพระพุทธรูปที่ประดิษฐานอยู่บนยอดเขา ซึ่งกรณีของเขาวงพระจันทร์นั้นจะเป็นเทศกาลเที่ยวงานวัด (เขาวงพระจันทร์) จะมีช่วงเวลาเพียง 15 วัน 15 คืน เท่านั้น อันเป็นการสืบสานวัฒนธรรมงานวัด เช่น ในปี พ.ศ. 2566 ระหว่างวันที่ 22 มกราคม ถึงวันที่ 5 กุมภาพันธ์ ช่วงเทศกาลนี้สามารถขึ้นเขาได้ตลอดทั้งกลางวันและกลางคืนตลอด 24 ชั่วโมง เฉพาะช่วงงานเทศกาลเท่านั้น (โดยปกติแล้วจะเปิดเขาตลอดเวลาทุกวันในเวลาปกติ ยกเว้นงานเทศกาล 15 วัน 15 คืน 24 ชั่วโมง) (K@pook, 2566) เช่นเดียวกับเขาคิชฌกูฏ อย่างไรก็ตามเมื่อเปรียบเทียบเทศกาลงานขึ้นเขาวงพระจันทร์กับเทศกาลงานประเพณีนมัสการรอยพระพุทธรูปเขาคิชฌกูฏ (22 มกราคม ถึง 22 มีนาคม) เฉพาะในปี พ.ศ. 2566 เห็นได้ว่าอยู่ในช่วงเวลาที่ยาวนานกว่าคือ เริ่มต้นพร้อมกัน คือ 22 มกราคม 2566 เพียงแต่ช่วงเวลาของงานเขาคิชฌกูฏมีระยะเวลาที่มากกว่าถึง 45 วัน งานเทศกาลเที่ยวงานวัดเขาวงพระจันทร์ถือเป็นคู่แข่งที่สำคัญของงานเขาคิชฌกูฏ เนื่องจากมีอัตลักษณ์ของงานที่น่าสนใจ ได้แก่ วัดเขาวงพระจันทร์ซึ่งอยู่ตีนเขา จะพบกับหลวงพ่อบุญรอดพระพุทธรูปปางมารวิชัย ศิลปะสมัยเชียงแสน องค์ใหญ่ที่สุดในจังหวัดลพบุรี และใหญ่เป็นลำดับที่ 2 ของประเทศไทย บนยอดเขาได้นมัสการรอยพระพุทธรูปอันศักดิ์สิทธิ์รวมไปถึงพระพุทธรูปและเทพเจ้าในนิยามมหายาน เช่น เจ้าแม่กวนอิม เทพเจ้ากวนอู เป็นต้น อีกทั้งยังมีถ้ำแม่นางประจันต์อยู่ด้านบนเขา และบนเขาสามารถมองเห็นได้สุดสายตาจะเห็นทิวเขาบริเวณใกล้เคียงและวัดเขาวงพระจันทร์ที่อยู่ด้านล่างสามารถมองเห็นท้องทุ่งเมืองลพบุรีที่กว้างไกล

วัดพระธาตุผาซ่อนแก้ว ตั้งอยู่ตำบลแคมป์สน อำเภอเขาค้อ จังหวัดเพชรบูรณ์ ถือว่าเป็นจุดเช็คอินไหว้พระสุดฮิตของเขาค้อ ที่นักท่องเที่ยวต้องแวะมาชมความงดงามของ วัดผาซ่อนแก้ว ตั้งอยู่บนเขาที่มีชื่อว่า ผาซ่อนแก้ว โดยเอกลักษณ์ของวัดนี้คือ พระพุทธรูปห้าพระองค์สีขาวองค์ใหญ่ที่ตั้งตระหง่านอย่างสง่างามยิ่งใหญ่ท่ามกลางขุนเขาใกล้ที่เขี้ยวเขาค้อ และสายหมอกที่ล้อมรอบที่พักเขาค้อ และยังสามารถมองเห็นได้จากระยะไกล แม้ว่าจะอยู่ห่างไกลจากเขาค้ออีกสักกี่ตาม นอกจากนี้ภายในบริเวณยังเป็นที่ตั้งของพระเจดีย์ พระธาตุผาซ่อนแก้ว สิริราชย์ธรรมนฤมิตร ที่มีสถาปัตยกรรมที่สวยงามและมีการตกแต่งลวดลายจากกระเบื้องเซรามิคและหินสีสันสดใสน่ามีความงดงามแปลกตาเป็นอย่างมาก ด้วยความงดงามของพระพุทธรูปสีขาวองค์ใหญ่และมีสถาปัตยกรรมตกแต่ง พระธาตุผาซ่อนแก้ว ให้ความสวยงามแปลกตาที่หาชมได้ยากที่สำคัญบริเวณรอบ ๆ วัดยังล้อมไปด้วยทิวเขาสูงสลับทับซ้อนกัน

ทำให้ที่นี่มีบรรยากาศที่ดี มีวิวทิวทัศน์ธรรมชาติที่สวยงามชวนให้เข้าไปชม วัดผาซ่อนแก้ว จึงกลายเป็นแลนด์มาร์กหลักของจังหวัดเพชรบูรณ์ ที่คนส่วนใหญ่มักจะแวะเวียน เข้ามากราบไหว้ ชมความงดงามของวัดอย่างต่อเนื่อง (ทรอยจิง.คอม, ม.ป.ป.)

การเดินทางไปยังวัดพระธาตุผาซ่อนแก้วต้องนั่งรถขึ้นเขาเช่นเดียวกับการขึ้นเขาคิซมภูฏ แต่วัดพระธาตุผาซ่อนแก้วไม่มีรถบริการต้องรถส่วนตัวเข้าถึงวัดได้เลย วัดพระธาตุผาซ่อนแก้วเปิดให้ประชาชนเข้าชมตลอดทั้งปีไม่มีการเก็บเงินค่าเข้าชม ซึ่งมีความแตกต่างจากงานประเพณีมัสการรอยพระพุทธรูปเขาคิซมภูฏที่มีการเก็บค่าบริการสำหรับบุคคลที่เข้ามาในเขตอุทยานฯ ในงานประเพณีมัสการ (ข้อมูล ณ ปี 2566) โดยเก็บผู้ใหญ่ราคา 40 บาท เด็ก 20 บาท ชาวต่างชาติผู้ใหญ่ราคา 200 บาท เด็ก 100 บาท (อุทยานแห่งชาติเขาคิซมภูฏ จังหวัดจันทบุรี, 2566) แต่ทั้งวัดพระธาตุผาซ่อนแก้วและเขาคิซมภูฏมีสิ่งทีคล้ายกันคือบรรยากาศและทิวทัศน์ธรรมชาติที่สวยงามท่ามกลางทิวเขาอันโดดเด่น อีกประการหนึ่งเขาค้อในปัจจุบันยังเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีความหลากหลาย สามารถเดินทางท่องเที่ยวได้ทุกฤดูกาล ยังมีแหล่งท่องเที่ยวอื่น ๆ เช่น พระตำหนักเขาค้อ ทุงกั้งหันลม จุดชมวิวยะลอมอก น้ำตกศรีดิษฐ์ ภูแก้วพิศ ไสเตรนเยีย คาเฟ่เขาค้อ ทุงดอกเวอร์บีน่า ไร่จีปี ฯลฯ (K@POOK, 2565) อย่างไรก็ตามผู้ที่มาเที่ยวเขาค้อจะต้องขึ้นไปกราบพระที่วัดพระธาตุผาซ่อนแก้วด้วย ถือว่าเป็นจุดขายหรือแลนด์มาร์คของเขาค้อเช่นเดียวกันกับเขาคิซมภูฏที่มีงานประเพณีมัสการเป็นจุดขายเพียงแต่ระยะเวลาการเปิดเขาแค่ 60 วันเท่านั้น

สรุปได้ว่าแนวโน้มทางการแข่งขันดังกล่าวแล้ว มีผลต่องานประเพณีมัสการรอยพระพุทธรูปซึ่งสามารถวิเคราะห์ได้จากประเด็นต่าง ๆ ที่เกี่ยวเนื่องกันหากมองในมิติของการท่องเที่ยว ถือได้ว่าเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงศาสนาที่มีความคล้ายคลึงกัน เช่น เทศกาลเที่ยวงานวัดเขาวงพระจันทร์ ตั้งอยู่ที่อำเภอโคกสำโรง จังหวัดลพบุรี นับเป็นคู่แข่งที่สำคัญของงานประเพณีมัสการรอยพระพุทธรูปเขาคิซมภูฏด้วยมีอัตลักษณ์ที่คล้าย ๆ กัน คือการเดินทางขึ้นเขา (มีบันไดเดินขึ้นตลอดเส้นทาง) และช่วงเทศกาลงานวัดเขาวงพระจันทร์จะอยู่ในช่วงเวลาเดียวกับงานประเพณีมัสการรอยพระพุทธรูป ซึ่งงานวัดเขาวงพระจันทร์ในช่วงเทศกาลงานวัดจะเปิดให้ขึ้นเขา 15 วัน 15 คืน ตลอด 24 ชั่วโมง แต่นอกเทศกาลงานวัดจะเปิดให้ขึ้นเขาทุกวันในเวลาปกติ นั่นคือเปิดตลอดทั้งปี แต่งานประเพณีมัสการรอยพระพุทธรูปมีช่วงเทศกาลเพียง 60 วันเท่านั้นเนื่องจากข้อจำกัดของธรรมชาติบนเขาคิซมภูฏและข้อจำกัดด้านความปลอดภัยของนักท่องเที่ยวนอกฤดูกาล สิ่งที่เหมือนกันระหว่างเขาวงพระจันทร์กับเขาคิซมภูฏ ช่วงเวลาของเทศกาลอยู่ในเวลาเดียวกันต่างกันแค่ระยะเวลาไม่เท่ากัน แต่สิ่งที่แตกต่างกันคือเขาวงพระจันทร์สามารถเดินขึ้นเขานอกเทศกาลงานวัดซึ่งเปิดตลอดเวลาเพียงแต่ต้องขึ้นเขาในเวลาปกติเท่านั้น ขณะที่เขาคิซมภูฏมีช่วงเทศกาล 60 วัน ผู้วิจัยเห็นว่าเขาวงพระจันทร์ส่งผลต่อแนวโน้มทางการแข่งขันที่มีผลต่องานประเพณีมัสการงานรอยพระพุทธรูป เนื่องจากเขาวงพระจันทร์ตั้งอยู่ในภาคกลางที่เป็นจุดเชื่อมโยงกับภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือตลอดจนภาคกลางของประเทศไทยถือได้ว่าเป็นทางเลือกของนักท่องเที่ยวทั้ง 3 ภาค เมื่อเทียบกับระยะทางการเดินทางกับเขาคิซมภูฏแล้วถือว่าเขาวงพระจันทร์จะเป็น

คู่แข่งที่สำคัญของเขาคิซเมกญา ซึ่งหากนักท่องเที่ยวเลือกที่จะไปเขาวงพระจันทร์มากกว่าเขาคิซเมกญา ย่อมส่งผลกระทบต่องานประเพณีมีสการงานรอยพระพุทธบาทอย่างแน่นอน

4.4.2 ปัจจัยการเปลี่ยนแปลงจากสถานการณ์ที่คาดไม่ถึง

ปัจจัยการเปลี่ยนแปลงจากสถานการณ์ที่คาดไม่ถึง ซึ่งถือว่าเป็นปัจจัยหนึ่งส่งผลต่อการพัฒนาความยั่งยืนงานประเพณีมีสการรอยพระพุทธบาท สถานการณ์ที่คาดไม่ถึงเป็นสถานการณ์ที่เกิดจากความผันผวน (Volatility) ความไม่แน่นอน (Uncertainty) ความซับซ้อน (Complexity) และความคลุมเครือ (Ambiguity) ซึ่งเป็นชุดของคำศัพท์ที่ใช้อธิบายสถานการณ์โลก เพื่อให้ผู้นำสามารถปรับตัวให้สอดคล้องกับสถานการณ์แห่งการเปลี่ยนแปลง สามารถนำมาประยุกต์ใช้อธิบายปัจจัยที่จะส่งผลกระทบต่อความยั่งยืนในงานประเพณีมีสการรอยพระพุทธบาท ได้อย่างสอดคล้องกัน เช่น ความผันผวน ถือว่าเป็นสถานการณ์ที่คาดไม่ถึงโดยยังไม่ทราบว่าจะกลับมาปกติเมื่อใด (วิชาการ.คอม, 2565) สิ่งที่ปรากฏให้เห็นเด่นชัดของปรากฏการณ์ที่เรียกว่าสถานการณ์ที่คาดไม่ถึง คือ “การระบาดของโรคโควิด-19” ถือได้ว่าเป็นความเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ที่สร้างความรู้สึกลากหลายให้กับทุกคน ไม่เพียงแต่จะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงโลกเท่านั้น แต่ยังสร้างความเปลี่ยนแปลงในชีวิตและความรู้สึกของมนุษย์ชาติในหลากหลายแง่มุม หลายคนอาจนิยามสถานการณ์นี้หรือความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นว่าเป็น “ความเปลี่ยนแปลงที่ไม่คาดคิด” (อวิรุทธ์ อุณารมณ, 2565)

นับตั้งแต่เกิดการระบาด (Outbreak) ของเชื้อโควิด-19 ซึ่งเป็นโรคอุบัติใหม่เมื่อเดือนธันวาคม 2562 ในเมืองอู่ฮั่น สาธารณรัฐประชาชนจีน หลังจากนั้นได้มีผู้ติดเชื้อเป็นจำนวนมากทั้งในประเทศจีนและหลายประเทศทั่วโลก รวมถึงประเทศไทย จนทำให้การระบาดของเชื้อโควิด-19 กลายเป็นโรคระบาด (Epidemic) อย่างเต็มรูปแบบจนกระทั่งวันที่ 11 มีนาคม 2563 องค์การอนามัยโลกได้ออกมาประกาศอย่างเป็นทางการถึงสถานการณ์การแพร่ระบาดของเชื้อโควิด-19 ที่ได้กลายเป็นการระบาดใหญ่ (Pandemic) (สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย, 2564) ขณะเดียวกัน ตั้งแต่มีแพร่ระบาดจนถึง มีนาคม พ.ศ. 2564 อันเป็นปีที่ปิดเขาคิซเมกญาพบมีผู้ติดเชื้อ มากกว่า 120 ล้านคนทั่วโลก และมีผู้เสียชีวิตจากการติดเชื้อมากถึง 2 ล้านคน โดยในประเทศไทยพบว่ามีผู้ติดเชื้อ (ข้อมูล ณ เดือนมีนาคม 2564) มากกว่า 26,000 คน ในจำนวนนี้มีผู้เสียชีวิตจำนวน 88 ราย (รุ่งตะวัน ศรีบุรี, 2564 : 395-396) และจากรายงานสถานการณ์เชื้อโควิด-19 ทั่วโลก (ข้อมูล ณ วันที่ 15 พฤษภาคม 2566) พบผู้ติดเชื้อสะสม 674,300,771 ราย รักษาอยู่ในโรงพยาบาล 667,507,547 ราย เสียชีวิต 6,793,224 ราย (กรมอนามัย, ม.ป.ป.) สถานการณ์การแพร่ระบาดของเชื้อโควิด-19 ในประเทศไทย สามารถแบ่งตามช่วงเวลาได้เป็นสามระลอก ได้แก่ ระลอกแรกอยู่ในช่วงเดือน มกราคม ถึง พฤศจิกายน 2563 การแพร่ระบาดเป็นกลุ่มก้อน (คลัสเตอร์) ที่สำคัญในช่วงเวลานี้ คือ สนามมวยและบ่อนการพนัน ระลอกที่สองอยู่ในช่วงเดือนธันวาคม 2563 ถึง มีนาคม 2564 คลัสเตอร์ที่สำคัญในระลอกนี้ คือ ตลาดกลางกุ้ง จังหวัดสมุทรสาคร และระลอกที่สามตั้งแต่เดือนเมษายน 2564 ถึง พฤศจิกายน 2564 ถือว่าเป็นการแพร่ระบาดระลอกที่ใหญ่ที่สุด คลัสเตอร์ที่เป็นจุดเริ่มต้นของการแพร่ระบาดในระลอกนี้ คือ สถานบันเทิงย่านทองหล่อ กรุงเทพมหานคร (พันธนี ธิติชัย และภัณฑิลา ทวีวิทย์การ, 2564 : 8)

จากข้อมูลที่กล่าวถึงสถานการณ์การแพร่ระบาดของเชื้อโควิด-19 ผู้วิจัยจะชี้ให้เห็นถึงความรุนแรงที่เป็นสถานการณ์ที่คาดไม่ถึงทั้ง ๆ ที่จุดเริ่มต้นของการแพร่เชื้ออยู่นอกประเทศเพียงชั่วระยะเวลาไม่กี่เดือน การแพร่เชื้อได้กระจายไปทั่วโลกอย่างรวดเร็วรวมถึงประเทศไทย และเพื่อรับมือกับสถานการณ์ที่เกิดขึ้น นายกรัฐมนตรีจึงมีคำสั่งจัดตั้งศูนย์บริหารสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อโควิด-19 (ศูนย์บริหารสถานการณ์โควิด-19, ศบค.) ขึ้นในวันที่ 12 มีนาคม 2563 หลังจากนั้นจำนวนผู้ป่วยยังคงเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง ดังนั้นในวันที่ 17 มีนาคม 2563 คณะรัฐมนตรีจึงมีมติสั่งปิดสถาบันการศึกษา สถาบันกวดวิชา สถาบันบัณฑิตกสิกรรมทางศาสนา งดการชุมนุมคนหมู่มาก ยกเลิกวันหยุดสงกรานต์ ส่งเสริมการทำงานที่บ้าน ระหว่าง 18-31 มีนาคม 2563 เพื่อป้องกันการแพร่ระบาดของโควิด-19 แต่ยังคงมีการรายงานผู้ป่วยติดเชื้อรายใหม่ 188 ราย ซึ่งเป็นยอดผู้ติดเชื้อรายใหม่ที่สูงที่สุดตั้งแต่เริ่มมีการระบาด (พันธิณี ธิติชัย และภัณฑิลา ทวีวิทยการ, 2564 : 11)

ในวันที่ 25 มีนาคม 2563 รัฐบาลภายใต้การนำของพลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา นายกรัฐมนตรี ได้ประกาศใช้พระราชกำหนดการบริหารราชการในสถานการณ์ฉุกเฉิน พ.ศ. 2548 เพื่อควบคุมสถานการณ์การระบาดของโรคไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ 2019 หรือโควิด-19 ซึ่งมีผลบังคับใช้ตั้งแต่วันที่ 26 มีนาคม 2563 จนถึงวันที่ 30 เมษายน 2563 (ประกาศสถานการณ์ฉุกเฉินในทุกท้องที่ทั่วราชอาณาจักร, 2563) ต่อมาได้ขยายเวลาประกาศสถานการณ์ฉุกเฉินในทุกเขตท้องที่ทั่วราชอาณาจักร (คราวที่ 18) ออกไปจนถึงวันที่ 31 กรกฎาคม พ.ศ. 2565 และได้ขยายเวลาอีกครั้ง ในคราวที่ 19 ตั้งแต่วันที่ 1 สิงหาคม 2565 จนถึงวันที่ 30 กันยายน 2565 (ประกาศ เรื่อง การขยายเวลาการประกาศสถานการณ์ฉุกเฉินในทุกท้องที่ทั่วราชอาณาจักร (คราวที่ 19), 2565)

ทั้งนี้ประกาศและมาตรการที่สำคัญของพระราชกำหนดในสถานการณ์ฉุกเฉินในส่วนที่เกี่ยวข้องกับประชาชนหลักใหญ่ ๆ มีดังนี้ 1) ห้ามมิให้บุคคลใดออกนอกเคหสถานภายในระยะเวลาที่กำหนด 2) ห้ามมิให้มีการชุมนุม หรือมั่วสุมกัน 3) ห้ามการเสนอข่าว การจำหน่าย หรือทำให้แพร่หลายซึ่งหนังสือ สิ่งพิมพ์ หรือสื่ออื่นใดที่มีเจตนาบิดเบือนข้อมูลข่าวสาร 4) ห้ามการใช้เส้นทางคมนาคมหรือยานพาหนะหรือกำหนดเงื่อนไขการใช้เส้นทาง 5) ห้ามการใช้อาคารหรือเข้าไปหรืออยู่ในสถานที่ใด ๆ 6) ให้อพยพประชาชนออกจากพื้นที่ที่กำหนดเพื่อความปลอดภัย (สถาบันส่งเสริมความปลอดภัย อาชีวอนามัย และสภาพแวดล้อมในการทำงาน, ม.ป.ป.)

ผลจากการแพร่ระบาดของเชื้อโควิด-19 ได้นำมาสู่การประกาศสถานการณ์ฉุกเฉินและการออกมาตรการต่าง ๆ ออกมาเป็นระยะ ๆ ซึ่งมีหลากหลายมาตรการเพื่อป้องกันการแพร่เชื้อโควิด-19 ในประเทศไทย สถานการณ์ (ที่คาดไม่ถึง) ที่เกิดขึ้นดังกล่าว ย่อมส่งผลกระทบต่อการเดินทางของประชาชนและผู้แสวงบุญที่จะเดินทางมาร่วมงานประเพณีนมัสการรอยพระพุทธรูปเขาคิชฌกูฏอย่างเสี่ยงเสียมิได้ หากนับตั้งแต่เริ่มมีข่าวการแพร่เชื้อและมีผู้ได้รับเชื้อบ้างแล้วในช่วงต้นปี พ.ศ. 2563 พบว่าจำนวนผู้แสวงบุญในปี 2563 มีจำนวนลดลงเล็กน้อยเมื่อเทียบกับปี 2562 โดยในปี 2562 มีจำนวนของผู้มาแสวงบุญถึง 1,028,872 คน ขณะที่ในปี 2563 มีจำนวนลดลงเหลือ 869,455 คน (อุทยานแห่งชาติเขาคิชฌกูฏ จังหวัดจันทบุรี, 2566)

ช่วงปี 2563 ที่เกิดการแพร่ระบาดของเชื้อโควิด-19 เป็นครั้งแรก ประชาชนผู้แสวงบุญกำลัง หลังไหลมารวมงานนมัสการ ซึ่งสถานการณ์โควิด-19 เริ่มมีผู้ติดเชื้อเพิ่มมากขึ้นมาในช่วงปลายงานพอดี ทางผู้จัดงานได้พยายามจะเปิดให้ครบตามกำหนด 60 วัน แต่ก็ต้องปิดงานลงก่อนครบกำหนด 60 วัน ประมาณ 1 สัปดาห์ โดยนายวิฑูรย์ ศรีนาม ผู้ว่าราชการจังหวัดจันทบุรี ได้ลงนามในคำสั่งคณะกรรมการโรคติดต่อจังหวัดจันทบุรี ฉบับที่ 2 ปิดเขาศึกษณ์ภูมิจังหวัดจันทบุรี สถานที่จัดงานนมัสการรอยพระบาทเขาศึกษณ์ภูมิจังหวัดจันทบุรี เมื่อวันที่ 20 มีนาคม 2563 เนื่องจากมีความเสี่ยงสูงต่อการแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโควิด-19 และมีประชาชนจำนวนมากมาร่วมกิจกรรมดังกล่าวจึงสั่งปิดเพื่อความปลอดภัย ส่งผลให้จำนวนผู้มาแสวงบุญในปี 2563 มีจำนวนลดลง ซึ่งปกติแล้วคนจะต้องทะลุถึง 1 ล้านแน่นอน (ถ้าเปิดครบ 60 วัน) แต่ต้องปิดตัวลงก่อนตามคำสั่งดังกล่าว ดังคำบอกเล่าของผู้รับผิดชอบในการจัดงานที่ว่า “มีความพยายามจะลาก (เปิดงาน) ให้ครบเทอมแต่ว่าสถานการณ์มันหนัก” (สำนักข่าวประชาสัมพันธ์, 2563)

สถานการณ์การแพร่ระบาดของโควิด-19 ตั้งแต่ต้นมกราคม 2563 จำนวนผู้ติดเชื้อโควิด-19 เพิ่มขึ้นอย่างช้า ๆ จนกระทั่งถึงเดือนมีนาคม 2563 จำนวนผู้ติดเชื้อเพิ่มเป็นหลักร้อยและมียอดผู้ป่วยใหม่ 188 คน ในวันที่ 15 มีนาคม 2563 ซึ่งถือว่าเป็นวันที่สูงสุดของการระบาดรอบแรก แล้วจึงลดลงต่อเนื่อง โดยรักษาระดับการติดเชื้อสองหลักเอาไว้ถึงเก้าเดือนและมีผู้เสียชีวิตน้อยมากจนได้รับคำชมจากองค์การระหว่างประเทศว่าประเทศไทยสามารถควบคุมการระบาดของโรคโควิด-19 ได้เป็นอย่างดี แต่หลังจากนั้นอีกไม่นานก็เกิดการระบาดรอบสองขึ้นอีก โดยเกิดการระบาดขึ้นที่ตลาดกลางกุ้งจังหวัดสมุทรสาคร เริ่มตั้งแต่วันที่ 19 ธันวาคม 2563 มียอดผู้ติดเชื้อ 576 คน ใช้เวลาเพียงเดือนเศษเท่านั้น พบว่ามีจำนวนผู้ติดเชื้อใหม่เพิ่มสูงขึ้นถึง 1,732 คน ในวันที่ 29 มกราคม 2564 จากนั้นยอดผู้ติดเชื้อใหม่ค่อย ๆ ลดลงต่ำกว่าร้อยคนต่อวัน (สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย, 2564)

จากผลกระทบของสถานการณ์แพร่เชื้อโควิด-19 ในรอบที่หนึ่งและกลับมาอีกในรอบที่สอง ดังที่กล่าวแล้ว กอปรกับมาตรการต่าง ๆ และประกาศสถานการณ์ฉุกเฉินในปี 2563 ต่อเนื่องปี 2564 ดังนั้นในวันที่ 23 ธันวาคม 2563 จังหวัดจันทบุรี ได้ออกมาตรการป้องกันการแพร่ระบาดของเชื้อโควิด-19 ด้วยการขอความร่วมมือประชาชนในพื้นที่ให้ติดตามข้อมูลสถานการณ์โรคติดต่อโควิด-19 จากศูนย์บริการสถานการณ์แพร่ระบาดโรคติดต่อโควิด-19 ในประเทศอย่างต่อเนื่องพร้อมหลีกเลี่ยงการเดินทางไปในสถานที่เสี่ยงในการติดเชื้อ นอกจากนี้ยังได้ออกประกาศเรื่องมาตรการเร่งด่วนให้กิจกรรมบางส่วนที่ต้องงดการจัดหรือบางกิจกรรมที่อาจเลื่อนเวลาจัดกิจกรรมออกไปก่อน จากมาตรการและประกาศดังกล่าว ได้ส่งผลให้มีกิจกรรมที่ต้องงดจัดงาน ซึ่งหนึ่งในกิจกรรมนั้นคืองานประเพณีนมัสการรอยพระบาทเขาศึกษณ์ภูมิจังหวัดจันทบุรี ในปี 2564

ช่วงรอยต่อปี 2563-2564 ยังพบผู้ติดเชื้ออย่างต่อเนื่อง ตั้งแต่เดือนธันวาคม 2563 จนถึง มีนาคม 2564 มีจำนวนผู้ติดเชื้อรายใหม่เพิ่มขึ้น 24,855 ราย เสียชีวิตเพิ่มขึ้น 34 ราย คิดเป็นอัตราป่วยตาย 0.14% คลัสเตอร์ที่สำคัญได้แก่การระบาดที่จังหวัดสมุทรสาคร และตั้งแต่เดือนเมษายน-ตุลาคม 2564 มีจำนวนผู้ติดเชื้อรายใหม่เพิ่มขึ้น 1,883,161 ราย เสียชีวิตเพิ่มขึ้น 19,111 ราย คิดเป็นอัตราป่วยตาย 1.01% การระบาดในรอบนี้เริ่มจาก วันที่ 2 เมษายน 2564 มีรายงานพบผู้ติดเชื้อ 13 รายที่มีประวัติ

เชื่อมโยงกับสถานบันเทิงย่านทองหล่อแค่เพียงประมาณ 1 สัปดาห์หลังจากพบผู้ป่วยกลุ่มแรก (10 เมษายน 2564) จำนวนผู้ป่วยสะสมที่เชื่อมโยงกับสถานบันเทิงเพิ่มขึ้นเป็น 1,016 ราย ใน 40 จังหวัด จำนวนผู้ป่วยรายใหม่ในช่วงนี้อยู่ที่ประมาณวันละ 700-900 ราย กระจายใน 70 จังหวัด จึงมีมาตรการสังคม ได้แก่ ลดการชุมนุม หรือการเดินทางข้ามจังหวัดที่ไม่จำเป็น ชุมชนติดตามผู้เดินทางมาจากพื้นที่เสี่ยง มาตรการสาธารณสุข ได้แก่ คัดกรองเชิงรุก ฉีดวัคซีนให้ประชาชนกลุ่มเสี่ยง มาตรการส่วนบุคคล ได้แก่ การสวมหน้ากาก ล้างมือ เว้นระยะห่าง ลงทะเบียนเข้าออกสถานที่ ตรวจวัดอุณหภูมิ มาตรการองค์กร คือ การทำงานที่บ้านและการเรียนออนไลน์ จัดตั้งโรงพยาบาลสนาม และเพิ่มจำนวนเตียงผู้ป่วยวิกฤตเพื่อรองรับผู้ป่วย (พันธิณี ธิติชัย และภันทิลา ทวีวิทยการ, 2564 : 12-14)

จากสถานการณ์แพร่ระบาดของโควิด-19 ที่มีอย่างต่อเนื่องตลอดปี 2564 ส่งผลกระทบต่อการเปิดเขาคิซอชมกฎและกิจกรรมงานประเพณีงานนมัสการรอยพระพุทธรูป ในปี 2565 ภายใต้สถานการณ์การแพร่เชื้อโควิด-9 ที่ยังคงมีอยู่ต่อเนื่องแต่ได้ลดความรุนแรงลงไปบ้างแล้ว ทั้งนี้ ในปี 2565 ได้กำหนดให้มีการเปิดเขาตั้งแต่วันที่ 2 กุมภาพันธ์ ถึง 2 เมษายน 2565 โดยจำกัดนักท่องเที่ยววันละ 16,000 คน ซึ่งแบ่งเป็น 4 ช่วงเวลา รอบละ 4,000 คน ดังนี้

รอบที่ 1 เวลา 00.00 น. - 06.00 น. จำนวน 4,000 คน

รอบที่ 2 เวลา 06.00 น. - 12.00 น. จำนวน 4,000 คน

รอบที่ 3 เวลา 12.00 น. - 18.00 น. จำนวน 4,000 คน

รอบที่ 4 เวลา 18.00 น. - 24.00 น. จำนวน 4,000 คน

ทั้งนี้เพื่อให้เป็นไปตามมาตรการการเว้นระยะห่างและข้อจำกัดในพื้นที่ เพื่อลดการแออัดและป้องกันการแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 (ไทยรัฐออนไลน์, 30 มกราคม 2565) โดยผู้แสวงบุญจะต้องแสดงผลรับรองฉีดวัคซีนครบ 2 เข็ม และผลตรวจโควิด-19 ภายใน 72 ชั่วโมง (Promotions, 2565)

ภายใต้เงื่อนไขและข้อจำกัดของงานประเพณีงานนมัสการรอยพระพุทธรูป ในปี 2565 นี้ ส่งผลให้จำนวนผู้มาแสวงบุญในปี 2565 ตลอดระยะเวลางาน 60 วัน อยู่ที่ 126,945 คนเท่านั้น (อุทยานแห่งชาติเขาคิซอชมกฎ จังหวัดจันทบุรี, 2566) ถือว่าเป็นจำนวนที่ต่ำมากเมื่อเปรียบเทียบกับปีก่อนหน้าที่มีจำนวนเกือบหลักล้านหรือบางปีก็เกินหลักล้าน ซึ่งก็เป็นไปตามคำบอกเล่าของผู้ที่เกี่ยวข้องกับการจัดงานที่ว่า “ปี 2565 ทดลองเปิด (เขา) แล้วไม่มีคนขึ้นเท่าไร เพราะคนขึ้นรวมแล้ว 60 วัน น่าจะประมาณ 170,000 เอง (ประเมินสูงกว่ายอดของอุทยานฯ (126,945) ปีนี้มันมีการตรวจที่เคคนเลยมาน้อย เฉลี่ยบางวันยังไม่ถึง 1,000 คน สถานการณ์มันก็ประมาณนั้น” (พระปลัดพร้อม ถาวโร, สัมภาษณ์ 4 พฤษภาคม 2566)

นอกจากนี้ในช่วงสถานการณ์โควิดก็ยังมีข้อกังวลต่าง ๆ ของผู้ที่มาแสวงบุญ เกิดปัญหาเพิ่มขึ้นจากบุคลากรที่ทำงานไปติดเชื้อจากผู้แสวงบุญ จากนั้นจึงขยายมาสู่บุคลากรคนอื่น ๆ ที่ทำงานบนเขา ดังคำบอกเล่าของผู้ที่เกี่ยวข้องกับการจัดงานที่ว่า “คือคนอย่างโยมมาไหว้เนี่ย เมื่อกลับไปแล้วแต่โยมทั้งเชื้อไว้กับบุคลากรของเรา บุคลากรของเรามันต้องอยู่ร่วมกันมันก็ติดเข้าไปอีก เมื่อติดแล้วก็ต้องลงจากเขาแทบหมดอาตมาเองก็ต้องลงแล้วกลับขึ้นไปอาทิตย์สุดท้าย” สรุปแล้วคนที่ทำงานและทีมงานบนเขาทั้งหมดไม่รอดพ้น

จากการติดเชื้อได้เพราะเชื่อมั่นมากกับคน ผลกระทบที่ตามมาคือขาดกำลังคน ขณะเดียวกัน ในภาวะอย่างนี้ คนก็ไม่เดินทางเนื่องจากเสี่ยงต่อการติดเชื้อ ประการต่อมานโยบายของจังหวัดทำให้คนมาร่วมงานไม่ได้รับความสะดวกเนื่องจากต้องผ่านกระบวนการขั้นตอนต่าง ๆ ที่เป็นระบบคัดกรองผู้ติดเชื้อทั้งในเรื่องของการตรวจเอทีเค และอื่น ๆ อีก ส่งผลให้ผู้แสวงบุญลดจำนวนลงไปอย่างมาก และอีกประการหนึ่งคือเหตุผลของผู้ว่าราชการจังหวัดจันทบุรี ที่ต้องการรักษาเป้าหมาย (ตัวเลข) ไม่ให้พื้นที่ของตนเองมีผู้ติดเชื้อ ผู้แสวงบุญที่จะเข้ามาทางจังหวัดจึงได้มีระเบียบให้ตรวจเชื้อจากข้างนอก ด้วยเหตุผลที่ว่าหากเจอเชื้อก็จะเป็นการเจอนอกจังหวัดจันทบุรี แต่ถ้ามาตรวจที่ฐานที่เขาศิขณภูมิแล้วผู้แสวงบุญมากันเป็นแสนคนหากเจอเชื้อ จะทำให้ยอดผู้ติดเชื้อของจังหวัดจันทบุรีเพิ่มขึ้น หากตรวจจากข้างนอกจะทำให้ไม่มีผลกับตัวเลขผู้ติดเชื้อในจังหวัด ซึ่งเป็นระบบหรือเทคนิคของการบริหารสถานการณ์โควิดภายในจังหวัดที่พยายามควบคุมตัวเลขผู้ติดเชื้อ ถ้าควบคุมไม่ได้ ผู้ว่าฯ อาจจะถูกตำหนิ หนึ่งทางผู้จัดงานได้แจ้งความประสงค์กับทางจังหวัดขอให้มีการตรวจเชื้อกับผู้แสวงบุญในพื้นที่เขาศิขณภูมิ แต่ทางจังหวัดไม่อนุมัติให้ดำเนินการจึงกลายเป็นปัญหาสำหรับผู้แสวงบุญที่จะเข้ามาได้ยากขึ้น ทั้งนี้ในการตรวจเอทีเคในแต่ละจังหวัดก็จะทำในลักษณะเดียวกันทั้งหมด คือ การให้ผู้ที่ไม่ไปตรวจจะต้องมีใบรับรองแพทย์ ซึ่งไม่สามารถทำได้อย่างสะดวกมากนักหรือทำได้ก็ต้องเสียเงินเยอะ ส่งผลให้ตัดสินใจการเดินทาง ขณะเดียวกันจากคำบอกเล่าของผู้แสวงบุญบอกว่าการตรวจเอทีเค และออกใบรับรองแพทย์เป็นเรื่องที่ยุ่งยาก เนื่องจากทุกจังหวัดจะพยายามจะไม่ให้ตรวจถ้าไปบอกว่าเขาศิขณภูมิ เจ้าหน้าที่จะไม่ให้ความสนใจและไม่ตรวจให้ ยกเว้นมีอาการคล้ายจะป่วยแล้วไปขอตรวจเจ้าหน้าที่จึงจะยอมตรวจให้ แต่ถ้าบอกว่าจะเดินทางไปต่างจังหวัดเจ้าหน้าที่ไม่ยอมจะให้ตรวจบ่อยเพราะหากเจอเชื้อแล้วทำให้ยอดผู้ติดเชื้อเพิ่มซึ่งไม่เป็นผลดีกับทางจังหวัด ในเวลาเดียวกันภายใต้จากสถานการณ์โควิด-19 ประชาชนจะระมัดระวังในการเดินทางมากขึ้น โดยจะพบว่าผู้แสวงบุญจะไม่มากันเป็นกลุ่มใหญ่ เช่น รถบัส (เนื่องจากไม่สามารถรวมกันได้) แต่จะมากันเป็นกลุ่มเล็ก ๆ ในรูปแบบของรถตู้หรือรถส่วนตัว ถ้าหากจำนวนคนน้อยจะส่งผลกระทบต่อต้นทุนการจัดงาน ซึ่งต้นทุนนั้นจะเป็นค่าใช้จ่ายตั้งแต่การเตรียมงานอย่างน้อยหนึ่งเดือน ตัวงานอีกสองเดือน และเก็บงานอีกครั้งเดือน คนส่วนใหญ่จะมองแค่ว่ารายได้ไม่ได้มองต้นทุน ซึ่งถ้าคนมาร่วมงานน้อยจะส่งผลกระทบต่อขาดทุน ดังคำบอกเล่าของผู้ที่เกี่ยวข้องกับการจัดงานที่ว่า “ใน 60 วัน ถ้าคนขึ้นเขาศิขณภูมิแค่ 300,000 คน ยังไงก็ขาดทุน” (พระปลัดพร้อม ถาวร, สัมภาษณ์ 4 พฤษภาคม 2566)

สำหรับในปี 2566 สถานการณ์โควิดได้คลี่คลายตัวลงไปมาก จึงมีผู้แสวงบุญเริ่มหลั่งไหลมาร่วมงานประเพณีนมัสการรอยพระพุทธรูปฯ ถือว่าเป็นปกติ ซึ่งจากการสำรวจพื้นที่ของผู้วิจัยเมื่อวันที่ 21 มีนาคม 2566 พบว่าผู้แสวงบุญยังคงเดินทางกันมาอย่างหนาแน่น โดยส่วนใหญ่จะมีอุปกรณ์ป้องกันส่วนบุคคลด้วยการสวมหน้ากากอนามัย เพื่อป้องกันโควิด ทั้งนี้จำนวนผู้แสวงบุญในปี 2566 มีตัวเลขเพิ่มขึ้นเป็น 651,165 คน (อุทยานแห่งชาติเขาศิขณภูมิ จังหวัดจันทบุรี, 2566)

สรุป ปัจจัยด้านสถานการณ์ที่มีผลต่อการพัฒนาความยั่งยืนประเพณีงานนมัสการรอยพระพุทธรูปเขาศิขณภูมิ ประกอบด้วย 2 ปัจจัยหลัก ได้แก่ ปัจจัยภายนอกที่มีผลต่อการพัฒนาความยั่งยืน และปัจจัยการเปลี่ยนแปลงจากสถานการณ์ที่คาดไม่ถึง ด้านปัจจัยภายนอกนั้นประกอบด้วยสภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจ ได้แก่ ภาวะถดถอยทางเศรษฐกิจ ที่นำไปสู่การลดลงของการจ้างงาน อำนาจซื้อลดลงส่งผล

กระทบต่อการเดินทางท่องเที่ยว ปัจจัยภายนอกอีกประการหนึ่ง คือ แนวโน้มด้านการแข่งขัน ที่เกิดจากปัจจัยหรือพลังจากคู่แข่งรายใหม่ ได้แก่ แหล่งท่องเที่ยวเชิงศาสนาที่เกิดขึ้นใหม่ และปัจจัยหรือพลังจากสภาพของคู่แข่งที่มีอยู่เดิม สำหรับปัจจัยการเปลี่ยนแปลงจากสถานการณ์ที่คาดไม่ถึง เป็นสถานการณ์ที่เกิดจากความผันผวน ที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงอย่างฉับพลันและรวดเร็ว เช่น สถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 ตั้งแต่เริ่มการแพร่เชื้อจากเมืองอู่ฮั่น สาธารณะรัฐประชาชนจีนสู่ประเทศไทยเมื่อต้นปี 2563 โดยการแพร่เชื้อตั้งแต่ต้นปี 2563 จวบจนปลายปี 2564 แบ่งออกเป็นสามระลอกใหญ่ ๆ จนนำไปสู่การปิดเขตเศรษฐกิจในช่วงปลายงานประเพณีนมัสการรอยพระพุทธรูปต่างๆ ในปี 2563 และงดกิจกรรมงานทั้งหมดด้วยการปิดเขตในปี 2564 และกลับมาเปิดอีกครั้งในปี 2565 ภายใต้กระบวนการคัดกรอง เงื่อนไข และข้อจำกัดต่าง ๆ ที่ยุ่งยาก เป็นอุปสรรคต่อการเดินทางของผู้แสวงบุญ ส่งผลให้จำนวนผู้แสวงบุญในปี 2565 มีจำนวนลดลงที่หลักแสนต้น ๆ เท่านั้น แต่สถานการณ์โควิดก็ได้คลี่คลายมากขึ้นในปี 2566 มีจำนวนผู้แสวงบุญเพิ่มขึ้นมากกว่าหกแสน จะเห็นได้ว่าปัจจัยด้านสถานการณ์ต่าง ๆ ดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้นได้ส่งผลต่อการพัฒนาความยั่งยืนงานประเพณีนมัสการรอยพระพุทธรูปเขตทางตรงและทางอ้อม โดยเฉพาะสถานการณ์การแพร่เชื้อของโรคโควิด-19 ถือว่าเป็นผลกระทบทางตรง และเป็นสถานการณ์ที่คาดไม่ถึงเกิดขึ้นอย่างรวดเร็วและรุนแรง

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี

บทที่ 5

รูปแบบขับเคลื่อนการพัฒนาที่ยั่งยืนในประเพณีงานนมัสการ รอยพระพุทธบาทเขาคิชฌกูฏ จังหวัดจันทบุรี

การศึกษารูปแบบขับเคลื่อนการพัฒนาที่ยั่งยืนในประเพณีงานนมัสการรอยพระพุทธบาทเขาคิชฌกูฏ จังหวัดจันทบุรี ผู้วิจัยเห็นถึงแนวทางการพัฒนาเพื่อนำไปสู่ความยั่งยืนซึ่งประกอบด้วยรูปแบบที่มีผลต่อการสร้างความยั่งยืน ดังนั้นในบทนี้จะแบ่งหัวข้อที่เกี่ยวกับรูปแบบต่าง ๆ เพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนาสู่ความยั่งยืน ทั้งในเรื่องของรูปแบบที่เกี่ยวกับงานนมัสการพระพุทธบาทฯ และรูปแบบการท่องเที่ยวในพื้นที่จังหวัดจันทบุรี อันเป็นกิจกรรมต่อเนื่องหลังจากการร่วมงานนมัสการพระพุทธบาทฯ ประกอบด้วย

5.1 รูปแบบพหุภาคีสาธารณะในการจัดงานเพื่อสร้างความยั่งยืนในประเพณีงานนมัสการรอยพระพุทธบาทเขาคิชฌกูฏ จังหวัดจันทบุรี

ผู้วิจัยจะนำเสนอรูปแบบพหุภาคีสาธารณะในการจัดงานเพื่อสร้างความยั่งยืนในประเพณีงานนมัสการรอยพระพุทธบาทเขาคิชฌกูฏ จังหวัดจันทบุรี ซึ่งทั้ง 2 รูปแบบมีฐานคิดที่ประกอบด้วยผู้กระทำการจากหลายภาคส่วนเพื่อดำเนินกิจกรรมใด ๆ ให้บรรลุเป้าหมาย ดังมีรายละเอียดตามหัวข้อต่อไปนี้

5.1.1 รูปแบบพหุภาคีสาธารณะในการจัดงานเพื่อสร้างความยั่งยืนในประเพณีงานนมัสการรอยพระพุทธบาทเขาคิชฌกูฏ จังหวัดจันทบุรี

ผู้วิจัยจะกล่าวถึงการจัดการงานประเพณีนมัสการรอยพระพุทธบาทฯ โดยใช้แนวคิดการจัดการภาคีสาธารณะแนวใหม่ (New Public Governance) อันเป็นแนวคิดใหม่ที่เกิดขึ้นในศตวรรษที่ 21 ประกอบด้วยผู้กระทำการจากหลากหลายภาคส่วนในสังคมเข้ามาเป็นภาคีเพื่อดำเนินกิจกรรมสาธารณะให้บรรลุเป้าหมายภายใต้ความร่วมมือระหว่างภาคีต่าง ๆ ซึ่งภาครัฐแต่เพียงภาคส่วนเดียวจะไม่สามารถดำเนินการได้แต่เพียงฝ่ายเดียว (สมศักดิ์ สามัคคีธรรม, 2561 : 44) ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่าสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการจัดการงานประเพณีนมัสการรอยพระพุทธบาทฯ ในรูปแบบของพหุภาคีสาธารณะได้อย่างสอดคล้องเนื่องจากบริบทของการจัดการในยุคปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ระบบการจัดการเหมาะสมที่สามารถตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงได้จึงต้องอาศัยความร่วมมือกันเป็นเครือข่ายระหว่างภาคส่วนต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องและเชื่อมโยงอย่างกันอย่างบูรณาการ ดังนั้นในการจัดการรูปแบบของพหุภาคีสาธารณะที่ประกอบไปด้วย ภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคประชาสังคม ตลอดจนคณะสงฆ์ที่เกี่ยวข้องจะเป็นกลไกหลักในการขับเคลื่อนงานประเพณีนมัสการรอยพระพุทธบาทฯ ในทุก ๆ ปี เพื่อนำไปสู่ความยั่งยืน เพื่อสะท้อนให้เห็นถึงเครือข่ายภาคีสาธารณะในการจัดงาน ผู้วิจัยจึงได้นำข้อมูลจากการสำรวจความคิดเห็นของประชาชนที่มาร่วมงานประเพณีนมัสการพระพุทธบาทฯ หลังจากนั้นได้เสนอบริบทของแต่ละภาคีเครือข่าย เพื่อเป็นข้อมูลสำหรับการวิเคราะห์และการเสนอแนะรูปแบบที่เหมาะสมและสอดคล้องกับบริบทของการจัดการงานนมัสการ เพื่อนำไปสู่การสร้างความยั่งยืนต่อไป ดังตารางที่ 5.1

ตารางที่ 5.1 แสดงจำนวนร้อยละ ค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานของกลุ่มตัวอย่างผู้มามีสการรอยพระพุทธรูปบาทเขาศิขณภูจําแนกตามข้อเสนอแนะเกี่ยวกับพหุภาคีสาธารณะในกระบวนการจัดงาน

เครือข่ายภาคี สาธารณะ ในการจัดงาน	จำนวน	เห็น	ค่อนข้าง	ไม่แน่ใจ	ค่อนข้าง	ไม่เห็น	\bar{X}	SD	การแปล ความหมาย	ลำดับ ที่
		ด้วย มาก	เห็นด้วย	น้อย	เห็น ด้วย มาก	ด้วย มาก				
1. วัดกระทิง	400	35.00	38.80	21.50	3.80	1.00	4.03	0.89	ค่อนข้างเห็นด้วย	1
2. วรอุทยานแห่งชาติ	399	32.00	37.50	23.00	5.50	1.80	3.92	0.96	ค่อนข้างเห็นด้วย	2
3. การเป็นเจ้าของภาพร่วม ของทุกภาคส่วน	399	32.80	35.00	25.50	3.80	2.80	3.91	0.98	ค่อนข้างเห็นด้วย	3
4. เจ้าคณะจังหวัด จันทบุรี	399	30.30	38.80	23.10	5.80	2.00	3.89	0.96	ค่อนข้างเห็นด้วย	4
5. คณะสงฆ์ทั้งหมดใน จังหวัดจันทบุรี	399	27.00	38.50	26.30	4.30	3.80	3.80	1.00	ค่อนข้างเห็นด้วย	5
6. วัดต่างๆในอำเภอ เขาศิขณภู	399	23.30	40.50	28.50	5.00	2.50	3.77	0.94	ค่อนข้างเห็นด้วย	6
7. ผู้ว่าราชการจังหวัด จันทบุรี	399	26.00	35.30	27.00	8.80	2.80	3.73	1.03	ค่อนข้างเห็นด้วย	7
8. การจัดตั้งเป็นมูลนิธิ ขึ้นมาดูแลโดยเฉพาะ	399	24.80	37.80	27.00	5.80	4.50	3.72	1.04	ค่อนข้างเห็นด้วย	8
9. คณะรักษาความสงบ แห่งชาติ (คสช.)	399	22.80	28.30	27.80	13.30	7.80	3.45	1.19	ค่อนข้างเห็นด้วย	9
รวม		25.72	33.92	22.76	4.91	2.45	3.46	0.88	ค่อนข้างเห็นด้วย	

ที่มา : (วิษณุฐิณี ดิษฐประณีต, ชัยยนต์ ประดิษฐศิลป์, จุฑามาศ ชูสุวรรณ และอศวิน แก้วพิทักษ์, 2563)

จากตารางที่ 5.1 พบว่ากลุ่มตัวอย่างที่มาร่วมงานนมัสการรอยพระพุทธรูปบาทเขาศิขณภูค่อนข้างเห็นด้วย ($\bar{X} = 3.46$) ว่าภาคีเครือข่ายการเป็นเจ้าของภาพในการจัดงานจะเป็นใครก็ได้หรือเป็นเจ้าของภาพร่วมกันได้ ไม่ว่าจะเป็นวัดกระทิง เจ้าคณะจังหวัดแม่กระหัง คสช. และเมื่อจัดลำดับความสำคัญในกลุ่มเดียวกันนี้ กลุ่มตัวอย่างก็ยังคงให้ความเห็นว่าวัดกระทิงยังเป็นเจ้าภาพหลัก รองลงมาคือวนอุทยานแห่งชาติ หรือไม่ก็เป็นเจ้าภาพร่วมกันของทุกภาคส่วนเป็นลำดับถัดมา

จากการสัมภาษณ์เชิงลึกเมื่อเปรียบเทียบกับข้อค้นพบจากตารางที่ 5.1 พบว่าประชาชนที่มาร่วมงานนมัสการฯ เห็นไปในทางที่ให้ภาคีเครือข่ายเข้ามาเป็นเจ้าภาพและสนับสนุนการแก้ไขปัญหาและความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในการจัดงานนมัสการรอยพระพุทธรูปบาท อาจตีความได้ว่าประชาชนที่ร่วมงาน

ต้องการให้งานนมัสการรอยพระพุทธรูปมีความยั่งยืนต่อไป ถึงแม้ว่าหลวงพ่อบอกเขียนผู้บุกเบิกงานจะมรณภาพไปแล้วก็ตาม ความคิดเห็นของประชาชนดังกล่าวสอดคล้องกับความคิดเห็นของผู้เชี่ยวชาญ เช่น เจ้าหน้าที่ของยูเนสโก (UNESCO) หรือองค์การศึกษา วิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ ที่ติดตามงานนมัสการรอยพระพุทธรูปฯ เพื่อประเมินว่าจะพิจารณาให้รางวัลขององค์การยูเนสโก ถ้ามีความยั่งยืนของงานนมัสการฯ (พิชญ์ นครเทศ, สัมภาษณ์ 12 มิถุนายน 2559) ขณะเดียวกันงานศึกษาของพระมหาดวงษ์สา ดิษขัง (2560) ได้กล่าวว่า เจ้าภาพในการจัดงานควรมาจากหลายฝ่ายที่เป็นภาคีเครือข่าย เช่น ฝ่ายคณะสงฆ์จังหวัด คณะสงฆ์ ท้องถิ่นและสถาบันการศึกษาในเขตอำเภอศิขณภูฏ อำเภอและจังหวัดจันทบุรี เป็นต้น

พระปลัดพร้อม ถาวโร (สัมภาษณ์, 4 พฤษภาคม 2566) กล่าวให้เห็นถึงรูปแบบการจัดการงานนมัสการรอยพระพุทธรูปฯ ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่าสอดคล้องกับการจัดการภาคีสาธารณะแนวใหม่ เป็นเครือข่ายภาคีต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องในการจัดงาน เริ่มตั้งแต่ เจ้าคณะจังหวัดจันทบุรี ถือว่าเป็นเจ้าภาพการจัดงานในระดับจังหวัด ซึ่งดูแลอยู่ห่าง ๆ แต่องค์กรที่ดูแลจริง ๆ คือ วัดต่าง ๆ จำนวน 9 วัด ซึ่งถูกจัดอยู่ในสารบบของการจัดงานมาตั้งแต่ยุคหลวงพ่อบอกเขียน ได้แก่ วัดขุน วัดทุ่งสะพาน วัดปึก วัดพลวง วัดกะทิง วัดทุ่งตาดิน วัดคลองเจริญ วัดตะเคียนทอง และวัดน้ำทรัพย์ แต่จริง ๆ แล้วในสมัยก่อน คือ วัดที่อยู่รอบพื้นที่เขาคิชฌกูฏวัดไหนที่ศรัทธาหลวงปู่เขียนมาช่วยงานกันหมดเพียงแต่ไม่ได้ระบุชื่อ แต่ปีที่ทำโครงการพุทธอุทยานจำเป็นต้องระบุชื่อเนื่องจากต้องทำระเบียบขึ้นไปขอทางอุทยาน เพราะฉะนั้นหัวใจหลักของการจัดงานคือ ทั้ง 9 วัดดังที่กล่าวแล้ว

ภายใต้เครือข่ายการจัดงานดังกล่าว แต่ละวัดจะมีบทบาทแตกต่างกันไป เช่น วัดปึกดูแลเรื่องคิวรต วัดทุ่งสะพานดูแลประตูลานวัด วัดทุ่งตาดินดูแลลานอินทร์ วัดพลวงเป็นฐานข้างล่าง วัดคลองเจริญ วัดน้ำทรัพย์ วัดคลองเจริญดูแลอยู่จุดลานบาตร วัดตะเคียนทองดูแลเนินพระเมตตา การดูแลดูแลในส่วนของคุณะสงฆ์ไม่ใช่ส่วนตัวแต่วัดที่จะมีรายได้เป็นส่วนของวัดจะมีวัดทุ่งตาดิน วัดทุ่งสะพานประตูลานวัดวัดพลวงรายได้ของคุณะสงฆ์จริง ๆ อยู่ที่ตั้งแต่ลานคิวิมาถึงเนินพระเมตตา และมาที่ลานบาตรแค่นั้นเอง

นอกจากนี้ยังมีบทบาทของภาครัฐที่เป็นเครือข่ายเชื่อมโยงเกี่ยวกับการจัดงาน เช่น อุทยานจะดูแลความเรียบร้อยของการจัดงาน ฝ่ายปฐมพยาบาลโดยประสานกับเจ้าหน้าที่กู้ภัยมาช่วยดูแล บทบาทของจังหวัดมีหน้าที่ดูแลความเรียบร้อย บทบาทของทหารที่มากช่วยคุมคนเข้า-ออกลานบาตร ส่วนภาคธุรกิจนอกจากจะมีส่วนร่วมในการบริจาคแล้ว ยังเป็นเครือข่ายการอำนวยความสะดวกให้กับผู้แสวงบุญในเรื่องของที่พักร่าง ๆ เช่น โฮมสเตย์ รีสอร์ท และโรงแรมต่าง ๆ เป็นต้น ซึ่งถือได้ว่าเป็นผลพลอยได้จากการจัดงานประเพณีนมัสการรอยพระพุทธรูปเขาคิชฌกูฏนี้

โดยสรุปจะเห็นได้ว่า รูปแบบการจัดการแบบเครือข่ายภาคีสาธารณะแนวใหม่ ที่ประกอบด้วยผู้กระทำการที่หลากหลาย จะเป็นรูปแบบที่สามารถนำมาใช้ในการดำเนินการกิจกรรมงานประเพณีนมัสการรอยพระพุทธรูปได้อย่างสอดคล้องกับสถานการณ์ปัจจุบัน โดยอาศัยความร่วมมือการเป็นเครือข่ายเชื่อมโยงระหว่างภาคส่วนต่าง ๆ เพื่อนำไปสู่การบรรลุเป้าหมาย โดยเชื่อว่าจะเป็นกลไกหลักในการขับเคลื่อนงานนมัสการฯ เพื่อนำไปสู่ความยั่งยืนต่อไป

5.1.2 เครือข่ายภาคีสาธารณะกับการจัดการงานประเพณีนมัสการรอยพระพุทธรูปเขาชีชมภู

ในหัวข้อที่ 5.1.1 ผู้วิจัยได้กล่าวถึงรูปแบบของเครือข่ายภาคีสาธารณะการจัดการงานประเพณีนมัสการรอยพระพุทธรูป เขาชีชมภู ในลักษณะของเครือข่ายอันได้แก่วัดต่าง ๆ จำนวน 9 วัด และภาพรวมของภาคีเครือข่ายที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับงานประเพณีนมัสการฯ สำหรับในหัวข้อนี้ ผู้วิจัยจะชี้ให้เห็นถึงรายละเอียดของภาคีเครือข่ายต่าง ๆ ที่มีส่วนร่วมในการบริหารจัดการงานประเพณีนมัสการรอยพระพุทธรูป และการเชื่อมโยงระหว่างเครือข่ายต่าง ๆ ที่เป็นกลไกขับเคลื่อน ตลอดจนการเสริมสร้างความยั่งยืนให้กับงานประเพณีนมัสการฯ

จากข้อคิดเห็นจากผู้ให้ข้อมูลหลักและเป็นผู้มีส่วนร่วมในการบริหารจัดการงานประเพณีนมัสการรอยพระพุทธรูปฯ ผ่านประสบการณ์ด้วยการเป็นผู้ช่วยในการบริหารจัดการงานให้กับหลวงพ่อเขียนมาอย่างยาวนาน ได้ให้ข้อคิดเห็นเกี่ยวกับการบริหารจัดการงานประเพณีนมัสการรอยพระพุทธรูปฯ นอกจากการวิเคราะห์การมีส่วนร่วมของภาคีเครือข่ายของแต่ละภาคส่วนอันได้แก่ คณะสงฆ์ ภาครัฐ ภาคธุรกิจ และภาคประชาชน ซึ่งแต่ละภาคีเครือข่ายต่างก็มีความสำคัญแตกต่างกันไปตามบทบาทและหน้าที่ เพื่อให้การบริหารจัดการงานขับเคลื่อนโดยบรรลุเป้าหมายของการจัดงาน อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยเห็นว่ายังมีประเด็นที่ควรจะนำเสนอบทบาทและหน้าที่ของแต่ละภาคีเครือข่ายนอกเหนือจากสถานะที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้นนั้น เป็นแนวโน้มถึงสิ่งที่ควรจะเป็นในอนาคตและเพื่อให้เกิดความยั่งยืนแต่ละเครือข่ายควรมีบทบาทและหน้าที่ ดังนี้

ภาครัฐ

จังหวัดจันทบุรี ผู้ให้ข้อมูลหลักได้ให้ความเห็นว่าในปัจจุบัน ยังมีจุดบอดในการประชาสัมพันธ์ โดยภาครัฐควรส่งเสริมกระบวนการประชาสัมพันธ์ เช่น การรังสรรค์กิจกรรมในวันเปิดงาน (ปิดป่า) ควรจัดทำบทเพลงเพื่อเป็นการรำบูชารอยพระบาท ด้วยการเปิดโอกาสให้คนในจังหวัดจันทบุรีได้เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมนี้ โดยได้ยกตัวอย่างของงานพระธาตุนาดูน (ตั้งอยู่ที่ตำบลนาดูน อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม เป็นปูชนียสถานที่สร้างขึ้นเพื่อสืริมงคลแกภูมิภาค เป็นศูนย์กลางของพระพุทธศาสนาและศิลปวัฒนธรรมของภาคตะวันออกเฉียงเหนือได้รับการเรียกขานว่าเป็น พุทธมณฑลแห่งอีสาน) จริง ๆ แล้วพระธาตุนาดูนไม่ได้มีอะไรแต่อาศัยกิจกรรมของการรำถวายพระธาตุนาดูน พอถึงฤดูกาลวันเปิดซึ่งเขาจะเอาคนมาเป็นพัน ๆ คน เพื่อมารำมีการแต่งเพลงรำถวายแล้วก็ถ่ายทอดสดตั้งกระทันหันใคร ๆ ก็อยากไปดู แต่เมื่อมองย้อนกลับมาองกรณีของงานประเพณีนมัสการรอยพระพุทธรูปเขาชีชมภู จะพบว่าไม่มีเพียงแค่ประชาสัมพันธ์ว่าเขาชีชมภูเปิดแล้วซึ่งเหมือนกับการบอกกล่าวเฉย ๆ ไม่มีกิจกรรมและแรงกระตุ้นใด ๆ ประเด็นต่อมา สิ่งที่ต้องการให้เกิดขึ้นและการสนับสนุนจากรัฐ คือ การหาศิลปินหรือบัณฑิตมาเรียบเรียงบทกลอนบทเสภาถวายเป็นการบูชารอยพระบาทหรือการแต่งเพลงโดยใส่เนื้อหาสาระของเขาชีชมภูลงไปเพื่อสื่อให้ประชาชนทั่วไปได้เห็นถึงความสำคัญของงานประเพณีนมัสการรอยพระพุทธรูปเขาชีชมภู ทั้งนี้จำเป็นต้องมีการประยุกต์ศาสตร์ด้านการประชาสัมพันธ์ในรูปแบบใหม่ ๆ เช่น การทำคอนเทนต์ต่าง ๆ ซึ่งในปัจจุบัน พบว่ายังไม่เห็นหน่วยงานของรัฐได้เข้ามามีบทบาทในการช่วยประชาสัมพันธ์เรื่องของการงานประเพณีนมัสการพระพุทธรูปอย่างจริงจัง

สิ่งที่อยากเห็นอีกประการหนึ่งคือ เพื่อให้เกิดความยั่งยืนในงานประเพณีนมัสการรอยพระพุทธรูป การมีการปลูกฝังงานประเพณีและวัฒนธรรมที่เกี่ยวกับเขาคิชฌกูฏ ซึ่งจะต้องให้ภาครัฐช่วยในการผลักดันเข้าไปยังสถานการศึกษา ด้วยการสอดแทรกหลักสูตรวัฒนธรรมประเพณีให้กับเยาวชนในจังหวัดจันทบุรี เพื่อให้ความรู้และเล็งเห็นความสำคัญรวมถึงคุณค่าทางวัฒนธรรม ตลอดจนความเป็นมาของงานประเพณีนมัสการรอยพระพุทธรูปเขาคิชฌกูฏ พอถึงฤดูกาลเปิดเขาอาจมีการจัดนักเรียนขึ้นมาพื่อนรำ ถือว่าเป็นการสอดแทรกประเพณีวัฒนธรรมให้กับลูกหลาน ให้เกิดความรักและหวงแหนประเพณีของท้องถิ่น และเมื่อเด็ก ๆ เหล่านี้เติบโตไปในอนาคต จะเป็นเกราะคุ้มกันให้เกิดความยั่งยืนได้เป็นอย่างดี

นอกจากนี้ภาครัฐในนามของอุทยานจะมีบทบาทหน้าที่ดูแลความเรียบร้อยของงาน ตลอดจนอำนวยความสะดวกเพื่อให้คณะสงฆ์ทำงานได้สะดวกขึ้นทั้งก่อนและหลังในการจัดงาน เช่น ดูแลเรื่องกฎหมายและความปลอดภัย การเตรียมทำทางขึ้นเขาก่อนเริ่มงานประเพณี การเชื่อมโยงกับทางจังหวัดเพื่อขอรับการสนับสนุนในเรื่องการนำเจ้าหน้าที่สาธารณสุขมาช่วยอำนวยความสะดวกด้วยการส่งเจ้าหน้าที่มาอยู่ที่คิชฌกูฏช่วงที่จัดงานครั้งละ 2-3 วัน ประสานงานกับจังหวัดเกี่ยวกับการจัดเจ้าหน้าที่ดูแลด้านการจราจร เป็นต้น ซึ่งกิจกรรมเหล่านี้จะดำเนินการในนามของอุทยาน เนื่องจากอุทยานเป็นเจ้าของพื้นที่

ภาคเอกชน

สำหรับภาคเอกชน เช่น กลุ่มที่พักและโรงแรมต่าง ๆ ในปัจจุบันได้มีมิติของการร่วมมือระหว่างหน่วยงานเอกชนด้วยกัน พบว่ามีการรวมกลุ่มด้วยการทำคอนเทนต์ที่แสดงถึงการสื่อสารประชาสัมพันธ์ด้านที่พักและโรงแรมต่าง ๆ ในจังหวัดจันทบุรี ซึ่งจะพ่วงการประชาสัมพันธ์งานประเพณีนมัสการพระพุทธรูปเขาคิชฌกูฏเข้าไปด้วยถือว่าได้ประโยชน์กันทั้ง 2 ฝ่าย เนื่องจากผู้แสวงบุญหรือนักท่องเที่ยวที่มานมัสการรอยพระพุทธรูปแล้ว หากต้องการจะเดินทางท่องเที่ยวต่อจำเป็นต้องพักค้างคืนหรือทำกิจกรรมตามแหล่งท่องเที่ยวอื่น ๆ ต่อไป

สำหรับการสร้างความยั่งยืนภายใต้บทบาทของเอกชนนั้น ผู้วิจัยเห็นว่าสามารถดำเนินการได้โดยการสร้างภาคีเครือข่ายระหว่างภาคเอกชนด้วยกันเอง ทั้งที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวในจันทบุรี ที่พักหรือโรงแรมต่าง ๆ ด้วยการเชื่อมโยงเครือข่ายเข้ากับเขาคิชฌกูฏ เพื่อให้นักท่องเที่ยวสามารถเข้าถึงแหล่งข้อมูลได้ตามต้องการเพียงจุดเดียว สามารถลิงค์เครือข่ายไปยังแหล่งข้อมูลอื่น ๆ ที่ต้องการได้อย่างรวดเร็ว ด้วยการนำเทคโนโลยีด้านการสื่อสารข้อมูลมาใช้เป็นเครื่องมือในการสื่อสารประชาสัมพันธ์ให้เกิดประโยชน์สูงสุด ซึ่งภาคเอกชนมีความคล่องตัวในการดำเนินการได้ดีกว่าภาครัฐ ทั้งนี้ อาจสร้างองค์กรกลางเพื่อเป็นกลไกในการขับเคลื่อนที่นำโดยภาคเอกชน

คณะสงฆ์

บทบาทในเรื่องของการจัดงานประเพณีนมัสการพระพุทธรูปทั้งในเรื่องของพิธีกรรมทางศาสนา และเรื่องประเพณีวัฒนธรรมจะดำเนินการโดยกลไกของคณะสงฆ์ 9 วัดหลัก ๆ ตามที่ได้กล่าวมาแล้วนั้น ซึ่งนอกจาก 9 วัดหลักที่เป็นผู้ดำเนินงานหลักแล้วในปัจจุบันยังได้มีการดำเนินการในรูปแบบของมูลนิธิ ซึ่งผู้ให้ข้อมูลหลัก (พระปลัดพร้อม ถาวร) เจ้าคณะอำเภอ เจ้าคณะจังหวัด เป็นกรรมการของมูลนิธิด้วยเช่นกัน ทั้งนี้รูปแบบของการดำเนินงานในนามของคณะสงฆ์จังหวัดจันทบุรี จะมีตัวแทนจากทุกอำเภอเข้ามาช่วย

โดยตัวแทนเหล่านั้นจะเข้ามาในรูปของกรรมการ ตัวอย่างเช่นเรื่องของบัญชีและการเงิน เนื่องจากเหตุผลเรื่องความโปร่งใส ขณะเดียวกันทางอำเภออาจจะแต่งตั้งกรรมการเป็นผู้สังเกตการณ์เข้ามาร่วมซึ่งมีทั้งทหาร-ตำรวจ แต่ไม่ให้ผู้สังเกตการณ์เหล่านี้ดูแลเกี่ยวกับเรื่องเงินเนื่องจากเคยมีประวัติการทุจริตในสมัยหลวงพ่อเขียน อย่างไรก็ตามกิจกรรมของงานจะต้องสนับสนุนผู้มาแสวงบุญตลอดเวลา จำเป็นต้องใช้ผู้รับจ้างที่เป็นมืออาชีพ สำหรับงบประมาณในการลงทุนเพื่อการจัดงานนั้นจะดำเนินการโดยคณะสงฆ์ในรูปของมูลนิธิ โดยในแต่ละปีจะต้องเตรียมเงินทุนสำรองไว้ประมาณ 10-15 ล้าน ซึ่งรายได้ทั้งหมดของแต่ละปีจะนำเข้ากองทุนมูลนิธิ และมูลนิธิก็จะนำกองทุนดังกล่าวนี้ไปใช้ในการจัดงานประเพณีมีสการรอยพระพุทธรูป นอกจากนี้มูลนิธิยังมีกองทุนเพื่อการพัฒนาเขาศิขณภูมิ เพื่อใช้ในกิจกรรมอื่น ๆ เช่น การสร้างอาคารหรือซ่อมบำรุงอาคารจะใช้งบประมาณในส่วนนี้

ด้านรูปแบบภาคีเครือข่ายของการจัดงานนั้น ในการจัดงานจะถูกออกหนังสือขออนุญาตในนามคณะสงฆ์ 9 วัดร่วมกับคณะสงฆ์จังหวัดจันทบุรีและจังหวัดจันทบุรีในการจัดงาน ส่วนอุทยานในฐานะเจ้าของพื้นที่ หากมีปัญหาตำรวจจะเข้าพื้นที่ยังต้องขออนุญาตทางอุทยานไม่สามารถขึ้นไปโดยพลการได้นั้นหมายความว่าทุกภาคีเครือข่ายจะต้องร่วมมือกันในการบริหารจัดการงาน ทั้งเรื่องการรักษาความปลอดภัย การดูแลความปลอดภัยกับผู้แสวงบุญอะไรต่าง ๆ ด้วยการบูรณาการกันทั้งภาครัฐ เช่น ตำรวจ ทหาร กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน จะเข้ามาเสริมความร่วมมือกันแต่จะไม่เข้ามาก้าวล่วงงานประเพณีและแทรกแซงแนวทางของคณะสงฆ์

ภาคประชาชน

ณัฐธินิชา ประทุมรินทร์ (สัมภาษณ์ 6 กรกฎาคม 2566) ซึ่งเป็นประธานชมรมชาวบ้านวัดกะทิง ได้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับบทบาทของภาคประชาชนที่เกี่ยวข้องกับงานประเพณีมีสการรอยพระพุทธรูปไว้ว่า ณัฐธินิชาเป็นเพียงตัวอย่างหนึ่งของภาคประชาชน ซึ่งไม่ได้มีบทบาทในการบริหารจัดการงานประเพณีมีสการรอยพระพุทธรูปโดยตรง แต่จะทำหน้าที่ดูแลและประสานงานอื่น ๆ กับผู้เกี่ยวข้อง เช่น หัวหน้าอุทยาน เจ้าหน้าที่อุทยาน เพื่อเตรียมความพร้อมในการจัดงานของแต่ละปี ในส่วนของวัดกะทิง จะดูแลประสานงานคิวรถขึ้นเขา (คิวรถวัดกะทิง) เป็นหลัก ขณะเดียวกันจะดูแลภาพรวมของวัดกะทิงในช่วงเทศกาลงานประเพณีมีสการรอยพระพุทธรูป เนื่องจากก่อนขึ้นเขาศิขณภูมิจะมีผู้แสวงบุญแวะเข้ามาที่วัดกะทิงเพื่อกราบสักการะหลวงพ่อเขียน รวมถึงการประสานงานกับวัดพลวงและเจ้าหน้าที่อุทยานเกี่ยวกับการจัดการปริมาณคนขึ้นเขาเพื่อไม่ให้เกิดความแออัดของผู้คนบนเขามากจนเกินไป

นอกจากนี้บทบาทของณัฐธินิชา ยังเป็นผู้แทนในการประชุมและดูแลเรื่องรายได้ของวัดด้วยการบริหารจัดการ จัดเก็บรวบรวมรายได้ และเป็นกรรมการเบิกจ่ายในนามของวัดโดยมีกรรมการ (ซึ่งแต่งตั้งโดยมติเห็นชอบจากกรรมการร่วมที่มีพระสงฆ์และฆราวาส) อย่างไรก็ตามการเบิกจ่ายบัญชีต้องลงนามโดยกรรมการร่วมจำนวน 3 คน ณัฐธินิชา เจ้าอาวาสวัดกะทิง และกรรมการภายนอกอีกหนึ่งคน ส่วนเรื่องการเบิกจ่ายเพื่อวัตถุประสงค์ใด ๆ จะต้องผ่านความเห็นชอบจากกรรมการทั้ง 3 คน อย่างเป็นทางการเท่านั้น

นอกจากบทบาทของชมรมชาวบ้านวัดกะทิงตั้งที่กล่าวแล้ว พบว่าชาวบ้านในท้องถิ่นได้เข้ามามีส่วนร่วมในการนำรถมาร่วมกับคิวรถขึ้นเขา ถือเป็น การสร้างรายได้ให้กับชาวบ้านในท้องถิ่นในช่วงเทศกาลงานประเพณีนมัสการรอยพระพุทธรบาท ขณะที่อีกส่วนหนึ่งก็จะเป็นกลุ่มค้าขายด้านล่าง (กลุ่มร้านค้าด้านบนจะต้องประมูลกับอุทยาน) ส่วนผู้ที่มาถวายงานรับจ้างจริง ๆ จะเป็นคนบุรีรัมย์ เนื่องจากมีความอดทนกว่ากลุ่มคนในท้องถิ่น โดยกลุ่มคนในท้องถิ่นจะขยับขึ้นไปเป็นกลุ่มค้าขายหรือเป็นเจ้าของคิวรถไม่ได้ขึ้นมารับจ้างเหมือนเมื่อก่อนแล้ว

เพื่อให้เกิดความยั่งยืนในงานประเพณีนมัสการรอยพระพุทธรบาทจากรุ่นสู่รุ่น ผู้วิจัยเห็นว่าคุณภาพและพลังของประชาชนท้องถิ่นคิฆณภูมิซึ่งเป็นเจ้าของวัฒนธรรมควรเข้ามา มีบทบาทในการสืบสานและสร้างความผูกพันให้กับประเพณีนมัสการรอยพระพุทธรบาท ซึ่งสอดคล้องกับผู้ให้ข้อมูลหลักและเป็นกรรมการบริหารจัดการงานนมัสการฯ ในท่วงทำนองที่ว่า “คือ ในมุมมองถ้าให้อาตมามองเริ่มจากเยาวชน เพราะว่าเยาวชนเขาจะเป็นรากสำคัญในการประคับประคองประเพณีวัฒนธรรมถึงฤดูกาล อาตมาอยากเห็นโรงเรียนจัดนักเรียนขึ้นมาในนามโรงเรียนมาไหว้ นมัสการรอยพระบาทนี้แหละ แต่พอนักเรียนขึ้นมาเราจะขออุทยานว่าไม่เก็บค่าใช้จ่ายได้ไหม เพื่อให้เยาวชนมาเรียนรู้เพียงแต่ว่าเราต้องคุยกับคิวรถก่อนว่าถ้าจะให้ให้นักเรียนมา แต่เขาก็ยินดีนะมันไม่ได้ว่าจะต้องขึ้นมาเยอะแยะขนาดนั้น จะทำยังไงให้เด็กเยาวชนเข้ามาศึกษาเรียนรู้ตรงนี้ เพราะอาตมาเป็นห่วงเหลือเกินว่าวันนี้อาตมา รับช่วงจากหลวงปู่กันมาเราทำได้แต่เราจะส่งต่อให้ใครอันนี้สำคัญมาก คนคนนั้นจะต้องมีความรู้ด้านทิศทางของการจัดงานประเพณีที่ถูกต้องไม่ใช่มองเพียงแค่ผลประโยชน์ เพราะผลประโยชน์มันเป็นเพียงแค่ผลพลอยได้แต่หัวใจหลักจริง ๆ คุณต้องเข้าถึงแก่นของมันให้ได้และรักษามันไว้ให้ได้ ตรงนี้สำคัญส่วนคนรุ่นปัจจุบันก็คือเด็ยมันก็ต้องไปเป็นคนแก่หมดแล้วอยากเห็นลูกหลานรุ่นหลังไม่ว่าจะเป็นของฆราวาสหรือพระเหมือนกัน ตรงนี้สำคัญความยั่งยืนของเขา คิฆณภูมิเหมือนอาตมา เหมือนเราไม่ได้ตั้งใจแต่ด้วยความที่เราอยู่กับหลวงปู่มาตั้งแต่เห็นมันเล็ก ๆ งานประเพณีกระทั่งใหญ่โตมโหฬาร เพราะฉะนั้นเราจึงซึมซับแก่นของมันอย่างชัดเจน ถ้าโยมอยากเห็นความยั่งยืนเราต้องให้เยาวชนในพื้นที่เข้ามาศึกษาเรียนรู้ประเพณีวัฒนธรรมที่ถูกต้อง”

จากตัวอย่างของชุมชนชาวบ้านวัดกะทิง และชุมชนท้องถิ่นอื่น ๆ จะเห็นได้ว่าบทบาทของภาคประชาชนเป็นเพียงบทบาทเสริมเท่านั้น แต่ก็ เป็นบทบาทเสริมที่ไม่เป็นทางการที่ทำให้งานประเพณีนมัสการรอยพระพุทธรบาทเกิดการขับเคลื่อนไปในทิศทางอย่างที่ควรจะเป็น ถือได้ว่าภาคประชาชนเป็นกลไกขับเคลื่อนตัวหนึ่ง ซึ่งนอกจากตัวของณัฏฐธิดาเองแล้ว ยังมีทีมงานของเธอที่เข้ามาช่วยงานในด้านต่าง ๆ ตลอดระยะเวลาเทศกาลงาน เพื่อให้งานประเพณีนมัสการรอยพระพุทธรบาทเกิดความยั่งยืน ควรสร้างองค์กรของภาคประชาชนให้มีความเข้มแข็งด้วยการเป็นภาคีเครือข่ายหนึ่งของภาคีเครือข่ายอื่น ๆ ที่มีส่วนร่วมในการบริหารจัดการประเพณีนมัสการรอยพระพุทธรบาท เพื่อสร้างความยั่งยืนทั้งในปัจจุบันและในอนาคต การเดินขึ้นเขาและการท่องเที่ยวออกฤดูกาล

ข้อเสนอแนะให้มีการเดินขึ้นเขาที่นอกเหนือจากการใช้รถ ผู้ให้ข้อมูลหลักอธิบายว่า ในสมัยก่อนที่จะมีเส้นทางเดินรถก็ใช้เส้นทางเดินขึ้นเขาทางวัดโคกตะพง ในปัจจุบันทางวัดโคกตะพงก็ยังทำอยู่ โดยทุก ๆ ปีทีมงานวัดโคกตะพงจะขึ้นไปสำรวจเส้นทางซ่อมบำรุง สำหรับเส้นทางบางส่วนที่มันชันก็ให้เชือกชิง

ช่วยให้คนขึ้นสาวขึ้นไปได้สะดวกขึ้น แต่เนื่องจากมีจำนวนคนขึ้นน้อยทางเดินขึ้นเขาจะขึ้นทางวัดโคกตะพง เนื่องจากกลุ่มที่จะเดินนั้นจะเป็นกลุ่มคนที่ต้องมีร่างกายที่แข็งแรงจริง ๆ และมีใจรักในการเดินป่าถึงจะมาเดินกัน ซึ่งมีจำนวนน้อยมากเมื่อดูปริมาณแล้วไม่ถึงไม่น่าถึงพันคน หลังหลวงปู่เขียนมรณภาพ ทางอุทยานได้มีนโยบายให้เปิดเขานอกฤดูกลางซึ่งก็ได้มีการทดลองเปิดแต่ไม่ประสบผลสำเร็จ ดังคำสัมภาษณ์ของผู้ให้ข้อมูลหลัก ความตอนหนึ่งว่า “นอกฤดูกลางนี่หลังจากหลวงปู่เขียนมรณภาพภาครัฐอาจจะไม่พูดตรง ๆ แต่ต่อมาในฐานะอยู่กับปัญหาทางมาตลอด นโยบายหลักของทางอุทยานมองว่าถ้าเราเปิดนอกฤดูกลางเราจะได้ผลประโยชน์อีกมหาศาล มันไม่ใช่แค่ระดับท้องถิ่นหรอกมันคือระดับกระทรวง แต่ปรากฏว่าไม่ประสบความสำเร็จก็พยายามชวนวัดกระทิงเข้าร่วม ซึ่งวัดกระทิงในขณะนั้นก็เห็นด้วย ก็ดันกันไปอยู่ประมาณ 4 ปีไม่เกิดความสำเร็จผลแล้วมันมีแต่ถอยหลัง จนกระทั่งคนลดลงเหลือ 400,000 กว่าคน พอคนลดลงอุทยานก็เห็นว่ามันไปไม่ถูกทางแล้ว หัวหน้าอุทยานทางศรีราชาก็เข้าพบกับอตาที่วัดเข้ามากราบแล้วก็แนะนำตัวว่าผมขึ้นไปดูงานบนเขาผมเห็นมีแต่อาจารย์เท่านั้นที่รู้อะไรการแก้ปัญหาแล้วก็ทำให้คนขึ้นมาเหมือนเดิมเราก็บอกว่ามันมีแค่ 2 เรื่องเท่านั้นเอง 1) แก้ปัญหาความขัดแย้ง 2) กลับไปทำตามแนวทางหลวงปู่เขียนที่เป็นเจตนาของหลวงปู่เขียนจริงๆเราก็อธิบายให้ฟัง 3) เปิดทางให้คณะสงฆ์ทำงานเหมือนเดิมแล้วถึงเวลามันก็กลับมาเอง”

จะเห็นได้ว่าการเปิดให้นักท่องเที่ยวเดินขึ้นเขานอกฤดูกลาง ที่เรียกว่าการท่องเที่ยวเชิงนิเวศทางอุทยานและพระอาจารย์เงาะ (วัดกระทิง) ที่ได้พยายามผลักดันแต่ไม่ประสบผลสำเร็จเนื่องจากไม่ค่อยมีคนสนใจ จำนวนนักท่องเที่ยวน้อยไม่คุ้มกับค่าใช้จ่าย เพราะการบริหารจัดการพื้นที่และการดูแลเรื่องความปลอดภัยจะต้องใช้บุคลากรและอุปกรณ์ต่าง ๆ ซึ่งจะต้องมีค่าใช้จ่ายเช่นเดียวกัน

นอกจากนี้ความรู้สึกของคนส่วนใหญ่จะมากันในฤดูกลางมากกว่า ซึ่งการเดินทางขึ้นเขานอกฤดูกลางนี้จะมีทีมงานของวัดตะพงและอุทยานจะเป็นผู้ดูแล ทั้งนี้นักท่องเที่ยวจะต้องลงทะเบียนและจ่ายค่าธรรมเนียมผ่านระบบของอุทยานเช่นเดียวกัน เนื่องจาก กฎ ระเบียบของอุทยานที่ไม่อนุญาตให้มีการตั้งแคมป์บนเขาเชิงภู อาจส่งผลกระทบต่อการนำสิ่งของขึ้นเขาซึ่งไม่สอดคล้องกับสถานที่สำหรับผู้แสวงบุญ อีกประการหนึ่งสถานที่บนเขาไม่เหมาะกับการค้างคืนสำหรับการเดินทางมานอกฤดูกลาง เนื่องจากมีความเสี่ยงจากสิ่งสารสัตว์กับนักท่องเที่ยวแล้วจะไม่มีเจ้าหน้าที่ดูแลนักท่องเที่ยว เพราะเมื่อสิ้นสุดฤดูกาลงานประเพณีมีสการรอยพระพุทธบาทหรือหลังการเปิดป่าแล้วสิ่งสารสัตว์จะกลับมาอาศัยอยู่ดังเดิม ซึ่งผู้ให้ข้อมูลหลักได้อธิบายถึงประเด็นเหตุผลของการเปิดป่า-ปิดป่าให้กับผู้วิจัยว่าทำไมต้องมีพิธีบวงสรวงการเปิดป่าและปิดป่าซึ่งเป็นพิธีโบราณ และทำไมถึงเปิดแค่ 2 เดือน ซึ่งสามารถย้อนกลับไปถึงคำกล่าวของหลวงปู่เขียนที่บอกว่าสิ่งสารสัตว์เขาก็มีอาณาเขต แต่หลังจากทำพิธีปิดป่าแล้วสิ่งสารสัตว์เหล่านี้จะถอยออกไปยังพื้นที่ที่เราขอไว้ ในขณะเดียวกันสัตว์ที่อาศัยอยู่ในรูปบาตรพอถึงเวลาพวกสัตว์ป่าต้องออกไปจนพื้นที่ที่เรากำหนด เช่น พวกหมิงจะมาทางซีกโคกตะพงโดยจะอยู่ในโซนหลังลูกบาตร ส่วนพวกเสือจะอยู่จากลานอินทผลุงมา เป็นต้น

ความไม่ปลอดภัยของนักท่องเที่ยวบนเขานอกฤดูกลาง เนื่องจากพื้นที่บนเขาหลังเปิดป่าสัตว์จะเริ่มออกหากินช่วงตอนกลางคืนโดยจะเริ่มออกมาประมาณ 4-5 โมงเย็น ซึ่งบนเขาจะมีดก่อนข้างล่าง

ประมาณ 5 โมงเย็นไปแล้วอากาศจะเริ่มสลับสัตว์จะเริ่มออกมาหากินกันแล้ว กลุ่มเสือและกลุ่มหมีมียะเยาะลิงฝูงใหญ่ พอเปิดเขาได้ประมาณหนึ่งอาทิตย์ถึงเริ่มมาแล้ว หมินี่มาก่อนตั้งแต่อาทิตย์แรกเลย ซึ่งการที่จะให้คนขึ้นเขานอกฤดูกาลทางอุทยานเองนั้นไม่มั่นใจเรื่องความปลอดภัยของนักท่องเที่ยว ในฤดูฝนจะมีทากเยอะมากเดินไปทางไหนมีแต่ทากทั้งนั้น จะเดินทางหรือไปพักค้างคืนไม่ใช่เรื่องง่ายเช่นกันนี่คือเรื่องจริงของสภาพธรรมชาติที่อยู่บนเขา ประการต่อมาพอเข้าสู่ฤดูฝนสภาพพื้นบนเขาจะเป็นละอองน้ำชื้นเข้าไปถึงในตัวอาคาร สภาพอากาศไม่เอื้ออำนวยนักท่องเที่ยวที่จะเดินทางเข้ามาประกอบกิจกรรมใด ๆ ด้วยเหตุผลด้านความปลอดภัยทางอุทยานจึงไม่อนุญาตให้พักค้างคืนบนเขา ซึ่งทางอุทยานจะดูแลเรื่องความปลอดภัยเฉพาะช่วงกลางวันเท่านั้น

สรุปโดยสังเขปแล้วเครือข่ายภาคีสาธารณะต่าง ๆ ที่กล่าวมาข้างต้นแล้วนั้นจะเป็นกลไกขับเคลื่อนที่ทรงพลังและสร้างความยั่งยืนให้กับงานประเพณีมัสการรอยพระพุทธรูปเขาศิขณภู จังหวัดจันทบุรี โดยเครือข่ายภาคีสาธารณะดังกล่าวจะต้องสร้างเครือข่ายเชื่อมโยงกันอย่างเป็นระบบ ด้วยการนำเทคโนโลยีการสื่อสารข้อมูลมาประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด เช่น การใช้โครงข่ายในการเข้าถึงข้อมูลที่เป็นปัจจุบัน (Real Time) เพื่อสร้างสมรรถนะ (Performance) ให้กับภาคีเครือข่ายในทุกภาคส่วน และการบริหารจัดการงานประเพณีมัสการรอยพระพุทธรูป การใช้โซเชียลมีเดีย (Social Media) ในการประชาสัมพันธ์ เป็นต้น หายที่สุดแล้ว จะนำไปสู่กลไกขับเคลื่อนที่มีสมรรถนะสูงและเกิดความยั่งยืนจากรุ่นปัจจุบันสู่รุ่นต่อไปในอนาคต

5.2 รูปแบบการบริหารจัดการเพื่อสร้างความยั่งยืนในประเพณีงานมัสการรอยพระพุทธรูปเขาศิขณภู จังหวัดจันทบุรี

ผู้วิจัยได้เห็นถึงรูปแบบการบริหารจัดการเพื่อสร้างความยั่งยืนของงานประเพณีมัสการรอยพระพุทธรูป การแก้ปัญหาในการบริหารจัดการ โดยจะใช้ข้อมูลจากการสำรวจความคิดเห็นและจากผู้ให้ข้อมูล หลักการบริหารจัดการงานประเพณีมัสการรอยพระพุทธรูปฯ ถือว่าเป็นปัจจัยสำคัญที่นำไปสู่ความยั่งยืน หากได้มีการบริหารจัดการที่ดีและเป็นที่ยังพอใจของผู้เดินทางมานมัสการฯ ซึ่งข้อมูลในเชิงบวกและเชิงลบ จะเป็นข้อมูลที่ส่งต่อกันปากต่อปาก โดยเฉพาะในยุคปัจจุบันที่อิทธิพลและความทันสมัยของเทคโนโลยีการสื่อสารข้อมูลที่สามารถกระจายข้อมูลได้แบบทันเวลา (Real Time) รวมถึงการบันทึกข้อมูลบนสื่อสังคมออนไลน์ซึ่งสามารถกระจายข้อมูลได้อย่างไร้ขีดจำกัด ผู้วิจัยเห็นถึงปัญหาและทางออกในการจัดการปัญหาเพื่อหาทางออกที่เกี่ยวกับประเด็นการบริหารจัดการงานมัสการฯ เพื่อให้เกิดความยั่งยืน โดยมีรายละเอียดและจำแนกตามรายด้านไว้ตามตารางที่ 5.2 ดังนี้

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี

ตารางที่ 5.2 แสดงจำนวนร้อยละ ค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานของกลุ่มตัวอย่างผู้มามีการรอย พระพุทธรูปเขาชีเมี่ยงภูจำแนกตามข้อเสนอแนะเกี่ยวกับประเด็นการบริหารจัดการงานนมัสการฯ (n = 400)

ประเด็นการบริหารจัดการงานนมัสการฯ	เห็นด้วยมาก	ค่อนข้างเห็นด้วย	ไม่เห็นใจ	ค่อนข้างไม่เห็นด้วย	ไม่เห็นด้วยมาก	\bar{X}	SD	การแปลความหมาย	ลำดับที่
	ร้อยละ								
1. การแก้ไขปัญหาการรักษาพยาบาลระหว่างชั้นเขา	37.00	44.00	13.00	3.80	2.30	4.09	0.91	ค่อนข้างเห็นด้วย	1
2. การแก้ไขปัญหาความพอเพียงของที่หิ้งชยะ	36.30	44.50	12.50	3.80	2.80	4.08	0.93	ค่อนข้างเห็นด้วย	2
3. การแก้ไขปัญหาการจัดระเบียบการเดินเท้าและป้ายบอกทาง	32.00	45.30	15.00	3.50	4.00	3.97	0.98	ค่อนข้างเห็นด้วย	3
4. การแก้ไขปัญหาการจัดร้านของที่ระลึกและของฝากของท้องถิ่น	31.50	41.00	21.30	3.50	2.50	3.95	0.94	ค่อนข้างเห็นด้วย	4
5. การแก้ไขปัญหาราคาสินค้าบนเขา	34.50	37.00	18.30	6.30	3.80	3.92	1.05	ค่อนข้างเห็นด้วย	5
6. การแก้ไขปัญหาห้องสุขาระหว่างทางขึ้นลงเขา	33.00	40.800	16.30	5.50	4.30	3.92	1.04	ค่อนข้างเห็นด้วย	5
7. การแก้ไขปัญหาการประชาสัมพันธ์การจัดงาน	29.30	44.80	17.30	4.50	4.00	3.90	1.00	ค่อนข้างเห็นด้วย	6
8. การแก้ไขปัญหาการจัดรถขึ้นลงเขา	30.50	38.50	20.30	6.30	4.50	3.84	1.06	ค่อนข้างเห็นด้วย	7
9. การแก้ไขปัญหาอัยาศัยของผู้ให้บริการ	26.00	40.50	23.00	6.00	4.30	3.78	1.03	ค่อนข้างเห็นด้วย	8
10. การจัดทำมีงานนมัสการรอยพระพุทธรูปตลอดทั้งปี	31.00	27.30	19.50	9.00	13.00	3.54	1.35	ค่อนข้างเห็นด้วย	9
11. การจัดการโดยจ้างบริษัทนักบริหารมืออาชีพมาจัดงานนมัสการ	24.80	27.00	22.80	8.50	16.80	3.34	1.38	ไม่แน่ใจ	10
รวม	29.39	36.91	16.22	4.81	4.27	3.56	0.94	ค่อนข้างเห็นด้วย	

ที่มา : (วิชณัฐณีย์ ดิษฐประณีต, ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์, จุฑามาศ ชูสุวรรณ และอัศวิน แก้วพิทักษ์, 2563)

จากตารางที่ 5.2 พบว่ากลุ่มตัวอย่างที่มาร่วมงานนมัสการรอยพระพุทธรูปเขาศิขณภูมิก่อนข้างเห็นด้วยกับการแก้ปัญหาสำคัญที่เกิดขึ้นในการจัดงานนมัสการรอยพระพุทธรูปเขาศิขณภูมิทุกประเด็น ยกเว้นยังไม่แน่ใจเรื่องการจ้างบริษัทมืออาชีพมาจัดงาน ซึ่งความเห็นดังกล่าวสามารถจัดลำดับความสำคัญของการแก้ปัญหาใน 3 ลำดับแรกในสายตาของผู้มาแสวงบุญที่ได้แสดงความเห็น คือ ปัญหาการรักษาพยาบาลระหว่างขึ้นเขา ปัญหาความปลอดภัยของภาชนะที่ทิ้งขยะ และการจัดระเบียบการเดินเท้าและป้ายบอกทาง ข้อมูลสำรวจความคิดเห็นประเด็นปัญหาข้างต้นได้ถูกนำมาปรับปรุงแก้ไขในปัจจุบัน (ปี พ.ศ. 2566) โดยใช้ข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลหลักเกี่ยวกับประเด็นปัญหาและแนวทางแก้ไขตามรายละเอียดดังนี้

1. การแก้ไขปัญหาการรักษาพยาบาลระหว่างขึ้นเขา

ปัจจุบันจะพบปัญหาน้อยมาก ทางคณะผู้จัดงานได้มีการเตรียมความพร้อมทั้งในเรื่องของหน่วยพยาบาลประจำฐาน เช่น ที่ลานพระสิวลี หรือที่ลานพระพุทธรูป เป็นต้น ขณะเดียวกันยังมีหน่วยกู้ชีพ (จิตอาสา) และทางป่าไม้ส่งคนมาช่วยดูแล บุคลากรเหล่านี้จะมีเครื่องมือสื่อสารสามารถสื่อสารกันได้ตลอดเวลา หากมีเหตุฉุกเฉินพร้อมที่จะปฐมพยาบาลเบื้องต้นได้ทันที ขณะเดียวกันจะมีรถพยาบาลฉุกเฉินประจำที่ลานสิวลี เตรียมพร้อมอยู่ตลอดเวลา (ลิขิต สุธาโภชน์, สัมภาษณ์ 15 พฤษภาคม 2566) ขณะที่ผู้ให้ข้อมูลหลักอีกท่านหนึ่งและเป็นผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการงานประเพณีนมัสการรอยพระพุทธรูปเขา นี้ ได้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับประเด็นที่ว่าปัญหาจริง ๆ แล้วไม่ใช่เรื่องสถานที่แต่เป็นเรื่องของสุขภาพคน ผู้แสวงบุญต้องมีการประเมินสุขภาพตนเองในการเดินขึ้นเขา อย่างกรณีที่เกิดขึ้นในปี (พ.ศ. 2566) ผู้แสวงบุญคนหนึ่งเกิดโรคตรงจุดสุดต้นมะม่วงตรงลานต้นมะม่วงพอดี เลยประตุสวรรคค์ขึ้นมาเสียชีวิต 1 ราย สาเหตุคือผู้ที่เดินขึ้นมาได้สะสมความเหนื่อยมาเยอะพอมาถึงตรงประตุสวรรคค์คนจะเหนื่อยไม่มีที่พักเดินต่อไปอีกหน่อยก็มาน็อคเอาตรงนี้พอดี ซึ่งจะเกิดขึ้นกับผู้ที่มีสุขภาพไม่ดี มีโรคประจำตัว เดินมาแล้วไม่ได้พักเหนื่อยหรืออาจเดินตามเพื่อนขณะที่ความพร้อมของร่างกายของแต่ละคนไม่เท่ากัน ซึ่งหาวิธีการป้องกันปัญหาโดยให้ฝ่ายประชาสัมพันธ์แนะนำวิธีการเดินขึ้นเขาหากรู้สึกเหนื่อยควรหยุดพัก ไม่ควรฝืนหรือสนุกตามเพื่อนหรือวิ่งตามกัน เพราะฉะนั้นสิ่งที่เราเพิ่มจากเดิมคือจุดที่พักเหนื่อย จะเห็นว่าก่อนจะมีที่ลานสิวลี พระนอนนิตน้อยแล้วเดินยาวขึ้นมาประตุสวรรคค์ก็น็อคเลย ตอนหลังมาเพิ่มที่พักเหนื่อยให้ตรงเนินพระเมตตา ระหว่างเนินพระเมตตามาถึงประตุสวรรคค์ถ้าเปรียบเป็นเครื่องยนต์ความร้อนขึ้นแล้ว พอไต่จากประตุสวรรคค์ขึ้นมาตรงน้ำมะตูมหรือขึ้นมาตรงลานต้นมะม่วงก็ฮีทพอดี้สำหรับคนที่ไม่ไหวจริง ๆ ต้องยอมรับ เพราะฉะนั้นตรงนี้เราจะใช้ฝ่ายประชาสัมพันธ์แล้ว โดยหากกระบวนการดึงให้คนหยุดอาจจะเป็นของไหว้บ้างอะไรบ้างพยายามไม่ให้คนเดินเร็วเกินไป ต้องสร้างกิจกรรมตลอดเส้นทาง (พระปลัดพร้อม ถาวโร, สัมภาษณ์ 4 พฤษภาคม 2566) จะเห็นได้ว่าแนวทางของพระปลัดพร้อม ถาวโร จะมุ่งเน้นที่การจัดการเชิงป้องกันโดยใช้บริบทของเส้นทางเดินเท้าเป็นองค์ประกอบในการจัดการ เช่น การเพิ่มจุดพักเหนื่อยพร้อมกับจัดกิจกรรมระหว่างเส้นทางดังกล่าว แต่มีหน่วยพยาบาลและหน่วยกู้ชีพยังคงเตรียมความพร้อมอยู่ตลอดเวลาหากมีเหตุฉุกเฉินเกิดขึ้น (ลิขิต สุธาโภชน์, สัมภาษณ์ 15 พฤษภาคม 2566)

2. การแก้ไขปัญหาคความพอเพียงของที่ทิ้งขยะ ปัญหาขยะที่เกิดขึ้นแต่ก่อนนั้นเกิดจากการจัดการขยะ ซึ่งบางครั้งมีการสะสมกองขยะ (ข้อมูลระบุว่าบางครั้งสะสมไว้ถึง 300 ถุง) แล้วจึงจะนำลงจากเขา ก่อให้เกิดปัญหาการเน่าเหม็นและส่งผลกระทบต่อปริมาณขยะที่เพิ่มขึ้น เกิดข้อจำกัดของที่ทิ้งขยะ แต่ในปัจจุบัน ปัญหาขยะได้รับการปรับปรุงแก้ไขโดยไม่ให้มีการสะสมขยะบนเขา แต่จะเก็บและนำลงจากเขาแบบวันต่อวัน หรือเก็บค้างคืนบนเขาได้เพียงคืนเดียวเท่านั้นรุ่งเช้าจะมีพนักงานแบกหามนำขยะลงมาจากเขา วิธีการนี้ ทำให้สามารถขจัดปัญหาเรื่องขยะลงได้ และไม่มีขยะเน่าเสียอีกต่อไป (ลิขิต สุธาโภชน์, สัมภาษณ์ 15 พฤษภาคม 2566) นอกจากนี้การจัดการปัญหาดังกล่าวแล้ว การรณรงค์เกี่ยวกับการจัดการขยะเป็นมาตรฐาน อีกประการหนึ่งที่ประสบความสำเร็จ ดังคำสัมภาษณ์ของผู้ให้ข้อมูลหลักว่าการเพิ่มปริมาณถังขยะไม่ประสบความสำเร็จสู่การรณรงค์ไม่ได้ ลักษณะคือสร้างความมีส่วนร่วมในการเป็นเจ้าของ เช่น ลานพระพุทธรูป แม้จะมีถังขยะมากขนาดไหนก็ไม่สะอาด แต่เทคนิคง่าย ๆ คือ การอธิบายให้ผู้มาแสวงบุญฟังก่อนการมากราบ รอยพระพุทธรูปไม่ใช่แค่มาปิดทองหรือมากราบไหว้แล้วจะได้บุญแค่นั้น การดูแลทำความสะอาดพื้นที่ ตรงนี้ถวายเป็นพุทธรูปได้อานิสงค์ด้วย ทุกคนจะช่วยกันเก็บกระดาษห่อทองแทนที่จะไปห้ามว่าทำไม ต้องทิ้งกระดาษ จะได้รับการกล่าวชมว่าเขาคิณภูมิสะอาด นี่คือแรงจูงใจที่ดีที่สุดถึงขยะไม่ต้องตั้ง ถือว่าเป็นการสร้างจิตสำนึกให้กับผู้มาแสวงบุญ มีการประชาสัมพันธ์เรื่องการเก็บขยะตลอดจนการแก้ไขขยะ ขวดพลาสติกด้วยการติดตั้งเครื่องกรองน้ำประมาณ 30 จุด เมื่อน้ำหมดผู้แสวงบุญสามารถเติมน้ำโดยไม่ต้องทิ้งขวดให้เป็นขยะบนเขา อีกประการหนึ่งที่ได้ผลที่สุดคือนโยบายงดการใช้ดอกไม้ ธูป เทียน โดยใช้วิธีการรณรงค์เช่นกัน ต้องใช้เวลาถึง 2-3 ปี จึงเข้าสู่ภาวะปกติ แรก ๆ มีการตำหนิและกัน ทหารที่มาช่วยดูแล (ไม่ให้หน้าดอกไม้ ธูป เทียนเข้าไป) ทะเลาะกับผู้มาแสวงบุญทุกวัน เข้าปีที่ 3 ทุกคนเริ่มเข้าใจไม่มีแอบซ่อนดอกไม้ ธูป เทียน เข้ามาอีกแต่ไปกระทบกับคนที่ค้าขายดอกไม้ แต่สิ่งที่ได้กลับมาคือความสะอาด และการตอบใจหยิ่งคนที่ขึ้นไปเขาคิณภูมิแล้วปรารภกับพระปลัดพร้อมว่า “สิบปีฉันไม่เคยเห็นรอยพระบาท เพราะมีแต่ดอกไม้ตอนนี้เห็นแล้ว” อันนี้ถือว่ามาถูกทางแล้วเรื่องการจัดการขยะ (พระปลัดพร้อม ถาวร, สัมภาษณ์ 4 พฤษภาคม 2566)

3. การแก้ไขปัญหาคการจัดระเบียบการเดินเท้าและป้ายบอกทาง ปัญหาเดิมได้รับการแก้ไขด้วยการขยาย พื้นที่ทางเดินโดยใช้แผ่นไม้ (ไม่ใช่แผ่นเหล็กเพราะไม่สอดคล้องกับธรรมชาติ) มีการสร้างชั้นบันไดเทียม ซึ่งทำด้วยไม้โดยใช้การตอกและเทคนิคในการทำไม้เพียงแค่ขยายทางเดินให้สะดวกเท่านั้น ยังสามารถ แก้ปัญหาเรื่องต้นไม้ตายอีกด้วย ตลอดจนการแก้ปัญหาเรื่องดินสไลด์ สำหรับทางดินที่เป็นหลุมลึกจะใช้ ปูนทำเหมือนกับไม้แล้วก็ทำเป็นระนาบรูปชั้นบันได ในการทำงานจะต้องมีการคำนวณกันว่าบันไดควรมี ความสูงเท่าไรจึงจะเดินไม่เหนื่อย ซึ่งได้ความคิดนี้มาจากอินเดีย คือ ระยะความสูงประมาณ 13-15 เซนติเมตร ระยะความสูงขนาดนี้คนเดินจะไม่เหนื่อย นอกจากบันไดไม้แล้วการใช้ดินมาสร้างชั้นรูปบันได แล้วนำตัวหนอนมาวางทับอีกทีก็จะได้บันไดที่เดินสะดวกขึ้น ส่งผลให้รากไม้มีการฟื้นตัวขึ้นเยอะมากแล้ว คิดว่าเรามาถูกทางแล้ว ทั้งนี้เคยเสนออุทยานว่ากาลเวลาผ่านไปต้นไม้หายไปเยอะ เกิดภาวะร้อนขึ้นจะ แก้ไขปัญหากันอย่างไร ในที่สุดก็ไปวิเคราะห์ถึงเรื่องของการฟื้นต้นจากการทำชั้นบันไดเหล็กก่อนให้ต้นไม้ฟื้นตัว จากนั้นเมื่อต้นไม้ฟื้นตัวแล้วก็จะมีแผนจะพัฒนาทางเดินขึ้นเขาทั้งระบบ ตรงไหนที่มันเป็นหุบเป็นดอนทำพื้น

ยกระดับขึ้นไป ตอนนี้อย่างเดินไม่กังวลแล้วมีความสะดวกสบายขึ้นแล้ว (พระปลัดพร้อม ถาวโร, สัมภาษณ์ 4 พฤษภาคม 2566)

4. การแก้ไขปัญหาการจัดร้านของที่ระลึกและของฝากของท้องถิ่น ยุคดั้งเดิมนั้นร้านของที่ระลึกและของฝากท้องถิ่นจะเป็นคนช่วยงานของหลวงพ่อดี มีปัญหาทะเลาะเบาะแว้งกันอีกทั้งยังบงกชทัศนียภาพบนทางเท้า (เกาะเกาะตาม 2 ข้างทางเดินเท้า) ปัญหาขยะที่เกิดขึ้นมาจากร้านค้าส่วนหนึ่ง ต่อมาในปี พ.ศ. 2560 ผู้จัดงานและทางอุทยานมีประกาศยกเลิกการขายของบนเขา ปี พ.ศ. 2566 ทางอุทยานและป่าไม้เป็นผู้ดำเนินการเปิดประมูลให้ผู้ที่จะมาตั้งร้านขายของ ซึ่งผู้ขายจะต้องเป็นผู้ที่ประมูลผ่านอุทยานและป่าไม้เท่านั้น (ลิขิต สุธาโภชน์, สัมภาษณ์ 15 พฤษภาคม 2566) ซึ่งแต่เดิม ก่อนปี พ.ศ. 2560 ตั้งแต่ยุคหลวงพ่อดี หลวงพ่อดีท่านมีความเมตตาใครมาขอจัดร้านขายของท่านก็ให้ขายเลยมีร้านตั้งแต่ลานสิวลียันผ้าแดง ผลคือปัญหาขยะเยอะมากและ 2 ข้างทางมีแต่ร้านขายของจึงไม่เห็นธรรมชาติที่สวยงามเนื่องจากร้านค้าเอาเต็นท์มากางบดบังธรรมชาติ ซึ่งเป็นความพยายามที่จะขายของบิบบ้างกัน ในยุคหลวงพ่อดีเราทำได้แค่บิบบ้างหมดลงไปไว้ที่เนินพระเมตตาแล้วจำกัดไว้แค่นั้นไม่ให้ร้านค้าเพิ่ม ที่สุดแล้วก็ยังไม่แฮปปี้สำหรับผู้มาแสวงบุญเพราะว่าทุกคนไม่ได้ต้องการขึ้นไปซื้อของ ผู้มาแสวงบุญต้องการขึ้นไปดื่มด่ำกับความสวยงามของธรรมชาติ ดังนั้นช่วงที่เกิดปัญหาส่วนหนึ่งของการแก้ไขคือการยกเลิกร้านทั้งระบบออกไปเลย แต่ผลปรากฏว่าเมื่อไม่มีอาหารการกินเลยบนภูเขา เห็นญาติโยมทิวหลังจากขึ้นไปไหว้พระพุทธรูปเสร็จแล้ว มานั่งเล่นไม่มีความสุข เลยคุยกับอุทยานว่าร้านค้าจะต้องกลับมาแล้วแต่ให้เป็นอาหารแค่พอเหมาะสมไม่มากจนเกินไป อุทยานจึงเสนอว่าขอให้เป็นร้านสวัสดิการของอุทยานเพราะสามารถควบคุมได้แต่ให้มีแค่อาหารสะดวกทานและน้ำดื่มทั่วไปเท่านั้น อีกทั้งไม่ให้มีการประกอบอาหารบนเขา ซึ่งปัจจุบันปี (2566) ได้ดำเนินการแล้ว ผู้แสวงบุญขึ้นมาแล้วมีความสุขทุกคนหลังจากร่วมกิจกรรมสายบุญ มีที่นั่งพัก นั่งกินจากร้านสวัสดิการ เช่น มาม่า เครื่องดื่มชนิด ๆ หน่อย ๆ (พระปลัดพร้อม ถาวโร, สัมภาษณ์ 4 พฤษภาคม 2566)

5. การแก้ไขปัญหาราคาสินค้าบนเขา ก่อนปี พ.ศ. 2560 ราคาสินค้าบนเขาถูกกำหนดโดยผู้ขายเป็นหลัก แต่คิดว่าราคาน่าจะสมเหตุสมผล ได้กำไรเล็กน้อยอาจจะมีราคาแพงกว่าด้านล่างเนื่องจากมีต้นทุนในการแบก-หามวัตถุดิบขึ้นเขา หลังปี พ.ศ. 2560 มีการประกาศยกเลิกร้านค้าทั้งหมดบนเขา และเปลี่ยนมาเป็นร้านค้าของอุทยานที่ผ่านการประมูลเป็นรูปแบบของร้านสวัสดิการ ราคาจะแพงกว่าปกติเนื่องจากต้องการต้นทุน ซึ่งสาเหตุที่ต้องขายแพงนั้นเกิดจากต้นทุนที่เป็นค่าประมูลและค่าแบก-หามวัตถุดิบขึ้นมาบนเขา ซึ่งก่อนปี พ.ศ. 2560 ไม่ได้เน้นกำไรมาก (ลิขิต สุธาโภชน์, สัมภาษณ์ 15 พฤษภาคม 2566) อนึ่งราคาที่ว่าแพงไปหรือไม่ขึ้นอยู่กับมุมมองที่สะท้อน 2 กลุ่ม คือ กลุ่มที่ไปเที่ยวตามอุทยานจะบอกว่าเป็นราคาปกติเพราะกว่าจะเอาขึ้นมาบนเขาได้ ตัวอย่างมาม่าราคา 30 บาท ที่บนลานบาตรเคยถามว่าราคานี้แพงหรือไม่ ผู้มาแสวงบุญตอบว่า “อาจารย์ผมเคยไปอุทยานอื่นราคาก็อย่างนี้แหละครับ” เพราะกว่าจะเอาขึ้นมาได้มีค่าใช้จ่าย ผู้แสวงบุญบอกว่าเรามาปีละครั้งอาจารย์ อาตมาพูดเสมอว่าโยมถ้ามันแพงโยมจะสะท้อนลงโซเชียลเลยเดี๋ยวผู้ใหญ่รับรู้แก้ปัญหาให้เอง แต่ถ้าจะให้อาตมาไปพูดทำไมขายแพงนัก ร้านค้าคงไม่ฟังอาตมาหรอกเพราะเราเป็นฝ่ายทำงาน เพราะฉะนั้นหากโยมเดือดร้อนโยมโพสต์ไปได้เลย

ใช้เทคนิคนี้เพราะเรามีโซเซียลอยู่ในมือได้บอกโยมไปประมาณนี้ โยมตอบมาว่าไม่เท่าไรหรอกค่ะอาจารย์ เข้าใจว่ายุคนี้เงิน 20 บาท เด็กแทบจะทานขนมอะไรไม่ได้แล้ว เพราะฉะนั้นเงิน 40 บาท ถือว่าเป็นเรื่องปกติ (พระปลัดพร้อม ถาวร, สัมภาษณ์ 4 พฤษภาคม 2566)

6. การแก้ไขปัญหาห้องสุขาระหว่างทางขึ้นลงเขา ปัจจุบันนับว่าเพียงพอเนื่องจากตามจุดพักจะมีอยู่ทุกจุดแล้ว การเพิ่มห้องน้ำจะต้องขออนุญาตอุทยานไม่สามารถเพิ่มโดยพลการได้ ต้องมีเหตุผลประกอบเนื่องจากปัจจุบันมีครบทุกจุดแล้ว ตัวอย่างเช่น บริเวณลานสิวลีก็เพิ่มเป็น 3 จุด ขณะเดียวกันบริเวณเนินพระเมตตา ประตูล้อมเกล้า และลานพระพุทธรูปก็เพิ่มทุกจุดแล้วเช่นกัน แต่ถ้าหากคนมากถึงระดับ 50,000 คน น่าจะรองรับได้ลำบากเหมือนกัน แต่ถ้าอยู่ในระดับ 30,000 คน สามารถรองรับได้สบาย ๆ แต่ปัญหาห้องสุขาระหว่างทางขึ้นลงเขา เป็นปัญหาสำหรับผู้สูงอายุและผู้ที่มีข้อจำกัด (พระปลัดพร้อม ถาวร, สัมภาษณ์ 4 พฤษภาคม 2566) ปัญหาเกี่ยวกับผู้สูงอายุยังคงได้รับเสียงสะท้อนจากการสำรวจพื้นที่ตามเส้นทางเดินเท้า จากการสำรวจของผู้วิจัยโดยมีเสียงสะท้อนที่ได้รับมาจากผู้สูงอายุหลายกลุ่มเกี่ยวกับปัญหาห้องสุขาระหว่างทางพบปัญหาที่คล้ายกันจากผู้สูงวัยกลุ่มหนึ่งจากแขวงสะหวันนะเขต สปป. ลาว ได้ให้ความเห็นในทำนองเดียวกันว่าอยากให้มีห้องน้ำเพิ่มขึ้น (ผู้ไม่ประสงค์ออกนาม, สัมภาษณ์ 21 มีนาคม 2566)

7. การแก้ไขปัญหาการประชาสัมพันธ์การจัดงาน การประชาสัมพันธ์จริง ๆ แทบจะไม่ได้มีการสนับสนุนจากภาครัฐ ส่วนใหญ่ได้รับการสนับสนุนจากเอกชน เช่น การท่องเที่ยวในจังหวัดจันทบุรี ที่พักรีสอร์ทรวมตัวกันโดยนำนักข่าวขึ้นมาทำคอนเทนต์ สิ่งที่ผู้จัดงานได้ดำเนินการก่อนวันบวงสรวง คือ การเตรียมการเรื่องสัญญาณโทรศัพท์มีความพร้อม เพราะว่าโทรศัพท์เป็นการสื่อสารที่ดีในยุคปัจจุบัน หากไม่ดำเนินการเตรียมความพร้อมด้านสัญญาณโทรศัพท์อาจขัดข้องและไม่ต่อเนื่อง ดังนั้นการเตรียมงานจะต้องเตรียมระบบไฟฟ้าและด้านอื่น ๆ ให้แล้วเสร็จ การวางระบบสัญญาณโทรศัพท์ทั้งสามบริษัทที่มาดำเนินการให้ได้แก่ ดีแทค ทรูมูฟ และเอไอเอส โดยขยายขึ้นไปถึงลานอินทร์ ทำให้ผู้แสวงบุญใช้โทรศัพท์ได้อย่างสนุกสนานบางคนไลฟ์สด ตัวอย่างเช่น ในเฟสบุ๊คบางคนมีเพื่อน 3,000-4,000 คน โฟสไปครั้งเดียวได้ผลมากกว่า และในตอนนี้สื่อลักษณะนี้เป็นกระแสที่แรงถึงจะเป็นสื่อขนาดเล็ก ตามมาด้วยทีวีช่องเล็กๆ หรือจะเป็นทีวีช่องใหญ่โดยไม่ต้องเสียค่าใช้จ่าย ปัจจุบันไม่จำเป็นต้องไปจ้างสื่อใด ๆ ขณะเดียวกันกลุ่มที่พักโรงแรม รีสอร์ทต่าง ๆ ที่ช่วยประชาสัมพันธ์จะได้รับอานิสงค์จากการจัดงานประเพณีนี้มีสการรอยพระบาทฯ จะสังเกตได้ว่าช่วงเวลา 60 วันของงานนมัสการ ที่พักรวม รีสอร์ท จะเต็มทั้งหมดเป็นประโยชน์ที่เกื้อกูลซึ่งกันและกันอย่างลงตัว อนึ่งการประชาสัมพันธ์งานประเพณีนี้มีสการรอยพระพุทธรูปฯ และแหล่งท่องเที่ยว รวมถึงที่พักต่าง ๆ ในจันทบุรี ผู้ให้ข้อมูลหลักได้เคยเสนอให้ฝ่ายการท่องเที่ยวรวมไว้ในเพจเดียวสามารถเชื่อมโยงเครือข่ายการท่องเที่ยวทั้งหมด ซึ่งจะต้องมีผู้จัดทำข้อมูลที่เกี่ยวข้องให้สามารถลิงค์ข้อมูลได้ตามที่ต้องการ ผู้เข้าเพจสามารถลิงค์ข้อมูลได้ตามที่ต้องการอย่างรวดเร็ว เนื่องจากเทคโนโลยีในยุคปัจจุบันก้าวหน้าไปไกลมากแล้ว (พระปลัดพร้อม ถาวร, สัมภาษณ์ 4 พฤษภาคม 2566)

8. การแก้ไขปัญหาการจัดรถขึ้นลงเขา การบริหารจัดการรถขึ้นลงเขานั้นจะมีคณะกรรมการวัดปึกเป็นดูแล ในการบริหารจัดการคิวรถ คณะกรรมการได้จัดให้มีตรวจสอบมาตรฐานการใช้รถ เช่น จะต้อง

ตรวจสภาพรถตามวาระก่อนนำไปใช้งานอย่างสม่ำเสมอ รวมถึงการตรวจสอบมาตรฐานของผู้ขับขี่อย่างเข้มงวดเนื่องจากผู้ขับขี่จะต้องมีทักษะและชำนาญเส้นทางขึ้นลงเขาเป็นอย่างดี และการบริหารจัดการด้านประกันความเสี่ยง โดยกรรมการจัดการคิวรถจึงมีนโยบายการจัดเก็บเงินเข้ากองทุนของคิวรถเพื่อเป็นทุนสำรองกรณีเกิดอุบัติเหตุ จะได้นำกองทุนสำรองนี้ออกมาเยียวยาผู้ได้รับบาดเจ็บได้อย่างที่ควรจะเป็น ในส่วนของการจัดรถบริการขึ้นลงเขานั้น จะมีจุดบริการอยู่ 2 จุด คือ จุดขึ้นรถที่วัดกะทิง และจุดขึ้นรถที่วัดพลวง การบริหารจัดการรถในปัจจุบันมีปริมาณรถที่สามารถรองรับผู้มาแสวงบุญได้อย่างเพียงพอ (ลิขิต สุธาโกชน, สัมภาษณ์ 15 พฤษภาคม 2566) เสี่ยงสะท้อนเรื่องรถน้อยคอยนานได้รับการแก้ไขแล้ว เนื่องจากมีปริมาณคิวรถทั้งหมด 100 กว่าคิว รวมทั้งวัดกะทิงด้วยประมาณ 150-170 คิว ซึ่งเพียงพอต่อการให้บริการ นอกจากนี้จะต้องดูแลสมรรถนะของรถให้มีความพร้อมอยู่ตลอดเวลาภายใต้การดูแลของคณะกรรมการบริหารคิวรถ โดยผู้ดูแลคิวรถจะสร้างระบบตรวจสอบ เช่น มีป้ายยืนยันจากทางอู่ว่าได้มีการนำรถเข้าไปตรวจสภาพจริง ซึ่งในปัจจุบันนี้จะต้องตรวจสภาพทุกสัปดาห์ นั่นคือตรวจสอบความพร้อมอยู่ตลอดเวลาเพื่อให้มั่นใจได้ว่าจะมีความปลอดภัย (พระปลัดพร้อม ถาวโร, สัมภาษณ์ 4 พฤษภาคม 2566)

9. การแก้ไขปัญหาอหิวาต์ของผู้ให้บริการ เนื่องจากผลสำรวจความคิดเห็นที่มีเสียงสะท้อนถึงมารยาทในการให้บริการ จึงได้มีการปรับปรุงด้านการให้บริการ โดยชี้แจงกับผู้มาแสวงบุญในลักษณะของซอฟต์แวร์ พาวเวอร์ ดิงกรณีตัวอย่างของการกระทบกระทั่งระหว่างผู้จัดงานกับผู้แสวงบุญจากคำบอกเล่าของผู้จัดงานที่ว่า “การกระทบกระทั่งกันๆ เรื่องสุนัขทะเลาะอาตมาต้องลงไปเคลียร์ คนรักหมาจะเอาหมาเข้าไปในลานบาตร เจ้าหน้าที่ห้ามไม่ให้หมาเข้าไปจึงเกิดการโต้เถียงกัน” จากนั้นจึงได้มีการพูดคุยกันโดยให้สติคืนมาก่อนจะชมผู้รักหมาผู้นั้นก่อนแล้วแจ้งระเบียบของอุทยาน ห้ามทหารคุมลานบาตรไปปะทะกับญาติโยม หรือกรณีผู้แสวงบุญถือดอกไม้มาถึงลานบาตรแล้วต้องปล่อยเลย ทหารมีหน้าที่ดูแลเข้าออกอย่างเดียวห้ามไปยึดของเขาเพราะมีจุดคัดกรองตั้งแต่สี่ลิแล้ว แต่ถ้าหากดอกไม้ รูปเทียนเหล่านั้นหลุดเข้ามาถึงลานบาตรตามเก็บในภายหลังจะง่ายกว่า เพราะถ้าหากไปปะทะกันแล้วญาติโยมที่ศรัทธาเกิดตกเขาจะไม่มาอีก (พระปลัดพร้อม ถาวโร, สัมภาษณ์ 4 พฤษภาคม 2566)

10. การจัดทำมีงานนมัสการรอยพระพุทธรูปตลอดทั้งปี การจัดงานประเพณีนมัสการรอยพระพุทธรูปบาทฯ ยังคงเป็นไปตามประเพณีที่กำหนดไว้ คือ ขึ้น 1 ค่ำ เดือน 3 เป็นเวลา 60 วันของทุกปี ตามปณิธานของหลวงพ่อเขียนดังได้กล่าวไว้แล้ว

11. การจัดการโดยจ้างบริษัทนักบริหารมืออาชีพมาจัดงานนมัสการ ผู้ที่จะเข้ามาบริหารงานประเพณีนมัสการรอยพระพุทธรูปบาทฯ ถ้าไม่ใช่ผู้มีประสบการณ์ ไม่เคยทำงาน หรืออยู่กับงานจะนึกไม่ออกจะไม่ทราบว่าจะอะไรสำคัญ ไม่สำคัญ คณะกรรมการที่จัดการอยู่ในปัจจุบันบริหารจัดการมาอย่างยาวนานจะมองภาพของปัญหาและระบบการจัดการทั้งระบบได้มากกว่า ซึ่งกรรมการเหล่านี้จะประกอบด้วยวัดทั้ง 9 วัด โดยจะแบ่งบทบาทหน้าที่บริหารจัดการอย่างชัดเจน เช่น วัดปึกดูแลเรื่องรถ วัดทุ่งสะพานดูแลประตูสวรรค์ วัดทุ่งตาอินทร์ดูแลลานอินทร์ วัดพลวงเป็นฐานข้างล่าง วัดคลองเจริญและวัดน้ำทรัพย์ดูแลจุดลานบาตร วัดตะเคียนทองดูแลเนินพระเมตตา รายได้ของคณะสงฆ์จริง ๆ ตั้งแต่ลานสี่ลิไล่มาจากเนินเมตตาถึงลานบาตร แต่ยังมีภาคธุรกิจที่มาร่วมงาน เช่น เจ้าแก้งทูลเรียน คนเหล่านี้จะมาจัดพิธีบวงสรวง

เนื่องจากใช้เงินเยอะจำนวนหลายแสนบาท ซึ่งถ้าแก่งล้งเหล่านี้จะได้อันสงค์คือความเชื่อในเรื่องของการประสบความสำเร็จ นักธุรกิจมีความเชื่อว่าทำแล้วธุรกิจประสบความสำเร็จ อย่างปิ่น (พ.ศ. 2566) มีคนทำบุญ 1 ล้านบาท เวียนมา 2 รอบมานั่งคุยให้ฟังว่าขอทำบุญ 1 ล้านบาท จะโอนเข้าบัญชีเดี๋ยวนั้นเลยยังคิดว่าพูดเล่น เดินไปหน้าเคาเตอร์โอนเงินเสร็จให้สลีกับเด็กซึ่งทำจริง มีความศรัทธา มีความสำเร็จ (พระปลัดพร้อม ถาวร, สัมภาษณ์ 4 พฤษภาคม 2566)

กล่าวโดยสรุป รูปแบบการบริหารจัดการงานเพื่อสร้างความยั่งยืนของงานประเพณีนมัสการรอยพระพุทธบาทฯ พบว่าการบริหารจัดการงานประเพณีนมัสการรอยพระพุทธบาทฯ ถือว่าเป็นปัจจัยสำคัญที่จะนำไปสู่ความยั่งยืน หากได้มีการบริหารจัดการที่ดีและแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น ข้อมูลในเชิงบวกดังกล่าวจะเป็นข้อมูลที่ส่งต่อกันปากต่อปาก โดยเฉพาะในยุคปัจจุบันที่อิทธิพลและความทันสมัยของเทคโนโลยีการสื่อสารข้อมูลที่สามารถกระจายข้อมูลได้แบบทันเวลา รวมถึงการบันทึกข้อมูลบนสื่อสังคมออนไลน์ซึ่งสามารถกระจายข้อมูลได้อย่างไร้ขีดจำกัด ประเด็นการบริหารจัดการงานนมัสการฯ ที่สำคัญ ได้แก่ การแก้ไขปัญหาการรักษาพยาบาลระหว่างขึ้นเขา การแก้ไขปัญหาความพอเพียงของที่ทิ้งขยะ การแก้ไขปัญหาการจัดระเบียบการเดินเท้าและป้ายบอกทาง การแก้ไขปัญหาการจัดร้านของที่ระลึกและของฝากของท้องถิ่น การแก้ไขปัญหาราคาสินค้าบนเขา การแก้ไขปัญหาห้องสุขาระหว่างทางขึ้นลงเขา การแก้ไขปัญหาการประชาสัมพันธ์การจัดงาน การแก้ไขปัญหาการจัดรถขึ้นลงเขา การแก้ไขปัญหาอัธยาศัยของผู้ให้บริการ การจัดให้มีงานนมัสการรอยพระพุทธบาทตลอดทั้งปี และการจัดการโดยจ้างบริษัทนักบริหารมืออาชีพมาจัดงานนมัสการ

5.3 รูปแบบการท่องเที่ยวในจังหวัดจันทบุรีเพื่อสร้างความยั่งยืนในประเพณีงานนมัสการรอยพระพุทธบาทเขาศิขณภูมิ จังหวัดจันทบุรี

การเสนอรูปแบบการท่องเที่ยวในจังหวัดจันทบุรีเพื่อสร้างความยั่งยืนในประเพณีงานนมัสการรอยพระพุทธบาทฯ ผู้วิจัยเห็นถึงปัจจัยด้านทรัพยากรการท่องเที่ยว และปัจจัยด้านความต้องการเกี่ยวกับสินค้าท่องเที่ยวในจังหวัดจันทบุรี หลังจากนั้นจะเป็นการเสนอรูปแบบการท่องเที่ยวซึ่งผู้วิจัยเห็นว่าจะมีผลต่อการสร้างสร้างความยั่งยืนต่องานประเพณีนมัสการฯ เนื่องจากเป็นกิจกรรมต่อเนื่องหลังจากร่วมงานนมัสการฯ แล้ว ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

5.3.1 ปัจจัยด้านทรัพยากรการท่องเที่ยวในจังหวัดจันทบุรี ทรัพยากรการท่องเที่ยวถือเป็นปัจจัยที่สำคัญปัจจัยหนึ่ง พบว่าทรัพยากรการท่องเที่ยวของจังหวัดจันทบุรี มีความหลากหลาย สามารถพัฒนาเพื่อสร้างความยั่งยืนให้กับงานประเพณีนมัสการรอยพระพุทธบาทฯ ได้เช่นเดียวกับงานนมัสการดังแสดงตามตารางที่ 5.3

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี

ตารางที่ 5.3 แสดงจำนวนร้อยละ ค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานของกลุ่มตัวอย่างผู้मानมัศการ
รอยพระพุทธรบาทเขาศิขณภฏจําแนกตามสถานที่ทอองเทียว (n = 400)

สถานที่ทอองเทียว	มาก	ค่อนข้า	ปาน	ค่อนข้าง	น้อย	\bar{x}	SD	การแปล ความหมาย	ลําดับ ที่
	ที่สุด	งมาก	กลาง	น้อย	มาก				
ร้อยละ									
1. ทะเล	45.50	31.30	18.50	3.30	1.30	4.16	0.92	ค่อนข้างมาก	1
2. น้ําทก	40.50	36.50	17.80	2.80	2.50	4.09	0.95	ค่อนข้างมาก	2
3. ทศนียภาพและ บรรยากาศ	37.30	37.80	20.50	2.50	1.80	4.06	0.91	ค่อนข้างมาก	3
4. ป่าไม้และพืชพรรณ ธรรมชาติ	36.30	36.00	22.30	2.50	2.80	4.00	0.96	ค่อนข้างมาก	4
5. สถานที่สําคัญทาง ประวัติศาสตร์	33.00	36.00	24.30	4.30	2.30	3.93	0.97	ค่อนข้างมาก	5
6. โบราณสถานหรือ โบราณวัตถุ	32.30	35.50	26.80	2.80	2.50	3.92	0.96	ค่อนข้างมาก	6
7. ภูเขา	33.80	32.80	25.60	4.80	3.00	3.89	1.02	ค่อนข้างมาก	7
8. แม่น้ํา	29.60	32.80	27.50	7.50	2.50	3.79	1.02	ค่อนข้างมาก	8
9. เทศกาลและ ประเพณี วัฒนธรรมทอองถิ่น	25.50	37.80	30.00	3.30	3.30	3.79	0.96	ค่อนข้างมาก	8
10. ศาสนสถานและ การทำพิธีกรรม	26.50	34.30	29.00	6.00	4.00	3.73	1.04	ค่อนข้างมาก	9
11. ศิลปะ หัตถกรรม และสถาปัตยกรรม	26.80	33.00	30.00	5.50	4.50	3.72	1.05	ค่อนข้างมาก	10
12. การเล่นหรือการ จัดกิจกรรม บันเทิงต่าง ๆ	24.80	32.00	31.80	6.50	4.80	3.65	1.06	ค่อนข้างมาก	11
รวม	30.75	32.20	22.90	3.82	2.57	3.61	0.90	ค่อนข้างมาก	

ที่มา : (วิชณัฐนีย ดิษฐประณีต, ชัยยนต์ ประดิษฐศิลป์, จุฬามาศ ชุสุวรรณ และอัศวิน แก้วพิทักษ์, 2563.)

จากตารางที่ 5.3 พบว่ากลุ่มตัวอย่างที่มาร่วมงานนมัสการรอยพระพุทธรูปบาทเขาคิชฌกูฏมีความต้องการร่วมกิจกรรมต่อเนื่องหลังร่วมงานนมัสการด้วยการไปเที่ยวต่อในสถานที่ท่องเที่ยวในจังหวัดจันทบุรี โดยภาพรวมค่อนข้างมาก ($\bar{x} = 3.61$) และเมื่อพิจารณาจัดลำดับความต้องการไปยังสถานที่ที่มีดังกล่าว สามารถระบุได้ตามลำดับ ได้แก่ ทะเล น้ำตก ทศนียภาพและบรรยากาศ ป่าไม้ พืชพรรณธรรมชาติ สถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ โบราณสถานหรือโบราณวัตถุ เป็นต้น

จากการสัมภาษณ์เชิงลึกเมื่อเปรียบเทียบกับข้อค้นพบจากตารางที่ 5.3 ที่ว่าประชาชนต้องการที่จะท่องเที่ยวต่อหลังจากนมัสการรอยพระพุทธรูปบาทเขาคิชฌกูฏแล้วนั้น มีความต้องการท่องเที่ยวเกี่ยวกับเรื่องธรรมชาติ สอดคล้องกับข้อสังเกตของผู้บริหารจัดการงานนมัสการฯ เนื่องจาก “จุดขายของรอยพระพุทธรูปบาทเขาคิชฌกูฏ” นั้น นอกจากรอยพระพุทธรูปบาทเขาคิชฌกูฏและความสำเร็จที่มีต่อหลวงพ่อเขียนแล้ว ยังมีความต้องการชื่นชมธรรมชาติบนเขาคิชฌกูฏด้วย ดังนั้น หลังจากเสร็จการนมัสการรอยพระพุทธรูปบาทเขาคิชฌกูฏประชาชนส่วนหนึ่งยังต้องการเดินทางเที่ยวต่อเกี่ยวกับเรื่องธรรมชาติต่อเนื่อง เช่น การเที่ยวทะเล น้ำตก หรือการเที่ยวจุดชมวิวต่าง ๆ แต่ปัญหาในการจัดการท่องเที่ยวต่อก็คือการขาดการวางแผนพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว รวมถึงการคมนาคมในตัวอำเภอเมืองจันทน์ที่ค่อนข้างลำบากสำหรับการใช้รถ (พระปลัดพร้อมถาวร, สัมภาษณ์ 5 พฤษภาคม 2566)

นอกจากปัจจัยด้านทรัพยากรการท่องเที่ยวแล้ว ความต้องการเกี่ยวกับสินค้าท่องเที่ยวในจังหวัดจันทบุรี ถือได้ว่าเป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่สำคัญทั้งที่เป็นสินค้าท้องถิ่นและแหล่งที่พักของจังหวัดจันทบุรี

5.3.2 ปัจจัยด้านความต้องการเกี่ยวกับสินค้าท่องเที่ยวในจังหวัดจันทบุรี ถือเป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่มีความหลากหลาย สามารถพัฒนาเพื่อสร้างความยั่งยืนให้กับงานประเพณีนมัสการรอยพระพุทธรูปบาทเขาคิชฌกูฏได้ เช่นเดียวกัน แสดงตามตารางที่ 5.4

ตารางที่ 5.4 แสดงจำนวนร้อยละ ค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานของกลุ่มตัวอย่างผู้มานมัสการรอยพระพุทธรูปบาทเขาคิชฌกูฏจำแนกตามสินค้าท่องเที่ยว ($n = 400$)

สินค้าท่องเที่ยว	มาก	ค่อนข้าง	ปาน	ค่อนข้าง	น้อย	\bar{x}	SD	การแปล ความหมาย	ลำดับ ที่
	ที่สุด	มาก	กลาง	น้อย	มาก				
ร้อยละ									
1. ผลไม้ท้องถิ่น เช่น ทุเรียน หรือมังคุด	42.30	35.50	17.30	3.30	1.80	4.13	0.93	ค่อนข้างมาก	1
2. อาหารทะเล	36.50	33.30	24.30	3.80	2.00	3.98	0.97	ค่อนข้างมาก	2
3. ขนมท้องถิ่น เช่น สละลอยแก้ว	33.80	36.50	23.80	3.80	2.00	3.96	0.95	ค่อนข้างมาก	3

ที่มา : (วิชญ์ฐนีย์ ดิษฐประณีต, ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์, จุฑามาศ ชูสุวรรณ และอัศวิน แก้วพิทักษ์, 2563.)

ตารางที่ 5.4 (ต่อ)

สินค้าท่องเที่ยว	มาก	ค่อนข้าง	ปาน	ค่อนข้าง	น้อย	\bar{x}	SD	การแปล ความหมาย	ลำดับ ที่
	ที่สุด	มาก	กลาง	น้อย	มาก				
	ร้อยละ								
4. ผลไม้แปรรูป เช่น ทุเรียนทอด	33.30	35.80	22.80	4.50	3.50	3.90	1.02	ค่อนข้างมาก	4
5. อาหารไทยทั่วไป	28.80	36.30	28.80	3.80	2.30	3.80	0.95	ค่อนข้างมาก	5
6. อาหารทะเลแปรรูป เช่น กะปิ กุ้งแห้ง	30.50	32.30	25.30	7.50	4.30	3.77	1.09	ค่อนข้างมาก	6
7. ของฝากหรือของที่ ระลึกที่ไม่ใช่อาหาร เช่น เสื้อจันทบูร	29.80	29.80	29.00	7.00	4.30	3.73	1.09	ค่อนข้างมาก	7
8. อาหารท้องถิ่น เช่น ไก่ ต้ม กระวานหรือเส้น จันทผัดปู	25.00	36.00	29.30	6.00	3.50	3.73	1.01	ค่อนข้างมาก	7
9. เครื่องดื่มที่ไม่มี แอลกอฮอล์	28.80	31.80	23.50	7.30	8.50	3.65	1.20	ค่อนข้างมาก	8
10. รีสอร์ท	21.30	35.80	29.50	8.50	5.00	3.59	1.06	ค่อนข้างมาก	9
11. โรงแรม	19.80	32.80	33.30	8.30	5.80	3.52	1.07	ค่อนข้างมาก	10
12. โฮมสเตย์	19.00	33.60	32.80	8.80	5.80	3.51	1.07	ค่อนข้างมาก	11
13. ที่ตั้งแคมป์	18.80	34.50	29.50	10.80	6.30	3.48	1.10	ค่อนข้างมาก	12
14. เกสต์เฮาส์	15.00	30.80	37.30	10.30	6.50	3.37	1.06	ไม่แน่ใจ	13
15. อาหารสากลระหว่าง ประเทศ	19.30	27.30	31.00	15.00	7.30	3.36	1.16	ไม่แน่ใจ	14
16. เครื่องดื่มที่มีแอลกอฮอล์	11.00	19.50	23.50	12.30	33.50	2.62	1.40	ไม่แน่ใจ	15
รวม	25.16	31.45	26.18	6.83	4.43	3.47	0.98	ค่อนข้างมาก	

ที่มา : (วิชญ์ฐนีย์ ดิษฐประณีต, ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์, จุฑามาศ ชูสุวรรณ และอัศวิน แก้วพิทักษ์, 2563.)

จากตารางที่ 5.4 พบว่ากลุ่มตัวอย่างที่มาร่วมงานนมัสการรอยพระพุทธรูปเขาชีเมียง โดยภาพรวมมีความต้องการสินค้าท่องเที่ยว อยู่ในระดับค่อนข้างมาก ($\bar{x} = 3.47$) และเมื่อจัดลำดับสินค้า

ท่องเที่ยวตามความต้องการดังกล่าว สามารถระบุได้ตามลำดับ ได้แก่ ผลไม้ท้องถิ่น เช่น ทุเรียนหรือมังคุด อาหารทะเล ขนมท้องถิ่น เช่น สลอลอยแก้ว ผลไม้แปรรูป เช่น ทุเรียนทอด อาหารไทยทั่วไป อาหารทะเลแปรรูป เช่น กะปิ กุ้งแห้ง ของฝากหรือของที่ระลึกที่ไม่ใช่อาหาร เช่น เสื้อจันทบุรี เป็นต้น

นอกจากนี้จากการสัมภาษณ์เชิงลึกเมื่อเปรียบเทียบกับข้อค้นพบจากตารางที่ 5.4 เกี่ยวกับความต้องการสินค้าพื้นเมือง เช่น ผลไม้ท้องถิ่น (ทุเรียน มังคุด) หลังจากร่วมงานนมัสการรอยพระพุทธรูปแล้ว พบว่ามีความสอดคล้องกับผู้นำสงฆ์ที่มีบทบาทในการบริหารจัดการงานนมัสการฯ ตั้งแต่สมัยหลวงปู่เขียนยังมีชีวิตอยู่ โดยนำเสนอให้มีร้านขายสินค้าพื้นเมืองที่เป็น “ของดีเมืองจันท” บริเวณหน้าวัดภายในพื้นที่จัดงานนมัสการรอยพระพุทธรูป (พระปลัดพร้อม ถาวร, สัมภาษณ์ 4 พฤษภาคม 2566)

ดังนั้นเพื่อให้การจัดการงานนมัสการรอยพระพุทธรูปเขาชีมภูฏได้ประโยชน์อย่างกว้างขวางมากขึ้นต่อประชาชนในท้องถิ่น หน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐ ภาคประชาชน และภาคเอกชน ควรส่งเสริมสนับสนุนให้มีการท่องเที่ยวในท้องถิ่นหลังจากการไปร่วมงานนมัสการพระพุทธรูปแล้ว เช่น การท่องเที่ยวทางทะเล น้ำตก ป่าไม้ ตลอดจนการชมวิหิตทัศน์ หรือการใช้จ่ายเพิ่มขึ้นในการซื้อผลไม้ อาหารทะเล ขนมในท้องถิ่น เป็นต้น เพื่อให้ผู้มาร่วมงานนมัสการรอยพระพุทธรูปฯ ที่มีจำนวนมากเกือบหลักล้านคนสามารถเชื่อมโยงผลต่อเนื่อง (Linkage Effect) จากงานนมัสการได้ (วิฑูรช ศรีนาม, สัมภาษณ์ 21 สิงหาคม 2561 อ้างถึงใน วิชญ์ฐนีย์ ดิษฐประณีต, ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์, จุฑามาศ ชูสุวรรณ และอัศวิน แก้วพิทักษ์, 2563 : 232)

กล่าวได้ว่าปัจจัยด้านทรัพยากรการท่องเที่ยว และปัจจัยด้านความต้องการเกี่ยวกับสินค้าท่องเที่ยวในจังหวัดจันทบุรี ทั้งสองปัจจัยยังเป็นความต้องการของผู้มาแสวงบุญที่อยู่ระดับค่อนข้างมาก ขณะเดียวกันรูปแบบการท่องเที่ยวในพื้นที่จังหวัดจันทบุรี เป็นจุดขายในลักษณะ “ของดีเมืองจันท” เช่นเดียวกัน

5.3.3 รูปแบบการท่องเที่ยวจังหวัดจันทบุรี นับว่ามีความหลากหลาย สามารถพัฒนาเป็นกิจกรรมต่อเนื่องหลังจากการร่วมงานนมัสการพระพุทธรูปแล้ว เพื่อสร้างความยั่งยืนให้กับงานประเพณีนมัสการรอยพระพุทธรูปฯ ดังนั้นผู้วิจัยนำเสนอรูปแบบการท่องเที่ยวในลักษณะต่าง ๆ ดังนี้

5.3.3.1 การท่องเที่ยวเชิงชาติพันธุ์

การท่องเที่ยวเชิงชาติพันธุ์ (Ethnic Tourism) เป็นการท่องเที่ยวรูปแบบหนึ่งที่นักท่องเที่ยวให้ความสนใจและต้องการเรียนรู้ในวิถีชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์ที่หลากหลาย การท่องเที่ยวเชิงชาติพันธุ์จึงเป็นการท่องเที่ยวที่มีจุดสนใจอยู่ที่เอกลักษณ์หรือลักษณะเฉพาะทางวัฒนธรรม ตลอดจนชีวิตความเป็นอยู่หรือประเพณีของสังคมใดสังคมหนึ่งที่สามารถศึกษาและเรียนรู้ถึงวัฒนธรรมประเพณี วิถีชีวิตดั้งเดิม รวมถึงพิธีกรรมต่าง ๆ ของชาติพันธุ์ที่แตกต่างกัน ดังนั้นการท่องเที่ยวเพื่อสัมผัสชาติพันธุ์และวัฒนธรรมท้องถิ่นจึงเป็นการเฝ้าหาโอกาสที่จะได้สัมผัสกับกลุ่มคนที่มีชาติพันธุ์และภูมิหลังทางวัฒนธรรมที่แตกต่างไปจากตัวของนักท่องเที่ยว ซึ่งรูปแบบของการท่องเที่ยวเพื่อสัมผัสชาติพันธุ์และวัฒนธรรมท้องถิ่น มีทั้งรูปแบบการท่องเที่ยวอย่างเต็มรูปแบบ และการท่องเที่ยวแบบมีการจัดการ โดยนักท่องเที่ยวไปทัศนศึกษา

เยี่ยมชมกลุ่มชาติพันธุ์หนึ่ง ๆ ในช่วงเวลาสั้น ๆ พยายามเรียนรู้เข้าใจวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์นั้น (กรกนก นิลดำ, อภิสราร กฤตวณิชย์, สาวิตรี พรหมสิทธิ์ และกฤษณะ แสงจันทร์, 2562 : 225-226)

หากมองในเชิงธุรกิจการท่องเที่ยว การท่องเที่ยวเชิงชาติพันธุ์อาจถูกแปลความหมายให้กลุ่มชาติพันธุ์กลายเป็นสินค้า (Commodification) หมายถึง การท่องเที่ยวที่ให้ความสำคัญกับการชมวัฒนธรรมของคนพื้นเมืองที่แปลกใหม่ (Exotic) โดยกลุ่มชาติพันธุ์ถูกมองว่าเป็นสินค้าสร้างความบันเทิงแก่นักท่องเที่ยว (Smith, 1977 ; อ้างถึงใน ภควดี ทองชมภูขุ และพัชรินทร์ ลาภานันท์, 2561 : 107) การท่องเที่ยวเพื่อสัมผัสชาติพันธุ์ “ของ” ถือเป็นหนึ่งในกิจกรรมที่เป็นทางเลือกสำหรับผู้แสวงบุญที่ชื่นชอบวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของคนพื้นเมือง หลังจากการร่วมงานประเพณีมีสการรอยพระพุทธรูปแล้ว ซึ่งถิ่นฐานของกลุ่มชาติพันธุ์ของอยู่ในอำเภอเขาคิชฌกูฏ ผู้วิจัยจึงนำเสนอการท่องเที่ยวเพื่อสัมผัสชนชาติพันธุ์ “ของ” ซึ่งเป็นแหล่งเรียนรู้ของความหลากหลายทางวัฒนธรรม นักท่องเที่ยวจะได้สัมผัสกับเอกลักษณ์และวัฒนธรรม ตลอดจนวิถีชีวิตของชาวของอย่างใกล้ชิด

ของ เป็นชื่อเรียกกลุ่มชาติพันธุ์โบราณ เป็นการผสมผสานระหว่างขอมกับมอญ ชาวของอาศัยอยู่บริเวณภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย และส่วนหนึ่งของกัมพูชาจากหนังสือเรื่อง “แคมโบช” เขียนโดยนักประวัติศาสตร์ชาวฝรั่งเศสทำให้ทราบว่า ของได้มาตั้งถิ่นฐานบริเวณภาคตะวันออกเฉียงเหนือ การสถาปนาสยามประเทศเสียอีก (สุชาติ เถาทอง, 2544 : 13) ซึ่งมีผู้สันนิษฐานจากตำนานของพระนางกาไรรวมถึงศิลาจารึกภาษาสันสกฤตว่า ชุมชนของอาจมีอายุมากกว่าพันปีมาแล้ว (อเนก รักเงิน, 2551 : 13) ทั้งนี้จากสภาพความเป็นอยู่ อาชีพ สังคมและวัฒนธรรมดั้งเดิมของชาวของ มีลักษณะเป็นชาวป่ามากกว่าคล้ายกับ กูย หรือ ส่วย ซึ่งเป็นชนกลุ่ม มอญ-เขมร ซึ่งมีสภาพสังคมวัฒนธรรมใกล้เคียงกันนี้อยู่ในเผ่าพันธุ์ ออสโตร-เอเชียติก (Austro Asiatic) สรุปได้ว่า ชาวของเป็นชาวป่ากลุ่มหนึ่งจัดอยู่ในกลุ่มชาติพันธุ์ ออสโตร-เอเชียติก และกลุ่มย่อยกลุ่ม มอญ-เขมร ขณะที่ข้อมูลการวิจัยสรุปว่าชาวของมิได้อพยพโยกย้ายถิ่นฐานมาจากที่ไหน แต่ได้อาศัยอยู่ในถิ่นฐานภูมิภาคนี้นี้มาแต่ดั้งเดิมเป็นชนเผ่าพื้นเมืองในบริเวณนี้มาอย่างยาวนาน (โครงการพัฒนาระบบฐานข้อมูลเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชนเผ่าพื้นเมืองในประเทศไทย, ม.ป.ป. : 3)

กลุ่มชาติพันธุ์ของจึงเป็นชาวป่าที่ตั้งถิ่นฐานอยู่แถบที่ราบอำเภอเขาคิชฌกูฏ มีอาชีพหาของป่าและตัดไม้ นำมาขายในเมือง ชาวของมีวัฒนธรรมเป็นของตนเองมีภาษาพูดไม่มีภาษาเขียน แต่เดิมนับถือผีบรรพบุรุษของ แม้ว่าจะเป็นชนพื้นถิ่นเดิมของบริเวณแถบนี้แต่ไม่ค่อยจะมีบทบาทต่อชุมชนในท้องถิ่นนี้ เนื่องจากวัฒนธรรมที่ค่อนข้างจะด้อยกว่าวัฒนธรรมของกลุ่มอื่น ต่อมาภายหลังนับถือพุทธศาสนาและได้ผสมผสานกลมกลืนไปในที่สุด (วรรณพร แก้วกล้า, 2536 : 11)

ปัจจุบันกลุ่มชาติพันธุ์ “ของ” ยังตั้งถิ่นฐานหลักอยู่บริเวณลุ่มแม่น้ำจันทบุรี ซึ่งยังอาศัยอยู่หนาแน่นในเขตอำเภอเขาคิชฌกูฏ จังหวัดจันทบุรี โดยเฉพาะตำบลทางตอนเหนือของอำเภอ คือ ตำบลคลองพลู และตำบลตะเคียนทอง ส่วนตำบลที่อยู่ทางตอนใต้ คือ ตำบลขากไทย และตำบลพลวง มีประชากรค่อนข้างเบาบาง ทั้งนี้จากการสำรวจ พบว่าตำบลตะเคียนทองมีจำนวนประชากรชาวของมากที่สุด ซึ่งกลุ่มชาติพันธุ์ที่พูดภาษาของที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในจังหวัดจันทบุรี (โครงการพัฒนาระบบ

ฐานข้อมูลเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชนเผ่าพื้นเมืองในประเทศไทย, ม.ป.ป. : 1, 5-7) ดังแสดงตามตารางที่ 5.5

ตารางที่ 5.5 แสดงถิ่นฐานของกลุ่มชาติพันธุ์ของในเขตอำเภอเขาคิชฌกูฏ จังหวัดจันทบุรี

ลำดับที่	ชื่อหมู่บ้าน	หมู่ที่	ตำบล
1	บ้านลำพัง	1	ตะเคียนทอง
2	บ้านตะเคียนทอง	2 - 3 - 4	ตะเคียนทอง
3	บ้านตะเคียนทอง (ป่าซาก)	5	ตะเคียนทอง
4	บ้านชำเคลาะห์	6	ตะเคียนทอง
5	บ้านน้ำซุ่น	2 - 3	คลองพลู
6	บ้านคลองพลู	4 - 5	คลองพลู
7	บ้านทุ่งกบิล	6	คลองพลู
8	บ้านหลังเนิน	8	คลองพลู
9	บ้านวังยายมุก	10	คลองพลู
10	บ้านคลองใหญ่	1	จันทเขลม
11	บ้านจันทเขลม	2	จันทเขลม
12	บ้านแยกสะท้อน	5	จันทเขลม
13	บ้านคลองตารอง	7	จันทเขลม
14	บ้านจันทาแป๊ะ	8	จันทเขลม
15	บ้านทุ่งสะพาน	1 - 2	ชากไทย
16	บ้านชากเม็ก	4	ชากไทย
17	บ้านดินแดง	1	พลวง
18	บ้านปากพลวง	2	พลวง
19	บ้านทุ่งตาอิน	3	พลวง
20	บ้านพลวง	4	พลวง
21	บ้านย่างตรง	5	พลวง
22	บ้านพังคะแลง	9	พลวง
23	บ้านกะทิง	10	พลวง

ที่มา : (โครงการพัฒนาระบบฐานข้อมูลเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชนเผ่าพื้นเมืองในประเทศไทย, ม.ป.ป.)

จะเห็นได้ว่ากลุ่มชาติพันธุ์ของจะรวมกันเป็นกลุ่มตามหมู่บ้านต่าง ๆ ซึ่งจะมี ความสัมพันธ์กันทางเครือญาติ ภาษา วัฒนธรรม และพิธีกรรมเฉพาะกลุ่มตน อันเป็นลักษณะเด่นของคน “ของ” ที่มีความแตกต่างจากคนอื่น ซึ่งวัฒนธรรมของของโดยภาพรวมตั้งแต่อดีตมาจนถึงก่อนยุคสมัยใหม่ ในปัจจุบันนั้น จะพบว่าตั้งอยู่บนฐานการนับถือผี ศาสนาพราหมณ์และพุทธศาสนาเป็นหลัก ได้แก่ วัฒนธรรมการเกิด การแต่งงาน และการตาย วัฒนธรรมทางด้านเศรษฐกิจ วัฒนธรรมทางด้านศาสนา (ขวัญศิริ เจริญทรัพย์ และจำลอง แสนเสนาะ, 2559 : 188-195)

แหล่งเรียนรู้ที่น่าสนใจอีกประการหนึ่งสำหรับนักท่องเที่ยวที่มาสัมผัสกลุ่มชาติพันธุ์ของ คือ การแพทย์พื้นบ้าน เนื่องจากพื้นฐานดั้งเดิมของกลุ่มชาติพันธุ์ของเป็นชาวป่า มีการสะสมภูมิปัญญา การแพทย์พื้นบ้านจากบรรพบุรุษ ซึ่งมีความหลากหลายและมีการปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับวิถีชีวิต ตลอดจนวัฒนธรรมของท้องถิ่น ภูมิปัญญาการรักษาโรคแบบของที่มีความผูกพันกับป่าประกอบกับมีความเชื่อ ในเรื่องผี จึงมีภูมิปัญญาด้านการรักษาโรค ได้แก่ การรักษาโรคด้วยสมุนไพร และการรักษาโรคด้วยเวทย์มนต์ คาถา ดังนั้นหมอพื้นบ้านและผู้สืบทอดภูมิปัญญาจึงมีบทบาทในการรักษาโรคแบบของ อาทิ การรักษาโรคมะเร็ง เบาหวาน งูสวัด การรักษาโรคต่อกระดูก บีบเส้น การรักษาโรคตานขโมย กวาดบุง กวาดซาง การรักษา โรคแก้ไข้ใน แก้เส้น การรักษาโรคเรื้อรัง แก้เส้น การรักษาโรคด้วยเวทย์มนต์ (การบอญ : หมอที่วินิจฉัยหา สาเหตุของการป่วย คนไข้จะไปให้หมอบอญทำพิธีเพื่อหาสาเหตุของการป่วย) (โครงการพัฒนาระบบ ฐานข้อมูลเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชนเผ่าพื้นเมืองในประเทศไทย, ม.ป.ป. : 20-23)

5.3.3.2 การท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์

การท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ (Historical Tourism) หมายถึง การเดินทางท่องเที่ยว ไปยังแหล่งท่องเที่ยวทางโบราณคดีและประวัติศาสตร์ เพื่อชื่นชมในสถานที่ท่องเที่ยวเหล่านั้นพร้อมกับ ได้รับความรู้ ความเข้าใจต่อประวัติศาสตร์และโบราณคดีในท้องถิ่น บนพื้นฐานของความรับผิดชอบ มีจิตสำนึก ต่อการรักษามรดกทางวัฒนธรรมและคุณค่าของสภาพแวดล้อม โดยที่ประชาชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมต่อ การจัดการการท่องเที่ยว (ญาณธร เขียรถาวร, 2559 อ้างถึงใน ภรภัสสรณ์ ชุมพล, 2561 : 18) แหล่ง ท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ (Historical Attraction) จึงมีความสำคัญและคุณค่าทางประวัติศาสตร์ โบราณคดีและศาสนา รวมถึงสถานที่หรืออาคารสิ่งก่อสร้างที่มีอายุเก่าแก่หรือเคยมีเหตุการณ์สำคัญ เกิดขึ้นในประวัติศาสตร์ เช่น โบราณสถานอุทยานประวัติศาสตร์ชุมชนโบราณ กำแพงเมือง คูเมือง พิพิธภัณฑสถาน วัฒนธรรมสถาน และสิ่งก่อสร้างที่มีคุณค่าทางศิลปะและสถาปัตยกรรม เป็นต้น (ปวงปณิต สออบขุนทด, 2561 : 13)

แหล่งท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ในจังหวัดจันทบุรี ถือได้ว่ามีความหลากหลายและมี คุณค่าเพื่อการศึกษาเรียนรู้ความเป็นมาของอดีต ซึ่งอาจเป็นทั้งบทเรียนและข้อคิดหรือตอบคำถามเกี่ยวกับ ความสงสัยใคร่รู้ในมิติเชิงประวัติศาสตร์ ผู้วิจัยจะนำเสนอแหล่งท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ ในจังหวัดจันทบุรี ซึ่งเป็นทางเลือกของการท่องเที่ยวต่อเนื่องหลังจากการร่วมงานประเพณีนมัสการรอยพระพุทธรูปฯ แล้ว ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

แหล่งท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ ตำบลปากน้ำแหลมสิงห์ เป็นสถานที่ที่มีศักยภาพด้านการจัดการการท่องเที่ยวในรูปแบบของการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ เนื่องจากสถานที่แห่งนี้มีเหตุการณ์สำคัญทางประวัติศาสตร์ นั่นคือการยึดครองดินแดนในยุคของการล่าอาณานิคมจากตะวันตก ในสมัยพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พ.ศ. 2436 เมืองจันทบุรี เกิดเหตุการณ์สำคัญกรณีพิพาทเรื่องเขตแดนสยามกับฝรั่งเศส ฝรั่งเศสถือโอกาสยึดครองจันทบุรีเพื่อข่มขู่สยาม โดยหวังจะกดดันสยามให้ยอมยกเขตดินแดนริมแม่น้ำโขงให้ซึ่งขณะนั้นฝรั่งเศสได้เข้ายึดครองดินแดนในลาวและกัมพูชาไว้เป็นจำนวนมากแล้ว ซึ่งเจรจาเพื่อขอคืนจันทบุรีใช้เวลาถึง 11 ปี โดยช่วงเวลานั้นฝรั่งเศสถือว่าจันทบุรีเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรอินโดจีน ฝรั่งเศสจึงทำกับจันทบุรีเหมือนคนในปกครองต้องยอมรับกฎหมายของพวกฝรั่งเศส ปัจจุบันยังปรากฏร่องรอยของสถานที่ต่าง ๆ ในช่วงฝรั่งเศสยึดครอง ได้แก่ คุกซีโก้ ตึกแดง โบสถ์คริสต์ เป็นต้น (สาครคชเขตต์, หลวง, ม.ป.ป.) สถานที่เหล่านี้ถือว่าเป็นผลผลิตของการล่าอาณานิคมซึ่งต่อมาได้ก่อให้เกิดเป็นแหล่งท่องเที่ยวสืบทอดมาในยุคปัจจุบัน ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

1. คุกซีโก้

คุกซีโก้ ถือได้ว่าเป็นหลักฐานยืนยันเหตุการณ์ในยุคการล่าอาณานิคม เป็นเสมือนภาพเล่าเรื่องให้ชาวไทยได้เรียนรู้เรื่องราวประวัติศาสตร์ของเมืองจันทบุรี ที่ได้รับผลกระทบจากการแสวงหาอาณานิคมของชาติตะวันตก (Thailand tourism directory, 2566)

คุกซีโก้ ตั้งอยู่ใกล้ตึกแดง ที่ตำบลปากน้ำแหลมสิงห์ ก่อนถึงท่าเทียบเรือ 1 กิโลเมตร สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2436 (ร.ศ. 112) เมื่อฝรั่งเศสได้เข้ายึดจันทบุรี กรณีพิพาทกันด้วยเรื่องดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง ระหว่างนั้นกองทหารฝรั่งเศสประมาณ 600 คน แยกกันอยู่สองแห่ง แห่งแรกตั้งอยู่ที่เมืองจันทบุรี บริเวณที่เป็นค่ายทหารในปัจจุบัน อีกแห่งอยู่ที่ปากน้ำแหลมสิงห์ ฝรั่งเศสได้สร้างคุกซีโก้เพื่อใช้กักขังคนไทยที่ต่อต้านฝรั่งเศส มีลักษณะเป็นหอสี่เหลี่ยมจัตุรัสกว้างยาวด้านละประมาณ 4.40 เมตร สูงประมาณ 7 เมตร มีช่องระบายอากาศอยู่สองแถว หลังคาโปร่ง เล่ากันว่าเป็นคุกที่ทรมานมากเพราะชั้นบนใช้เป็นที่เลี้ยงไก่ ซึ่งจะถ่ายมูลราดศีรษะนักโทษที่ถูกคุมขังตลอดเวลา ทางเข้าเป็นประตูเตี้ย ๆ ระดับเอวเท่านั้น ใครจะเข้าไปคงต้องคลานเข้าไป (ขวัญศิริ เจริญทรัพย์ และจำลอง แสนเสนาะ, 2559 : 84)

ภาพที่ 5.1 คุกขี้ไก่แหล่งท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ในปัจจุบัน
ที่มา : (READ ME, ม.ป.ป.)

ภาพที่ 5.2 แสดงทางเข้าคุกขี้ไก่และบริเวณด้านใน
ที่มา : (Khuk Khi Kai Prison, 2666)

2. ตึกแดง

ตั้งอยู่ที่ตำบลปากน้ำแหลมสิงห์ อำเภอแหลมสิงห์ บริเวณท่าเรือแหลมสิงห์ อำเภอแหลมสิงห์ ใกล้กับคุกซีโก อยู่ห่างจากตัวเมืองจันทบุรีประมาณ 30 กิโลเมตร สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2436 (ร.ศ. 112) พร้อมกับคุกซีโก เป็นอาคารที่ฝรั่งเศสสร้างขึ้นในบริเวณป้อมพิฆาตปัจจามิตร โดยรื้อป้อมพิฆาตแล้วนำอิฐมาสร้างเป็นตึกแดงแทน ลักษณะเป็นตึกชั้นเดียว สีแดง หลังคามุงกระเบื้อง สร้างด้วยอิฐถือปูน กว้าง 7 เมตร ยาว 32 เมตร เดิมทาสีแดง จึงเรียกว่า "ตึกแดง" ภายในแบ่งออกเป็น 5 ห้องมีประตูเปิดถึงกันหมด มีระเบียงทั้งสองข้างตามแนวยาว ฝรั่งเศสได้ใช้ตึกแดงนี้เป็นกองรักษาการณ์และที่พักของทหารที่รักษาปากน้ำแหลมสิงห์ โดยในครั้งนั้นฝรั่งเศสได้ขยายอิทธิพลครอบครองฉนวนและเขมร ทาเหตุรุกรานไทย โดยอ้างว่าดินแดนฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขงที่เป็นอาณาจักรลาวเกือบทั้งหมดรวมถึงแคว้น 12 จุไท เคยเป็นของฉนวนและเขมรมาก่อน ฝรั่งเศสจึงถือโอกาสเข้ายึดครองทำสงครามสู้รบกับไทย ซึ่งในครั้งนั้นไทยต้องจ่ายค่าเสียหายให้กับฝรั่งเศส 4 ล้านบาท แต่ก่อนจ่ายค่าเสียหายฝรั่งเศสได้ยึดจันทบุรีไว้ ตั้งแต่ พ.ศ. 2436-2446 จากวิกฤตการณ์ครั้งนั้นส่งผลให้ไทยต้องสูญเสียดินแดนอาณาจักรลาวเกือบทั้งหมด รวมทั้งแคว้น 12 จุไท ด้วย (ขวัญศิริ เจริญทรัพย์ และจำลอง แสนเสนาะ, 2559 : 85)

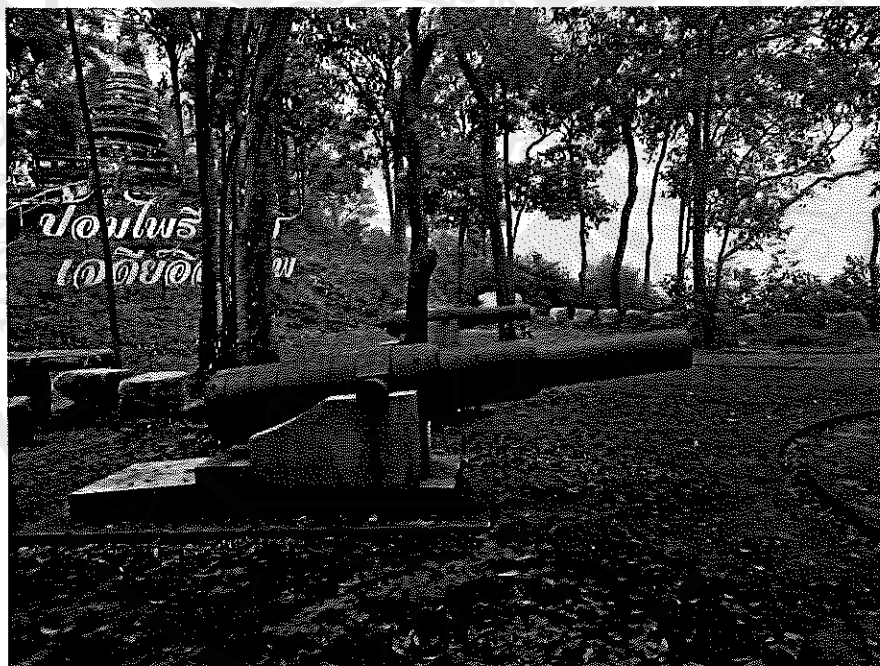
ปัจจุบัน ตึกแดงเปิดเป็นพิพิธภัณฑ์จัดแสดงเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ของตึกแดง ภายในอาคารห้องโถงมีการจัดนิทรรศการเมืองจันทในอดีต ปืนใหญ่หล่อสำริด น้ำหนักประมาณ 4 ตัน ถูกเหล็กกลมพร้อมโซ่เหล็กขนาดใหญ่จำนวนหนึ่ง เป็นปืนใหญ่ของฝรั่งเศส ซึ่งบนกระบอกปืนมีตราประทับรูปนกอินทรีที่เป็นตราสัญลักษณ์ของนโปเลียน โบนาปาร์ต จักรพรรดิฝรั่งเศส ปืนกระบอกนี้จมอยู่ในแม่น้ำจันทบุรี ได้ค้นพบหลังจากที่ฝรั่งเศสได้ถอนกำลังออกจากไทยจนหมดแล้ว (READ ME, ม.ป.ป.)

ภาพที่ 5.3 ตึกแดง และบริเวณด้านในของตึกแดง : ปืนใหญ่ของฝรั่งเศสที่จมน้ำอยู่บริเวณนั้น
ที่มา : (READ ME, ม.ป.ป.)

3. ป้อมไพร่พินาศ

ป้อมไพร่พินาศ ตั้งอยู่บนภูเขาแหลมสิงห์ อำเภอแหลมสิงห์ จังหวัดจันทบุรี เป็นโบราณสถานอยู่ใกล้กับเจดีย์อิสรภาพ สร้างขึ้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เพื่อเตรียมรับศึกญวนที่อาจจะยกมาทางทะเล แต่เดิมป้อมแห่งนี้ไม่มีชื่อจนมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เสด็จประพาสมณฑลจันทบุรี ทรงพระราชทานนามป้อมนี้ว่า ป้อมไพร่พินาศ ซึ่งอยู่คู่กับป้อมพิฆาตข้าศึกหรือป้อมพิฆาตปัจจามิตร ซึ่งต่อมาในภายหลังฝรั่งเศสได้สร้างตึกแดงทับป้อมพิฆาตปัจจามิตร โดยวัสดุที่ใช้ในการก่อสร้างบางส่วนรื้อมาจากป้อมพิฆาตปัจจามิตร ซึ่งเป็นป้อมที่ใช้ในการป้องกันเรือรบเมื่อฝรั่งเศสบุกยึดเมืองจันทบุรี และบางส่วนทหารฝรั่งเศสได้นำมาจากเมืองไซ่ง่อน ป้อมไพร่พินาศได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานเมื่อเดือนมีนาคม พ.ศ. 2478 ป้อมไพร่พินาศเดิมก่อเป็นตึกก่ออิฐฉาบปูน กว้างประมาณ 3 เมตร ยาว 5 เมตร ผนังหนา 60 เซนติเมตร มีคลังกระสุนดินดำแยกอยู่ต่างหาก ขนาดกว้าง 1 เมตร ยาว 2.8 เมตร ปัจจุบันเหลือเพียงเค้าโครงของแนวอิฐโบราณ (หน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรมท้องถิ่นจังหวัดจันทบุรี, 2565)

ภาพที่ 5.4 ป้อมไพร่พินาศ บริเวณภูเขาแหลมสิงห์

ที่มา : (หน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรมท้องถิ่นจังหวัดจันทบุรี, 2565)

4. วัดไผ่ล้อม

วัดไผ่ล้อม ตั้งอยู่เลขที่ 17 หมู่ 6 ตำบลจันทนิมิต อำเภอเมือง จังหวัดจันทบุรี หลักฐานการก่อสร้างไม่ปรากฏชัดเจน แต่สันนิษฐานว่าสร้างในสมัยอยุธยา (มีเอกสารบางฉบับระบุว่าสร้างใน พ.ศ. 2320) เป็นวัดที่อยู่ในชุมชนเก่า ศูนย์กลางชุมชนด้านตะวันออกของแม่น้ำจันทบุรี สถานที่ดั้งเดิมเป็นตำบลชื่อว่าเมืองเก่า โดยชุมชนนี้มีประวัติย้อนหลังไปถึงอยุธยาและต้นรัตนโกสินทร์ ในสมัยรัชกาลที่ 5 เป็นศูนย์กลางการศึกษา ศูนย์กลางการศึกษาพระธรรมวินัย กฎ ระเบียบ และวินัยสงฆ์ของเจ้าอาวาสในเขตอำเภอเมืองจันทบุรี และอำเภอใกล้เคียง (วรรณพร แก้วกล้า, 2536 : 14) มาร่วม 100 ปีแล้ว ประชาชนบริเวณวัดและต่างพื้นที่นิยมนำบุตรหลานเข้ามาศึกษาเล่าเรียนเป็นจำนวนมาก ในอดีตลูกศิษย์ที่จบจากวัดไผ่ล้อมได้เข้ารับราชการทำประโยชน์ให้แก่ประเทศชาติมากมายหลายท่าน เช่น พระยาวิสูตรโกษา ซึ่งเคยดำรงตำแหน่งเอกอัครราชทูตประจำประเทศฝรั่งเศส และประเทศอังกฤษ นายอภัย จันทวิมล อดีตปลัดและรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ เป็นต้น (ฐาตุร, 2563)

สำหรับที่ตั้งของวัดไผ่ล้อม ตั้งอยู่บนเนื้อที่ 45 ไร่ เป็นแหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์ ศิลปะ ประกอบด้วยแหล่งเรียนรู้ที่เป็นสถาปัตยกรรมที่สำคัญ คือ โบสถ์ เจดีย์ประธาน และจิตรกรรมฝาผนัง ในโบสถ์วัดไผ่ล้อม มีการแบ่งอาคารออกเป็น 2 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มอาคารเก่า ประกอบด้วยเจดีย์ประธาน หลังอุโบสถ พระอุโบสถหลังเก่า หอไตรกลางน้ำหน้าอุโบสถ หมู่กุฏิสงฆ์ทางตะวันตก กลุ่มนี้เป็นเส้นทางคมนาคมเดิม อาคารกลุ่มต่อมาได้แก่ ศาลาการเปรียญ ศาลาอเนกประสงค์ 2 ชั้น ศาลาอเนกประสงค์ชั้นเดียว กุฏิเจ้าอาวาส วิหารพระพุทธไสยาสน์ ฯลฯ กลุ่มนี้อยู่ใกล้เส้นทางคมนาคมใหม่ทางถนนญาณวิโรจน์ (วรรณพร แก้วกล้า, 2536 : 15-16)

วัดไผ่ล้อม ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาปี พ.ศ. 2325 และได้โปรดเกล้าฯ ยกขึ้นเป็น “วัดพระอารามหลวง” เมื่อปี พ.ศ. 2539 และมีหลักฐานที่เชื่อได้ว่าวัดแห่งนี้สร้างมาตั้งแต่สมัยปลายกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี เนื่องจากมีภาพจิตรกรรมฝาผนังซึ่งเขียนไว้ในพระอุโบสถหลังเก่าเป็นหลักฐานอยู่ (ฐาตุร, 2563) และด้วยความเป็นวัดเก่าแก่ของเมืองจันทบุรี สามารถสะท้อนให้เห็นได้จากกุฏิพระ ศาลาการเปรียญ ซึ่งมีลวดลายไม้ฉลุแบบขนมปังขิงสวยงาม ความสะดวกแก่แก่แล้วอายุน่าจะเกือบ 100 ปี ขณะที่ “พระอุโบสถ” ที่มีบันทึกลงทางประวัติศาสตร์ว่าสร้างมาตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนปลายฐานโบสถ์โค้งอย่างที่เรียกกันว่า “ตกห้องข้าง” ภายในมีภาพจิตรกรรมโบราณเรื่องทศชาติ พุทธประวัติที่ยังคงความสมบูรณ์ไว้ให้เห็น สำหรับรูปแบบสถาปัตยกรรม สันนิษฐานว่าพระอุโบสถเป็นลักษณะอาคารสมัยรัชกาลที่ 3 ลงมา มีกำแพงแก้วล้อมรอบทั้ง 4 ด้าน แต่ละด้านมีช่องทางเข้า ฉนวนด้านหลังมีเสารองรับ 5 ต้น ไม่มีบัวหัวเสา ฐานอาคารเป็นเส้นตรง มีเจดีย์ย่อมุมไม้สิบสองขนาดเล็กอยู่ภายในกำแพงแก้ว สภาพวัดโดยทั่วไปสงบร่มรื่น น่าพักผ่อน นอกจากนี้ภายในวัดยังมี “พระพุทธไสยาสน์” อันศักดิ์สิทธิ์และใหญ่ที่สุดในภาคตะวันออกด้วยขนาด 9 วา 9 นิ้ว สร้างขึ้นโดยดำริของพระธรรมวงศ์มณี เจ้าอาวาสวัดไผ่ล้อมในสมัยนั้น เพื่อเป็นพุทธบูชา และเป็นพระพุทธไสยาสน์ประจำภาคตะวันออก โดยพระวิหารและองค์พระเริ่มก่อสร้างในปี พ.ศ. 2519 ได้รับการร่วมแรงร่วมใจสนับสนุนจากผู้มีจิตศรัทธาจากทั่วทุกสารทิศ ในวันที่ 16 เมษายน พ.ศ. 2526 เป็นพิธีเททองหล่อพระเศวตพระพุทธรูป และได้ประกอบพิธีเททองหล่อพระเนตรในวันที่ 20 กรกฎาคม

พ.ศ. 2529 “พระพุทธรูปมหาสีหไสยาสน์” ได้ชื่อว่ามีคุณค่าศิลปะและงดงามยิ่งศรีรัตนมาซึ่งปาฏิหาริย์ (ไทยรัฐออนไลน์, 17 ตุลาคม 2561)

ภาพที่ 5.5 พระอุโบสถวัดไผ่ล้อม
ที่มา : (ไทยรัฐออนไลน์, 17 ตุลาคม 2561)

5.3.3.3 การท่องเที่ยวชายทะเล

การท่องเที่ยวชายทะเล หมายถึง สถานที่ที่เปิดใช้เพื่อการท่องเที่ยว โดยมีชายหาดเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่ดึงดูดใจให้นักท่องเที่ยวมาเยือน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อความเพลิดเพลินและนันทนาการในรูปแบบที่ใกล้ชิดกับธรรมชาติและอาจเสริมกิจกรรมเพื่อการศึกษาหาความรู้เข้าไปด้วย ซึ่งกิจกรรมการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นบริเวณชายหาด ได้แก่ การเล่นน้ำ การอาบแดด กีฬาทางน้ำ การนั่งพักผ่อนรับประทานอาหาร เป็นต้น (บุญศิลป์ จิตตะประพันธ์ และคณะ, 2557 : 15) การท่องเที่ยวชายทะเล ได้แก่

1. หาดเจ้าหลาว

หาดเจ้าหลาว เป็นสถานที่ท่องเที่ยวยอดนิยมอันดับต้น ๆ ของจังหวัดจันทบุรี และเป็นที่ยู่อักกันดีในหมู่นักท่องเที่ยว น้ำทะเลใสสะอาด หาดทรายสีครีมทอง เนื้อละเอียดทอดยาวกว่า 10 กิโลเมตร ไปจนถึงอ่าวคู้กระเบนแต่หาดทรายค่อนข้างสั้น เนื่องจากโดนน้ำทะเลกัดเซาะขึ้นมาเรื่อย ๆ บรรยากาศโดยรวมอยู่ในระดับดีมาก ผู้คนไม่พลุกพล่าน นั่งเล่นเดินเล่นส่วนตัวได้แบบสบาย ๆ หากวันไหนคลื่นลมไม่แรงสามารถลงเล่นน้ำได้ บริเวณชายหาดมีบริการเช่าห่วงยาง เรือกล้วย ร้านค้า ร้านอาหารขึ้นชื่อมากมาย ราคาถูก เหมาะแก่การมาพักผ่อน นั่งเล่นและเล่นน้ำสนุก ๆ หรือนั่งรอชมพระอาทิตย์ตกยามเย็น มีรีสอร์ตและโรงแรมมากมายหลากหลายราคาไว้ต้อนรับนักท่องเที่ยวอีกด้วย (เที่ยวจันทบุรี, 2566)

หาดเจ้าหลาว ตั้งอยู่ที่ตำบลคลองซุด อำเภอท่าใหม่ อยู่ทางด้านตะวันออกของอ่าวคู้กระเบน อยู่ห่างจากตัวเมืองจันทบุรีประมาณ 60 กิโลเมตร เหมาะกับกิจกรรมทางน้ำ อาทิ ว่ายน้ำ บานาน่าโบ๊ท ดำน้ำ ตูเปการังน้ำตื้น ซึ่งอยู่ห่างจากฝั่งเพียง 2 กิโลเมตร นอกจากนี้ยังมีเรือท่องเที่ยวออกให้บริการอีกด้วย ส่วนชายหาดด้านตะวันออกจะเป็นแหลมหิน มีสวนสาธารณะสำหรับนั่งเล่นพักผ่อนอยู่

บริเวณสะพานเฉลิมพระเกียรติปากน้ำแฉมหนู บริเวณนี้จะมีหมู่บ้านชาวประมงอาศัยอยู่และมีท่าเทียบเรือขนาดเล็ก บรรยากาศช่วงเย็นจะเห็นภาพเรือประมงพากันออกหาปลาแล่นเรียงรายกันออกทะเล เป็นภาพที่สวยงาม ส่วนบริเวณสันเขาตรงหาดเจ้าหลาวเป็นจุดชมทิวทัศน์ท้องทะเลและภูเขาที่งดงามนักท่องเที่ยวสามารถเดินเล่นตามเนินเขาหรือนั่งตกปลาได้ตามอรัยาศัย (K@POOK Travel, 2566)

ปัจจุบันหาดเจ้าหลาวเป็นที่นิยมของนักท่องเที่ยว มีทั้งที่พัก ร้านอาหารทะเลที่หลากหลายและขึ้นชื่อในเรื่องของความสดใหม่ เช่น ปูดำ ปลาหมึก ปลากระพง หอยแมลงภู่ และหอยนางรม เป็นต้น และช่วงเวลาที่เหมาะสมสำหรับการท่องเที่ยวหาดเจ้าหลาวคือช่วงระหว่างเดือนพฤศจิกายนถึงเดือนพฤษภาคม

การเดินทางไปยังหาดเจ้าหลาว สามารถเข้าถึงได้ 2 เส้นทาง คือ จากถนนสุขุมวิท ก่อนถึงตัวเมืองจันทบุรีประมาณ 30 กิโลเมตร ถึงกิโลเมตรที่ 301 มีทางแยกขวาไปตามทางหลวงหมายเลข 3399 เมื่อถึงบ้านหมุดจะพบสามแยกให้เลี้ยวซ้าย จะเห็นป้ายบอกทางไป หาดเจ้าหลาว ระยะทาง 3 กิโลเมตร และอีกเส้นทางหนึ่งคือจากตัวเมือง โดยใช้ถนนท่าแฉลบ ออกจากตัวเมืองประมาณ 5 กิโลเมตร เลี้ยวขวาไปตามทางหลวงหมายเลข 3147 ผ่านค่ายเนินวงไปยังอำเภอท่าใหม่ แล้วใช้ถนนท่าใหม่-อ่าวคุ้งกระเบน จากสี่แยกหอนาฬิกาผ่านโครงการชลประทานจันทบุรี บรรจบกับทางหลวงหมายเลข 3399 เลี้ยวซ้ายไปหาดเจ้าหลาว ระยะทางประมาณ 15 กิโลเมตร

2. แหลมเสด็จ

ตั้งอยู่ที่หมู่ 7 ตำบลคลองขุด อำเภอท่าใหม่ จังหวัดจันทบุรี ทางตอนเหนือของหาดติดกับเขาแหลมเสด็จที่เป็นแหลมด้านหนึ่งของอ่าวคุ้งกระเบน ส่วนริมหาดอีกด้านยาวต่อเนื่องไปกับหาดเจ้าหลาว เป็นชายหาดที่มีความสวยงามและมีบรรยากาศเงียบสงบ เต็มไปด้วยสนทะเล และพันธุ์ไม้ชายหาด มีความร่มรื่นเป็นที่มาของชื่อหาดแหลมเสด็จประมาณปี พ.ศ. 2523 สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี ทรงเสด็จมาปลูกต้นไม้ที่หาดนี้ชาวบ้านเลยตั้งชื่อว่าหาดแหลมเสด็จเพื่อความเป็นสิริมงคล สามารถมาเดินชายหาดปูเสื่อนั่งเล่นริมทะเล หรือจะนั่งทานอาหารเพราะบริเวณชายหาดมีอาหารขายทั้งรถเข็นจอดขายอาหารร้านริมหาดต่างๆ เลือกซื้อได้ตามใจชอบ ช่วงเวลาฮิตของการท่องเที่ยวหาดแหลมเสด็จเดือนพฤศจิกายนถึงเมษายน ช่วงนี้คลื่นลมสงบเหมาะกับการลงเล่นน้ำทะเล จุดเด่นของหาดแห่งนี้เป็นหาดทรายที่ทอดยาวเป็นแนวเส้นโค้งสีเขียวพระจันทร์อย่างสวยงาม รวมถึงเนื้อทรายที่มีทั้งความละเอียดและมีสีขาวหม่น ๆ ความยาวของหาดประมาณ 2-3 กิโลเมตร มีต้นสนเรียงรายอยู่ตลอดแนว ทำให้หาดแหลมเสด็จมีผู้คนเดินทางมาพักผ่อนหย่อนใจอยู่ตลอดเวลา

หาดแหลมเสด็จ เป็นชายหาดกว้างสามารถเล่นน้ำได้ น้ำใส คลื่นลมสงบ ช่วงน้ำลงจะเห็นเป็นเนินทรายกว้าง เหมาะกับการทำกิจกรรมต่าง ๆ จากหน้าหาดเมื่อเดินไปทางขวามือ จนสุดหาดจะมีวัดแหลมเสด็จ ซึ่งเป็นวัดสาขาของวัดเขาสุกิม ในช่วงวันหยุดเสาร์-อาทิตย์ หรือวันหยุดนักขัตฤกษ์ แหลมเสด็จจะเป็นสถานที่ยอดนิยมอันดับต้น ๆ เป็นจุดที่มีนักท่องเที่ยวแวะเวียนมามาก โดยเฉพาะครอบครัวที่พาเด็ก ๆ มาด้วยเพราะสามารถเที่ยวได้หลายแห่งใกล้ ๆ กัน เช่น ชมสัตว์น้ำที่สถานแสดงพันธุ์สัตว์น้ำเฉลิมพระเกียรติและเดินศึกษาธรรมชาติอ่าวคุ้งกระเบน ให้อาหารปลาฉลามในกระชัง ชมการเลี้ยง

หอยนางรมที่หน่วยสาธิตการเลี้ยงสัตว์น้ำภายในอ่าวคู้งกระเบน โดยไม่เก็บค่าธรรมเนียมเข้าชม นอกจากนี้หากขับรถไฟอีกประมาณ 15 กิโลเมตร เป็นจุดชมวิวกู้งวิมาน ที่ถือเป็นวิวจุดเด่นของจังหวัดจันทบุรี การเดินทางมายังหาดแหลมเสด็จ สามารถใช้ถนนเส้นไปยังอำเภอท่าใหม่ โดยก่อนจะถึง อำเภอท่าใหม่ให้เลี้ยวขวาไปตามป้ายอ่าวคู้งกระเบนขับมาจนสุดถนนให้เลี้ยวขวาอีกทีเพื่อไปหาดแหลมเสด็จ สามารถจอดรถริมถนนได้เลย หรือจะไปจอดที่สถานแสดงพันธุ์สัตว์น้ำฯ โดยไม่เสียค่าจอด (ที่เที่ยวจันทบุรี, 2566)

3. หาดคู้งวิมาน

หาดคู้งวิมาน เป็นชายหาดที่มีชื่อเสียงแห่งหนึ่งของจันทบุรี ตั้งอยู่ที่ตำบลสนามไชย อำเภอนายายอาม ห่างจากตัวเมืองจันทบุรีประมาณ 50 กิโลเมตร จากถนนสุขุมวิท กิโลเมตรที่ 301 เลี้ยวซ้ายไปอีก 18 กิโลเมตร เป็นหาดทรายยาวเหมาะแก่การพักผ่อน ริมหาดมีที่พักบริการ ช่วงเดือนพฤศจิกายน-พฤษภาคม เป็นช่วงที่เหมาะสมเดินทางมาท่องเที่ยว หาดคู้งวิมานเป็นชายหาดเงียบสงบและมีทัศนียภาพสวยงาม บริเวณที่เหมาะสมกับการเล่นน้ำทะเลอยู่ในช่วงกลางถึงช่วงเหนือของหาด หาดทรายสะอาด น้ำทะเลใส บรรยากาศค่อนข้างเงียบสงบ ส่วนหาดคู้งวิมานช่วงเหนือและใต้เป็นโขดหิน เหมาะกับการตกปลา นอกจากนี้ยังมีร้านอาหารและที่พักไว้ให้บริการ (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2566)

ชื่อหาดคู้งวิมานมีที่มาจากเรื่องเล่ากันว่า สมัยก่อนมีครอบครัวชาวจีนนั่งเรือสำเภามาจากจีนแผ่นดินใหญ่ โดยหวังจะมาหาพื้นที่ทำกินที่อุดมสมบูรณ์แห่งใหม่ เมื่อมาถึงบริเวณอ่าวไทย เกิดพายุทำให้เรือล่ม คลื่นซัดครอบครัวนี้มายังชายหาดแห่งนี้เมื่อรอดตายได้ขึ้นฝั่งแล้วรู้สึกท้อแท้ใจ จึงให้ชื่อหาดนี้ว่า "คู้งวิมาน" เป็นหาดที่มีวิวทิวทัศน์ที่สวยงาม น้ำทะเลใส หาดทรายสีออกน้ำตาลแดง หน้าหาดกว้าง หาดยาวประมาณ 1 กิโลเมตร (แต่นักท่องเที่ยวมักจะใช้คำว่า "หาดคู้งวิมาน" แทนพื้นที่ทั้งหมดในบริเวณนี้ รวมถึงจุดชมวิวกู้งวิมาน และจุดชมวิวนางพญาด้วย แต่หากนับเพียงบริเวณตัวหาด จะมีความยาวเพียงประมาณ 1 กิโลเมตรเท่านั้น) โดยทางทิศเหนือจะเป็นช่วงที่มีหินโสโครกค่อนข้างเยอะ มีจุดชมวิวกินโครง ตั้งแต่ช่วงตอนกลางของหาด จะเหมาะกับการพักผ่อน เดินชายหาด เล่นน้ำทะเล มีให้เช่าห่วงยาง และหากต้องการนั่งรับประทานอาหารริมทะเล ริมหาด มีบริการโต๊ะเก้าอี้นั่งริมทะเล มีหลังคาคลุมเป็นซุ้ม ๆ สั่งอาหารมารับประทานได้ในวันหยุดจะมีพ่อค้าแม่ค้าท้องถิ่น ซีมอเตอร์ไซค์หรือรถเข็นมาขายของต่าง ๆ ซึ่งเมนูพิเศษของหาดคู้งวิมาน คือ หมึกสดเด็ดเดี่ยวที่ตากไว้บนราว (เหมือนกับปลาหมึกแห้ง) นำมาปิ้งจิ้มกินกับน้ำจิ้มรสเด็ด สิ่งอำนวยความสะดวกบริเวณนี้มีที่พัก ร้านอาหารริมทาง จุดจอดรถ ห้องอาบน้ำและห้องสุขา (ที่เที่ยวจันทบุรี, 2566)

4. จุดชมวิวกินโครง

เป็นจุดชมวิวกินโครงที่บริเวณชายหาดคู้งวิมานทางทิศเหนือของต้นหาด เป็นจุดชมวิวกินโครงที่หลายคนอาจไม่เคยได้ยินหรือไม่เคยแวะจุดนี้มาก่อน เพราะอยู่บริเวณต้นหาดคู้งวิมาน โดยทั่วไปนักท่องเที่ยวเมื่อเข้ามาถึงหาดแล้วมักจะอยู่บริเวณกลางหาดไม่ได้มาทางต้นหาด โดยจุดชมวิวกินโครงนี้เป็นอีกหนึ่งจุดชมวิวกินโครงที่อยู่มุมหาดและมีความสวยงามจากวิวธรรมชาติของหินริมหาด โดยเหตุที่บริเวณนี้มีกลุ่มหินโสโครกกองอยู่ตามริมหาดเป็นจำนวนมาก มีช่วงหาดทรายบ้าง มองเห็นน้ำใส ถัดจากแนวหินมีแนวกันยกสูงทำเป็นแนวนั่งเล่นริมทะเลได้ ตรงแนวหินบริเวณนี้ไม่เหมาะกับการลงเล่นน้ำ

บริเวณจุดชมวิวนี้นี้มีพื้นที่กว้างขวาง มีลานจอดรถจอดได้หลายคันและเป็นบริเวณที่มีร่มเงาไม้ร่มรื่น เหมาะกับการมาพักผ่อน เดินเล่นรับลม นั่งเล่นชมทะเล บางคนมาตกปลาตามโขดหินหรือมาปิกนิกกันในวันหยุด ส่วนคนที่ชอบถ่ายรูปที่มีฉากหลังเป็นหินได้รูปที่สวยงาม มีสีส้มของหินตัดกับสีเขียวหน้าทะเล ในช่วงพระอาทิตย์ตก จุดชมวิวนี้นี้เป็นจุดที่หลายคนนิยมมานั่งชมบรรยากาศด้วยเช่นกัน (ที่เที่ยวจันทบุรี, 2566)

5. จุดชมวิวดาดเก็บตะวัน

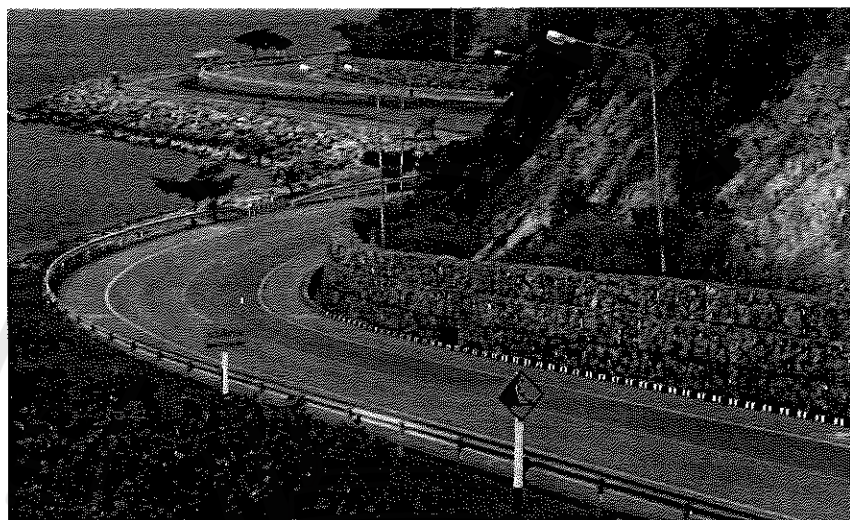
เป็นจุดชมวิวยอดนิยมบนเฉลิมบูรพาชลทิศติดริมชายฝั่งทะเล มีทิวทัศน์แบบเปิดโล่งเห็นวิวทิวทัศน์ทะเลอ่าวไทยในมุมกว้าง แต่ถึงแม้ชื่อของจุดชมวิวนี้นี้จะมีคำว่า "หาด" บริเวณนี้ลงไปเล่นน้ำไม่ได้เหมือนหาดทั่วไป เนื่องจากบางครั้งมีคลื่นลมค่อนข้างแรงจึงต้องมีการวางแนวหินกันคลื่นลมเซาะตลิ่ง นักท่องเที่ยวเดินเล่นบริเวณริมตลิ่ง หรือบริเวณหินใกล้ชายฝั่งได้แต่ไม่เหมาะกับการลงเล่นน้ำเพราะอาจเกิดอันตราย (ที่เที่ยวจันทบุรี, 2566)

จุดชมวิวดาดเก็บตะวัน ตั้งอยู่ในแนวโค้งถนนริมฝั่งทะเลมีลักษณะเป็นลานโล่งระดับเดียวกับถนน จอดรถแล้วสามารถเดินรับลมชมบรรยากาศทะเลแบบใกล้ชิดธรรมชาติ จุดชมวิวยอดนิยมบริเวณนี้มีการปรับแต่งคล้ายสวนสาธารณะเล็ก ๆ มีทางเดินปูด้วยอิฐตัวหนอน สะอาดตา มีศาลาดอกเห็ดเล็ก ๆ ไว้ให้นั่งพักผ่อน บริเวณนี้จะไม่มียอดไม้ใหญ่จึงมองเห็นวิวทะเลได้กว้างแบบพาโนรามา โดยไม่มีอะไรบัง หากมาในช่วงกลางวันแดดจะค่อนข้างร้อนเหมาะกับการแวะชมในช่วงเย็นชมพระอาทิตย์ตก ถือว่าเป็นจุดที่โรแมนติกสำหรับผู้ที่ยื่นขอการนั่งชมพระอาทิตย์ตกสำหรับคนที่ชอบถ่ายรูปเก็บภาพตะวันยามลับขอบฟ้า ช่วงที่ชมวิวดาดเก็บตะวันประมาณเดือนพฤศจิกายน ถึงต้นเดือนพฤษภาคม สิ่งอำนวยความสะดวกบริเวณนี้มีเพียงลานจอดรถ ไม่มีร้านค้า ร้านอาหารให้บริการ หากต้องการปิกนิกซื้ออาหารมานั่งกินได้

6. จุดชมวิวนินนางพญา

เป็นจุดชมวิวยอดนิยมมากของจังหวัดจันทบุรี ถนนเลียบชายทะเลที่ยาวที่สุดในประเทศไทย จุดชมวิวนินนางพญาตั้งอยู่ในเขตอำเภอนายายอาม จุดชมวิวนี้นี้ตั้งอยู่บนเนินริมทะเลใกล้กับหาดคึกวิมานและปากอ่าวคึกกระเบน บนถนนเฉลิมบูรพาชลทิศครอบคลุมตั้งแต่ระยองมาจนถึงจันทบุรีทอดยาวจากหาดคึกวิมานมายังปากอ่าวคึกกระเบน ระยะทางรวม 100 กว่ากิโลเมตร ถนนในฝันที่ใคร ๆ อยากรับรถผ่าน เพื่อดื่มด่ำบรรยากาศไปกับธรรมชาติอันสวยสดงดงาม หรือปั่นจักรยานชมวิวนั้น มีเลนสำหรับจักรยานตลอดเส้นทางเพื่อชื่นชมทะเลสีฟ้าครามบนเส้นทางที่คดเคี้ยวเลาะขอบเขา ด้วยความสวยงามนี้จึงเป็นที่นิยมสำหรับนักปั่นและนักปั่นจำนวนมาก

ปัจจุบันบริเวณจุดชมวิวดาดเก็บตะวันได้จัดทำสถานที่รองรับนักท่องเที่ยวเป็นอย่างดี เพื่อแวะชมวิวดาดเก็บตะวันพระอาทิตย์ตก ที่จุดชมวิวนี้นี้มีความสวยงาม บรรยากาศดี มีลานจอดรถอำนวยความสะดวกกับนักท่องเที่ยว มีจุดบริการนักท่องเที่ยว มีบันไดทางขึ้นสู่จุดชมวิวดาดเก็บตะวัน และทำรั้วกันเพื่อความปลอดภัย นอกจากนี้ บริเวณใกล้เคียงยังมีร้านค้า ร้านอาหาร ร้านกาแฟ ไว้บริการนักท่องเที่ยวอีกด้วย (ผู้จัดการออนไลน์, 16 กรกฎาคม 2564)

ภาพที่ 5.6 เนินนางพญา

ที่มา : (ผู้จัดการออนไลน์, 16 กรกฎาคม 2564)

บริเวณใกล้ ๆ กับจุดชมวิวเนินนางพญาประมาณ 1 กิโลเมตร มีเจดีย์กลางน้ำ บ้านหัวแหลม องค์กรสีขาวอายุประมาณ 200 ปี ตั้งอยู่ใกล้กับท่าเทียบเรือชุมชนบ้านหัวแหลม ถือเป็นจุดชมวิวแห่งใหม่ มีสะพานไม้ทอดยาวลงไปในทะเลเพื่อไปถึงแท่นสักการะ ส่วนตัวเจดีย์ตั้งอยู่บนโขดหินกลางทะเล ห่างจากแท่นสักการะประมาณ 50 เมตร สามารถเดินไปถึงเจดีย์ได้ช่วงที่น้ำลดเท่านั้น เป็นสถานที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของชาวประมง ที่ต้องออกไปผจญภัยกับคลื่นลมทะเลที่เดาไม่ได้ มักนิยมสักการะเพื่อขอให้ตัวเองล่องเรือกลับมาได้อย่างปลอดภัย เมื่อสร้างสะพานไม้ขึ้นมาแล้วจึงเป็นอีกหนึ่งจุดที่ดึงดูดความสนใจของนักท่องเที่ยวได้อย่างดี สามารถเดินรับลมชมวิวทะเลบริเวณสะพานไม้ ถ่ายรูปสวย ๆ และสักการะเจดีย์ ซึ่งเป็นสถานที่เที่ยวริมทะเลยามพระอาทิตย์ตกอีกแห่งหนึ่งของเมืองจันท (ผู้จัดการออนไลน์, 16 กรกฎาคม 2564)

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี

ภาพที่ 5.7 เจดีย์กลางน้ำ บ้านหัวแหลม
ที่มา : (ผู้จัดการออนไลน์, 16 กรกฎาคม 2564)

7. จุดชมวิวยะยีน

ตั้งอยู่บนเขาถัดจากบริเวณหน้าหาดคู้งวิมานลงมาทางทิศใต้ เป็นสถานที่ได้รับการปรับภูมิทัศน์ให้เป็นจุดชมวิวยอดนิยม สามารถมองเห็นทะเลของหาดคู้งวิมานจากมุมสูง และเป็นທີ່ประดิษฐานหลวงพ่อยืนหรือพระชนะมารศรีมงคล พระพุทธรูปยืนปางห้ามญาติ (ห้ามสมุทร) ประทับหันหน้าออกสู่ทะเล มีการปรับแต่งพื้นที่โดยรอบให้ดูสะอาดตา มีรั้วกั้นบริเวณขอบหน้าผาเป็นแนวยาว มีแนวยอดสนจากด้านล่างให้ร่มเงาเห็นวิวแบบไม่มีต้นไม้บัง ทางเดินปูด้วยอิฐแดง มีศาลาสำหรับนั่งพักผ่อนหย่อนใจตามแนวริมรั้วมีที่นั่งสำหรับนั่งรับลม ชมวิวยบรรยากาศทะเล ผู้คนมักจะนิยมขึ้นมาชมวิวในช่วงเวลาบ่ายยามเย็นช่วงพระอาทิตย์ตก นอกจากนี้ยังมีสิ่งอำนวยความสะดวกบริเวณจุดชมวิวยะยีน มีลานจอดรถ แต่ยังไม่มีย่านค้า ร้านอาหาร และห้องสุขา

8. อ่าวคู้งกระเบน

ศูนย์ศึกษาการพัฒนาอ่าวคู้งกระเบนอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ได้เริ่มก่อตั้งตามพระราชดำริพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในคราวที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินประกอบพิธีเปิดพระบรมราชานุสาวรีย์สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ที่จังหวัดจันทบุรี เมื่อวันที่ 28 ธันวาคม พ.ศ. 2524 โดยมีพระราชดำริแก่ผู้ว่าราชการจังหวัดจันทบุรี ให้พิจารณาพื้นที่ที่เหมาะสมจัดทำโครงการพัฒนาด้านอาชีพการประมงและการเกษตรในเขตพื้นที่ดินชายฝั่งทะเลจันทบุรี และได้พระราชทานเงินที่ราษฎรจังหวัดจันทบุรีได้ร่วมทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายโดยเสด็จพระราชกุศลในโอกาสดังกล่าวเป็นทุนริเริ่มดำเนินการ ต่อมาเมื่อวันที่ 30 ธันวาคม พ.ศ. 2524 ได้มีพระราชดำริเพิ่มเติม โดยสรุปว่าให้พิจารณาจัดหาพื้นที่ป่าสงวนเสื่อมโทรม หรือพื้นที่สาธารณประโยชน์เพื่อจัดตั้งศูนย์ศึกษาการพัฒนา เช่นเดียวกับศูนย์ศึกษาการพัฒนาเขาหินซ้อน ให้เป็นศูนย์ศึกษาเกี่ยวกับการพัฒนาในเขตที่ดินชายทะเล (สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ, 2566)

จังหวัดจันทบุรีได้ร่วมกับหรือกับหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง และพิจารณาความเหมาะสม จึงกำหนดพื้นที่ตำบลคลองขุด อำเภอท่าใหม่ จังหวัดจันทบุรี เป็นพื้นที่จัดตั้งศูนย์ศึกษาการพัฒนาอ่าวคุ้งกระเบนฯ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2525 ศูนย์ศึกษาดังกล่าวเป็นหน่วยงานที่ดำเนินการศึกษา สาธิต และการพัฒนาในเขตที่ดินชายทะเล โดยวิธีการผสมผสานความรู้อันหลากหลายของแต่ละหน่วยงานเพื่อวางแผนพัฒนาการจัดการทรัพยากรที่มีอยู่ให้เหมาะสมและยั่งยืนตลอดไป

อ่าวคุ้งกระเบน หรือศูนย์ศึกษาการพัฒนาอ่าวคุ้งกระเบน จึงก่อตั้งขึ้นตามพระราชดำริของในหลวงรัชกาลที่ 9 เป็นพื้นที่ที่เหมาะสมจัดทำโครงการพัฒนาด้านอาชีพการประมง และการเกษตรในพื้นที่ชายฝั่งทะเลจันทบุรี เพื่อดำเนินงานด้านการอนุรักษ์ การจัดการทรัพยากรชายฝั่ง ส่งเสริมและพัฒนาอาชีพราษฎรของศูนย์ศึกษาการพัฒนาอ่าวคุ้งกระเบนแห่งนี้ ต่อมาได้ส่งเสริมให้เป็นสถานที่ท่องเที่ยวเพื่อศึกษาสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ ให้เกิดความเข้าใจด้านระบบนิเวศในป่าชายเลนและรู้จักใช้ทรัพยากรให้เกิดประโยชน์สูงสุด โดยจะมีเส้นทางศึกษาธรรมชาติเป็นทางเดินสะพานไม้ยาว 1,600 เมตร ระหว่างทางมีศาลาและป้ายสื่อความหมายให้ความรู้ต่าง ๆ เกี่ยวกับพืชและสัตว์ป่าชายเลนตลอดเส้นทาง (TruelD, 2563)

ศูนย์ศึกษาการพัฒนาอ่าวคุ้งกระเบน อันเนื่องมาจากพระราชดำริ มีพื้นที่ครอบคลุมทั้งหมดประมาณ 4,000 ไร่ หากบริเวณป่าชายเลนริมชายฝั่งทะเลมีพื้นที่ประมาณ 200 ไร่ นอกจากการฟื้นฟูและจัดการทรัพยากรชายฝั่งอย่างยั่งยืน ยังเป็นศูนย์กลางในการอบรมเผยแพร่ความรู้ที่ได้จากการศึกษาวิจัย นำมาพัฒนาด้านการประมงและการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ รวมถึงยังเป็นกำลังสำคัญในการอนุรักษ์สภาพแวดล้อมพร้อมกับการรักษาสมดุลของระบบนิเวศให้มีความอุดมสมบูรณ์ เมื่อเป็นเช่นนั้นประชาชนในพื้นที่ใกล้เคียงซึ่งส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำประมงชายฝั่งก็จะมีแหล่งอาหารมีรายได้ที่มั่นคงมากขึ้นเป็นการส่งเสริมและพัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวได้ด้วย อีกทั้งพื้นที่โดยรอบของป่าชายเลนมีสะพานให้นักท่องเที่ยวเดินเพื่อศึกษาธรรมชาติและป่าชายเลนอ่าวคุ้งกระเบนในการเที่ยวชมตามจุดต่าง ๆ พร้อมข้อมูลให้ความรู้เกี่ยวกับป่าชายเลนที่ศาลาเล็ก ๆ เริ่มต้นเส้นทางบริเวณศาลาที่ 1 กำเนิดอ่าวคุ้งกระเบน อธิบายลักษณะการกำเนิดอ่าวคุ้งกระเบน และป่าชายเลนตามทฤษฎีธรณีสัณฐานว่ามีความเป็นมาอย่างไร เพื่อนำสิ่งที่ได้มาประกอบการศึกษาชมยังจุดอื่นๆ ต่อไป เมื่อเดินผ่านจากจุดแรกมาแล้ว ตลอดสองข้างทางร่มรื่นไปด้วยต้นไม้ขนาดพุ่มที่ขึ้นอย่างหนาแน่น บางต้นมีป้ายชื่อวงศ์ติดกำกับไว้ เมื่อเดินต่อไปเรื่อยๆ จะพบศาลาถัดไปซึ่งให้ข้อมูลเกี่ยวกับพันธุ์ไม้ต่าง ๆ เช่น ต้นแสม ลำพู โกงกาง ให้ทั้งความเพลิดเพลินและความรู้ (ขวัญศิริ เจริญทรัพย์ และจำลอง แสนเสนาะ, 2559 : 125-126)

9. หาดแหลมสิงห์

ตั้งอยู่ตำบลปากน้ำแหลมสิงห์ ห่างจากตัวเมืองจันทบุรีประมาณ 30 กิโลเมตร โดยเดินทางไปตามถนนสุขุมวิทเส้นทางไปจังหวัดตราด ถึงกิโลเมตร 347 จะมีทางแยกขวาไปหาดแหลมสิงห์ ประมาณ 16 กิโลเมตร (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2566)

หาดแหลมสิงห์ เป็นชายหาดปากอ่าวที่แม่น้ำจันทบุรีไหลออกมาสู่อ่าวไทย ซึ่งบริเวณรอบหาดแหลมสิงห์ร่มรื่นด้วยทิวสนยาวไปตามแนวของชายหาด มีที่นั่งพักผ่อนพร้อมทั้งร้านอาหาร ริมชายหาด

มีบริการที่พักสำหรับนักท่องเที่ยว จากบริเวณหาดมองออกไปจะเห็นเกาะจุฬาและเขาแหลมสิงห์อยู่เบื้องหน้า มีเรือให้เช่าไปดำน้ำเที่ยวเกาะจุฬา เกาะนมสาว

หาดแหลมสิงห์ เป็นชายหาดที่มีหาดทรายสีน้ำตาลอมแดงซึ่งเกิดจากการผสมปนเปของดินเลน เพราะบริเวณนี้เป็นปากอ่าวที่แม่น้ำจันทบุรีไหลออกมาคือปากน้ำแหลมสิงห์ แม้จะไม่เหมาะกับการเล่นน้ำแต่มีเสน่ห์ที่ไม่เหมือนใครของหาดแห่งนี้ อีกทั้งยังมีทิวสนยาวอยู่ตามแนวของชายหาดอย่างสวยงาม ทำให้ร่มรื่นและบรรยากาศดีรวมถึงมีที่นั่งสำหรับรับประทานอาหารอยู่ริมหาด เป็นที่พักผ่อนหย่อนใจแบบสบาย ๆ (TrueID, 2566)

ที่มาของชื่อหาดแหลมสิงห์นั้นมาจากเขาแหลมสิงห์ที่มีหินรูปร่างเหมือนสิงห์หมอบยื่นออกไปในทะเล นอกจากจะเป็นสถานที่ท่องเที่ยวของจังหวัดจันทบุรีแล้วยังเป็นสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ในสมัย ร.ศ.112 อีกด้วย เพราะเป็นช่วงที่ฝรั่งเศสเข้ายึดเมืองจันทบุรีและนำเรือรบมาปิดอ่าวจันทบุรีที่บริเวณนี้ ฝรั่งเศสได้สร้างตึกแดงเอาไว้ใกล้ ๆ กับหาดแหลมสิงห์เพื่อเป็นกองบัญชาการรบ นอกจากตึกแดงแล้วฝรั่งเศสยังได้สร้างคุกขี้ไก่ไว้ขังคนไทยด้วย

10. เกาะเปริด

มีลักษณะเป็นเกาะกลางทะเลอ่าวไทย ที่ตั้งอยู่ใกล้ชายฝั่งเนื่องจากในสมัยก่อนเป็นเกาะเปิดที่ใครเข้ามาก็ได้ ชาวบ้านและชาวประมงที่เดินเรือผ่านไปผ่านมาจึงมาสร้างบ้านเรือนที่เกาะนี้มากมาย ภายหลังจึงมีการสร้างสะพานเชื่อมระหว่างเกาะกับแผ่นดินเข้าด้วยกันเพื่อให้ง่ายต่อการเดินทางไปมาหาสู่กันมากขึ้น บางตำนานก็เล่าว่ามีชาวจีนแผ่นดินใหญ่ที่ล่องเรือสำเภามาอาศัยอยู่ที่นี้เยอะ แล้ววันหนึ่งคนบนเกาะเกิดเป็นไข้มาเลเรีย ล้มตายกันเยอะคนที่อาศัยอยู่จึงพากันหนีเปิดเบี่ยงทิ้งให้เกาะร้าง จึงเรียกว่า “เกาะเปิด” ต่อมาเริ่มมีผู้คนมาอาศัยอยู่บนเกาะจึงเปลี่ยนมาเรียกว่า “เกาะเปริด” เพื่อแก้เคล็ดแล้วเรียกกันต่อมาจนถึงปัจจุบัน สำหรับจุดที่แนะนำที่มีลักษณะเด่นในการมาเที่ยวเกาะนี้ คือ “จุดชมวิวชั้นชายน์ ผาสุกนรินทร์” ที่อยู่บริเวณเชิงผาไม่ไกลจากวัดเกาะเปริดมากนัก สามารถจอดรถที่วัดแล้วเดินขึ้นมา ระยะทางเพียง 300 เมตร ซึ่งปืนจุดชมวิวที่สวยงามมาก เห็นวิวทะเลได้อย่างกว้างขวางสุดสายตา หรือจะมารอชมพระอาทิตย์ขึ้นหรือพระอาทิตย์ตกก็สวยงาม พื้นที่ของเกาะส่วนใหญ่เป็นเนินเขาติดกับทะเลอ่าวไทย บรรยากาศดี ถ่ายรูปสวยทุกมุม ควรค่าแก่การแวะมาชื่นชมอย่างยิ่ง (Check in Chill, 2566)

5.3.3.4 การท่องเที่ยวทางโบราณสถาน

เป็นการเดินทางท่องเที่ยวในจังหวัดจันทบุรีที่มีจุดมุ่งหมาย เพื่อชมหรือเรียนรู้เกี่ยวกับสถานที่ก่อนประวัติศาสตร์ที่มีการบันทึก เช่น ศิลาจารึก เป็นต้น ถือได้ว่าเป็นทางเลือกหนึ่งของการท่องเที่ยวต่อเนื่องหลังจากร่วมงานประเพณีนมัสการรอยพระพุทธรูปแล้ว แหล่งท่องเที่ยวทางโบราณสถานที่น่าสนใจ มีดังต่อไปนี้

1. วัดทองทั่ว

ตั้งชื่อตามตำนานเมืองเพนียด มีชื่อปรากฏในพงศาวดารเมื่อแรกสร้างกรุงศรีอยุธยา จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ พบว่าประมาณพุทธศตวรรษที่ 12 คือปลายสมัยพูนได้ค้นพบเมืองโบราณเก่าแก่ที่ได้รับวัฒนธรรมมาจากอินเดียมากกว่า 1,000 ปี ชาวบ้านเรียกว่า “เมืองเพนียด” หรือ

“เมืองกาไว” โดยเชื่อกันว่าชุมชนแรกที่เริ่มเข้ามาก่อตั้ง คือ “ชุมชนของ” ตั้งอยู่บริเวณที่ราบชายเขาสระบาป ลักษณะของเมืองเพนียด เป็นเนินดินรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า กำแพงก่อด้วยศิลาแลงขนาดกว้าง 16 เมตร ยาว 26 เมตร สูง 3 เมตร ภายในเมืองมีบ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์และยังเชื่อว่าสถานที่แห่งนี้เดิมเป็นเมืองคล้องช้างหรือ ช้างช้าง ซึ่งต่อมาได้ย้ายเมืองมาตั้งถิ่นฐานบริเวณบ้านหัววัง ตำบลพุงทะลาย เมืองเพนียดจึงถูกปล่อยให้ เป็นเมืองร้าง แต่เนื่องจากเมืองพุงทะลายมีทำเลที่ไม่เหมาะสม และมีน้ำท่วมเป็นประจำ จึงมีการย้ายเมืองไป ยังบ้านลุ่มริมแม่น้ำจันทบุรี อันเป็นที่ตั้งของตัวเมืองในปัจจุบัน (MGR Online, 2552)

ตำนานเล่าสืบต่อกันมาเกี่ยวกับเมืองเพนียด ว่ามีพระเจ้าพรหมทัตเป็นกษัตริย์ ผู้ปกครองนคร พระมเหสีคือพระนางจพิพัฒน์ทรงมีพระราชโอรสด้วยกัน 2 พระองค์ คือ เจ้าชายบริพงษ์ และเจ้าชายวงศ์สุริยคาส ต่อมาพระนางจพิพัฒน์ทรงสิ้นพระชนม์ลงพระนางกาไวจึงทำเสน่ห์ให้พระเจ้า พรหมทัตหลงใหลและอภิเษกสมรสกันจนพระนางตั้งครรภ์จึงอ่อนนวยขอสสิ่งทีพระนางปรารถนา พระเจ้า พรหมทัตจึงปลั่งพระโอษฐ์ให้เมื่อพระนางได้ประสูติพระโอรสที่พระนางโอรส พระนางกาไวทูลขอพระราชสมบัตินี้ ให้แก่พระโอรสที่ตนรักไว้จึงทำให้เจ้าชายบริพงษ์และเจ้าชายวงศ์สุริยคาสต้องอพยพไปสร้าง เมืองใหม่ทางเหนือของเมืองเพนียดในดินแดนเขมร เรียกว่า เมืองสามสิบ ต่อมาพระเจ้าพรหมทัตสวรรคต พระโอรสที่ตนรักขึ้นครองราชย์สมบัติโดยมีพระนางกาไวเป็นผู้สำเร็จราชการแทน เมื่อเจ้าชายบริพงษ์ และ เจ้าชายวงศ์สุริยคาสทราบข่าวจึงยกทัพมาตีเพื่อเอาพระนครคืน พระโอรสที่สู้ไม่ไหวจึงถอยทัพพ่กลับแต่ ถูกตีแตก พระโอรสที่ตนรักถูกฟันคอสิ้นพระชนม์บนหลังช้างตรงบริเวณเกาะทัพแตกซึ่งต่อมาเพี้ยนมาเป็นเกาะ ตะแบกในปัจจุบัน เมื่อพระนางกาไวทราบข่าวพระโอรสที่ตนรักสิ้นพระชนม์ จึงได้ขนทรัพย์สินแก้วแหวนเงินทอง ออกมาโปรยหว่านเพื่อล่อให้ข้าศึกเก็บแต่ครั้งจะหนักก็เห็นว่าไม่มีทางรอด จึงตั้งยาพิษชื่อว่า “ยามหาไว” สิ้นพระชนม์ในห้องบรรทมและสถานที่ที่พระนางกาไวหว่านทรัพย์สินเงินทองนั้นจึงเป็นที่มาของคำว่า “ทองหัว” และเป็นสถานที่ตั้งของวัดทองหัวในปัจจุบัน

วัดทองหัว ตั้งอยู่บริเวณเชิงเขาสระบาป หมู่ 4 ตำบลคลองนารายณ์ อำเภอเมือง จังหวัดจันทบุรี อยู่ริมถนนสุขุมวิทไปตามเส้นทางจันทบุรี-ตราด ระยะทางจากตัวเมืองจันทบุรีประมาณ 4 กิโลเมตร จะเห็นทางเข้าวัดอยู่ทางด้านขวา วัดทองหัวเป็นวัดเก่าแก่สมัยอยุธยา ประวัติสังเขปของวัดทองหัว ก่อตั้งเมื่อปี พ.ศ. 2310 และเมื่อ พ.ศ. 2318 ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา เพื่อรับรองว่าวัดทองหัวเป็น วัดสมบูรณ์ตามพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 วัดทองหัวอยู่ใกล้โบราณสถานเมืองเพนียด มีความสัมพันธ์กับอารยธรรมขอมโบราณ โดยมีหลักฐานจากโบราณวัตถุที่ค้นพบและมีวัดเพนียด เป็นวัด เก่าแก่อยู่ห่างจากวัดทองหัวทางทิศใต้ไปประมาณ 400 เมตร ต่อมาได้ย้ายที่ตั้งใหม่คือวัดทองหัวในปัจจุบัน พระอุโบสถหลังเก่านี้ โครงสร้างศิลปะเดิมอยู่ในสมัยอยุธยา ต่อมาได้มีการต่อเติมเปลี่ยนแปลง บูรณะ ซ่อมแซม ทำให้ศิลปะเดิมเลือนหายไป ศิลปะใหม่ถูกสร้างแทนที่ไปตามสมัยนิยม โดยพระอุโบสถเป็น โบราณสถานขึ้นทะเบียนกรมศิลปากร พระประธานในพระอุโบสถหลังเก่า คือ พระพุทธสุวรรณมงคล ศากยมนุสิริสรณูเพชร (หลวงพ่อทอง) ซึ่งเป็นพระพุทธรูปเก่าแก่คู่มากับพระอุโบสถ (ตามหลักฐานการสร้างวัด) ชาวคลองนารายณ์และพุทธศาสนิกชนต่างเลื่อมใสศรัทธาหลวงพ่อทอง (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, ออนไลน์. 2566 ; สยามรัฐออนไลน์, 13 มกราคม 2562)

พิพิธภัณฑ์วัดทองทั่ว เป็นพิพิธภัณฑ์ที่จัดแสดงโบราณวัตถุต่าง ๆ ที่พบในเขตโบราณสถานเมืองเพนียด เป็นแหล่งความรู้ด้านโบราณวัตถุและโบราณคดี อยู่ภายในวัดทองทั่ว พิพิธภัณฑ์นี้ริเริ่มโดยพระถาวร ถาวร เจ้าอาวาสวัดทองทั่ว ที่มีความตั้งใจทำเป็นพิพิธภัณฑ์พื้นบ้าน โดยรวบรวมโบราณวัตถุที่มีค่าทางประวัติศาสตร์ที่ได้รับการสำรวจบริเวณเมืองเพนียดและนำมาเก็บไว้ที่อาคารพิพิธภัณฑ์ภายในวัด โดยเริ่มเปิดให้เข้าชม เมื่อวันที่ 13 เมษายน พ.ศ. 2550 ภายในอาคารพิพิธภัณฑ์ จะเน้นการเผยแพร่เนื้อหาความรู้ด้านประวัติศาสตร์เมืองเพนียด ตำนานพระนางกาไว ภาพถ่ายโบราณสถาน รวมถึงการจัดแสดงโบราณวัตถุต่าง ๆ ที่พบภายในบริเวณเมืองเพนียด เช่น ทับหลัง ศิลจารึก เศียรเทวรูป พระพุทธรูป ชิ้นส่วนสถาปัตยกรรม ชิ้นส่วนกลองมโหระทึก ถ้วยขามดินเผา ไท ครกหิน ที่บดยา เครื่องมือเครื่องใช้ เครื่องประดับ ธรรมมาสน์ ตู้พระไตรปิฎก ทับคัมภีร์ เป็นต้น (Ceediz.com, 2566)

นอกจากนี้ยังมีโบราณวัตถุบางชิ้นที่พบที่เมืองเพนียด และถูกนำไปเก็บรักษาไว้ที่อื่น ๆ ด้วย เช่น จารึกเพนียด ขนาดกว้าง 49 เซนติเมตร สูง 47 เซนติเมตร หนา 16.5 เซนติเมตร ทำด้วยศิลาทราย จารึกด้วยอักษรขอมโบราณ สันสกฤต และเขมร (อายุราวพุทธศตวรรษที่ 12 และ 15) ปัจจุบันเก็บรักษาไว้ที่หอสมุดวชิรญาณ กองหอสมุดแห่งชาติ กรุงเทพมหานคร

สำหรับโบราณวัตถุชิ้นสำคัญในพิพิธภัณฑ์ ที่น่าสนใจ และแสดงถึงความเก่าแก่ของศิลปะเขมร ได้แก่ ชิ้นส่วนทับหลังศิลปะแบบกาลาบริวัต ที่มีอายุประมาณ 1,400 ปี ซึ่งถือได้ว่าเป็นศิลปะเขมรโบราณที่มีอายุเก่าแก่ที่สุดในประเทศไทย และเป็นศิลปะที่เก่าแก่กว่านครวัด ของเขมร ทับหลังแบบกาลาบริวัต ที่จัดแสดงอยู่ที่วัดทองทั่ว มีลักษณะครึ่งท่อน (อีกชิ้นส่วนหนึ่งที่ถูกเก็บไว้ที่พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ กรุงเทพมหานคร) มีขนาดกว้าง 49 เซนติเมตร ยาว 96 เซนติเมตร และหนา 13.50 เซนติเมตร ทำจากหินทรายแกะสลักเป็นภาพนูนต่ำ ลวดลายบนทับหลังเป็นตัวมังกร รูปร่างอ้วนเตี้ย มีหางเป็นลายก้านขด ตัวมังกรกำลังอ้าปากคายท่อนพวงมาลัย ที่มีลักษณะเป็นเส้นโค้งออกมา บนวงโค้งมีวงกลมรูปไข่ ภายในทำเป็นรูปครุฑหน้ามนุษย์หันหน้าตรง มือทั้งสองข้างถืองูหรือนาคอยู่ ซึ่งจากลวดลายดังกล่าวมีลักษณะคล้ายคลึงกับศิลปะแบบคุปตะของอินเดีย

2. วัดพลับ บางกะจะ

ตั้งอยู่ที่ตำบลบางกะจะ อำเภอเมือง จังหวัดจันทบุรี การเดินทางใช้เส้นทางเดียวกับไปโบราณสถานค่ายเนินวง เป็นวัดเก่าแก่ที่มีประวัติความเป็นมามากกว่า 250 ปี มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ เป็นสถานที่ที่เคยประกอบพิธีทางศาสนาของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช และยังคงมีการอนุรักษ์ศิลปะแบบอยุธยาตอนปลายเอาไว้ให้ชมหลายอย่าง วัดพลับอยู่ใกล้ตัวเมืองจันทและยังใกล้สถานที่ท่องเที่ยวอีกหลายแห่ง เช่น ค่ายเนินวง พิพิธภัณฑ์สถาน พานิชย์นาวิ เป็นต้น

วัดพลับหรือที่เรียกชื่อตำบลต่อท้ายว่า วัดพลับบางกะจะ เป็นวัดที่สันนิษฐานว่าสร้างราวปี พ.ศ. 2300 ในช่วงสมัยอยุธยาตอนปลายเดิมมีชื่อว่า วัดสุวรรณติมพุทธาราม แปลว่า พลับทองคำ เพราะในบริเวณวัดมีต้นพลับที่เวลาออกผลแก่ มองเห็นเป็นสีเหลืองอร่ามเต็มต้นดูคล้ายกับทองคำ ต่อมาพระครูเขม ธิมทินโน ได้เปลี่ยนชื่อเรียกเป็น “วัดพลับ” (Ceediz.Com, 2566)

จนกระทั่งปี พ.ศ. 2309 เป็นช่วงที่พม่าเข้าตีกรุงศรีอยุธยา สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ซึ่งในขณะนั้นยังเป็นพระยาวชิรปราการ ได้นำกำลังทหารจำนวนหนึ่งตีฝ่าวงล้อมพม่าออกจากกรุงศรีอยุธยา เพื่อมารวบรวมไพร่พลในฝั่งภาคตะวันออกเมื่อเข้าตีเมืองระยองได้แล้วนำกองทัพต่อมายังเมืองจันทบุรี และก่อนที่จะเข้าตีเมืองจันทบุรี ได้ยกพลมาพักที่บ้านบางกะจะหัวแวน ในขณะที่สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช นำกองทัพทหารมาพักแรมที่วัดพลับในคืนก่อนเข้าตีเมืองจันทบุรีสั่งให้ทหารหุบหม้อข้าวหม้อแกง อันเป็นกุศโลบายให้ทหารฮึดสู้ให้ได้ชัยชนะมาเพื่อความอยู่รอด และจากหลักฐานพบว่าได้มีการประกอบพิธีประพรมน้ำมนต์พร้อมกับแจกพระยอดธงที่เรียกว่า “พระเสาะงกรวัดพลับ” ให้แก่เหล่าทหารของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช เพื่อสร้างขวัญและกำลังใจให้แก่ทหารในกองทัพ จนทหารบุกเข้าตีเมืองจันทบุรีได้สำเร็จ พระยอดธงที่เหลือได้นำเก็บไว้ในเจดีย์กลางทราย ซึ่งปัจจุบันไม่เหลือให้เห็นแล้ว และได้ทำเป็นอนุสาวรีย์ขององค์พระเจ้าตากไว้แทน

ในสมัยต้นสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ วัดพลับได้เป็นหนึ่งในสถานที่ประกอบพิธีทำน้ำพระพุทธมนต์ในพิธีบรมราชาภิเษก การขึ้นครองราชของพระมหากษัตริย์ทุกพระองค์มาจนถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นองค์สุดท้าย ภายในวัดพลับมีศิลปะ และสถาปัตยกรรมเก่าแก่ที่ตกทอดมาจนถึงปัจจุบันอยู่หลายอย่าง ต่อมาทางกรมศิลปากรได้เข้ามาจัดการดูแล ซ่อมแซมบำรุง และขึ้นทะเบียนโบราณสถาน เมื่อปี พ.ศ. 2523 นอกจากนี้กรมการศาสนาได้ประกาศให้วัดพลับเป็นอุทยานการศึกษา เมื่อปี พ.ศ. 2543 โบราณสถานภายในวัด ได้แก่

พระเจดีย์กลางน้ำ เป็นพระเจดีย์กลมทรงระฆัง ในแบบศิลปะอยุธยาตอนกลาง สร้างโดยก่อกอิฐถือปูน ยกฐานสูง มีความสูงประมาณ 8 เมตร ได้รับการบูรณะ เมื่อปีพุทธศักราช 2481 พระเจดีย์ระฆังทรงกลม ก่ออิฐหินปูน สูงประมาณ 8 เมตร ยกฐานสูง ตัวองค์ระฆังขนาดเล็กมีส่วนประกอบทั้ง 4 ด้าน ลักษณะศิลปะแบบอยุธยาตอนกลาง และมีการบูรณะมาจนถึงปัจจุบัน

พระปรางค์ สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2441 ประกอบด้วยองค์พระปรางค์ ตั้งอยู่บนฐาน 2 ชั้น สูงประมาณ 20 เมตร ประกอบด้วยซุ้มประตู 4 ทิศ เหนือประตูเป็นรูปราหูอมจันทร์ แต่ละทิศมีบันไดทางขึ้นยอดปรางค์เป็นแบบซ้อนชั้นมีเชิงบาตรรองรับตัวพระปรางค์ขนาดเล็ก ประดับด้วยรูปปั้นเศียรช้างทั้ง 4 ทิศ ลักษณะยอดบนซึ่งเป็นยอดปรางค์และตรีศูล

หอไตรกลางน้ำ เป็นหอไตรเก่าแก่มาก เป็นหอไตรเครื่องไม้ทรงคฤห์ หลังคาจั่วซ้อนชั้น 2 ชั้น รอบห้อมีระเบียงเดินได้โดยรอบ สร้างไว้กลางสระน้ำ เพื่อป้องกันมด ปลวก และแมลงต่าง ๆ กัดกินสมุดพระธรรม ได้มีการบูรณะซ่อมแซมเมื่อปี พ.ศ. 2518

บ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์ ภายในวัดมีบ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์ ที่เชื่อว่าเมื่อครั้งสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ทรงเป็นพระยาวชิรปราการ (สิน) นำกำลังทหารตีฝ่าวงล้อมพม่ามาตีจังหวัดระยองได้แล้วนำไพร่พลมาพักที่วัดพลับ และมีการทำพิธีประพรมน้ำพระพุทธมนต์โดยใช้น้ำจากบ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์ก่อนที่จะเข้าตีเมืองจันทบุรี บ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์ที่วัดพลับ ถือเป็น 1 ใน 18 แห่งของแหล่งน้ำศักดิ์สิทธิ์ของไทย ที่นำไปใช้เป็นน้ำสรงในพิธีบรมราชาภิเษก ในพระราชพิธีบรมราชาภิเษก พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช

(รัชกาลที่ 9) เมื่อปี พ.ศ. 2493 โดยนำน้ำจากวัดสระแก้ว ตำบลเขาพลอยแหวน และน้ำจากถ้ำนารายณ์ ตำบลคลองนารายณ์ มาร่วมประกอบพิธีเสกเป็นน้ำพุทธาภิเษก ที่พระอุโบสถวัดพลับ

วิหารไม้ ตั้งอยู่ที่คตเหนือหน้าวัด เป็นเรือนไม้ทรงสี่เหลี่ยมจัตุรัส ขนาด กว้าง 8 เมตร ยาว 8 เมตร อยู่บนฐานปูน หลังคาทรงจตุรมุข ตรงกลางทำเป็นยอดเจดีย์องค์เล็ก สร้างด้วยไม้ตะเคียนทั้งหลัง ภายในประดิษฐานพระพุทธรูปปางบำเพ็ญทุกริกิริยา หล่อสำริด ลงยาปิดทอง ผั่งภายในวิหารไม้ เคยมีภาพจิตรกรรมฝาผนัง ที่ถูกน้ำฝนรั่วซึมชะหายชำรุดไปเกือบหมด วิหารนี้ทางกรมศิลปากรได้ทำการบูรณะ เมื่อปี พ.ศ. 2546

สำช่าง เป็นอาคารเอนกแบบโบราณ ตั้งอยู่ด้านหลังวัด มีลักษณะเหมือนศาลา ทรงสูง มีหลังคาลาดชัน 5 ชั้น ยอดแหลมมุงด้วยกระเบื้องเกล็ดเต่า (กระเบื้องดินเผาปลายตัดเป็นมุมแหลม ผิวด้านสีแดงตามเนื้อดิน ไข่มุกหลังคา โบสถ์ วิหาร)

3. ค่ายเนินวง

เป็นโบราณสถาน และเป็นสถานที่ท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ที่มีมานานกว่า 180 ปี เป็นอดีตเมืองเก่าของจันทบุรี และเป็นป้อมปราการที่แข็งแรงที่สุดทางภาคตะวันออกในช่วงรัตนโกสินทร์ ตอนต้น ค่ายเนินวงอยู่ไม่ไกลจากตัวเมือง แวะได้สะดวกสามารถขับรถเข้าไปภายในค่ายและชมสถานที่ที่น่าสนใจอื่น ๆ ภายในค่ายได้ เช่น ศาลหลักเมืองเก่า พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พานิชย์นาวิ และวัดโยธานิมิต

โบราณสถานค่ายเนินวงตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกของตัวเมืองจันทบุรี ในตำบลบางกะจะ อำเภอเมือง จังหวัดจันทบุรี สร้างขึ้นภายหลังเหตุการณ์ที่ไทยเกิดกรณีพิพาทกับญวน ในปี พ.ศ. 2369 หรือที่รู้จักกันว่าช่วง "กบฏเจ้าอนุวงศ์" พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 ทรงมีรับสั่งให้สร้างฐานทัพในเมืองจันทบุรีและย้ายตัวเมืองมาที่ค่ายเนินวง เพื่อเป็นที่มั่นในการรบเพราะเกรงว่าอาจมีชาวญวนอาจบุกเข้ามายึดหัวเมืองทางภาคตะวันออก (Ceediz.Com, 2566)

ก่อนที่จะมีการสร้างค่ายเนินวง ตัวเมืองจันทบุรีเดิมตั้งอยู่ตำบลบ้านคู่ม ทางริมฝั่งซ้ายของแม่น้ำจันทบุรี เนื่องจากมีภูมิประเทศเหมาะกับการอยู่อาศัย ขณะที่เกิดเหตุการณ์บาดหมางกับญวน รัชกาลที่ 3 ทรงเกรงว่าญวนอาจจะเข้ามาบุกยึดเมืองจันทบุรีได้โดยง่าย จึงโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยาคลัง ซึ่งต่อมาได้เป็นสมเด็จพระยาบรมมหาประยูรวงศ์ (ดิศ บุนนาค) เดินทางมายังเมืองจันทบุรี เพื่อหาชัยภูมิใหม่ให้เหมาะกับการตั้งรับศึกจากญวน เจ้าพระยาคลังเห็นว่าบ้านเนินวง มีลักษณะเป็นเนินสูงบริเวณเชิงเขาสามารถมองเห็นข้าศึกได้ในระยะไกล เป็นพื้นที่ที่เหมาะกับยุทธศาสตร์การรบจึงสร้างเมืองป้อมเนินวงขึ้น เมื่อวันที่ 9 มกราคม พ.ศ. 2377 ลักษณะของค่ายเนินวง มีแผนผังเป็นรูปสี่เหลี่ยม ขนาดประมาณ 270 ไร่ สร้างเป็นป้อมค่ายโดยก่อด้วยดิน ความสูงประมาณ 6 เมตร เป็นดินที่ขุดคูรอบค่ายขึ้นมาเป็นเนินดินและก่อกำแพงศิลาแลงด้านบน อิฐและศิลาแลงที่ใช้นำมาจากกำแพงเมืองจันทบุรีเดิม บนสันแนวกำแพงด้านบนทำเป็นช่องเสมาและวางปืนใหญ่ตามช่องกำแพง ด้านหน้าและด้านหลังมีปืนใหญ่ทั้งหมดจำนวน 44 กระบอก กำแพงแต่ละด้านทำประตูเชิงเทินหอรบ ด้านละ 2 ประตู รวม 8 ประตู และมีประตูข้างอีก 1 ประตู ที่ประตูได้ก่ออิฐบังเชิงเทินไว้ทั้งสองข้าง ประตูเมืองเดิมเป็นอาคารไม้ มุงกระเบื้องทรงไทย อยู่เหนือประตู ภายหลังในปี พ.ศ. 2516 ได้บูรณะซ่อมแซมขึ้นใหม่ทำเป็นป้อมคอนกรีตเสริม

เหล็กทรง 8 เหลี่ยม ภายในค่ายเมืองมีการสร้างคลังดินปืน คลังอาวุธ สำหรับเก็บกระสุนปืนใหญ่ ชุดสระ
 สร้างศาลหลักเมืองและสร้างวัดโยธานิมิต ให้เป็นวัดประจำเมือง เมื่อสร้างค่ายเสร็จแล้วชาวเมืองส่วนใหญ่
 ไม่อยากย้ายมายังเนินวง เนื่องจากเป็นที่ที่อยู่ไกลจากแหล่งน้ำ จึงยังคงอาศัยอยู่ในถิ่นฐานเดิม ส่วนที่ย้าย
 เข้ามามากเป็นหน่วยงานราชการ จนกระทั่งสมัยรัชกาลที่ 5 เมื่อมีการจัดรูปแบบการปกครองใหม่ และเห็นว่า
 ผู้คนไม่นิยมอยู่ที่เนินวง จึงโปรดเกล้าฯ ให้ย้ายเมืองกลับไปยังบ้านลุ่มเหมือนเดิมและกลายเป็นตัวเมือง
 จันทบุรีมาจนถึงปัจจุบัน

ปัจจุบันนี้ โบราณสถานค่ายเนินวงได้รับการบูรณะโดยกรมศิลปากร ประตูป้อม
 ค่ายด้านหน้าสามารถเดินขึ้นไปชมบริเวณกำแพง ที่ยังคงวางปืนใหญ่ไว้ตามลักษณะเดิม ๆ จากจุดด้านบน
 จะมองเห็นวิวได้ไกลถึงปากแม่น้ำจันทบุรี ภายในค่ายมีเส้นทางที่นำรถยนต์ขับชมพื้นที่ได้โดยรอบ
 บรรยากาศภายในค่ายมีต้นไม้ร่มรื่น กำแพง และประตูค่ายด้านอื่น ๆ อาจมีต้นไม้ขึ้นบดบังจนแทบไม่เห็น
 เค้าโครงเดิมแล้ว

5.3.3.5 การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

ธนกฤต แดงทองดี (2565) ได้กล่าวถึงการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (Ecotourism) องค์การ
 การท่องเที่ยวโลก (The World Tourism Organization : UNWTO) นิยามการท่องเที่ยวเชิงนิเวศนี้ไว้ว่า
 เป็นการท่องเที่ยวทางธรรมชาติในทุกรูปแบบ โดยมีแรงจูงใจให้นักท่องเที่ยวได้สังเกตและชื่นชมธรรมชาติ
 ตลอดจนจนวนวัฒนธรมดั้งเดิมที่แพร่หลายในพื้นที่ธรรมชาตินั้น ๆ ในขณะเดียวกันการท่องเที่ยวต้องสร้าง
 โอกาสทางเศรษฐกิจให้แก่ชุมชนท้องถิ่นด้วย โดยมีเป้าหมายหลักอยู่ 2 ส่วน คือ เป้าหมายด้านสิ่งแวดล้อม
 และเป้าหมายด้านชุมชน

เป้าหมายด้านสิ่งแวดล้อม การท่องเที่ยวเชิงนิเวศนี้ถูกออกแบบมาเพื่อปกป้องความ
 อุดมสมบูรณ์ของระบบนิเวศที่เปราะบางของพื้นที่ธรรมชาติ จึงถือเป็นการเปิดโอกาสให้ผู้มาเยือนได้สัมผัส
 กับความสวยงามของธรรมชาติในพื้นที่ ซึ่งจะต้องดำเนินไปตามเงื่อนไขเพื่อไม่ก่อให้เกิดความเสียหายต่อ
 ธรรมชาติ

เป้าหมายด้านชุมชน ต้องการให้ผู้มาเยือนพื้นที่ได้ซึมซับวัฒนธรรมและเรียนรู้
 ขนบธรรมเนียมท้องถิ่นผ่านการมาใช้ชีวิตในชีวิตในชุมชนภายในพื้นที่ทางธรรมชาติ ซึ่งการท่องเที่ยวเชิงนิเวศนี้
 ถือเป็นประโยชน์ทางเศรษฐกิจแก่ชุมชนอย่างมาก เนื่องจากการท่องเที่ยวดังกล่าวเปิดโอกาสให้เกิดการจ้างงาน
 และสร้างรายได้ทางเลือกให้ทั้งชุมชนท้องถิ่น องค์กร และหน่วยงานที่บริหารจัดการตามพื้นที่ธรรมชาติ
 การท่องเที่ยวเชิงนิเวศนี้ จึงเป็นอีกหนึ่งวิธีสำคัญที่เข้ามามีบทบาทในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม เนื่องจาก
 การท่องเที่ยวเชิงนิเวศนี้เป็นการหยิบเอาวิถีการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและการส่งเสริมท้องถิ่นมาผนวก
 ร่วมกับการท่องเที่ยว อันเป็นกิจกรรมที่สามารถเป็นตัวกลางในการส่งต่อเป้าหมายของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศนี้
 สู่ประชาชนทั่วไปได้

แหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่สามารถเดินทางท่องเที่ยวต่อเนื่องหลังจากร่วมงาน
 ประเพณีนมัสการรอยพระพุทธรูปเขาศิขณู ดังต่อไปนี้

1. อุทยานแห่งชาติน้ำตกพลิว

สำนักอุทยานแห่งชาติ (2566) อุทยานแห่งชาติน้ำตกพลิวตั้งอยู่ในเขตของเทือกเขาสรบาป จัดเป็นสถานที่ท่องเที่ยวประเภทอุทยานแห่งชาติ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าและน้ำตก ลักษณะภูมิประเทศ พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นภูเขาและเทือกเขาสูงสลับซับซ้อนมีความสูงจากระดับน้ำทะเลปานกลาง 20-924 เมตร ค่อย ๆ ลาดลงไปทางทิศใต้มีที่ราบแคบ ๆ ทั่วไปบริเวณไหล่เขา พื้นที่ที่มีความลาดชันสูง จุดสูงสุดของพื้นที่อยู่ที่ยอดเขามาบหว้ากรอก มีความสูงจากระดับน้ำทะเลปานกลางประมาณ 924 เมตร ลักษณะทางธรณีวิทยาพื้นที่เป็นหินส่วนใหญ่เป็นหินอัคนีประเภทหินแกรนิต บริเวณตอนกลางของพื้นที่จะมีลักษณะภูมิประเทศเป็นเทือกเขาสูงชันสลับซับซ้อน ประกอบไปด้วยป่าดงดิบที่สมบูรณ์ทำให้บริเวณนี้กลายเป็นแหล่งต้นน้ำลำธารที่มีลำห้วยเล็ก ๆ หลายสายมีน้ำไหลตลอดทั้งปี เช่น คลองนารายณ์ คลองพลิว คลองตรอกนอง คลองมะกอก คลองซึ้ง คลองซุง กระจายอยู่รอบพื้นที่ตอนกลางของพื้นที่เป็นสันเขาสูงชัน

ลักษณะภูมิอากาศ โดยทั่วไปอุทยานแห่งชาติน้ำตกพลิว ตั้งอยู่ในพื้นที่จังหวัดจันทบุรี ซึ่งอยู่ทางภาคตะวันออกของประเทศไทยอยู่ภายใต้อิทธิพลลมมรสุม ซึ่งมีระบบการพัดเวียนประจำเป็นฤดูกาลโดยพัดจากทิศตะวันออกเฉียงเหนือ เรียกว่า ลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือ เป็นลมที่พัดมาจากประเทศจีน ตั้งแต่เดือนพฤศจิกายนถึงเดือนกุมภาพันธ์ ทำให้เกิดฤดูหนาวซึ่งไม่ถึงกับหนาวจัด อุณหภูมิเฉลี่ยตลอดปี 26.8 องศาเซลเซียส อุณหภูมิสูงสุดเฉลี่ย 31.6 องศาเซลเซียส ส่วนอุณหภูมิต่ำสุดเฉลี่ย 23.2 องศาเซลเซียส นอกจากนี้ยังมีลมมรสุมอีกชนิดหนึ่ง คือ ลมมรสุมตะวันออกเฉียงใต้ พัดมาจากมหาสมุทรจะพัดพาเอาความชื้นและไอน้ำจากทะเลเข้ามาทำให้เกิดฤดูฝน อากาศชุ่มชื้นและมีฝนตกชุก ปริมาณน้ำฝนเฉลี่ยตลอดปีค่อนข้างสูงมากกว่า 2,000 มิลลิเมตรต่อปี โดยในช่วงเปลี่ยนฤดูลมมรสุมตั้งแต่เดือนมีนาคมถึงเดือนเมษายน จะเป็นฤดูร้อนอากาศจะร้อนอบอ้าวก่อนที่จะเริ่มฤดูฝนต่อไปในเดือนพฤษภาคม

พืชพันธุ์และสัตว์ป่า เป็นพื้นที่ที่รวบรวมความหลากหลายทางชีวภาพของพันธุ์พืชสภาพเป็นป่าดิบชื้น อุณหภูมิสูงสุดมากกว่า 30 องศาเซลเซียส เป็นที่รวบรวมพันธุ์ไม้หลายชนิดในป่าดิบชื้นของอุทยานแห่งชาติน้ำตกพลิว ที่มีความหลากหลายสามารถแบ่งตามชั้นเรือนยอดได้ ดังนี้

1. เรือนยอดชั้นบน เป็นยอดที่ปกคลุมยอดของป่า ไม่มีขนาดสูงใหญ่การกระจายปกคลุมพื้นที่ประมาณ 60 เปอร์เซ็นต์ ไม้เด่น ได้แก่ พุงทะลาย (*Scaphium Macropodium*) เคี่ยมคะนอง (*Shorea Henryana*) พนอง (*Shorea hypochra*) ตะเคียนหิน (*Hopea ferrea*) ยางแดง (*Dipterocarpus turbinatus*) เป็นต้น

2. เรือนยอดชั้นล่าง เป็นชั้นที่มีความหนาแน่นน้อยกว่าไม้ชั้นรอง ความสูงไม่เกิน 5 เมตร ชนิดพันธุ์ไม้ส่วนใหญ่มักจะเป็นลูกไม้ของไม้ชั้นรองมีพันธุ์ไม้ประมาณ 36 ชนิด นอกจากนี้ยังมีไม้คลุมพื้นป่าอีกหลายชนิดที่ขึ้นปะปนด้วย สภาพป่าที่มีความหนาแน่นของชั้นเรือนยอดจึงช่วยในการปกคลุมดิน ช่วยลดการพังทลายของหน้าดินช่วยเก็บกักความชื้น และให้น้ำถูกเก็บสะสมไว้ในดินได้เป็นอย่างดี ทำให้มีศักยภาพในการระบายน้ำออกสู่ลำธารได้ตลอดทั้งปี

นอกจากนี้อุทยานแห่งชาติน้ำตกพลิว ยังเป็นพื้นที่ที่มีความหลากหลายทางชีวภาพของสัตว์ป่า มีสภาพป่าดงดิบชื้นที่สมบูรณ์แต่เนื่องจากสภาพพื้นที่โดยรอบเป็นที่ราบมีถนนแอสฟัลต์ทางหลวงท้องถิ่นล้อมรอบพื้นที่ ผืนป่าแห่งนี้ไม่ติดต่อกับป่าอนุรักษ์แห่งอื่น จึงทำให้เกิดระบบนิเวศของสัตว์ที่จำกัดเขตอยู่ในพื้นที่ มีนกประจำถิ่นเป็นจำนวนมากที่สำคัญ เช่น ไก่ฟ้าหลังเงินจันทบูรณ์ ตลอดจนสัตว์ที่เป็นเอกลักษณ์ของป่าดงดิบชื้นหลายชนิด เช่น ชะนีมิงกุก เป็นต้น เป็นสัตว์ป่าสงวนตามพระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ. 2535 จำนวน 1 ชนิด ได้แก่ เสียงผา และยังมีสัตว์อื่น ๆ อีก เช่น ประเภทสัตว์เลี้ยงลูกด้วยน้ำนม (Mammals) พบรวม 9 อันดับ 22 วงศ์ 38 ชนิด เป็นสัตว์ป่าคุ้มครองจำนวน 12 ชนิด ประเภทสัตว์ปีก นก (Bird) พบรวม 15 อันดับ 43 วงศ์ 149 ชนิด ประเภทสัตว์เลื้อยคลาน (Reptiles) พบรวม 2 อันดับ 13 วงศ์ 59 ชนิด ประเภทสัตว์สะเทินน้ำสะเทินบก (Amphibians) พบรวม 19 ชนิด จาก 1 อันดับ 5 วงศ์ และ 15 สกุล ได้แก่ จำพวกกบ ปาด อึ่ง คางคก และอึ่งกราย ฯลฯ ประเภทปลาน้ำจืด ในพื้นที่อุทยานแห่งชาติน้ำตกพลิว มีแหล่งน้ำที่มีน้ำไหลตลอดปี ไม่ว่าจะเป็นอ่างเก็บน้ำลำธาร อ่างน้ำตก ซึ่งมีความเหมาะสมต่อการดำรงชีวิตของสัตว์น้ำหลายชนิด โดยเฉพาะปลาที่มีหลายชนิด เช่น ปลาสร้อยขาว ปลากดหินหรือปลาแขยงหิน ปลาค้อ ปลาจิ้งจก ปลามุง หรือปลาพลวงหิน ปลาเขยา ปลากริม ปลาก้าง ปลากระทิง เป็นต้น

อุทยานแห่งชาติน้ำตกพลิว จึงประกอบไปด้วยป่าที่สมบูรณ์และเทือกเขาสูงสลับซับซ้อน ทำให้มีสภาพอากาศเย็นสบายตลอดทั้งปี พันธุ์ไม้ต่าง ๆ ที่พบ เช่น กระถ่อนป่า ขนุนป่า พืชเสน ขึ้นอยู่ทั่วไป นอกจากนี้พันธุ์ไม้ต่าง ๆ แล้วยังมีสัตว์ป่าต่าง ๆ เช่น หมูป่า เสียงผา พังพอน กระแต หมิวาย และยังเป็นที่อยู่ของปลานานาชนิด คำว่า "พลิว" กล่าวกันว่าเป็นภาษาของซึ่งเป็นเจ้าของถิ่นเดิม แปลว่าทรายหรือหาดทราย เข้าใจกันว่าน้ำตกพลิวคงจะได้ชื่อมาจากต้นไม้ชนิดหนึ่งซึ่งชอบขึ้นในดินปนทราย ลักษณะเป็นไม้เถามีดอกเป็นผลเล็กขนาดเท่าลูกเกด สีเหลืองอมแดงมีขึ้นทั่วไปในแถบนี้

สถานที่ท่องเที่ยวภายในอุทยานแห่งชาติน้ำตกพลิว ประกอบด้วย น้ำตกพลิว น้ำตกคลองนารายณ์ น้ำตกตรอกนอง น้ำตกมะกอก (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2566) มีดังนี้

น้ำตกพลิว เป็นน้ำตกสวยงามที่สุดแห่งหนึ่งของจังหวัดจันทบุรี อยู่บนเทือกเขาสระบาปภายในอุทยานแห่งชาติน้ำตกพลิว ตั้งอยู่ที่ตำบลพลิว อำเภอแหลมสิงห์ ห่างจากตัวเมืองจันทบุรีไปจังหวัดตราดตามเส้นทางถนนสุขุมวิทระยะทางประมาณ 15 กิโลเมตร แยกซ้ายมือตรงหลักกิโลเมตรที่ 347 เข้าไปอีก 2 กิโลเมตร ก็จะถึงบริเวณน้ำตกก่อนถึงตัวน้ำตกจะผ่านที่ทำการอุทยานที่มีนันทนาการให้ความรู้เรื่องป่าและสถานที่ท่องเที่ยวภายในน้ำตก ลักษณะของน้ำตกพลิวตกลงมาจากหน้าผาสูง ลดหลั่นลงมา 3 ชั้น มีอ่างศิลาธรรมชาติรองรับเป็นชั้น ๆ น้ำที่ตกลงมาถึงอ่างศิลา 20 เมตร จะกระทบแอ่งหินแตกกระจายเป็นฟองฝอยและน้ำใสมาก ในแอ่งน้ำเป็นที่อาศัยของฝูงปลาจำนวนมาก โดยเฉพาะปลาพองหิน สองปากฝั่งลำธารมีต้นไม้ใหญ่น้อยเขียวชอุ่ม เป็นเอกลักษณ์และจุดเด่นของที่นี่ อุทยานแห่งชาติน้ำตกพลิว ได้จัดทำเส้นทางศึกษาธรรมชาติในอุทยานแห่งชาติน้ำตกพลิว มีระยะทางประมาณ 1.2 กิโลเมตร ใช้เวลาประมาณ 50 นาที จุดสนใจภายในอุทยานฯ ได้แก่ น้ำตกคลองนารายณ์ มีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า น้ำตกเขาสระบาป ตั้งอยู่บนเนินเขาสูง จะต้องเดินลัดเลาะผ่านป่าซึ่งยังคงความอุดมสมบูรณ์และความงดงาม

ตามธรรมชาติ สายน้ำตกสูง 25 เมตร บรรยากาศเหมาะสำหรับนักท่องเที่ยวที่ต้องการพักผ่อนท่ามกลางธรรมชาติที่เงียบสงบ น้ำตกพลิวตั้งอยู่ห่างจากที่ทำการอุทยานฯ เพียง 200 เมตร เป็นน้ำตกขนาดกลางที่มีต้นกำเนิดมาจากลำธารน้ำใต้ดินที่ผุดขึ้นตรงชอกหินบนหน้าผาไหลลงสู่แอ่งน้ำด้านล่าง น้ำใสเหมาะกับการลงเล่นน้ำ ก่อนถึงตัวน้ำตกจะมีแอ่งน้ำธรรมชาติซึ่งเป็นที่อาศัยของปลาพลวง ในบริเวณน้ำตกพลิวยังมีโบราณสถานที่สำคัญอยู่สองแห่ง คือ พีระมิตพระนางเรือล่ม อยู่ห่างจากศูนย์บริการนักท่องเที่ยว 200 เมตร เป็นสถูปทรงพีระมิตสร้างด้วยหินแกรนิต เมื่อ พ.ศ. 2424 เพื่อเป็นที่ระลึกถึงความรักที่พระพุทธเจ้าหลวงรัชกาลที่ 5 ที่ทรงมีต่อสมเด็จพระนางเจ้าสุนันทากุมารีรัตน์ พระบรมราชเทวี หลังจากที่พระองค์สิ้นพระชนม์เนื่องจากเรือพระประเทียบล่มในแม่น้ำเจ้าพระยา ภายในพีระมิตบรรจุพระอังคารส่วนหนึ่งของพระองค์ไว้ด้วย อลงกรณ์เจดีย์ อยู่ห่างจากศูนย์บริการนักท่องเที่ยว 250 เมตร สร้างด้วยศิลาแลง เมื่อ พ.ศ. 2419 โดยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าสุนันทากุมารีรัตน์ พระบรมราชเทวี เสด็จประพาสน้ำตกพลิว เมื่อ พ.ศ. 2417 ทั้งสองพระองค์ทรงพอพระราชหฤทัยน้ำตกพลิวเป็นอย่างมาก จึงโปรดเกล้าฯ ให้สร้างเจดีย์ไว้เพื่อเป็นที่ระลึกและพระราชทานนามเจดีย์นี้ว่า “อลงกรณ์เจดีย์”

น้ำตกตรอกนอง อยู่ทางทิศตะวันตกของน้ำตกพลิวมี 3 ชั้น ชั้นแรกชื่อว่า น้ำตกไม้ซี้ (ไม้ซี้แปลว่าต้นไผ่) อยู่ห่างจากหน่วยพิทักษ์อุทยานฯ 500 เมตร การเดินทางไปน้ำตกชั้นนี้ต้องเดินผ่านอุโมงค์ป่าไผ่ที่มีความยาว 50 เมตร ชั้นที่ 2 น้ำตกกลาง ห่างจากชั้นแรกราว 1 กิโลเมตร สภาพโดยรอบเป็นธรรมชาติอันสวยงามด้วยพันธุ์ไม้ ดอกไม้ป่านานาชนิด และชั้นที่ 3 น้ำตกตรอกนอง ห่างจากชั้นที่ 2 ประมาณ 1 กิโลเมตร มีลักษณะเป็นลำธาร ที่ไหลตกมาจากหน้าผาสูงประมาณ 20 เมตร นักท่องเที่ยวที่ต้องการไปชั้นบนสุดต้องติดต่อกับเจ้าหน้าที่นำทางของอุทยานฯ ก่อนและสำหรับผู้ที่ต้องการพักผ่อนท่ามกลางธรรมชาติที่เงียบสงบ สามารถนำเต็นท์มาตั้งแคมป์พักผ่อนได้ โดยทางอุทยานแห่งชาติน้ำตกพลิวมีเต็นท์ให้เช่า พักได้ 2 คน

นอกจากนี้อุทยานแห่งชาติน้ำตกพลิวยังมีน้ำตกมะกอก อยู่เลยทางเข้าน้ำตกตรอกนองไปประมาณ 6 กิโลเมตร เป็นน้ำตกขนาดเล็ก มี 2 ชั้น สายน้ำไหลจากผาสูงชัน น้ำใสสีเขียวอมฟ้า มีน้ำตลอดทั้งปี มีเส้นทางศึกษาธรรมชาติระยะทาง 2.1 กิโลเมตร จุดเริ่มต้นอยู่ในบริเวณด้านหลังหน่วยพิทักษ์อุทยานแห่งชาติ

5.3.3.6 การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม (Cultural Tourism) เป็นรูปแบบหนึ่งของการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน โดยมุ่งเดินทางยังแหล่งท่องเที่ยวที่มนุษย์สร้างขึ้นเพื่อให้ได้ความสนุกสนานเพลิดเพลิน และเข้าใจสภาพสังคม วัฒนธรรมใหม่ ๆ อีกทั้งยังมีจิตสำนึกต่อการรักษาสภาพแวดล้อมและวัฒนธรรมโดยชุมชนท้องถิ่นที่มีส่วนร่วมในการจัดการการท่องเที่ยวอีกด้วย ในขณะเดียวกันเป็นการท่องเที่ยวเพื่อชมสิ่งที่แสดงถึงความเป็นวัฒนธรรม เช่น วัด โบราณสถาน โบราณวัตถุ ประเพณี วิถีการดำเนินชีวิต ศิลปะทุกแขนง ตลอดจนงานสิ่งต่าง ๆ ที่แสดงถึงความรุ่งเรืองที่มีการพัฒนาให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อม การดำเนินชีวิตของผู้คนในแต่ละยุคสมัย นักท่องเที่ยวจะได้รับทราบประวัติความเป็นมา ความคิด ความเชื่อ ความศรัทธา ความนิยมของบุคคลที่ถ่ายทอดจากรุ่นต่อรุ่นจนถึงปัจจุบัน (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2549 : 14)

แหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่มีความหลากหลายของจังหวัดจันทบุรี มีรายละเอียดต่อไป

1. ชุมชนริมน้ำจันทบูร

ชุมชนริมน้ำจันทบูร เป็นถนนที่บอกเล่าประวัติศาสตร์ วิถีชุมชน ศิลปวัฒนธรรม และสถาปัตยกรรมเก่าแก่ มีความเป็นมานานมากกว่า 300 ปี เป็นชุมชนที่เคยเป็นศูนย์กลางการค้าที่ใหญ่ที่สุด มีความเจริญรุ่งเรืองมากที่สุด โดยมีการพยายามอนุรักษ์ไว้ให้อยู่ในสภาพเดิมเพื่อให้เป็นสถานที่ท่องเที่ยวเหมือนได้ย้อนกลับไปในอดีต โดยยังคงกลิ่นไอของบ้านเรือนแบบดั้งเดิม เหมาะกับการเดินเที่ยวชม ตึกกรมบ้านช่อง แวะถ่ายรูปสถานที่สวย ๆ บ้านเก่า วัฒนธรรมความเป็นอยู่แบบเดิม ๆ ซิมของกินพื้นถิ่น แล้วแวะถ่ายรูปในมุมต่าง ๆ แบบย้อนยุค (Ceediz.Com, 2566)

ชุมชนริมน้ำจันทบูรหรือที่เรียกกันว่า "ย่านท่าหลวง" แต่เดิมเรียกว่าเป็นแถบ "บ้านลุ่ม" อยู่ทางฝั่งตะวันตกของแม่น้ำจันทบุรี ในอดีตนั้นเป็นศูนย์กลางทางเศรษฐกิจการค้าที่สำคัญของจันทบุรี ตั้งแต่ช่วงสมัยของพระนารายณ์มหาราช จวบจนถึงสมัยรัชกาลที่ 5 พระองค์ทรงเสด็จพระราชดำเนินถนนเส้นนี้ เมื่อวันที่ 15 พฤศจิกายน พ.ศ. 2450 ในช่วงเวลานั้นจังหวัดจันทบุรีถือเป็นหัวเมืองตะวันออกเป็นศูนย์กลางการค้ามีการติดต่อค้าขายกับชาวไทยและชาวต่างชาติ เป็นเมืองท่าที่สำคัญในการลำเลียงขนส่งสินค้าโดยพ่อค้าจากอำเภออื่นนำสินค้าในป่ามาขาย เช่น พืน เกี๋ยง (ยางไม้ชนิดหนึ่ง) กระวาน ขี้ผึ้ง ไม้กฤษณา ผลไม้ แล้วหาซื้อสินค้าจำเป็นจากเมืองจันทบุรีกลับไป บริเวณนี้จึงเป็นย่านการค้าคึกคักเป็นชุมทางเรือที่ไปยังจุดต่าง ๆ เช่น น้ำรัก ตะเคียนทอง คลองพลู แหลมสิงห์ ชลุม มีเรือโดยสาร ู่ต่อเรือสำเภารือขนส่งสินค้าขนาดใหญ่ที่เข้ามาแลกเปลี่ยนสินค้า ผู้คนประกอบอาชีพขายของป่า ทำการค้า ประมง พลาย ดีเหล็ก ทอเสื่อ ทำอาหารและขนมต่าง ๆ คนในชุมชนส่วนใหญ่เป็นกลุ่มคนจีนมาทำการค้า และเป็นผู้นำบุกเบิกตั้งรกรากมีทั้งจีนฮกเกี้ยน แต่จิว จีนแคะ กวางตุ้ง และไหหลำ ในย่านนี้จึงประกอบด้วยคนไทย จีน และญวน มีการนับถือศาสนาพุทธ และคริสต์ มีงานศึกษาเกี่ยวกับวิถีชีวิตและอัตลักษณ์ของชุมชน ทุวัฒนธรรมริมฝั่งแม่น้ำจันทบูร อำเภอเมือง จังหวัดจันทบุรี สรุปว่าชุมชนริมน้ำก็จะเป็นกลุ่มคนที่อยู่ระหว่างชาวคริสต์กับชาวพุทธ เป็นชุมชนดั้งเดิมของคนหลายเชื้อชาติ เช่น ไทยญวน ไทยพุทธ และเป็นชุมชนเก่าแก่ ซึ่งสมัยก่อนเป็นท่าเรือและเป็นเส้นทางการค้าที่สำคัญ มี 2 ศาสนา 3 วัฒนธรรม คือ วัฒนธรรมไทย จีน และญวน อาชีพหลักคือการค้าขาย วิถีชีวิตดั้งเดิมสมัยก่อนเป็นการทอเสื่อ ซึ่งเกิดจากที่นี่ซึ่งเป็นชุมชนเก่าแกริมน้ำจันทบุรี เป็นชุมชนที่คนจีน ญวน ไทย มาอยู่ด้วยกันทำการค้าขายกันในชุมชน ทำการค้าแลกเปลี่ยนสินค้าและเป็นถนนสายแรกเป็นถนนสายที่มีความรุ่งเรืองมากที่สุด อัตลักษณ์ คือ ลายฉลุบ้านที่ยังหลงเหลืออยู่ (พระครูสมุห์ชินรวัตถ์ ธิรภทโท (จุลเจือ) และศุภกิจ ภัคดีแสน, 2565)

ชุมชนริมน้ำจันทบูรถือเป็นชุมชนเก่าแก่ของชาวจีนและญวนที่อพยพมาตั้งแต่สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น มีอายุยาวนานมากกว่า 100 ปี ปัจจุบันมีการส่งเสริมและพัฒนาชุมชนริมน้ำจันทบูรให้เป็นแหล่งอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมและแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่ยังคงอนุรักษ์และสืบสานเอกลักษณ์ต่าง ๆ ไว้ได้เป็นอย่างดี ทั้งรูปแบบอาคารบ้านเรือนเก่า ๆ และวิถีชีวิตที่เป็นเสน่ห์เฉพาะจุดที่น่าสนใจภายในชุมชนริมน้ำจันทบูรที่มีหลายจุดด้วยกัน เช่น บ้านหลวงราชไมตรี บ้านไม้ที่มีอายุเก่าแก่กว่า

150 ปี ภายในเก็บรวบรวมเรื่องราวประวัติศาสตร์ของหลวงราชไมตรี ผู้สร้างคุณูปการให้กับชาวจันทบุรีไว้มากมายยังคงรักษาสถาปัตยกรรมโบราณเอาไว้เป็นอย่างดี ต่อมาเป็นร้านไอศกรีมตรารจรวด โรงงานผลิตไอศกรีมด้วยเครื่องจักรแห่งแรกของจังหวัดจันทบุรี และบ้านโกศบาลซึ่งเป็นบ้านไม้ตะเคียนทั้งหลัง ลักษณะสถาปัตยกรรมแบบผสม แบ่งเป็น 3 เรือน สภาพบ้านปัจจุบันส่วนใหญ่ยังคงอยู่ในลักษณะเดิมมีการเปลี่ยนแปลงปรับปรุงเป็นบางส่วน เป็นต้น (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2566)

จุดเริ่มต้นของการท่องเที่ยว ผู้ที่ใช้รถส่วนตัวสามารถไปจอดรถไว้ที่วัดจันทารามที่ตั้งอยู่ฝั่งตรงข้ามจากนั้นข้ามถนนมาที่ชุมชนริมน้ำจันทบูรตั้งอยู่ในซอยเล็ก ๆ ที่ขนานข้างด้วยตึกเก่าทั้งสองฝั่ง บ้านและอาคารบางหลังยังคงเป็นที่อยู่อาศัยของคนในชุมชน บางหลังก็นำมาปรับปรุงใหม่ให้กลายเป็นร้านขายของที่ระลึก ร้านกาแฟ ร้านอาหาร และบางอาคารรีโนเวทเป็นที่พักโดยยังคงความเก่าแก่ของรูปแบบเดิมไว้ ทั้งนี้ยังมีร้านเก่าแก่ของชุมชนริมน้ำ และบ้านเรือนเก่าแก่ (Ceediz.com, 2566) ได้แก่

1.1 ร้านไอศกรีม ตรารจรวด ตั้งอยู่บ้านเลขที่ 255/3-7 เป็นโรงงานไอศกรีมตรารจรวด และบ้านพักอาศัย มีอายุกว่า 100 ปี ไอศกรีมตรารจรวด เป็นยี่ห้อเก่าแก่ของเมืองจันทบุรี เป็นร้านไอติมเจ้าแรกของจันทบุรี ดำเนินกิจการมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2502 ถือเป็นเจ้าแรกที่ใช้เครื่องจักรในการทำไอศกรีม ลักษณะอาคารเป็นครึ่งตึกครึ่งไม้ทรงยุโรป เหมือนเรือนแถวติดกัน 4 ห้อง เป็นอาคารที่มีสถาปัตยกรรมที่โดดเด่นสวยงาม แบ่งออกเป็นชั้นล่าง มีหลายฉลุไม้ประดับตรงช่องว่างส่วนโค้งเหนือกรอบประตู คันทวยเป็นหลายฉลุรูปให้สอดคล้องกัน ริมหลังคาทำกันสาดได้ติดแถบฉลุลาย ส่วนชั้นบนตกแต่งด้วยลายปูนสูงทำเป็นเสาโรมันประดับ ขอบหน้าต่างก็ทำเป็นลายเสารับกับส่วนโค้งด้านบนกรอบหน้าต่าง ซึ่งถือว่าเป็นสถาปัตยกรรมที่ค่อนข้างมีความสมบูรณ์อยู่มาก ในอดีตบ้านนี้เป็นของตระกูลหลวงราชไมตรีแบ่งให้เช่าจนกระทั่งประมาณปี พ.ศ. 2502 ครอบครัวของลุงแซหรือคุณปัดโตโชติ กตัญญกุล ได้มาเช่าก่อน 1 ห้องเพื่อเป็นที่อยู่อาศัย หลังจากนั้นได้ทำไอศกรีมขายและได้ซื้อบ้านขยายจาก 1 ห้องเป็น 5 ห้อง ด้านหน้าร้านจะมีตู้ไอศกรีมตั้งเรียงรายอยู่ หากต้องการซื้อและจ่ายเงินให้ส่วนกระดิ่งเรียกพนักงาน และพนักงานจะออกมาให้บริการทางหน้าต่าง ไอศกรีมของทางร้านมีหลายรูปแบบ แบบตัก เป็นไอศกรีมรวมมิตรใส่หน้าได้ ไอศกรีมแบบแท่ง แท่ง ละ 10 บาท ที่ทำออกมาหลากหลายรูปแบบ เช่น ไอศกรีมแท่งหวานเย็นรสผลไม้ต่าง ๆ เช่น ทูเรียน สละ ไอศกรีมตัด ไอศกรีมกะทิที่มีไส้ถั่วดำรวมมิตร ข้าวโพด ลอดช่อง ไอศกรีมปั่น ไอศกรีมกระตัก ส่วนที่ขายดีและไม่เหมือนที่ไหนคือไอศกรีมกระเบื้องเป็นไอศกรีมแท่งด้านในมีรสต่าง ๆ ด้านนอกเคลือบด้วยน้ำตาลสีชา ทำให้กรอบด้านนอกนุ่มใน

1.2 ร้านกาแฟขึ้นชื่อแห่งชุมชนริมน้ำจันทบูร ชงดี by C. A.P. ที่อยู่ในบ้านบุญยัษฐิติ เป็นบ้านเก่าที่ทรงคุณค่าทางประวัติศาสตร์อีกหนึ่งหลัง ตัวอาคารเป็นทรงจีนที่ผสมด้วยศิลปะสถาปัตยกรรมทั้งไทยและฝรั่ง เป็นเอกลักษณ์หนึ่งเดียวของชุมชนริมน้ำจันทบูรคู่กับชุมชนริมน้ำมาว่า 150 ปี ภายในบ้านประกอบด้วยพื้นที่สองส่วน ส่วนแรก บริเวณหน้าทางเข้าจัดแสดงข้าวของเครื่องใช้โบราณ ภาพถ่ายต่าง ๆ ของเจ้าของบ้าน และยังมีนิทรรศการประวัติศาสตร์อยู่ที่ชั้น 2 ส่วนด้านในสุด คือ ร้านกาแฟที่อยู่อาคารไม้ผสมปูน มีที่นั่งด้านนอกแบบคอร์ทเตอร์ และด้านในร้านเป็นห้องแอร์ ด้านหลังจะเป็นระเบียงติดกับแม่น้ำจันทบูร เป็นโซนคอร์ทเตอร์เช่นกัน

1.3 บ้านหลวงราชไมตรี บ้านเลขที่ 252 บนถนนสุขาภิบาล ตั้งอยู่ใกล้หัวถนนท่าหลวง อายุราว 150 ปี บ้านของท่านหลวงราชไมตรี มีบ้านมีอยู่ 2 หลัง หลังหนึ่งเป็นบ้านเลขที่ 252 เป็นบ้านไม้สักทอง 2 ชั้น ลักษณะสถาปัตยกรรมเป็นแบบไทย ส่วนอีกหลังอยู่ฝั่งตรงข้ามเป็นบ้านตึก เป็นสถาปัตยกรรมแบบฝรั่ง ส่วนที่เป็นเรือนไม้ อยู่ติดริมน้ำจันทบุรี ปัจจุบันได้ปรับปรุง เปิดให้เป็นบ้านพักเมื่อปลายปี พ.ศ. 2557 โดยเปิดเป็นบ้านพักประวัติศาสตร์ ลักษณะบุติกโฮเทล ที่ใช้บ้านเก่าแก่ มาปรับแต่งเป็นห้องพัก ทั้งหมด 12 ห้อง แต่ละห้องมีชื่อ และมีเรื่องเล่าในเชิงประวัติศาสตร์ เช่น

1) ห้องเอเชียติก ให้ความรู้สึกแบบกลิ่นอายตะวันตก
 2) ห้องนายพ่อนายแม่ เป็นห้องที่มีบันทึกลำสอนของหลวงราชไมตรี ที่ให้ไว้กับลูกหลาน

3) ห้องวิถีจันท เป็นห้องพักที่ได้เห็นถนนสุขาภิบาลที่อยู่ด้านหน้าบ้าน ได้เห็นวิถีชีวิตชุมชน

4) ห้องลูกยาง เป็นห้องที่ให้เห็นถึงที่มาของการปลูกยางพาราในเมืองจันทบุรี ซึ่งหลวงราชไมตรีเป็นผู้นำเข้ามาปลูก นอกจากนี้ยังมีห้องพักแบบอื่น ๆ ที่ตกแต่งด้วยไม้ ทำให้ดูขรึมคลาสสิก ด้านหลังบ้านมีระเบียงให้นั่งชมวิวยามเย็นน้ำจันทบุรี ในส่วนอื่น ๆ ของตัวบ้านนอกจากจะได้ชมความสวยงามของเรือนไม้แล้ว ยังมีของใช้ส่วนตัวของท่านหลวงราชนำมาตั้งโชว์ตามจุดต่าง ๆ เช่น ถ้วยชาม เครื่องคิดเลข เป็นต้น ทำให้รู้สึกเหมือนได้พักอยู่ในบ้านที่อบอุ่น พร้อมทั้งชมพิพิธภัณฑ์ไปด้วย

1.4 บ้านคุณตาจรรยา บ้านเลขที่ 273 อยู่บริเวณย่านท่าหลวง เป็นของคุณตาจรรยา วานิชกุล ผู้ที่มีความรู้เรื่องของชุมชนเยอะ และช่วยถ่ายทอดประวัติของถนนเส้นนี้ได้เป็นอย่างดี มีความน่าสนใจตรงที่ภายในบ้านจะมีป้ายศาลสถิตของเทพเจ้าประจำบ้าน ซึ่งมีอยู่คู่บ้านมานานกว่า 100 ปี บรรพบุรุษของคุณตาจรรยาเป็นชาวจีนแคะ อพยพมาอยู่ในเมืองจันทบุรีมีภรรยาเป็นคนมาบไฟล อากงของคุณตาจรรยาเป็นช่างทองส่วนคุณยายมีความชำนาญในการทำพลอย ภายหลังคุณตาได้รับราชการทหารมีอาชีพเป็นพนักงานจ่ายยา ขายของชำ กาแฟ ทำสวน และเคยได้รับการแต่งตั้งให้เป็นสมาชิกสภาเทศบาลนคร 4 สมัยติดกัน ลักษณะบ้านของคุณตาจรรยา เป็นบ้าน 2 ชั้น ชั้นบนเป็นการปลูกเรือนไม้โดยใช้การเรียงไม้ตามแนวตั้ง ช่องลมส่วนที่อยู่ติดกับหลังคาเป็นไม้ฉลุลวดลายสวยงาม

1.5 บ้านฉั่วเซ่งฮวด บ้านเลขที่ 267 อยู่ในย่านท่าหลวง มีอายุราว 100 ปี เดิมเป็นบ้านเช่าของหลวงราชไมตรี ปัจจุบันเจ้าของบ้านคือนายเซ่งซัว แซ่ฉั่ว ชาวจีนที่ย้ายถิ่นฐานมาอยู่ในประเทศไทย ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2475 โดยมาอยู่ที่หมู่บ้านเกาะเปริด อำเภอแหลมสิงห์ กับบิดา มารดา ตั้งแต่ตอนอายุ 6 ขวบ อาชีพทำโป๊ะ ตอนอายุได้ 8 ปี ย้ายเข้ามาอยู่กับญาติในเมือง เข้าโรงเรียนแต่จิว “นมฮั่วฮักเทา” จนกระทั่งเกิดสงครามโลกครั้งที่ 2 โรงเรียนปิดกิจการจึงกลับมาอยู่ที่เกาะเปริดตามเดิม ในปี พ.ศ. 2493 ได้พาครอบครัวมาอยู่ในเมืองอีกครั้ง โดยเช่าบ้านย่านท่าหลวงทำอาชีพรับซื้อแผ่นยางพารา ของป่า และสมุนไพร เช่น เร่ว กระวาน ลูกสำรอง น้ำมันยาง ต่อมาได้ขอซื้อบ้านหลังนี้จากบุตรของหลวงราชไมตรีผู้ได้รับมรดกตกทอด และอยู่อาศัยทำมาค้าขายมาจนถึงปัจจุบัน ลักษณะของบ้านฉั่วเซ่งฮวดเป็นสถาปัตยกรรมแบบจีน มีลักษณะเป็นตึก 2 ชั้น 4 ประตู ผนังที่ก่อด้วยอิฐโบราณขนาดใหญ่ภายในแบ่งออกเป็น 3 ตอน ตอนหน้าทำการค้าขาย

ตอนกลางเป็นที่สำหรับซักล้าง มีบ่อน้ำ และตอนหลังเป็นครัว ลักษณะภายในบ้านยังคงมีข้าวของเครื่องใช้ในรูปแบบเดิม ๆ เช่น เติงไม้ โต๊ะวางของ เครื่องชั่งขนาดใหญ่ เป็นต้น บ้านหลังนี้ยังคงใช้เป็นสถานที่ถ่ายทำภาพยนตร์ เช่น ละครเรื่องไฟอมตะ เรื่องบุญผ่อง และถ่ายโฆษณาอีกหลายชิ้น

สรุปได้ว่า ชุมชนริมน้ำจันทบุรีได้รับการอนุรักษ์ไว้ในรูปแบบที่เรียกว่า “วัฒนธรรมนำการค้า” ที่เน้นการอนุรักษ์ด้านวัฒนธรรมซึ่งเป็นความตั้งใจที่จะให้เป็นสถานที่ท่องเที่ยวแบบวิถีชีวิตของชุมชนคนพื้นถิ่นในรูปแบบเดิม ได้เห็นเสน่ห์ของสถาปัตยกรรมแบบเก่าแก่ของแท้ดั้งเดิม โดยพยายามให้สิ่งแปลกใหม่เข้าไปน้อยที่สุด ตัวบ้านหรืออาคารเก่า เพียงแค่ถูกปิดฝุ่น ซ่อมแซม ปรับปรุง ทาสีให้ดูใหม่ ในกลิ่นอายของต้นฉบับเดิม ไม่ได้ตัดแปลงหรือแปรสภาพ คนในชุมชนยังคงเป็นคนในพื้นที่ เป็นเจ้าของบ้านเดิมที่ยังคงทำการค้ากันมาตั้งแต่ครั้งอดีต เป็นผู้เฒ่าผู้แก่ เป็นรุ่นลูกรุ่นหลานที่เปิดบ้านต้อนรับนักท่องเที่ยวให้เข้าชมความสวยงามในอดีต ได้พูดคุยกับผู้ที่มาเยี่ยมชม ยินดีให้ถ่ายรูป และเปิดใจให้เข้าไปสัมผัสวิถีชีวิตแบบย้อนยุคของแท้

กล่าวโดยสรุปแล้ว รูปแบบการท่องเที่ยวในจังหวัดจันทบุรีที่จะมีผลต่อการสร้างความยั่งยืนของงานประเพณีนมัสการรอยพระพุทธรูปเขาศิขณภูมิจังหวัดจันทบุรี เนื่องจากเป็นกิจกรรมต่อเนื่องหลังจากประชาชนมาร่วมงานนมัสการแล้ว รูปแบบการท่องเที่ยวดังกล่าวเป็นที่ดึงดูดให้ทำกิจกรรมต่อเนื่องเป็นผลมาจากทั้งด้านทรัพยากรการท่องเที่ยวและสินค้าท่องเที่ยวที่มีอยู่ในจังหวัดจันทบุรี เมื่อวิเคราะห์ทรัพยากรและสินค้าท่องเที่ยวในจังหวัดจันทบุรี สามารถสรุปรูปแบบการท่องเที่ยวที่จะช่วยสร้างความต่อเนื่องให้งานนมัสการยั่งยืนต่อไปได้ในอนาคตออกมาเป็น 6 รูปแบบ คือ

1. การท่องเที่ยวเชิงชาติพันธุ์ เพื่อเรียนรู้วิถีชีวิตชาติพันธุ์ของที่เป็นชาติพันธุ์โบราณ มาร่วมพันกว่าปีและยังคงดำรงอยู่ที่กิ่งอำเภอเขาศิขณภูมิจังหวัดจันทบุรีเพียงแห่งเดียวในประเทศไทย
2. การท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ เพื่อเรียนรู้ประวัติศาสตร์ที่สำคัญของจังหวัดจันทบุรีที่มีต่อประเทศไทย เช่น ประวัติศาสตร์ในช่วงการเข้ามายึดของจักรวรรดิฝรั่งเศส เป็นต้น
3. การท่องเที่ยวชายทะเล เพื่อตากอากาศและความบันเทิงในแหล่งท่องเที่ยวของจังหวัดจันทบุรี เช่น หาดเจ้าหลาว แหลมเสด็จ คุ้งวิมาน เป็นต้น
4. การท่องเที่ยวทางโบราณสถาน เพื่อเรียนรู้แหล่งโบราณสถานในจังหวัดจันทบุรีที่มีก่อนยุคประวัติศาสตร์ เช่น วัดทองทั่วซึ่งถือว่าเป็นเมืองของอาณาจักรของ วัดพลับบางกะจะ เป็นต้น
5. การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เพื่อท่องเที่ยวแหล่งอุทยานแห่งชาติที่สำคัญของจังหวัดจันทบุรี เช่น อุทยานแห่งชาติน้ำตกพลิ้ว ประกอบด้วยน้ำตกต่าง ๆ เช่น น้ำตกพลิ้ว น้ำตกคลองนารายณ์ น้ำตกตรอกนอง เป็นต้น
6. การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เพื่อการท่องเที่ยววิถีชีวิตของวัฒนธรรมหลักในจังหวัดจันทบุรี ไม่ว่าจะเป็นชาวจีน ญวน และคนไทย ที่อยู่ร่วมกันในเขตชุมชนริมน้ำ

บทที่ 6

สรุป อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ

การนำเสนอผลการวิจัยในบทที่ 6 นี้ จะแบ่งหัวข้อการเสนอออกเป็น 4 หัวข้อใหญ่ ๆ ดังต่อไปนี้

- 6.1 สรุปผลการศึกษา
- 6.2 การอภิปรายผลการศึกษา
- 6.3 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย
- 6.4 ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

6.1 สรุปผลการศึกษา

การวิจัยเรื่อง รูปแบบการพัฒนาความยั่งยืนในประเพณีงานนมัสการรอยพระพุทธรูปเขาศิขณภู จังหวัดจันทบุรี มีวัตถุประสงค์ในการศึกษา คือ

1. เพื่อศึกษาปัจจัยด้านประชาชนที่มีผลต่อการพัฒนาความยั่งยืนของงานประเพณีนมัสการรอยพระพุทธรูปเขาศิขณภู จังหวัดจันทบุรี
2. เพื่อศึกษาปัจจัยด้านสถานการณ์ที่มีผลต่อการพัฒนาความยั่งยืนของงานประเพณีนมัสการรอยพระพุทธรูปเขาศิขณภู จังหวัดจันทบุรี
3. เพื่อนำเสนอรูปแบบขับเคลื่อนการพัฒนาที่ยั่งยืนของงานประเพณีนมัสการรอยพระพุทธรูปเขาศิขณภู จังหวัดจันทบุรี

ข้อค้นพบตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 1

สรุปได้ว่า ปัจจัยด้านประชาชนที่มีผลต่อการพัฒนาความยั่งยืนของงานประเพณีนมัสการรอยพระพุทธรูปเขาศิขณภู จังหวัดจันทบุรี ได้แก่ ปัจจัยด้านความคิดเห็นของประชาชนที่มาร่วมงานฯ และปัจจัยด้านพฤติกรรมของประชาชนที่มาร่วมงานฯ

ในส่วนปัจจัยด้านความคิดเห็นของประชาชนที่มาร่วมงาน พบว่ามีประเด็นต่าง ๆ ที่สำคัญ คือ ปัจจัยด้านเป้าหมายการมาร่วมงาน ปัจจัยด้านทัศนคติที่มีต่องาน และปัจจัยด้านความพึงพอใจในบริการของงาน ในส่วนประเด็นเป้าหมายของการร่วมงานเริ่มตั้งแต่เป้าหมายของการเดินทางของผู้มาแสวงบุญ จะมีเป้าหมายหลัก คือ การมางานนมัสการรอยพระพุทธรูปฯ มีความศรัทธาในหลวงพ่อเขียน การมาขอพรเพื่อความสำเร็จในสิ่งที่ปรารถนา ส่วนปัจจัยด้านทัศนคติที่มีต่องานฯ โดยภาพรวมของกิจกรรมที่จัดทำขึ้น ประชาชนค่อนข้างเห็นด้วย โดยเฉพาะการจัดที่สักการะหลวงพ่อเขียน ส่วนกิจกรรมอื่น ๆ เป็นกิจกรรมที่สอดคล้องกับคตินิยมของชาวพุทธอยู่แล้ว จึงได้รับการยอมรับจากผู้มาแสวงบุญเป็นส่วนใหญ่ สำหรับปัจจัยด้านความพึงพอใจในบริการของงานฯ พบว่าประชาชนมีความพึงพอใจในระดับค่อนข้างมาก คณะผู้จัดงานได้ดำเนินการแก้ไขปัญหาที่เคยเกิดขึ้นและปรับปรุงด้านการบริการเพื่ออำนวยความสะดวกให้กับผู้มาแสวงบุญได้อย่างทั่วถึง ส่วนประเด็นด้านการบริหารจัดการความคิดเห็นอยู่ในระดับที่ค่อนข้างเห็นด้วย คณะผู้จัดงานก็ได้แก้ไขและปรับปรุงประเด็นต่าง ๆ เพื่อรองรับผู้มาแสวงบุญให้ได้รับความสะดวกสบาย

เพิ่มขึ้น ตลอดจนประชาสัมพันธ์เพื่อให้เกิดความเข้าใจในประเด็นต่าง ๆ อย่างทั่วถึง ท้ายที่สุดแล้ว ประเด็นข้อคิดเห็นต่าง ๆ ที่กล่าวมาส่งผลให้มีการแก้ไขและปรับปรุงในหลากหลายประเด็นด้วยกัน อันจะนำไปสู่ ความยั่งยืนของงานประเพณีนมัสการรอยพระพุทธรูปต่อไป

ส่วนปัจจัยด้านพฤติกรรมของประชาชนที่มาร่วมงานที่มีผลต่อความยั่งยืนของงานประเพณี นมัสการรอยพระพุทธรูป จะแบ่งออกเป็นปัจจัยด้านภูมิลำเนา ปัจจัยด้านความถี่ของการมาร่วมงาน และปัจจัยด้านรูปแบบการเดินทาง ในปัจจัยด้านภูมิลำเนาของประชาชนที่มาร่วมงานสามารถจำแนกตาม ภูมิลำเนาออกเป็นรายภาค พบว่าภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีสัดส่วนมากที่สุด ขณะเดียวกันในปัจจุบันยังมีผู้แสวงบุญ จาก สปป.ลาว กัมพูชา และจีน ส่วนในด้านความถี่ของการมาร่วมงานของประชาชน พบว่าความถี่ของ การมาร่วมงานมีแบบแผนมากขึ้นหลายครั้ง กล่าวคือจำนวนผู้ที่เคยมามากกว่า 3 ครั้ง มีสัดส่วนมากที่สุด สะท้อนให้เห็นถึงพฤติกรรมแห่งความผูกพันที่มีต่องานนมัสการนี้ นอกจากนี้เมื่อพิจารณารูปแบบของการ เดินทาง พบว่าประชาชนเดินทางมาเป็นครอบครัวมีสัดส่วนมากที่สุด รองลงมาเป็นรูปแบบของการมา เป็นหมู่คณะ รูปแบบการเดินทางนี้สะท้อนให้เห็นถึงความศรัทธาและความผูกพันร่วมกันที่มีต่องานนมัสการ พฤติกรรมดังกล่าวสามารถนำมาเป็นข้อมูลเพื่อการวิเคราะห์และพัฒนาต่อยอดให้เกิดความยั่งยืนในงาน ประเพณีนมัสการรอยพระพุทธรูปได้ต่อไป

ข้อค้นพบตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 2

สรุปได้ว่า ปัจจัยด้านสถานการณ์ที่มีผลต่อการพัฒนาความยั่งยืนงานประเพณีนมัสการรอย พระพุทธรูปเขาคิชฌกูฏ ประกอบด้วยสถานการณ์ 2 ปัจจัยหลัก ได้แก่ ปัจจัยภายนอกที่มีผลต่อการพัฒนา ความยั่งยืน และปัจจัยการเปลี่ยนแปลงจากสถานการณ์ที่คาดไม่ถึง

ปัจจัยภายนอก ประกอบด้วยสภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจ ได้แก่ ภาวะถดถอยทางเศรษฐกิจที่ นำไปสู่การลดลงของการจ้างงาน อำนาจซื้อลดลงส่งผลกระทบต่อการเดินทางท่องเที่ยว และปัจจัย ภายนอกอีกประการหนึ่ง คือ แนวโน้มด้านการแข่งขัน ที่เกิดจากปัจจัยหรือพลังจากคู่แข่งรายใหม่ ได้แก่ แหล่งท่องเที่ยวเชิงศาสนาที่เกิดขึ้นใหม่ และปัจจัยหรือพลังจากสภาพของคู่แข่งที่มีอยู่เดิม

ปัจจัยการเปลี่ยนแปลงจากสถานการณ์ที่คาดไม่ถึง เป็นสถานการณ์ที่เกิดจากความผันผวนที่ส่งผล ต่อการเปลี่ยนแปลงอย่างฉับพลันและรวดเร็ว เช่น สถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 ตั้งแต่ เริ่มการแพร่เชื้อจากเมืองอู่ฮั่น สาธารณะรัฐประชาชนจีนสู่ประเทศไทยเมื่อต้นปี 2563 โดยการแพร่เชื้อ ตั้งแต่ต้นปี 2563 จวบจนปลายปี 2564 แบ่งออกเป็นสามระลอกใหญ่ ๆ จนนำไปสู่การปิดเขาคิชฌกูฏในช่วง ปลายงานประเพณีนมัสการรอยพระพุทธรูปฯ ในปี 2563 และงดกิจกรรมงานทั้งหมดด้วยการปิดเขาในปี 2564 และกลับมาเปิดอีกครั้งในปี 2565 ภายใต้กระบวนการคัดกรอง เจือปน และข้อจำกัดต่าง ๆ ที่ยุ่งยาก เป็นอุปสรรคต่อการเดินทางของผู้แสวงบุญ ส่งผลให้จำนวนผู้แสวงบุญในปี 2565 มีจำนวนลดลงที่หลักแสน ต้น ๆ เท่านั้น แต่สถานการณ์โควิดก็ได้คลี่คลายมากขึ้นในปี 2566 มีจำนวนผู้แสวงบุญเพิ่มขึ้นมากกว่าหกแสน จะเห็นได้ว่า ปัจจัยด้านสถานการณ์ต่าง ๆ ดังที่กล่าวมานั้น ส่งผลต่อการพัฒนาความยั่งยืนงานประเพณี นมัสการรอยพระพุทธรูปเขาคิชฌกูฏทั้งทางตรงและทางอ้อม โดยเฉพาะสถานการณ์การแพร่เชื้อของ โรคโควิด-19 ถือว่าเป็นผลกระทบทางตรง และเป็นสถานการณ์ที่คาดไม่ถึงเกิดขึ้นอย่างรวดเร็วและรุนแรง

ข้อค้นพบตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 3

สรุปได้ว่า รูปแบบการพัฒนาที่เป็นตัวขับเคลื่อนให้เกิดความยั่งยืนของงานประเพณีมัสการรอยพระพุทธบาทเขาคิชฌกูฏ จังหวัดจันทบุรี ควรประกอบด้วย 3 รูปแบบ คือ พหุภาคีสาธารณะ การบริหารการจัดงาน และการท่องเที่ยวที่ต่อเนื่องจากงาน

รูปแบบพหุภาคีสาธารณะ ในการจัดงานเพื่อสร้างความยั่งยืนของงานประเพณีมัสการรอยพระพุทธบาทเขาคิชฌกูฏ จังหวัดจันทบุรี จะชี้ให้เห็นถึงการจัดการงานประเพณีมัสการรอยพระพุทธบาท โดยใช้แนวคิดการจัดการภาคีสาธารณะแนวใหม่ อันเป็นแนวคิดใหม่ที่เกิดขึ้นในศตวรรษที่ 21 แนวคิดนี้ประกอบด้วยผู้กระทำการจากหลายภาคส่วนในสังคมเข้ามาเป็นภาคีเพื่อดำเนินกิจกรรมสาธารณะให้บรรลุเป้าหมายภายใต้ความร่วมมือระหว่างภาคีต่าง ๆ ซึ่งภาครัฐส่วนเดียวนั้นไม่สามารถดำเนินการได้ ผู้วิจัยเห็นว่าการนำแบบพหุภาคีสาธารณะมาประยุกต์ใช้ในการจัดการงานประเพณีมัสการรอยพระพุทธบาทฯ ได้อย่างสอดคล้องเนื่องจากบริบทของการจัดการในยุคปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ระบบการจัดการอย่างเหมาะสมสามารถตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงได้ดีต้องอาศัยความร่วมมือกันเป็นเครือข่ายระหว่างภาคส่วนต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องและเชื่อมโยงกันแบบบูรณาการ ดังนั้นในการจัดการรูปแบบของพหุภาคีสาธารณะที่ประกอบไปด้วย ภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคประชาสังคม ตลอดจนคณะสงฆ์ที่เกี่ยวข้องเป็นกลไกหลักในการขับเคลื่อนงานประเพณีมัสการรอยพระพุทธบาทฯ ทุก ๆ ปีนำไปสู่ความยั่งยืน ภาคีในภาครัฐที่สำคัญคือ วนอุทยานแห่งชาติส่วนราชการของจังหวัดจันทบุรี และกองอำนวยการรักษาความมั่นคงภายใน (กอ.รมน.) ภาคีภาคเอกชน เช่น กลุ่มพ่อค้าแม่ค้าในจังหวัดจันทบุรี กลุ่มธุรกิจการท่องเที่ยว เป็นต้น และภาคีของประชาสังคม เช่น คณะสงฆ์จังหวัดจันทบุรี มูลนิธิพระบาทพลวง เป็นต้น

รูปแบบการบริหารจัดการงานเพื่อสร้างความยั่งยืนของงานประเพณีมัสการรอยพระพุทธบาทฯ พบว่าการบริหารจัดการงานประเพณีมัสการรอยพระพุทธบาทฯ ถือว่าเป็นปัจจัยสำคัญที่จะนำไปสู่ความยั่งยืน หากมีการบริหารจัดการที่ดีและแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นข้อมูลในเชิงบวกดังกล่าวจะเป็นข้อมูลที่ส่งต่อกันปากต่อปาก โดยเฉพาะในยุคปัจจุบันที่อิทธิพลและความทันสมัยของเทคโนโลยีการสื่อสารข้อมูลที่สามารถกระจายข้อมูลได้แบบทันเวลา รวมถึงการบันทึกข้อมูลบนสื่อสังคมออนไลน์ซึ่งสามารถกระจายข้อมูลได้อย่างไร้ขีดจำกัด ประเด็นการบริหารจัดการงานมัสการฯ ที่สำคัญ ได้แก่ การแก้ไขปัญหาการรักษาพยาบาลระหว่างขึ้นเขา การแก้ไขปัญหาความพอเพียงของที่ทิ้งขยะ การแก้ไขปัญหาการจัดระเบียบการเดินเท้าและป้ายบอกทาง การแก้ไขปัญหาการจัดร้านของที่ระลึกและของฝากของท้องถิ่น การแก้ไขปัญหาราคาสินค้าบนเขา การแก้ไขปัญหาห้องสุขาระหว่างทางขึ้นลงเขา การแก้ไขปัญหาในการประชาสัมพันธ์การจัดงาน การแก้ไขปัญหาการจัดรถขึ้นลงเขา การแก้ไขปัญหาอภัยภัยของผู้ให้บริการการจัดให้มีงานมัสการรอยพระพุทธบาทตลอดทั้งปี และการจัดการโดยจ้างบริษัทนักบริหารมืออาชีพมาจัดงานมัสการ

รูปแบบการท่องเที่ยวในจังหวัดจันทบุรีที่จะมีผลต่อการสร้างความยั่งยืนของงานประเพณีมัสการรอยพระพุทธบาทเขาคิชฌกูฏ จังหวัดจันทบุรี เนื่องจากเป็นกิจกรรมต่อเนื่องหลังจากประชาชนมาร่วมงานมัสการแล้ว รูปแบบการท่องเที่ยวดังกล่าวเป็นที่ดึงดูดให้ทำกิจกรรมต่อเนื่องเป็นผลมาจากทั้งด้าน

ทรัพยากรการท่องเที่ยวและสินค้าท่องเที่ยวที่มีอยู่ในจังหวัดจันทบุรี เมื่อวิเคราะห์ทรัพยากรและสินค้าท่องเที่ยวในจังหวัดจันทบุรี

สรุปรูปแบบการท่องเที่ยวที่จะช่วยสร้างความต่อเนื่องให้งานนัมัสการยั่งยืนต่อไปได้ในอนาคต ออกมาเป็น 6 รูปแบบ ได้แก่

1. การท่องเที่ยวเชิงชาติพันธุ์ เพื่อเรียนรู้วิถีชีวิตชาติพันธุ์ของที่เป็นชาติพันธุ์โบราณมาร่วมพันกว่าปี และยังคงดำรงอยู่ที่ถิ่นอำเภอเขาคิชฌกูฏเพียงแห่งเดียวในประเทศไทย
2. การท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ เพื่อเรียนรู้ประวัติศาสตร์ที่สำคัญของจังหวัดจันทบุรีที่มีต่อประเทศไทย เช่น ประวัติศาสตร์ในช่วงการเข้ามายึดของจักรวรรดิฝรั่งเศส เป็นต้น
3. การท่องเที่ยวชายทะเล เพื่อตากอากาศและความบันเทิงในแหล่งท่องเที่ยวของจังหวัดจันทบุรี เช่น หาดเจ้าหลาว แหลมเสด็จ คุ้งวิมาน เป็นต้น
4. การท่องเที่ยวทางโบราณสถาน เพื่อเรียนรู้แหล่งโบราณสถานในจังหวัดจันทบุรีที่มีก่อนยุคประวัติศาสตร์ เช่น วัดทองทั่วซึ่งถือว่าเป็นเมืองของอาณาจักรของ วัดปลับบางกะจะ เป็นต้น
5. การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เพื่อท่องเที่ยวแหล่งอุทยานแห่งชาติที่สำคัญของจังหวัดจันทบุรี เช่น อุทยานแห่งชาติน้ำตกพลิ้ว ซึ่งประกอบด้วยน้ำตกต่าง ๆ เช่น น้ำตกพลิ้ว น้ำตกคลองนารายณ์ น้ำตกตรอกนอง เป็นต้น
6. การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เพื่อการท่องเที่ยววิถีชีวิตของวัฒนธรรมหลักในจังหวัดจันทบุรี ไม่ว่าจะเป็นชาวจีน ญวน และคนไทย เป็นต้น ที่อยู่ร่วมกันในเขตชุมชนริมน้ำ

6.2 อภิปรายผลการศึกษา

การวิเคราะห์องค์ความรู้ใหม่ที่ได้จากการวิจัย ผู้วิจัยจะอภิปรายเปรียบเทียบระหว่างข้อค้นที่ได้จากการศึกษาและองค์ความรู้เดิมจากเนื้อหาบทที่ 2 ดังนี้

การอภิปรายในเชิงความรู้จากงานวิจัยโดยตรง พบว่างานวิจัยที่มีอยู่เดิมในวงวิชาการยังไม่มีความรู้ที่ศึกษาความยั่งยืนของการท่องเที่ยวเชิงศาสนาของประเพณีงานนัมัสการรอยพระพุทธรูปเขาคิชฌกูฏจังหวัดจันทบุรี แต่มีงานวิจัยที่เกี่ยวข้องในเชิงการท่องเที่ยวแนวศาสนาซึ่งสามารถนำมาอภิปรายในเชิงเทียบเคียง (Analogy) ดังต่อไปนี้

สายชล ปัญญชิต (2555) ได้ศึกษาเรื่อง การพัฒนารูปแบบและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทย ผลการศึกษา พบว่าวัดมีขีดความสามารถในการพัฒนาวัดเพราะวัดมีรายได้จากการท่องเที่ยวที่สามารถนำไปปรับปรุงพัฒนาวัดได้ ด้านปัญหาอุปสรรคในการส่งเสริมให้วัดเป็นแหล่งท่องเที่ยวมีหลายประการ ได้แก่ 1) ปัญหาการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมในแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัด ซึ่งเกิดจากความขัดแย้งระหว่างแนวคิดการพัฒนากับการอนุรักษ์ ระหว่างการพัฒนาจากแหล่งทุนของรัฐ ภาคเอกชนกับประชาชนและพระสงฆ์ในพื้นที่ หรือระหว่างวัดและชุมชนในพื้นที่ 2) ปัญหาทางกฎหมาย ซึ่งเกิดจากการมีกฎหมายหลายฉบับและบางฉบับมีการทับซ้อนกัน 3) ปัญหาการเสื่อมสภาพและการทำลายศิลปกรรมของวัด และ 4) ปัญหาองค์ประกอบด้านการท่องเที่ยวของวัด เช่น การขาดบุคลากรที่สามารถ

สื่อสารกับนักท่องเที่ยว การจัดสภาพแวดล้อมภายในวัดและปัญหาความไม่พอเพียงของสถานที่และบริการสาธารณะภายในวัด

สุวรรณมา มุ่งเจริญ (2555) ได้ศึกษาเรื่อง การจัดการท่องเที่ยวเชิงศาสนา กรณีศึกษา : อุทยานศาสนาพระโพธิสัตว์กวนอิม จังหวัดเพชรบุรี ผลการศึกษา พบว่าด้านอุปสรรคของการจัดการท่องเที่ยวเชิงศาสนา คือ ศรัทธาในศาสนาลดลงเนื่องจากแหล่งท่องเที่ยวเชิงศาสนามีเพิ่มมากขึ้นทำให้เกิดภาพทางศาสนา ทั้งแบบศรัทธาจริงและแบบกระแสนิยมจากการประชาสัมพันธ์ ซึ่งนักท่องเที่ยวมักไปแหล่งท่องเที่ยวเชิงศาสนาที่มีการประชาสัมพันธ์ แต่หากการประชาสัมพันธ์ลดลงทำให้นักท่องเที่ยวลดลงตามไปด้วย ผู้ศึกษานำเสนอแนวทางการจัดการท่องเที่ยวของอุทยานพระโพธิสัตว์กวนอิม คือ 1) ควรมีการจัดการสถานที่โดยการปรับปรุงภูมิทัศน์ ความร่มรื่นของสภาพแวดล้อม ความสะอาด การสร้างสิ่งอำนวยความสะดวกพื้นฐานให้ตอบสนองนักท่องเที่ยว 2) ควรจัดเจ้าหน้าที่ที่มีความรู้ให้อยู่ประจำตามจุดต่าง ๆ ของสถานที่ท่องเที่ยว 3) ควรจัดให้มีจุดจำหน่ายวัตถุมงคลเพียงจุดเดียวคือจุดสักการะขอพร และ 4) เพิ่มช่องทางการประชาสัมพันธ์ให้รู้จักสถานที่ท่องเที่ยวมากขึ้น เช่น จัดทัศนศึกษา ประชาสัมพันธ์ผ่านหนังสือพิมพ์จังหวัด รายการโทรทัศน์ เพื่อให้นักท่องเที่ยวมีความศรัทธาและสนใจการท่องเที่ยวเชิงศาสนาเพิ่มมากขึ้น

แต่ข้อค้นพบในดัชนีพจนานี้ซึ่งมีลักษณะเป็นการท่องเที่ยวเชิงศาสนาเช่นเดียวกัน พบว่าปัจจัยในเชิงอุปสรรคที่มีผลต่อความยั่งยืนของประเพณีงานนมัสการรอยพระพุทธรบาทเขาคิชฌกูฏจังหวัดจันทบุรี คือ สถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคโควิด 19 ในปี พ.ศ. 2563-2565 ดังจะเห็นได้จากการลดลงของนักท่องเที่ยวที่เป็นศาสนิกชนในการเข้าร่วมประเพณีงานนมัสการรอยพระพุทธรบาทเขาคิชฌกูฏจังหวัดจันทบุรี อย่างเห็นได้ชัดในปี พ.ศ. 2563 และ พ.ศ. 2565 โดยในปี พ.ศ. 2564 นั้นจำเป็นต้องงดจัดงานประเพณีงานนมัสการรอยพระพุทธรบาทเขาคิชฌกูฏจังหวัดจันทบุรีเนื่องจากความรุนแรงของสถานการณ์โรคโควิด-19 ดังนี้ (อุทยานแห่งชาติเขาคิชฌกูฏ จังหวัดจันทบุรี, 2566)

ปี พ.ศ. 2557	จำนวน	1,324,873 คน
ปี พ.ศ. 2558	จำนวน	1,180,090 คน
ปี พ.ศ. 2559	จำนวน	1,236,844 คน
ปี พ.ศ. 2560	จำนวน	803,411 คน
ปี พ.ศ. 2561	จำนวน	813,799 คน
ปี พ.ศ. 2562	จำนวน	1,028,872 คน
ปี พ.ศ. 2563	จำนวน	869,455 คน
ปี พ.ศ. 2564	(ปิดเขาเนื่องจากสถานการณ์โควิด)	
ปี พ.ศ. 2565	จำนวน	126,945 คน
ปี พ.ศ. 2566	จำนวน	651,165 คน

จากข้อมูลดังกล่าว พบว่าก่อนการเกิดโรคระบาดโควิด-19 จำนวนนักท่องเที่ยวที่มาร่วมงานนมัสการรอยพระพุทธรบาทเขาคิชฌกูฏจังหวัดจันทบุรีมีแนวโน้มเป็นจำนวนใกล้เคียง 1,000,000 คน แต่เมื่อเกิดสถานการณ์แพร่ระบาดของโรคในปี พ.ศ. 2563 มีแนวโน้มลดลงจากปี พ.ศ. 2562 จากนักท่องเที่ยวที่มา

ร่วมงาน 1,028,876 คน เป็น 869,455 คน จนต้องปิดงานนมัสการฯ ในปี พ.ศ. 2564 และในปี พ.ศ. 2565 เมื่อมีการเปิดงานนมัสการฯ ในช่วงที่ยังคงมีการระบาดของโรคโควิด 19 พบว่ามีนักท่องเที่ยวที่มาร่วมงานเพียง 126,945 คน เท่านั้น แต่หลังจากที่สถานการณ์โควิด 19 เบาลงในปี พ.ศ. 2566 พบว่ามีนักท่องเที่ยวเข้ามาร่วมงานนมัสการฯ ถึง จำนวน 651,165 คน

การอภิปรายในเชิงทฤษฎีจากข้อค้นพบที่ได้จากดัชนีพนธ์นี้ ผู้วิจัยเห็นว่าประเด็นในเชิงทฤษฎีที่น่านำมาอภิปรายอันจะเป็นประโยชน์ต่อวงการวิชาการในปัจจุบัน คือ แนวคิดการจัดการภาคสาธารณะแนวใหม่ ซึ่งเป็นองค์ความรู้ที่กำลังก่อรูปในวงวิชาการทั่วโลก

ข้อค้นพบจากการศึกษาในดัชนีพนธ์นี้ สามารถนำมาอภิปรายที่เป็นนัยเชิงทฤษฎีเกี่ยวกับการจัดการภาคสาธารณะแนวใหม่ ซึ่งแนวคิดการจัดการภาคสาธารณะดังกล่าว กล่าวได้ว่าตั้งอยู่บนทฤษฎีความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับสังคม พบว่าทฤษฎีความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับสังคมที่มีอยู่ในองค์ความรู้ปัจจุบัน สามารถแบ่งแนวคิดการจัดการภาคสาธารณะออกได้เป็น 3 แนวคิดใหญ่ ๆ คือ (ธีรพัฒน์ อังศุवाल, 2565 : 6-9)

1. การจัดการภาคสาธารณะตามแนวทางรัฐนำ (State-Oriented Governance) การศึกษาตามแนวทางนี้ให้ความสำคัญกับบทบาทของรัฐในการใช้อำนาจหน้าที่อย่างเป็นทางการ โดยรัฐจะมีอิสระในการตัดสินใจและดำเนินการสูง เพื่อควบคุมและสั่งการกิจกรรมต่าง ๆ ที่เป็นลักษณะจากบนลงล่างทั้งในเรื่องของนโยบายสาธารณะ การจัดการโครงสร้างเชิงสถาบันให้เป็นไปตาม กฎ ระเบียบต่าง ๆ โดยละเอียด เครือข่ายที่ไม่เป็นทางการ แนวทางนี้เชื่อว่ารัฐเป็นพลังสำคัญที่ตัดสินความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับสังคม

2. การจัดการภาคสาธารณะตามแนวทางสังคมนำ (Society-Oriented Governance) การศึกษาตามแนวทางนี้ให้ความสำคัญกับบทบาทขององค์กรนอกภาครัฐ ที่เป็นตัวแสดงที่สำคัญทั้งในระดับนโยบายและการปฏิบัติ การใช้อำนาจรัฐไม่ได้ใช้เพื่อการควบคุมแต่เป็นไปเพื่อการเสริมพลัง (Empowerment) เพื่อบรรลุวัตถุประสงค์บางอย่าง ซึ่งแนวทางสังคมนำจะมีรูปแบบของลักษณะเครือข่ายและกลไกตลาดเป็นสำคัญแทนคำสั่งและการควบคุม ถือว่าเป็นการเปลี่ยนผ่านจากการปกครองแบบเดิมสู่การบริหารจัดการรูปแบบใหม่ แนวทางนี้เชื่อว่ารัฐเป็นผลผลิตของความสัมพันธ์ทางสังคม

3. การจัดการภาคสาธารณะตามแนวทางรัฐในสังคม (State-in-Society) ภายใต้ข้อจำกัดของแนวทางการศึกษาตามแนวทางรัฐนำและแนวทางสังคมนำ จึงมีทางเลือกใหม่คือแนวทางรัฐในสังคมที่เน้นการใช้อำนาจรัฐใหม่โดยใช้ความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดระหว่างรัฐกับพลังทางสังคมต่าง ๆ ซึ่งเป็นความสัมพันธ์เชิงความร่วมมือเพื่อประโยชน์ของรัฐและสังคม

จากข้อค้นพบในดัชนีพนธ์นี้ จะเห็นได้ว่าการจัดงานประเพณีนมัสการรอยพระพุทธรูปบาทเขาคิชฌกูฏ เป็นการทำงานที่สอดคล้องกับแนวคิดการจัดการภาคสาธารณะตามแนวทางสังคมนำ เนื่องจากการก่อรูปและพัฒนาของงานประเพณีนมัสการรอยพระพุทธรูปบาทเขาคิชฌกูฏ เกิดขึ้นในช่วงประวัติศาสตร์และบริบททางสังคมที่มีลักษณะเฉพาะตัว คือ

การก่อรูปของงานประเพณีนมัสการรอยพระพุทธรูปบาทเขาคิชฌกูฏ เกิดขึ้นจากการค้นพบรอยพระพุทธรูปของชาวบ้านและคณะสงฆ์ท้องถิ่นที่มีเชื้อสายของในเขตอำเภอเขาคิชฌกูฏ จังหวัดจันทบุรี

ตั้งแต่ก่อนปฏิรูปการปกครอง สมัยรัชกาลที่ 5 คือ คณะสงฆ์และชาวบ้านได้เริ่มประเพณีการนมัสการ รอยพระพุทธบาทมาตั้งแต่ พ.ศ. 2397 เป็นประจำทุกปี และต่อมาคณะสงฆ์ท้องถิ่นเชื้อสายของ โดยการนำ ของพระครูธรรมสรคุณได้พัฒนาประเพณีดังกล่าวที่ทำกันมาเป็นงานนมัสการอย่างเป็นทางการ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2515 จนมีนักท่องเที่ยวศาสนิกชนที่มีความศรัทธาจากทั่วประเทศ ได้เข้ามาร่วมงานกันเป็นหลักล้านคน ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2555 จากการนำของคณะสงฆ์และการสนับสนุนของชาวบ้านซึ่งถือว่าเป็นภาคชุมชนท้องถิ่น จนประสบความสำเร็จได้ก่อให้เกิดการเข้ามามีส่วนร่วมของภาครัฐแลภาคธุรกิจเอกชน กล่าวคือ

ภาครัฐโดยวนอุทยานแห่งชาติได้เข้ามามีบทบาทในงานประเพณีนมัสการรอยพระพุทธบาท เขาคิชฌกูฏ ตามอำนาจหน้าที่ในพระราชบัญญัติให้ภูเขาภูนี้เป็นวนอุทยานแห่งชาติ พ.ศ. 2518 ในการ เข้ามามีส่วนร่วมของส่วนราชการดังกล่าว ได้อาศัยอำนาจหน้าที่ในการเก็บค่าบริการสำหรับบุคคลที่เข้ามา ในเขตอุทยานฯ ในงานประเพณีฯ เช่น ในปี 2560 เก็บค่าบริการชาวไทยที่เป็นผู้ใหญ่ 10 บาท เด็ก 5 บาท และชาวต่างชาติที่เป็นผู้ใหญ่ 50 บาท และเด็ก 25 บาท ต่อมาในปี พ.ศ. 2561-2565 ปรับค่าบริการชาวไทย ผู้ใหญ่ 20 บาท เด็ก 10 บาท และชาวต่างชาติที่เป็นผู้ใหญ่ 100 บาท และเด็ก 50 บาท และต่อมาในปี พ.ศ. 2566 ปรับค่าบริการชาวไทย ผู้ใหญ่ 40 บาท เด็ก 20 บาท และชาวต่างชาติที่เป็นผู้ใหญ่ 200 บาท และเด็ก 100 บาท (อุทยานแห่งชาติเขาคิชฌกูฏ จังหวัดจันทบุรี, 2566)

ภาคธุรกิจเอกชนที่เข้ามามีส่วนร่วมในงานประเพณีนมัสการรอยพระพุทธบาทเขาคิชฌกูฏ เริ่มต้น จากการชักชวนของผู้นำภาคชุมชน เช่น ร้านมณีพรรณ ซึ่งทำธุรกิจเกี่ยวกับเครื่องสังฆภัณฑ์ เป็นต้น นอกจากนี้ภาคธุรกิจเอกชนเข้ามามีส่วนร่วมในงานประเพณีฯ หลังจากทำงานได้พัฒนาอย่างกว้างขวาง เช่น ธุรกิจการท่องเที่ยว ธุรกิจการค้าภายในจังหวัด ธุรกิจโรงแรมและที่พักภายในจังหวัด เป็นต้น

6.3 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

จากข้อค้นพบที่ได้จากการศึกษา ผู้วิจัยเห็นว่าควรมีข้อเสนอแนะที่เป็นนัยยะในเชิงนโยบายที่สำคัญดังนี้

1. จากการศึกษ พบว่างานประเพณีนมัสการรอยพระพุทธบาทเขาคิชฌกูฏ ได้มีการดำเนินการ มาเป็นเวลาร่วม 50 ปี ตั้งแต่ พ.ศ. 2515 และจะดำเนินการต่อไปในอนาคต ดังนั้นเพื่อให้งานนมัสการฯ เป็นที่ประจักษ์แก่สาธารณะชนทั้งในประเทศและต่างประเทศ ควรนำเสนองานดังกล่าวให้เป็นมรดกภูมิปัญญา ทางวัฒนธรรมของชาติ รวมถึงการพิจารณารับรางวัลของยูเนสโก (UNESCO) หรือองค์การศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ ที่ติดตามงานนมัสการรอยพระพุทธบาทฯ เพื่อประเมินว่าจะพิจารณา ให้รางวัลขององค์การยูเนสโก ถ้ามีความยั่งยืนของงานประเพณีนมัสการรอยพระพุทธบาทเขาคิชฌกูฏ

2. จากข้อค้นพบของดุขฎีนิพนธ์ที่ว่า การดำเนินงานของงานประเพณีนมัสการรอยพระพุทธบาท เขาคิชฌกูฏนั้น มีลักษณะการจัดการภาคีสาธารณะแนวใหม่ที่มีลักษณะของสังคมนำ ดังนั้นควรดำเนินการ ในรูปของมูลนิธิที่มีส่วนร่วมจากภาคีทุกภาคส่วน ไม่ว่าจะเป็นภาคชุมชน ภาครัฐ และภาคเอกชน นอกจากนี้จะต้องคำนึงถึงแนวโน้มในอนาคตที่มีศาสนิกชนจากประเทศเพื่อนบ้านเข้ามาร่วมงานในปัจจุบัน มากขึ้น ดังนั้นจะต้องคำนึงถึงการจัดภาคีต่างประเทศเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของงานด้วย

6.4 ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

หลังจากที่ได้ดำเนินการวิจัยเรื่อง รูปแบบการพัฒนาความยั่งยืนในประเพณีงานนมัสการรอยพระพุทธรูปเขาศิขณภูฏ จังหวัดจันทบุรี เป็นที่เรียบร้อยแล้ว ผู้วิจัยเห็นว่าควรมีการดำเนินวิจัยหลังจากนี้คือ

1. เนื่องจากความยั่งยืนของงานประเพณีงานนมัสการรอยพระพุทธรูปเขาศิขณภูฏ จังหวัดจันทบุรี มีพื้นฐานอยู่ที่ความศรัทธาของประชาชนที่เป็นศาสนิกชนเป็นสำคัญ ดังนั้นควรมีการศึกษาเพื่อติดตามความคิดเห็นของประชาชนให้เป็นประจำ โดยมีการทำวิจัยสำรวจความคิดเห็นประจำปี เช่น ความพึงพอใจในการบริการของงาน ความคิดเห็นเกี่ยวกับกิจกรรมงานบุญ การประชาสัมพันธ์ของงาน เป็นต้น
2. ควรมีการศึกษาเกี่ยวกับกิจกรรมการท่องเที่ยวต่อเนื่องหลังจากงานประเพณีงานนมัสการรอยพระพุทธรูปเขาศิขณภูฏ จังหวัดจันทบุรี ในเชิงระบบเกี่ยวกับผลผลิต (Output) ผลลัพธ์ (Outcome) และผลกระทบในสังคมวงกว้าง (Impact)

บรรณานุกรม

- กนกวรรณ ดุงศรีแก้ว. (2549). การจัดการท่องเที่ยวชุมชนอย่างยั่งยืน ศึกษาเฉพาะกรณี : บ้านวังน้ำมอก อำเภอศรีเชียงใหม่ จังหวัดหนองคาย. วิทยานิพนธ์สังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- กรกนก นิลดำ, อภิสรา กฤตวณิชย์, สาวิตรี พรหมสิทธิ์ และกฤษณะ แสงจันทร์. (2562). แนวทางการพัฒนาเยาวชนให้เป็นนักสื่อสารเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงชาติพันธุ์ในอำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย. วารสารวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย, 14 (1), 221-237.
- กรมอนามัย. (ม.ป.ป.). โรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019-CORONA VIRUS COVID-19 รู้ทัน ป้องกันได้. (ออนไลน์). แหล่งที่มา : <https://covid19.anamai.moph.go.th/en/>. 30 พฤษภาคม 2566.
- กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช. (2562). ข้อมูลสถิติอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช. (ออนไลน์). แหล่งที่มา : <https://www.dnp.go.th/statistics/dnpstatmain.asp>. 13 เมษายน 2566.
- กระทรวงวัฒนธรรม. (ม.ป.ป.). ปฏิทินวัฒนธรรม ประเพณีมีสการรอยพระพุทธรูปหลวง อำเภอเขาคิชฌกูฏ จังหวัดจันทบุรี. (ออนไลน์). แหล่งที่มา : <https://calendar.m-culture.go.th/events/100787>. 15 พฤษภาคม 2566.
- การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. (2548). คู่มือไหว้พระธาตุประจำวันเกิด. นครพนม : สำนักงานนครพนม.
- การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. (2549). โครงการศึกษาเพื่อจัดทำแผนปฏิบัติการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวจังหวัดกระบี่ ตรัง สตูลและพัทลุง. กรุงเทพฯ : สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย.
- การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. (2565). รายงานฉบับสมบูรณ์ (Final Report) โครงการสำรวจพฤติกรรมการเดินทางท่องเที่ยวของชาวไทย ปี 2564. กรุงเทพฯ : กองวิจัยการตลาดการท่องเที่ยว การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย.
- การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. (2566). ชุมชนริมน้ำจันทบูร. (ออนไลน์). แหล่งที่มา : <https://thai.tourismthailand.org/Attraction/ชุมชนริมน้ำจันทบูร>. 12 มิถุนายน 2566.
- การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. (2566). วัดทองทั่ว. (ออนไลน์). แหล่งที่มา : <https://thai.tourismthailand.org/Attraction/วัดทองทั่ว>. 12 มิถุนายน 2566.
- การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. (2566). หาดคู้งวิมาน. (ออนไลน์). แหล่งที่มา : <https://thai.tourismthailand.org/Attraction/หาดคู้งวิมาน>. 12 มิถุนายน 2566.
- การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. (2566). หาดแหลมสิงห์. (ออนไลน์). แหล่งที่มา : <https://thai.tourismthailand.org/Attraction/หาดแหลมสิงห์>. 12 มิถุนายน 2566.
- การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. (2566). อุทยานแห่งชาติน้ำตกพลิ้ว. (ออนไลน์). แหล่งที่มา : <https://thai.tourismthailand.org/Attraction/อุทยานแห่งชาติน้ำตกพลิ้ว>. 12 มิถุนายน 2566.

- กรุงเทพธุรกิจ. (2566, มกราคม 2). ประเพณีขึ้นเขา 'ศิขณภูฏ' นมัสการรอยพระพุทธรูปบาท เริ่ม \ 22 มกราคม 2566. (ออนไลน์). แหล่งที่มา : <https://www.bangkokbiznews.com/lifestyle/horo/1045904>. 15 พฤษภาคม 2566.
- แก้วธารา. (2557). อภินิหารศักดิ์สิทธิ์ เขาศิขณภูฏ. กรุงเทพฯ : พีอาร์.
- ขวัญศิริ เจริญทรัพย์ และจำลอง แสนเสนาะ. (2559). ยุทธศาสตร์การบูรณาการท่องเที่ยวชุมชน เพื่อผลิตซ้ำเศรษฐกิจพอเพียงของจังหวัดจันทบุรี. จันทบุรี : มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี.
- ข่าวสดออนไลน์. (2564, กุมภาพันธ์ 17). อริยะโลกที่6 - หลวงพ่อเขียน วัดกะทิง จ.จันทบุรี. (ออนไลน์). แหล่งที่มา : https://www.khaosod.co.th/newspaper/newspaper-inside-pages/news_5971125. 15 พฤษภาคม 2566.
- เขาพระบาทพลวงจันทบุรี. (2558). (ออนไลน์). แหล่งที่มา : [www.eculture.rbru.ac.th/ID5-พระพุทธรูปเขาศิขณภูฏ\(พลวง\)](http://www.eculture.rbru.ac.th/ID5-พระพุทธรูปเขาศิขณภูฏ(พลวง)). 10 กรกฎาคม 2558.
- โครงการพัฒนาระบบฐานข้อมูลเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชนเผ่าพื้นเมืองในประเทศไทย. (ม.ป.ป.). ชนพื้นเมืองของ. เชียงใหม่ : มูลนิธิชนเผ่าพื้นเมืองเพื่อการศึกษาและสิ่งแวดล้อม (ม.ก.ส).
- ขวัญ วงษ์วิภาค. (ม.ป.ป.) นิเวศวิทยาวัฒนธรรม. ม.ป.พ.
- ชลธร ทิพย์สุวรรณ. (2548). การศึกษาวิเคราะห์เพื่อจัดสร้างรูปแบบการจัดการการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน : กรณีศึกษาหมู่บ้านม้งผานกกก ตำบลโป่งแยง อำเภอแมริม จังหวัดเชียงใหม่. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการวิจัยและพัฒนาท้องถิ่น, มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่.
- ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์. (2559). วิธีวิทยาการวิจัยทางสังคม. จันทบุรี : มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี.
- ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์, พรทิวา อาชีวะ, ขวัญศิริ เจริญทรัพย์, อุไรวรรณ วุฒิกษ และจำลอง แสนเสนาะ. (2558). รายงานวิจัยเรื่อง พฤติกรรม ความคิดเห็นและความพึงพอใจของประชาชนที่มีต่อการจัดการท่องเที่ยวเชิงศาสนา : กรณีศึกษางานนมัสการรอยพระพุทธรูปบาทเขาศิขณภูฏ จังหวัดจันทบุรี. จันทบุรี : มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี.
- ญาณธร เขียรถาวร. (2559). แนวทางการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ของนักท่องเที่ยวชาวไทยและชาวต่างชาติ กรณีศึกษา อุทยานประวัติศาสตร์ พระนครศรีอยุธยา. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลพระนคร.
- ฐากร, (2563). รีวิว "วัดไผ่ล้อม" จังหวัดจันทบุรี. (ออนไลน์). แหล่งที่มา : <https://travel.trueid.net/detail/pkwaaJNVZ0ld>. 10 มิถุนายน 2566.
- ณัฐธัญญา ประทุมมินทร์. (6 กรกฎาคม 2566). ประธานชมรมชาวบ้านวัดกะทิง. สัมภาษณ์.
- ทรูอมูเล็ต ดอท คอม. (ม.ป.ป.). หลวงพ่อเขียน วัดกะทิง. (ออนไลน์). แหล่งที่มา : http://www.trueamulet.com/profile/309_หลวงพ่เขียน-วัดกะทิง. 15 พฤษภาคม 2566.
- ทองเลื่อน ทองคำ. (15 พฤษภาคม 2566). อดีตผู้ใหญ่บ้าน. สัมภาษณ์.

- ที่เที่ยวจันทบุรี. (2566). 25 ที่เที่ยวจันทบุรี 2023 สถานที่ยอดฮิต ที่ต้องแวะเช็คอิน. (ออนไลน์). แหล่งที่มา : <https://www.checkinchill.com/content/ที่เที่ยว-จันทบุรี#หาดเจ้าหลาว>. 11 มิถุนายน 2566.
- ที่เที่ยวจันทบุรี. (2566). 25 ที่เที่ยวจันทบุรี 2023 สถานที่ยอดฮิต ที่ต้องแวะเช็คอิน. (ออนไลน์). แหล่งที่มา : <https://www.ceediz.com/th/travel/chanthabure/sp/a/หาดแหลมเสด็จ-จันทบุรี.161122/>. 11 มิถุนายน 2566.
- ที่เที่ยวจันทบุรี. (2566). 25 ที่เที่ยวจันทบุรี 2023 สถานที่ยอดฮิต ที่ต้องแวะเช็คอิน. (ออนไลน์). แหล่งที่มา : <https://www.ceediz.com/th/travel/chanthabure/sp/a/หาดคังวิมาน-จันทบุรี.161120/>. 11 มิถุนายน 2566.
- ธนกฤต แดงทองดี. (2565). การท่องเที่ยวเชิงนิเวศน์ (Ecotourism) : การท่องเที่ยววิถีอนุรักษ์ ผสาน คน กับ ธรรมชาติ เป็นหนึ่งเดียวกัน. (ออนไลน์). แหล่งที่มา : <https://www.seub.or.th/blogging/knowledge/ecotourism/>. 12 มิถุนายน 2566.
- ไทยรัฐออนไลน์. (2561, ตุลาคม 7). ขอพรพระนอนองค์ใหญ่ วัดไผ่ล้อม จันทบุรี. (ออนไลน์). แหล่งที่มา : <https://www.thairath.co.th/news/local/1391366>. 10 มิถุนายน 2566.
- ไทยรัฐออนไลน์. (2562, กุมภาพันธ์ 4). ตำนาน "เขาคิชฌกูฏ" เหตุผลคลื่นมหาชนแห่แห่น้ำ ปากน้ำหริย์ กลับบ้านได้รับข่าวดี. (ออนไลน์). แหล่งที่มา : <https://www.thairath.co.th/news/local/east/1487045>. 15 พฤษภาคม 2566.
- ธีรพัฒน์ อังศุขवाल. (2565). GOVERNANCE 101 : ความหมายและรูปแบบที่หลากหลาย. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา. (2548). การพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน. กรุงเทพฯ : เพรส แอนด์ ดีไซน์.
- บุญศิษฐ์ จิตตะประพันธ์ และคณะ. (2557). รายงานผลการวิจัยเรื่องการท่องเที่ยวทางทะเลและชายฝั่งในจังหวัดชุมพร : สถานะ ความต้องการ ปัญหา และแนวโน้มในการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน. เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยแม่โจ้.
- ประกาศ เรื่อง การขยายเวลาการประกาศสถานการณ์ฉุกเฉินในทุกท้องที่ทั่วราชอาณาจักร (คราวที่ 19). (2565). ราชกิจจานุเบกษา, เล่มที่ 139 ตอนพิเศษ 175 ง. หน้า 142.
- ปวงปณิต สออบขุนทด. (2561). การท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ในมุมมองของนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติ. วิทยานิพนธ์ปริญญาการจัดการมหาบัณฑิต สาขาวิชาเทคโนโลยีการจัดการ, มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี.
- ปัญญาณัฐ ศิลาลาย, ละเมียด ควรประสงค์ และวิภาดา เทียงทางธรรม. (2561). รายงานวิจัยเรื่อง การศึกษาเปรียบเทียบการบริหารจัดการประเพณีนมัสการรอยพระพุทธรูปทพลวง ปี 2560. จันทบุรี : มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี.
- ปิยนันท์ สวัสดิ์ศฤงคาร. (2563). สารานุกรมการบริหารและการจัดการ. (ออนไลน์). แหล่งที่มา : <https://drpiyanan.com/2020/04/14/5-forces-porter/>. 30 พฤษภาคม 2566.
- ผู้จัดการออนไลน์. (2563, กุมภาพันธ์ 5). เปิดความลับมหัศจรรย์ "เขาคิชฌกูฏ" หินก้อนยักษ์ ตั้งอยู่ได้อย่างไร? ไม่ตกหล่น. (ออนไลน์). แหล่งที่มา : <https://mgronline.com/travel/detail/9630000011830>. 15 พฤษภาคม 2566.

- ผู้จัดการออนไลน์. (2564, กรกฎาคม 16). สุดว้าว! 3 จุดชมวิวยุคใหม่เลี้ยวพลาตา เมื่อมาเยือน
จันทบุรี. (ออนไลน์). แหล่งที่มา : <https://mgronline.com/travel/detail/9640000069597>.
12 มิถุนายน 2566.
- ผู้ไม่ประสงค์ออกนาม. (21 มีนาคม 2566). นักท่องเที่ยวจากแขวงสะหวันนะเขต สาธารณรัฐ
ประชาธิปไตยประชาชนลาว (สปป. ลาว). สัมภาษณ์.
- ผู้ไม่ประสงค์ออกนาม. (21 มีนาคม 2566). ผู้แสวงบุญที่จากอำเภอวังน้ำเขียว จังหวัดนครราชสีมา.
สัมภาษณ์.
- พระครูธรรมสรคุณ. (2540). ประวัติความเป็นมาของรอยพระพุทธบาทเขาคิชฌกูฏ (พลวง).
จันทบุรี : จันทบุรีการพิมพ์.
- พระครูประดิษฐ์ศาสนการ. (27 ตุลาคม 2562). เจ้าอาวาสวัดทุ่งตาอิน. สัมภาษณ์.
- พระครูสมุห์ชินวรวัตร ธิรภทโท (จุลเจือ) และศุภกิจ ภัคศิแสน. (2565). การอยู่ร่วมกันในสังคมชีวิต
วิถีใหม่ของชุมชนพหุวัฒนธรรม ริมฝั่งแม่น้ำจันทบุรี อำเภอเมือง จังหวัดจันทบุรี. วารสาร
มจร. อุบลปริทรรศน์, 7 (1), 401-416.
- พระครูสุจิตกิตติวัฒน์. (18 มิถุนายน 2563). เจ้าอาวาสวัดบ้านอ่างและเจ้าคณะอำเภอมะขาม. สัมภาษณ์.
- พระปลัดพร้อม ถาวโร. (30 เมษายน 2562). เจ้าอาวาสวัดซำน้ำตาพูด เจ้าคณะตำบลทุ่งขนาน.
สัมภาษณ์.
- พระปลัดพร้อม ถาวโร. (4 พฤษภาคม 2566). เจ้าอาวาสวัดซำน้ำตาพูด เจ้าคณะตำบลทุ่งขนาน.
สัมภาษณ์.
- พระมหาหงส์สา ติชขัง. (2560). เศรษฐศาสตร์การเมืองว่าด้วยการท่องเที่ยวเชิงศาสนา :
กรณีศึกษาการจัดงานนมัสการรอยพระพุทธบาทเขาคิชฌกูฏ จังหวัดจันทบุรี.
ภาคนิพนธ์รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการปกครองท้องถิ่น, มหาวิทยาลัยราชภัฏ
รำไพพรรณี.
- พันธิย์ ธิติชัย และกันทิลา ทวีวิทยาการ. (2564). รายงานผลการทบทวนสถานการณ์โรคโควิด-19
และมาตรการควบคุมป้องกันในระดับโลก และในประเทศไทย. นนทบุรี : กรมควบคุมโรค.
- พิษณุ นครเทศ. (12 มิถุนายน 2559). อดีตนายกเทศมนตรีตำบลพลวง อำเภอเขาคิชฌกูฏ.
สัมภาษณ์.
- พิสิฐ เจริญวงศ์. (2538). "การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ : วิถีสู่การท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน". จุลสาร
การท่องเที่ยว, 14 (4), 30-31.
- เพทาย บำรุงจิตต์, ฉลวย ปุณปิน, วันเพ็ญ การครคริต และชวัลนุช อุทยาน. (2549). งานวิจัยเรื่อง
ศักยภาพและความพร้อมของผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยวเชิงศาสนา ศิลปะและวัฒนธรรม
จังหวัดเชียงราย. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์และนวัตกรรม.
ไพฑูริย์ ปันสุวรรณ. (2549). ยุทธศาสตร์พัฒนาการท่องเที่ยวเชิงคุณภาพที่ยั่งยืนของเกาะพะงัน.
สุราษฎร์ธานี : มหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี.
- ภควดี ทองชมภูนุช และพัชรินทร์ ลาภานันท์. (2561). การท่องเที่ยวเชิงชาติพันธุ์ : อัตลักษณ์
ชาติพันธุ์มอญและการสร้างโอกาสทางเศรษฐกิจ. Journal of Mekong Societies,
14 (3), 102-124.

- ภรภัศสรณ์ ชุมพล. (2561). การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมเชิงสร้างสรรค์ของจังหวัดลพบุรี. สารนิพนธ์ปริญญาการจัดการมหาบัณฑิต วิทยาลัยการจัดการ, มหาวิทยาลัยมหิดล.
- ระพีพรรณ ทองหล่อ และคณะ. (2549). แนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวภายใต้ศักยภาพ และข้อจำกัดของกลุ่มจังหวัดภาคกลางตอนบน. กรุงเทพฯ : สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- รำไพพรรณ แก้วสุริยะ. (2547). การท่องเที่ยวเชิงนิเวศและการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน. กรุงเทพฯ : การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย.
- รุ่งตะวัน ศรีบุรี. (2564). การแพร่ระบาดแบบวงกว้างของโรคโควิด-19 โดย Covid-19 super-Spreader. เชียงใหม่เวชสาร, 60 (3), 395-406.
- ลิขิต สุธาโกชน์. (15 พฤษภาคม 2566). ไวยวัจจรวัดทุ่งตาคินทร์. สัมภาษณ์.
- ลิขิต สุธาโกชน์. (17 พฤษภาคม 2566). ไวยวัจจรวัดทุ่งตาคินทร์. สัมภาษณ์.
- วรรณพร แก้วกล้า. (2536). ศึกษารูปแบบศิลปกรรมวัดไผ่ล้อม อำเภอเมือง จันทบุรี. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ, มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- วิชณัฐนิษฐ์ ดิษฐประณีต, ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์, จุฑามาศ ชูสุวรรณ และอัศวิน แก้วพิทักษ์. (2563). รายงานการวิจัยเรื่องการสำรวจความคิดเห็นเกี่ยวกับการจัดงานมัสการรอยพระพุทธบาทเขาคิชฌกูฏและความต้องการในการท่องเที่ยวต่อไปในจังหวัดจันทบุรี. จันทบุรี : มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี.
- วิชาการ.คอม. (2565). ยุค VUCA คืออะไร และมีวิธีรับมืออย่างไร ในยุคปัจจุบัน. (ออนไลน์). แหล่งที่มา : <https://vcharkarn.com/article/ยุค-vuca-คืออะไร-และมีวิธี/>. 30 พฤษภาคม 2566.
- วิมลรัตน์ เกิดนิยม. (2553). การศึกษาแนวทางการพัฒนาวัดคิชฌกูฏจังหวัดจันทบุรีเพื่อเป็นการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. สาขาการจัดการโรงแรมและการท่องเที่ยว, มหาวิทยาลัยนเรศวร.
- ศรันย์ เลิศรัชฌมงคล. (2540). การท่องเที่ยวที่ยั่งยืนสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน. จุลสารการท่องเที่ยว, 16 (1), 12.
- ศุภลักษณ์ อัครางกูร. (2551). พฤติกรรมนักท่องเที่ยว. ขอนแก่น : คลังน่านาวิทยา.
- ศูนย์พยากรณ์เศรษฐกิจและธุรกิจ มหาวิทยาลัยหอการค้าไทย. (ม.ป.ป.). การประเมินผลกระทบจากภาวะเศรษฐกิจโลกถดถอยต่อเศรษฐกิจไทย ในปี 2565. (ออนไลน์). แหล่งที่มา : <https://www.utcc.ac.th/%E0%B8%81%E0%B8%B2%E0%B8%A3%E0%B8%9B%E0%B8%A3%E0%B8%B0%E0%B9%80%E0%B8%A1%E0%B8%B4%E0%B8%99%E0%B8%9C%E0%B8%A5%E0%B8%81%E0%B8%A3%E0%B8%B0%E0%B8%97%E0%B8%9A%E0%B8%88%E0%B8%B2%E0%B8%81%E0%B8%A0%E0%B8%B2/>. 29 พฤษภาคม 2566.
- สถาบันมาตรฐานอังกฤษ. (2564). คู่มือตีความข้อกำหนด ISO 9001 : 2015 : ISO9001 Guidebook CL 4.0. (ออนไลน์). แหล่งที่มา : <https://www.bsigroup.com/globalassets/localfiles/en-th/iso-9001/resource/iso9001-guidebook-th.pdf>. 29 พฤษภาคม 2566.

- สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย. (2564). ผลกระทบ COVID-19 ระบาดรอบ 2 ต่อเนื่องรอบ 3 กับทิศทางตลาดแรงงานไทย. (ออนไลน์). แหล่งที่มา : <https://tdri.or.th/2021/04/covid-19-2-3-affected-thai-labor-market/>. 30 พฤษภาคม 2566.
- สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย. (2564). COVID-19 ในประเทศไทยใกล้จะเป็น “โรคประจำถิ่น” หรือยัง. (ออนไลน์). แหล่งที่มา : <https://tdri.or.th/2021/11/when-will-covid-be-endemic-in-thailand/>. 30 พฤษภาคม 2566.
- สถาบันส่งเสริมความปลอดภัย อาชีวอนามัย และสภาพแวดล้อมในการทำงาน. (ม.ป.ป.). ประกาศ/มาตรการ. (ออนไลน์). แหล่งที่มา : <https://www.tosh.or.th/covid-19/index.php/announce>. 30 พฤษภาคม 2566.
- สมศักดิ์ สามัคคีธรรม. (2556). การจัดการภาคสาธารณะแนวใหม่ : ความหมาย และนัยสำคัญ (New Public Governance : Its Meaning and Significance). วารสารเศรษฐศาสตร์การเมือง, 1 (1), 183-214.
- สมศักดิ์ สามัคคีธรรม. (2561). การจัดการป่าชุมชนบนพื้นฐานของการจัดการภาคีสาธารณะแบบใหม่ในภาคตะวันออก. วารสารพัฒนาสังคม, 20 (1), 41-56.
- สมศักดิ์ สามัคคีธรรม. (2561). ธรรมาภิบาลและความรับผิดชอบทางสังคม. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- สยามรัฐออนไลน์. (2562, มกราคม 13). “หลวงพ่อทอง” พระพุทธรูปปฏิมาวัดทองทั่วเมืองจันท. (ออนไลน์). แหล่งที่มา : <https://siamrath.co.th/n/60667>. 13 มิถุนายน 2566.
- สาครคชเขตต์, หลวง. (ม.ป.ป). ภาคหนึ่ง จดหมายเหตุความทรงจำสมัยฝรั่งเศสยึดจันทบุรี ตั้งแต่ พ.ศ. 2436 ถึง พ.ศ. 2447. จันทบุรี : บรรยงค์การพิมพ์
- สายชล ปัญญชิต. (2555). การพัฒนารูปแบบและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทย. ปทุมธานี : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สำนักข่าวประชาสัมพันธ์. (2563). จ.จันทบุรี สั่งปิดเขาคิชฌกูฏ งดจัดงานนมัสการรอยพระบาทหลวง ยอดเขาคิชฌกูฏ ป้องกันการติดเชื้อไวรัส COVID-19. (ออนไลน์). แหล่งที่มา : <https://thainews.prd.go.th/th/news/detail/TCATG200320152854210>. 30 พฤษภาคม 2566.
- สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (สำนักงานกปร.). (2566). ศูนย์ศึกษาการพัฒนาอ่าวคุ้งกระเบนอันเนื่องมาจากพระราชดำริ จังหวัดจันทบุรี. (ออนไลน์). แหล่งที่มา : <https://www.rdpb.go.th/th/Studycenter/> พื้นที่ของศูนย์ศึกษาการพัฒนาฯ-c60/ศูนย์ศึกษาการพัฒนาอ่าวคุ้งกระเบนอันเนื่องมาจากพระร-rv71. 11 มิถุนายน 2566.
- สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2563). ข่าวสภาพัฒน์ทำความเข้าใจกับภาวะเศรษฐกิจ. (ออนไลน์). แหล่งที่มา : https://www.nesdc.go.th/download/article/article_20200220160533.pdf?fbclid=IwAR1lVBecfn5RcyWAB1v0dxeqBJuesxNqV MRXTEJsj65iAo18Fc7s69gz94. 30 พฤษภาคม 2566.

- สำนักอุทยานแห่งชาติ. (2566). อุทยานแห่งชาติน้ำตกพลีว. (ออนไลน์). แหล่งข้อมูล : <https://portal.dnp.go.th/Content/nationalpark?contentId=963>. 12 มิถุนายน 2566.
- สุชาติ เกาทอง. (2544). ศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาพื้นถิ่นภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์.
- สุวรรณ มุ่งเจริญ. (2555). การจัดการท่องเที่ยวเชิงศาสนา กรณีศึกษา : อุทยานศาสนา พระโพธิสัตว์กวนอิม จังหวัดเพชรบุรี. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม, มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- หน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรมท้องถิ่นจังหวัดจันทบุรี. (2565). โบราณสถาน ป้อมไพร่พินาศ. (ออนไลน์). แหล่งที่มา : <http://www.finearts.go.th/Site/detail/2686>. 10 มิถุนายน 2566.
- หรอยจ้ง.คอม. (ม.ป.ป.). วัดผาซ่อนแก้ว พุทธสถานกลางขุนเขา เพชรบูรณ์ วัดพระธาตุผาซ่อนแก้ว. (ออนไลน์). แหล่งที่มา : <https://rojjang.com/phetchabun/วัดผาซ่อนแก้ว/>. 29 พฤษภาคม 2566.
- อเนก รักเงิน. (2551). ชาติพันธุ์สัมพันธ์กับการปรับตัวทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ของ
 ในจังหวัดจันทบุรี. ดุษฎีนิพนธ์ สาขาวิชาไทยศึกษา, มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- อวิรุทธ์ อุ่นอารมณ. (2565). 3 วิธีรับมือกับ 'ความเปลี่ยนแปลงที่ไม่คาดคิด'. (ออนไลน์). แหล่งที่มา : <https://hhcthailand.com/3-ways-to-cope-with-unexpected-change/>. 29 พฤษภาคม 2566.
- อุทยานแห่งชาติเขาคิชฌกูฏ จังหวัดจันทบุรี. (2566). สถิติในงานประเพณีนมัสการ รอยพระพุทธรบาทเขาคิชฌกูฏ (พระบาทพลวง). จันทบุรี : สำนักงานอุทยานแห่งชาติเขาคิชฌกูฏ.
- Bovaird, T., & Loffler, E. (2005). Understanding Public Management and Governance. In *Public Management and Governance*. Tony Bovaird and Elke Loffler (Eds.). London : Taylor & Francis Group.
- Broussine, Mike. (Eds). (2005). *Public Leadership, In Public Management and Governance*. London : Taylor & Francis Group.
- Check in Chill. (2566). เกาะเปริด. (ออนไลน์). แหล่งที่มา : <https://www.checkinchill.com/content/ที่เที่ยว-จันทบุรี/#เกาะเปริด>. 11 มิถุนายน 2566.
- Ceediz.com. (2566). ชุมชนริมน้ำจันทบูร. (ออนไลน์). แหล่งที่มา : <https://www.ceediz.com/th/travel/chanthaburi/sp/a/ชุมชนริมน้ำจันทบูร.161135/>. 12 มิถุนายน 2566.
- Ceediz.com. (2566). โบราณสถานค่ายเนินวง จันทบุรี. (ออนไลน์). แหล่งที่มา : <https://www.ceediz.com/th/travel/chanthaburi/sp/a/โบราณสถานค่ายเนินวงจันทบุรี.161143/>. 12 มิถุนายน 2566.
- Ceediz.com. (2566). วัดพลับ จันทบุรี. (ออนไลน์). แหล่งที่มา : <https://www.ceediz.com/th/travel/chanthaburi/sp/a/วัดพลับ-จันทบุรี.161142/>. 12 มิถุนายน 2566.

- Ceediz.com. (2566). วัดทองทั่ว จันทบุรี. (ออนไลน์). แหล่งที่มา : <https://www.ceediz.com/th/travel/chanthaburi/sp/a/วัดทองทั่ว-จันทบุรี.161141/>. 12 มิถุนายน 2566.
- K@POOK. (2565). 27 ที่เที่ยวเขาค้อ จ.เพชรบูรณ์ ปักหมุดเช็คอิน ฟินกับบรรยากาศชวนสดชื่น. (ออนไลน์). แหล่งที่มา : <https://travel.kapook.com/view262728.html>. 30 พฤษภาคม 2566.
- K@KAPOOK Travel. (2566). ล้อลา ณ หาดเจ้าหลาว เที่ยวพักผ่อนหย่อนใจ. (ออนไลน์). แหล่งที่มา : <https://travel.kapook.com/view25655.html>. 11 มิถุนายน 2566.
- Khuk Khi Kai Prison. (2566). คุกขี้ไก่ (ป้อมปืน) (ออนไลน์). แหล่งที่มา : <https://goo.gl/maps/c5DfD8GgbQGQzr3bA>. 11 มิถุนายน 2566.
- Loeffler, E. (Eds.). (2005). *Governance and Government : Networking with External Stakeholders. in Public Management and Governance*. London : Taylor & Francis Group.
- MCOT.net. (2565, กุมภาพันธ์ 3). "เขาคิชฌกูฏ" ดำเนินงานแห่งศรัทธา. (ออนไลน์). แหล่งที่มา : <https://www.mcot.net/view/UMsmVqQE>. 15 พฤษภาคม 2566.
- MGR Online. (2552, พฤษภาคม 18). "วัดทองทั่ว" แหล่งเรียนรู้โบราณสถาน "เมืองเพ็ญียด". (ออนไลน์). แหล่งข้อมูล : <https://mgronline.com/travel/detail/9520000055392>. 12 มิถุนายน 2566.
- READ ME, (ม.ป.ป.). พาแม่เที่ยววันที่ 3 วัน 2 คืน : คุกขี้ไก่และตึกแดง ในวิกฤตการณ์ ร.ศ. 112. (ออนไลน์). แหล่งที่มา : <https://th.readme.me/p/1900>. 11 มิถุนายน 2566.
- Peters, B. G. (2010). *Meta-governance and Public Management. In The New Public Governance?: Emerging Perspectives on the Theory and Practice of Public Governance*. Stephen P. Osborne (ed.). London : Routledge.
- Pestoff, V. (2010). *New Public Governance, Co-production & ThirdSector Social Services*. Institute of Civil Society Studies, Ersta Skondal University Collage, Stockholm, Sweden.
- Promotions. (2565). กำหนดเปิดเขาคิชฌกูฏจันทบุรี 2566 นมัสการรอยพระพุทธรบาท. (ออนไลน์). แหล่งที่มา : <https://promotions.co.th/travel/the-opening-of-khao-khitchakut-chanthaburi.html>. 30 พฤษภาคม 2566.
- Smith, L. (1977). *Hosts and guests: The anthropology of tourism*. Philadelphia : University of Pennsylvania Press.
- Thailand Tourism Directory. (2566). คุกขี้ไก่ (Chicken Dung Cell). (ออนไลน์). แหล่งข้อมูล : <https://thailandtourismdirectory.go.th/attraction/23316>. 10 มิถุนายน 2566.
- TrueID, (2563). อ่าวคุ้งกระเบน ที่เที่ยวจันทบุรี เดินชิล ถ่ายรูปปัง ท่ามกลางธรรมชาติ. (ออนไลน์). แหล่งที่มา : <https://travel.trueid.net/detail/jLaVVAOP8rM6>. 12 มิถุนายน 2566.

TrueID. (2566). ทาดแหลมสิงห์ ที่เที่ยวจันทบุรี ทาดสวย อดัง แห่ง ทะเลภาคตะวันออก.
(ออนไลน์). แหล่งที่มา : <https://travel.trueid.net/detail/7ZA9mzk624QZ>.
12 มิถุนายน 2566.

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี

ประวัติย่อผู้วิจัย

ชื่อ-สกุล	พระมหาหงษ์สา ดิษขัง
สถานที่เกิด	อำเภอเมือง จังหวัดจันทบุรี
ตำแหน่งหน้าที่การงานปัจจุบัน	-
สถานที่ทำงานปัจจุบัน	วัดกะทิง 44 หมู่ 5 ตำบลพลวง อำเภอเขาคิชฌกูฏ จังหวัดจันทบุรี
ประวัติการศึกษา	
พ.ศ. 2523	ประกาศียบัตรวิชาชีพ วิทยาลัยเทคนิคจันทบุรี
พ.ศ. 2547	พุทธศาสตรบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พ.ศ. 2560	รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณีจังหวัดจันทบุรี
พ.ศ. 2566	ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต ปร.ด. (สหวิทยาการเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน) มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณีจังหวัดจันทบุรี

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี